

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E ÖĞRETMEN
YETİŞTİREN KURUMLARA GİRİŞ ŞARTLARI İLE
USÛLLERİNİN BELİRLENMESİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ
(Nizamnâme ve Talimatnâmelere Göre)**

YÛKSEK LİSANS TEZİ

EYÛP CÛCÛK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erdal BAY

İkinci Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN

GAZİANTEP
TEMMUZ 2015

ÖN SÖZ

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında hiç şüphesiz birçok insanın uzaktan yakından etkisi olmuştur. Bu anlamda araştırma sürecinin başından sonuna kadar birbir ilgi ve desteklerini gördüğüm pek değerli tez danışmanlarım Doç. Dr. Erdal BAY ve Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN'a en içten duygularıyla teşekkür eder, bundan sonraki akademik sürecimde de hep bu şekilde birlikte çalışmalarda bulunmayı temenni ederim.

Diğer yandan, çalışmakta olduğum Gaziantep Eğitim Fakültesi'ndeki birbirinden kıymetli öğretim üyesi hocalarımla, mesai arkadaşlarımla bir şekilde yardımlarını gördüm. Dostane paylaşımlarından ötürü hepsine çok teşekkür ederim.

Son olarak nasıl ve ne şekilde bir çalışma süreci geçirdiğime yakından şahitlik eden; mânen her zaman desteklerini gördüğüm "geniş aileme" ve özellikle de eşim Yasemin'e teşekkürlerimi sunmaktan büyük mutluluk duyarım.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	i
GRAFİK VE TABLOLARIN LİSTESİ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
1.1. PROBLEM DURUMU	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	7
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	8
1.4. KAPSAM	9
1.5. SINIRLILIKLAR	11
1.6. TANIMLAR	12
KAYNAK ÖZETLERİ	15
2.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASÎ DURUMU (1839-1923)	15
2.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU (1839-1923)	20
2.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİMİN DURUMU (1839-1923)	23
2.3.1. Eğitimde Modernleşmenin Başlaması	27
2.3.2. Tanzimat Döneminde Eğitim ve Modernleşme	33
2.3.3. II. Abdülhamit Dönemi ve Sonrasında Eğitim ve Modernleşme	40
2.3.4. Modern Öğretmen Yetiştirme Sistemi ve Öğretmen Yetiştiren Kurumlar (1839-1923)	47
2.3.4.1. Dârümuallimîn	52
2.3.4.1.1. Öğretmen Yetiştirme Adına İlk Açılan Kurum: Dârümuallimîn-i Rüştî	52
2.3.4.1.2. Dârümuallimin-i Sıbyan (İbtidaiye)	59
2.3.4.1.3. Dârümuallimin-i Âliye (İdadiye)	65
2.3.4.3. Kız Okullarına Öğretmen Yetiştiren Kurum: Dârümuallimât	71
2.3.4.3.1. İsabel Fry ve Kız Öğretmen Okulları Raporu	82
2.3.4.4. Menşe-i Muallimîn	84
2.3.4.5. Osmanlı'da Modern Anlamda İlk Üniversite: İstanbul Dârülfünûnu	85
2.3.4.6. Medrese-i Muallimîn	93
2.3.4.7. Ana Muallime Mektebi	94
2.3.4.8. İnas Dârülfünûnu	98
2.3.4.9. Mülazemet Rûusu (Bakalorya) Sınavları ve Öğretmen Yetiştiren Kurumlarla İlişkisi	101
2.4. İLGİLİ ÇALIŞMALAR	105
MATERYAL VE YÖNTEM.....	117
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	117
3.2. VERİ TOPLAMA ARACI VE YÖNTEMİ	118
3.3. VERİLERİN ANALİZİ VE ÇÖZÜMLENMESİ	130

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	133
4.1. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E (1839-1923) ÖĞRETMEN YETİŞTİREN KURUMLARA GİRİŞ ŞARTLARI VE USÛLLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR	133
4.1.1. Dârümuallimîn'e Giriş Şartları ve Usûlleri İle İlgili Bulgular	134
4.1.1.1. Dârümuallimin-i Rüşdiye Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	134
4.1.1.2. Dârümuallimin-i Sıbyan'a (İbtidaiye) Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	143
4.1.1.3. Dârümuallimin-i İdadî/Âli Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	152
4.1.2. Dârümuallimât'a Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	163
4.1.3. Menşe-i Muallimîn'e Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	174
4.1.4. İstanbul Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	174
4.1.5. Medrese-i Muallimîn'e Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	181
4.1.6. Ana Muallime Mektebi'ne Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	181
4.1.7. İnas Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	183
4.2. ARAŞTIRMA BULGULARIYLA İLGİLİ ANALİTİK BİR DEĞERLENDİRME	188
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	196
KAYNAKÇA	204
EKLER.....	217

KISALTMALAR

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Çev.	: Çeviren
DAGM	: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Ed.	: Editör
LYS	: Lisans Yerleştirme Sınavı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MS	: Maarif Salnamesi (Salname-i Nezareti Maarif-i Umumiyye)
ÖSYM	: Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi
ÖSYS	: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulamaları Merkezi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVİAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesair
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
YGS	: Yükseköğretime Geçiş Sınavı
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı

GRAFİK VE TABLOLARIN LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Grafik 1: Araştırmanın Genel Seyri.....	2
Grafik 2: Problem Cümlesi ve Alt Problemler.....	7
Grafik 3: Araştırmanın Kapsamı.....	11
Grafik 4: Normlar Hiyerarşisi Piramidi.....	117
Tablo 1: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Taşrada Açılan Dârümuallimînler.....	40
Tablo 2: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Taşrada Açılan Dârümuallimâtlar.....	42
Tablo 3: Dârümuallimîn-i Rüşti Yıl Bazında Mezun Sayıları.....	55
Tablo 4: Dârümuallimîn-i Sıbyan Mezun Sayısı.....	60
Tablo 5: Dârümuallimin-i Âliye'nin Yıllara Göre Mezun Sayıları.....	66
Tablo 6: Dârümuallimât Mezun Sayısı.....	76
Tablo 7: Ana Muallime Mektebi'nin İlk Mezunları.....	92
Tablo 8: Araştırma ile İlgili Literatürdeki Diğer Diğer Bazı Makaleler.....	107
Tablo 9: Öğretmen Yetiştiren Kurumlarla İlgili Nizamnâme ve Talimatnâmeler.....	119
Tablo 10: Diğer Birincil Kaynaklar.....	126
Tablo 11: Veri Analizi İçin Oluşturulan Tablo Örneği.....	129
Tablo 12: Dârümuallimin-i Rüşdi'ye Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular.....	134
Tablo 13: Dârümuallimin-i Rüşdi'ye Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri.....	139
Tablo 14: Dârümuallimîn-i Sıbyan'a (İbtidaiye) Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular.....	143
Tablo 15: Dârümuallimin-i Sıbyan'a (İbtidaiye) Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri.....	149
Tablo 16: Dârümuallimin-i İdadî/Âli Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular.....	152
Tablo 17: Dârümuallimin-i İdadî/Âli'ye Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri.....	161
Tablo 18: Dârümuallimât'a Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular.....	164

Tablo 19: Dârümuallimât'a Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri	172
Tablo 20: İstanbul Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	174
Tablo 21: İstanbul Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri	178
Tablo 22: Ana Muallime Mektebi'ne Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	180
Tablo 23: İnas Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular	182
Tablo 24: İnas Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri	185
Tablo 25: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Şartları	187
Tablo 26: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Usûlleri	191

ÖZET

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E ÖĞRETMEN YETİŞTİREN KURUMLARA GİRİŞ ŞARTLARI İLE USÛLLERİNİN BELİRLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ (Nizamnâme ve Talimatnâmelere Göre)

CÜCÜK, Eyüp

Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri ABD

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erdal BAY

İkinci Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN

Temmuz 2015, 241 sayfa

Bu araştırmanın amacı, “Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar geçen süre içinde öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ile usûllerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi” dir. Nitel araştırma yöntem ve teknikleri ile oluşturulan bu araştırma durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Araştırmada veri olarak Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Devletinde ilgili birimler tarafından hazırlanarak yayımlanan Osmanlıca tarihi dokümanlar ve bunların yanı sıra literatürde yer alan konuya ilişkin yayımlanmış bazı bilgi ve belgeler kullanılmıştır. Söz konusu Osmanlıca belgelerin öncelikle günümüz Türkçesine transkripsiyonu yapılmış, sonraki aşamada bunlar tasnif edilerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda Osmanlı Devleti’nde 1839-1923 yılları arasında faâliyet gösteren öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartlarının ne olduğu ve öğrenci seçiminde nasıl bir usûl izlendiği net olarak tespit edilerek detaylı bulgulara ulaşılmıştır. Bu bağlamda Osmanlıda yüksek öğretim düzeyindeki öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımında; adaylarda Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, mevcut eğitim sistemi içerisinde orta öğretim düzeyindeki mekteplerden mezun olmak, sağlıklı olmak, adli sicili temiz olmak, yapılan giriş sınavları sonucunda başarılı olmak, Arapça-Farsça-Türkçe gibi bazı dil alanlarında çeşitli açılardan bilgi sahibi olmak, temel matematik bilgisine sahip olmak gibi kriterlerin arandığı belirlenmiştir. Bu şartların uygulanma aşamasında izlenen prosedüre göre ise adayların yerine getirmiş oldukları şartları ilgili makamlardan alınan resmî belgelerle ispatlamaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın nihayetinde, Osmanlı Devleti’nin Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadarki süreçte öğretmen yetiştiren kurumlar arasından özellikle Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlara nitelikli öğrenci alımı için önemli düzenlemelerin yapıldığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca nitelikli öğretmen yetiştirebilmek için öğrenci alımında kendine has bir sistem kurulurak belirli ölçülerde seçici davranıldığı anlaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgu ve sonuçlar dahilinde bazı önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, Dârümuallimîn, Dârümuallimât, Giriş Şartları, Giriş Usûlleri.

ABSTRACT

DETERMINING AND EVALUATING THE ENROLMENT STANDARDS AND PROCEDURES FOR TEACHER TRAINING INSTITUTIONS FROM TANZIMAT TO REPUBLIC (According to Documents of Constitution and Regulations)

CÜCÜK, Eyüp

M. A. Thesis, Department of Educational Sciences

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Erdal BAY

Second Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ayhan DOĞAN

July 2015, 241 Pages

The aim of this study is to determine and evaluate the enrolment standards and procedures in teacher training institutions from Tanzimat Era of Ottoman Empire to foundation of Turkish Republic. The study was formed using qualitative method and techniques and designed as a case study. Historical Ottoman Turkish documents from Tanzimat to Republic, which were prepared and issued by respective departments in Ottoman Empire, and some documents published in literature were used as data in the study. These Ottoman Turkish documents were firstly translated into modern Turkish then sorted out at the later stage and finally the content analysis was made. In accordance with the data collected, it was determined in detail what enrolment standards were used and what kind of procedures were followed to select students. In this sense, it was specified that the criteria such as being an Ottoman citizen, being graduated from a secondary level school in existing educational system, being healthy, having no criminal past, being successful in the entrance examination, having competence in some language areas such as Arabic-Persian-Turkish from various respects, having basic mathematics competence were determined to enrol in teacher training institutions in Ottoman Empire. According to the procedure followed while these standards were being implemented, the necessity for applicants to have formal documents obtained from concerned authority emerged. At the end of the research, it was concluded that important regulations was made to qualified student admission especially for Darülmüallimin and Darülmüallimat from Tanzimat to Republic in Ottoman Empire. Moreover, it was understood that a specific system in student admission to train qualified teacher were set and this system was selective at a certain level. Some suggestions are offered according to the findings and results of the study.

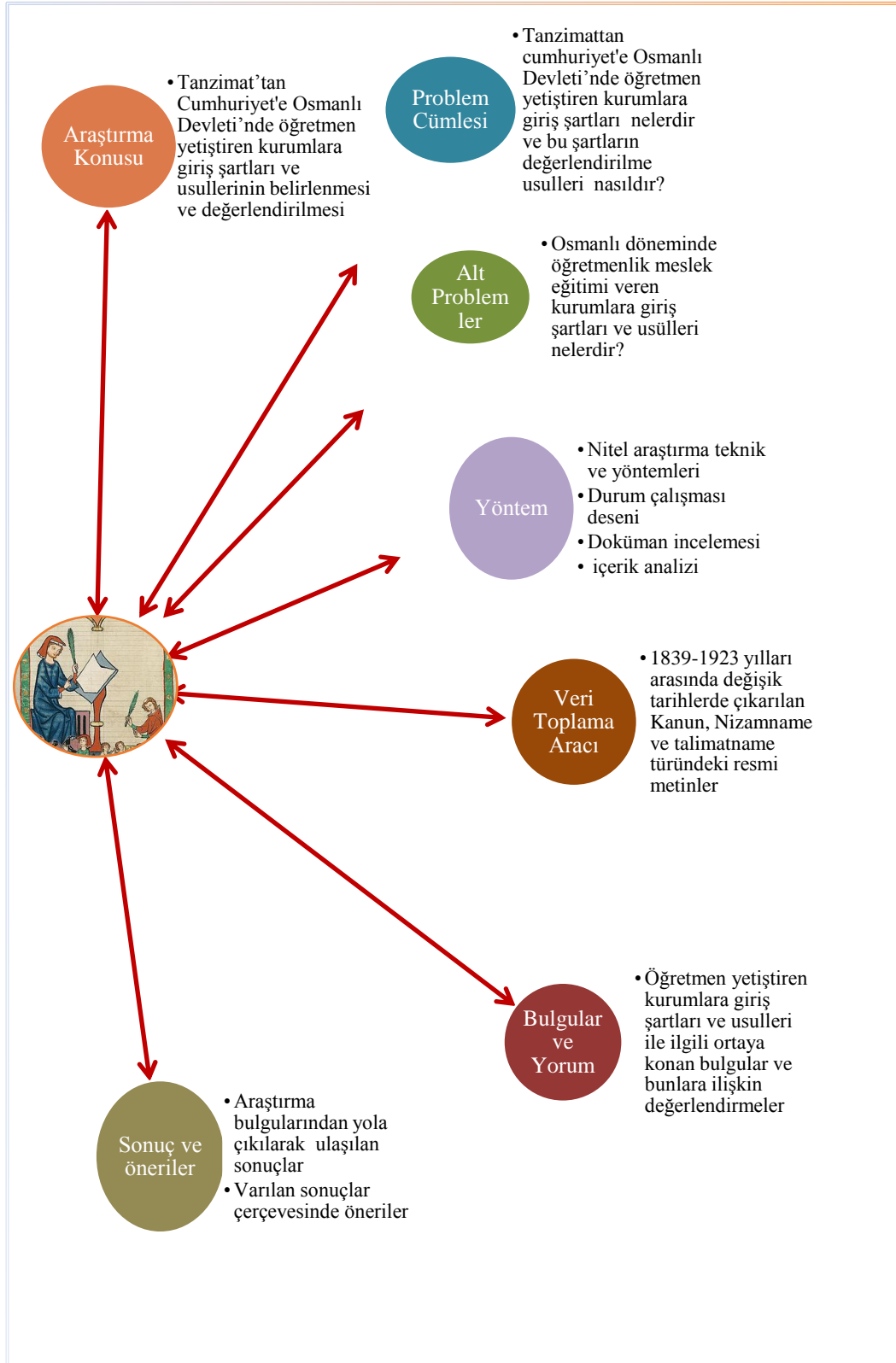
Key words: Teacher training institutions, Darülmüallimin, Darülmüallimat, the enrolment standards, the enrolment procedures.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Şartları İle Usûllerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi (1839-1923) (Nizamnâme ve Talimatnâmelere Göre) başlığını taşıyan bu araştırma öğretmen yetiştiren kurumların tarihiyle ilgilidir. Bu çalışmada, Geç Osmanlı Döneminde, Tanzimat'ın ilân edildiği tarih olan 1839 yılından Cumhuriyetin ilân edildiği 1923 yılı arasındaki süreçte, bu kurumlara giriş şartları ve bu şartların değerlendirilme usûllerinin nasıl olduğu hakkında oluşturulan problemlere cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda doküman analizi yoluyla seçilen birtakım tarihi belgeler, içerik analizine tabi tutulmuştur. Netice itibariyle söz konusu dönemde faaliyet göstermiş olan öğretmen yetiştiren kurumların öğrenci alım şartları ve usûllerine yönelik önemli bulgulara ulaşılarak bunların analitik bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzunda belirtilen esas ve kurallara göre oluşturulan araştırmanın genel yazım seyri, aşağıda şematize edildiği doğrultuda sürdürülmüştür:

Grafik 1: Araştırmanın Genel Seyri

Araştırmanın *Giriş* bölümünü ifade eden bu ana başlık altında oluşturulan aşağıdaki altbaşlıklarda ise; araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları ve konu ile ilgili tanımlar açıklanmıştır.

1.1. PROBLEM DURUMU

Küresel ölçekte nitelikli öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan mevcut eğitim sistemleri içerisinde, öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımında giriş şartları ve usûllerinin belirlenmesi hususu, mühim ve öncelikli bir konudur. Başarılı, güçlü, ileri dünyaya entegre olabilen ve mutlu nesiller yetiştirmenin temeli, bugünün yurttaşlarının iyi bir şekilde eğitilmesine bağlıdır. Bu, nitelikli öğretmenler aracılığıyla mümkündür. Öğretmen yetiştiren bir kurumun nitelikli öğretmen yetiştirebilmesi ise adayların kuruma giriş şartları ve usûlleri, öğrenme ortamları, adayları yetiştirecek öğretim kadrosu, uygulanacak eğitim-öğretim programı, bu programlarda yer alan dersler, ders içerikleri, saatleri vs. gibi birçok önemli koşula bağlıdır. Bu koşullar arasında öğretmen adaylarının öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûlleri öncelikle dikkat edilmesi ve üzerinde durulması gereken bir koşul olarak ilk sırada yer almaktadır.

Günümüz Türk eğitim sistemi içerisinde yüksek öğretim düzeyinde bulunan öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımında/seçiminde uygulanan kriterlerin yeterli olmadığı, bu konuda birçok problemin var olduğu görülmektedir. Nitekim mevcut sistemde uygulanan merkezi bir sınavla öğrenci seçme yöntemi birçok açıdan eksik ve yetersiz kalmaktadır (Özgüven, 1972). Öyleki bu şekilde bir öğrenci seçim uygulamasında genellikle adayların yalnızca bazı akademik ve bilişsel özellikleri (sınıflama, analiz, sentez, yorumlama vs.) göz önünde bulundurulmaktadır. Öteyandan duyuşsal alan (ilgi, tutum, motivasyon, kişilik vs.) devinimsel/psikomotor alan (fiziksel yeterlilik, refleks, öğrenilmiş otomatik davranışlar vs.) özellikleri ise çoğunlukla dikkate alınmamaktadır. Ayrıca adayların öğretmenlik mesleğine uygunlukları için önemli olan entelektüel düzey ve sosyal beceri standartları da ölçülmeyecek göz ardı edilmektedir.

2015-2016 öğretim yılı itibariyle Türkiye’de yükseköğretim programlarına alınacak öğrencilerin seçimi ve bunların tercihlerine göre yerleştirilme işlemi *Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)* tarafından yapılmaktadır. ÖSYM, öğrenci seçimi amacıyla genel adı Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) olan bir

sistem içinde Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS) ve Lisans Yerleştirme Sınavları (LYS) nı uygulamaktadır (ÖSYM, 2015:1). Bu sınavlar, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 45. maddesi kapsamında Yükseköğretim Kurumu (YÖK) Başkanlığı belirlenen usûl ve esaslar doğrultusunda uygulanmaktadır. Buna göre bir yükseköğretim kurumuna yerleşebilmek için YGS ve LYS'den belirli düzeyde bir puan almak şarttır. Yükseköğretim kurumlarına öğrenci seçiminde, adayların ortaöğretim sürecindeki başarıları, Yükseköğretim Kurulu'nun uygun göreceği şekilde ÖSYM Başkanlığı tarafından geliştirilecek bir yöntemle ek bir puan olarak tespit edilir ve bu puan adayın yükseköğretim kurumlarına giriş sınav puanlarına eklenir. Belirli bir mesleğe yönelik programlar uygulayan liselerin mezunları ise, Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenecek aynı alanda bir yükseköğretim kurumuna girerken, adayların başarı notları ayrıca tespit edilecek bir katsayı ile çarpılmak suretiyle değerlendirilerek giriş sınavı puanlarına eklenir (YÖK, 1981: madde 45).

Dolayısıyla eğitim fakültelerinde öğrenim görerek öğretmen olmak isteyen bir kişi, ilk etapta ÖSYM'nin yapmış olduğu YGS sınavı dahilinde Türkçe, Sosyal Bilimler, Temel Matematik ve Fen Bilimleri Testlerinden, ikinci etapta ise Matematik (LYS-1), Fen Bilimleri (LYS-2), Edebiyat-Coğrafya (LYS-3), Sosyal Bilimler (LYS-4), Yabancı Dil Sınavlarından (LYS-5) oluşan çoktan seçmeli soruların yer aldığı bir sınava tabii tutulmaktadır. Söz konusu alanlardaki sınavlardan ortaya çıkan başarı durumuna, orta öğretim başarı puanı da eklenerek üniversite yerleştirme tercih işlemleri için adayın kullanacağı bir puan oluşturulmakta ve adaylar bu puana göre tercih ettikleri bir bölüme yerleştirilmektedir.

Görüldüğü üzere günümüz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Türk eğitim sistemi içerisinde öğretmen yetiştiren bir kuruma öğrenci olarak girebilmesinin ana şartı, ÖSYM Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu söz konusu çoktan seçmeli sınavlardan yeterli başarıyı elde etmesine bağlıdır. Tek yönlü olan ve öğrenci alım kriterleri açısından oldukça sınırlı olan bu sistemde; adayların yeterlilik, beceri ve yeteneklerinin gerektiği şekilde ölçülememesi, sistemin bu anlamda yeterli olmadığını göstermektedir (Kahramanoğlu, 2014:5-6). Bu sistemde adayların öğretmenlik mesleğine ilişkin beceri ve yetenekleriyle, bu mesleği yapabilecek sağlık şartlarına sahip olup olmadığı ölçülememektedir. Ayrıca öğretmenlik mesleğinin bir gereği olarak öğretmen olacak bir kişinin;

- Öğretmenlik mesleğine karşı ilgi ve eğilimi,

- Toplumun sosyal yapısı ve kültürel değerlerini anlama ve analiz etmeye ilişkin zihinsel kapasitesi,
- Bireylerin psiko-sosyal yapısını anlama ve analiz etmeye ilişkin beceri nitelikleri,
- Bilgi ve teknolojiyi öğrenmeye ve öğretmeye, bunları uygulama alanına taşımaya karşı tutumu,

önemli birer özelliktir (Tan, 1990).

Öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımında adayların belirtilen özelliklerinin sınanmamakta olması, öğretmen yetiştirme sistemindeki önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitelikli öğretmen yetiştirmede ilk ve önemli bir adım olan adayların öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerinin doğru bir şekilde belirlenmesinde adayların söz konusu özelliklerinin de göz önünde tutulması önemlidir.

Öğretmen yetiştirmeyle ilgili yerli ve yabancı literatürde bu amaçla işlev görece kurumlara alınacak öğrencilerde aranan şartların ve standartların çok önemli olduğunu ifade eden ve öğrenci alımlarının merkezi bir sınavla adayların sadece bilişsel özelliklerinin ölçülmesi suretiyle yapılmasının sakıncalı olduğunu belirterek bu soruna eğilen birçok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda, genel olarak söz konusu kurumlara öğrenci alımında öğretmen adaylarının sadece bilişsel davranışlarını ölçen sınavlarla değil adayların duyuşsal ve psikomotor becerilerini dikkate alan değerlendirmelerin de yapılması gerektiği, adayların sadece akademik bilgilerinin öğretmenlikte başarıyı kestirmede düşük bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir (Beswick, 1990; Erçoşkun ve Nalçacı, 2009; Özsoy ve Ünal, 2010).

Öte yandan günümüz Türk eğitim sistemi, tarihsel süreç açısından değerlendirildiğinde öğretmen yetiştirme sorunlarına ilişkin önemli bir tecrübenin var olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, mevcut öğretmen yetiştirme sistemi içerisinde yaşanan önemli sorunlardan biri olan öğrenci seçimi ile ilgili eksik ve yanlış uygulamaların çözümüne tarihsel bir araştırmayla, geçmiş deneyimleri ortaya koymak suretiyle destek olma fikri, bu araştırmanın ilham kaynağını -diğer bir ifadeyle- çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere, Osmanlı modernleşmesinin önemli bir noktasını oluşturan Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki süreçte, Osmanlı eğitim sistemi içerisinde öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan çeşitli kurumlar tesis edilmiştir. Bunlar açılış tarih-

leri itibariyle Dârümuallimîn-i rüşti (1848), Dârümuallimin-i Sıbyan (ibtidaiye) (1868), Dârümuallimât (1870), Dârümuallimin-i Âliye (idadiye) (1874), Menşe-i Muallimîn (1875), İstanbul Dârülfünûnu (1900), Medrese-i Muallimîn (1906), Ana Muallime Mektebi (Mart 1914), İnas Dârülfünûnu (Eylül 1914) olarak sıralanabilir. Osmanlı döneminde faâliyet göstermiş olan bu okullara öğrenci alımında çeşitli giriş şartları ve usûlleri uygulanmıştır. Günümüz öğretmen yetiştirme sistemine dönük politikalar oluşturulurken veya düzenlenirken Türk Eğitim tarihindeki uygulamaların saptanması ve geçen süreç içerisinde bunların geçirdiği değişim-dönüşümlerin karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulması gerekir.

Bu bağlamda, bu araştırma günümüzde yaşanan öğretmen yetiştirmeye dönük önemli bir sorunun geçmişteki uygulamalarını ortaya koymak ve bundan istifade edilebilir bir tecrübe sağlayabilmek için, Türk eğitim tarihinin 1839-1923 yılları arasındaki süreçte öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi konusuna odaklanmıştır.

Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi, *“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923) Osmanlı Devleti’nde öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımında uygulanan giriş şartları ve usûlleri nelerdir?”* şeklinde belirlenmiştir.

Bu problem cümlesine bağlı olarak, aşağıda yer alan alt problemler oluşturulmuştur. Bunlar:

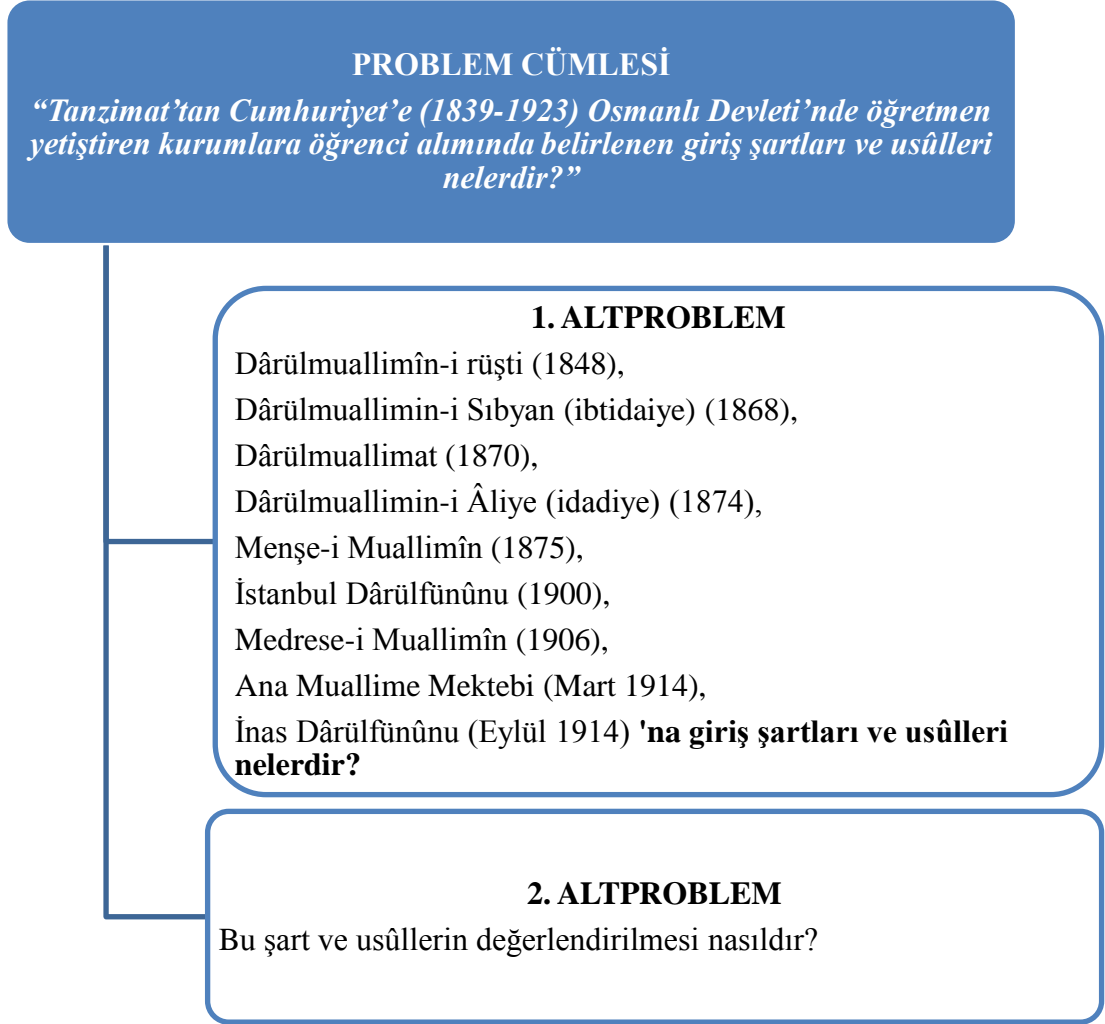
a)

1. Dârümuallimîn-i rüşti (1848),
2. Dârümuallimin-i Sıbyan (ibtidaiye) (1868),
3. Dârümuallimât (1870),
4. Dârümuallimin-i Âliye (idadiye) (1874),
5. Menşe-i Muallimîn (1875),
6. İstanbul Dârülfünûnu (1900),
7. Medrese-i Muallimîn (1906),
8. Ana Muallime Mektebi (Mart 1914),
9. İnas Dârülfünûnu (Eylül 1914)

‘e giriş şartları ve usûlleri nelerdir?

b) Bu şart ve usûllerin değerlendirilmesi nasıldır?

Söz konusu araştırma problemini ve buna bağlı olarak oluşturulan altproblemleri aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi şematize etmek mümkündür:

Grafik 2: Problem Cümlesi ve Alt Problemler

Yukarıdaki şemada belirtilen problem ve altproblemler temele alınarak araştırma başlatılmıştır. Bu bağlamdaki araştırmanın amacı bir sonraki başlıkta maddeler hâlinde açıklanmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, belirli ölçülerde şunlar amaçlanmıştır:

- Osmanlı Devleti’nde 1839-1923 yılları arasında açılmış ve örgün eğitim sisteminde faaliyet göstermiş olan öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerini tespit etmek ve buna ilişkin analiz ve değerlendirmelerde bulunmak,

- Söz konusu okullara öğrenci alım şartları ve usûllerinin 1839-1923 yılları arasında geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümü karşılaştırmalı bir biçimde ortaya koymak,
- Osmanlı Döneminde faaliyet gösteren öğretmen yetiştiren kurumlar üzerine farklı bir bakış açısıyla değerlendirmede bulunmak,
- Türkiye Cumhuriyeti'nde günümüz eğitim sisteminin önemli sorunlardan biri olan eğitim fakültelerine alınacak öğrencilerde aranan şartlar ve alım usûllerine ilişkin sorunların çözümüne geçmiş deneyimleri ortaya koyarak destek olmak,
- İlgili konu hakkında günümüz Türk eğitim sistemiyle ilgili politika üreticilerine-uygulayıcılarına rehber olabilecek veriler ortaya koymak,

Bu amaçlara ulaşabilmek için, 1839-1923 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştiren kurumlar için çıkarılmış olan kanun, nizamnâme ve talimatnâme türündeki dokümanlar incelenmiş ve kurumlara giriş şartları ve usûllerinin tespitine yönelik bu dokümanların içerik analizinden elde edilen bulgularla sonuca varılmıştır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırmanın en genel ifadeyle ve öncelikli olarak önemi, bir tarih araştırması özelliklerini taşımasından ileri gelmektedir. Bilindiği üzere tarih bilimi araştırmaları geçmişe dönük yapılan ancak bugünün daha iyi anlamlandırılabilmesi ve geleceğe en doğru kararlarla yön verilebilmesi adına önemli parametreler içermesi bakımından oldukça önemlidir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, Osmanlı Devleti'ndeki (1839-1923) sosyo-kültürel yapının, eğitim anlayışının ve bu anlayışla gelişen eğitim yapılanmasının, -daha özelde ise öğretmen yetiştirme usûlleri ve uygulamaların- her yönüyle araştırılarak ortaya konması, günümüz eğitim sistemini anlama ve değerlendirmede önemli bilgi-tecrübe özelliği taşımaktadır.

Geçmişte varolmuş olay ve olgular bütünü özelliğini taşıyan *öğretmen yetiştirme ve uygulamaları* konusuna -alanyazında yer almayan bir şekilde- farklı bir bakış açısıyla yaklaşılarak belli problemler etrafında bir araya getirilen bulguların değerlendirilmesi araştırmanın asıl önem taşıyan yönünü oluşturmaktadır. Şöyleki; söz konusu dönemde öğretmen yetiştirme, bununla ilgili kurumlar, eğitim yapılanmaları vs. konularda ilgili alanyazında -yeterliliği ayrı bir tartışma konusu- belirli ve değerli

çalışmalar mevcuttur. Bunlar arasında konuyu daha özele indirgeyerek *öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerini belirlemeye ve değerlendirmeye* yönelik yapılan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada ise, Osmanlı Devleti'nin söz konusu dönemde öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alım şartları ve usûllerinin, birtakım tarihi dokümanların incelenmesi ve içerik analizine tabi tutularak değerlendirilmesiyle, bu konuda geçmişte nasıl bir uygulama izlendiği tam olarak ortaya konmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'de eğitim uygulamalarının başarıya ulaşmasında önemli bir unsur olan öğretmen yetiştirme konusundaki zengin birikim içerisinde, öğretmen yetiştiren kurumlara -özellikle Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlara- giriş şartları ve usûllerinin belirlenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Böylelikle, günümüz öğretmen yetiştirme sisteminde buna benzer yaşanan durumlara tarihsel bir bakış açısı sunulmuştur.

1.4. KAPSAM

Tarihsel araştırmanın bir ürünü olan bu araştırmanın kapsadığı konu ve zamanı gerekçeleriyle birlikte ifade etmek ve çalışma konusu hakkında araştırmanın dayanaklarını ortaya koymak yerinde olacaktır.

Öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerini ele alan bu araştırma, zamansal olarak Türk eğitim tarihinin 1839-1923 yılları arasını kapsamaktadır. Bilindiği üzere bu süreç, Osmanlı Devleti'nin son 84 yıllık dönemine tekabül etmektedir. Araştırmada, tarihi serüveni milattan çok daha öncelere kadar götürülebilen Türk eğitim tarihinin çeşitli safhaları arasında, bir zaman sınırı yapma gereği duyulmuştur. Bu da, Türk eğitim tarihinde modernleşme çabalarının hız kazandığı ve günümüz öğretmen yetiştiren modern eğitim kurumlarının temellerinin atıldığı bir dönem olan Tanzimat (1839) başlatılmıştır.

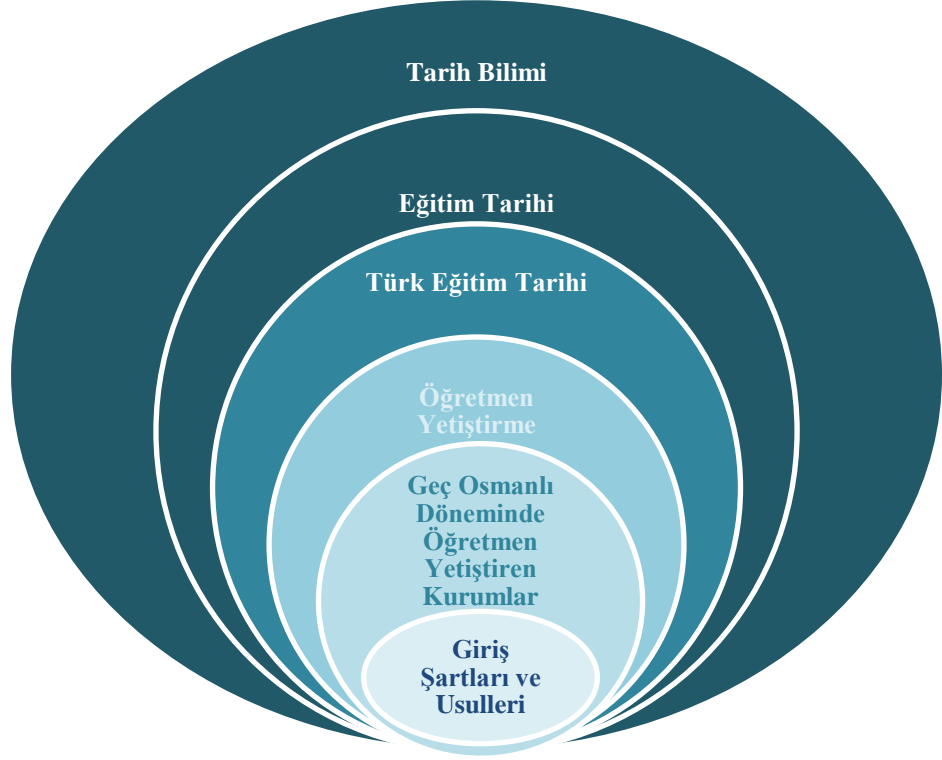
Bilindiği üzere Osmanlı modernleşmesinin tarihi 18. ve hatta 17. yüzyıllara kadar götürülebilir. Ancak 19. yüzyıl, Osmanlı'da devlet sisteminin hemen tüm kademelerinde hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı, yenileşme ve modernleşme ile birlikte devletin çökmeye yüz tuttuğu çalkantılı bir dönemdir. Bu çerçevede 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı'da sosyal, siyasal, ekonomik vs. alanlarda değişim ve dönüşümün hızlı bir ivme kazandığı önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Sultan II. Mahmut dönemi (1808-1839) boyunca süren özellikle sosyal hayattaki yenileşme hareketleri, bu tarihten itibaren hızlanarak devam etmiştir.

Bu bağlamda Tanzimat'ın ilân, sosyal hayatın çok önemli bir parçası olan eğitim alanında da önemli değişim, dönüşüm ve yeniliklerin başlangıcını oluşturmuştur. Türk Eğitim Tarihçisi Yahya Akyüz'ün (2013) belirttiği gibi Türkiye'de eğitim bilimlerinin öneminin farkına varılması, etkili öğretim yöntemlerinin öğretilmesi ve bu doğrultuda öğretmenlerin yetiştirilmesi konularında ilk ve en önemli adımlar bu dönemde atılmıştır (s. 177). Ayrıca eğitimin teşkilatlanarak modern anlamda öğretmen yetiştiren ilk kurum olan Dârümuallimîn gibi Osmanlı eğitim kurumlarının açılması da söz konusu dönemde görülmüştür. Dolayısıyla araştırmanın tarihsel dönemi, Tanzimat'ın ilanıyla başlatılmıştır.

Burada bir konuya açıklık getirmek gerekebilir. Tanzimat Fermanı'nda Osmanlı'daki eğitim-öğretim faaliyetlerine ilişkin bir madde yer almamıştır (Kodaman,1999:9). Ancak Tanzimat Fermanı ile başlayan sosyal hayata yönelik yeni düşünce biçimleri ve yenileşme felsefesi, eğitim ile ilgili konularda adımlar atılmasına etki ederek eğitimin modernleşmesine zemin hazırlamıştır.

Öte yandan araştırma döneminin son noktası olan 1923 yılının seçimi, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve onun yerine yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ifade etmesi bakımından önemlidir. Bundan dolayı araştırma döneminin 1923 yılıyla sınırlandırılmıştır.

Öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûlleri üzerine odaklanan bu araştırma, tarih biliminin eğitim tarihi araştırmaları kapsamında yer alan bir Türk eğitim tarihi araştırmasıdır. Bu çerçevede, söz konusu araştırma zaman olarak Osmanlı Devleti'nin 1839-1923 yılları arası, konu olarak da Tanzimat'tan Cumhuriyet'e öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi ile sınırlandırılmıştır.

Grafik 3: Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırmanın genel kapsamını ortaya koyan yukarıdaki şemadan da anlaşılacağı üzere “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Şartları ile Usûllerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi (1839-1923)*” başlıklı bu çalışma, genelde tarih bilimi araştırmaları içerisinde eğitim tarihi bilim dalı araştırmaları kapsamına girmektedir. Bu çalışma söz konusu bilim dalının Türk eğitim tarihi alt çalışma alanı ve bu alanın öğretmen yetiştirme konusu kapsamında düşünülmelidir.

1.5. SINIRLILIKLAR

Bu araştırma:

- Kapsadığı zaman aralığı,
- Ele aldığı konu,
- Veri toplama araçları (kullanılan dokümanlar), bakımından birtakım sınırlılıklar taşımaktadır.

Oldukça geniş bir çalışma alanı olan öğretmen yetiştirme alanı içerisindeki bu mikro ölçekli araştırma, öğretmen adaylarının öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerinin belirlenmesini hedef alması yönünden sınırlıdır.

Öteyandan Osmanlı Devleti'nde öğretmen okullarına öğrenci alımında istenen giriş şartlarının tespit edilmesi sürecinde kullanılan araştırmanın ana kaynaklarını oluşturan ulaşılabilen kanunname, nizamnâme, talimatnâme vs. tarihsel kaynaklar söz konusu dönemde Osmanlı Devleti'nin birtakım resmî organlarınca hazırlanan bilgi, belgelerdir. Konuya ilişkin önemli kaynaklar olmasının dışında yapılan araştırmada bu kaynakların tek başına kullanılması araştırmaya kaynak bakımından bazı sınırlılıklar getirmektedir.

Başlığında da anlaşılacağı gibi araştırmanın diğer bir sınırlı yönü, eğitim tarihi araştırma alanı içerisinde yalnızca Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti'nin 1839-1923 yılları arasını zamansal sınır olarak belirlenmiş olmasıdır.

1.6. TANIMLAR

Bu başlık altında, araştırmada sıkça kullanılan bazı önemli kavramların tanımları yapılarak ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca söz konusu kavramların bu araştırma için ifade ettiği anlam ve önemi açıklanmıştır.

Nizamnâme kavramı, içinde bulunulan dönemin gerektirdiği şekilde konulan esas ve düzen manasına gelen nizam sözcüğünden türemiştir. Develioğlu'nun (1978) sözlüğünde ise; “*Tüzük, konulan nizam ve Usûlü içine alan ve ne yolda hareket edileceğini bildiren resmî hükümler.*” olarak geçmektedir (s. 1009). Buradan hareketle ve en genel ifadeyle nizamnâme, bir kurum veya kuruluşun faaliyet gösterdiği süreçte uygulayacağı kural ve esasların yazılı olduğu resmi belge olup buna, günümüzde tüzük denilmektedir.

Talimatnâme, TDK sözlüğünde *Hukuk, Yasa ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak amacıyla hazırlanan, düzenleyici kuralların yazılı olduğu resmî belge* olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla nizamnâmelerin uygulanmasını sağlamak ve kolaylaştırmak amacıyla hazırlanan, düzenleyici kuralların yazılı olduğu resmî belge olup bunun günümüzdeki karşılığı yönetmeliktir.

Düstur, Develioğlu (1978)'nin Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde *devlet kanunlarını içine alan kitap* olarak geçmektedir (s. 231). Bir başka kaynakta ise Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de kuruluşundan itiba-

ren resmî makamlarca çıkarılan kanun, nizamnâme ve diğer hukukî mevzuatı bir araya getiren külliyyat olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yürürlükten kaldırılan hukuki metinlerin çıkarılması ve yeni kabul edilenlerin eklenmesi yoluyla belirli periyodlarla Düsturlar yayınlanmıştır. Düsturlarda yer alan kanunlar, nizamnâmeler ve diğer mevzuat, padişah tarafından tasdik tarihi esas alınarak sıralanmıştır. Genel olarak bu yayın dizisinde, yürürlüğe giren ya da yürürlükten kaldırılan kanun ve nizamnâmelerin yanı sıra devletlerarası antlaşma ve sözleşmeler, umumî mukaveleler, cemaat reislerinin beratları da yer almaktadır. Bu araştırmada Düsturlar, devletin resmî organlarınca çıkarılan kanun, kaide ve kuralları ihtiva eden metinleri içinde barındıran eser anlamıyla kullanılmıştır. Araştırmanın veri grubunu oluşturan kanunname, nizamnâme ve talimatnâme gibi belgelerin önemli bir kısmı düsturlardan elde edilmiştir.

Maarif salnameleri, Osmanlı Devleti'ndeki eğitim sistemine dair belge ve istatistikleri içeren eğitim-öğretim yıllıkları olarak tanımlanabilir. Maarif-i umumiye nezaretinin 1898-1903 (1316-1321) yıllarında, *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (Millî Eğitim Bakanlığı Genel Yıllığı)* adıyla, altı defa yayınlamış olduğu bu yıllıklar içerik bakımından oldukça zengin verilere sahiptir (Aydın, 2009:51-54). Bu kaynaklardan Nezâretin tarihçesi, maarif nâzırları, memurlar, okullar ve kütüphaneler, imtihanlar ve mükâfat cetvelleri hakkında önemli bilgi ve belgelere ulaşılabilir. Bu araştırmanın birincil kaynaklarını ifade eden nizamnâme ve talimatnâme gibi belgelerin bir kısmına da Maarif Salnamelerinden ulaşılmıştır.

Öğretmen yetiştiren kurumlar tabirinden bu araştırmada anlaşılması istenen anlam, Osmanlı Devleti'nde 1839-1923 yılları arasında faaliyet gösteren öğretmen eğitimine yönelik modern okullardır. Bunları tanımları ile birlikte şu şekilde sıralamak mümkündür:

- **Dârümuallimîn-i rüşdi**: Osmanlı Devleti'nde Batı tarzında oluşturulan, zamanla ilköğretim kademesiyle birleşen orta öğretim kurumları olan rüştiyelerin öğretmen ihtiyacını karşılamak için ilk defa 1848 yılında açılan erkek öğretmen yetiştiren ilk modern kurumdur.
- **Dârümuallimîn-i Sıbyan**: Osmanlı Devleti'nde örgün eğitimin ilk kademesindeki sıbyan mektebi gibi okulların en büyük sorunlarından biri olan nitelikli öğretmen ihtiyacını gidermek amacıyla 1868 yılında kurulan öğretmen yetiştiren modern kurumdur.

- ***Dârümuallimîn-i ali:*** Osmanlı Devleti'nde eğitimde modernleşme kapsamında ilk defa 1891 yılında açılmış olan öğretmen yetiştiren kurumların en üst derecedeki kısmını ifade eden bölümün adıdır.
- ***Dârümuallimât:*** Osmanlı Devleti'nde ilk ve orta düzeydeki kız mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan ve 1870-1924 yılları arasında faaliyet gösteren kadın öğretmen yetiştiren ilk modern kurumdur.
- ***Medrese-i muallimin:*** Osmanlı Devleti'nde özellikle köy ilkokullarına öğretmen yetiştirebilmek amacıyla Taşradaki kasaba ve ilçelerde bulunan medrese binalarında yeni bir formasyonla açılması düşünülen öğretmen yetiştiren kurumdur. 1906 yılında Hamidiye Medrese-i muallimini adında bir Medrese-i muallimin'in kurulduğu bilinse de başka bir örneğine rastlanılmamıştır.
- ***Menşe-i Muallimin:*** Osmanlı Devleti'nde askeri mekteplerdeki sivil öğretmen açığını kapatmaya yönelik olarak ilki 1875 yılında açılan öğretmen yetiştiren kurumdur.
- ***Dârülfünûn:*** Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda kurulan yüksek öğretim düzeyindeki bir kurumdur. Ayrıca bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin tarihi temelleri bu kuruma dayanmaktadır.
- ***İnas Dârülfünûnu:*** Osmanlı Devleti'nde 1914-1921 yılları arasında faaliyet gösteren kadınlara özel açılan yüksek öğretim düzeyindeki kurumdur. Buradan mezun olan kadınların büyük bir kısmı ülkenin dört bir tarafında öğretmen olarak çalışmışlardır.
- ***Anaöğretmen okulu:*** Okul öncesi eğitim-öğretim kademesine öğretmen yetiştirmek amacıyla Dârümuallimât'ın içinde bir birim olarak ilk defa 1914 yılında açılan öğretmen yetiştiren kurumdur.
- ***Mektep:*** Köken olarak Arapça olan mektep kelimesi yazma yeri, yazıhane manasını taşımaktadır. Ancak Türkçe'de İslâm ülkelerinde ve özellikle Osmanlılar'da çocuklara temel eğitimin verildiği okul olarak kendine özgü bir anlam kazanmıştır. Bu araştırmanın ilgili yerlerinde anlatılan içeriğin durumuna göre hem mektep hem de okul tabiri kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYNAK ÖZETLERİ

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e öğretmen yetiştiren kurumları konu alan bu araştırmanın ikinci ana bölümü olan bu başlık altında, araştırmanın kuramsal altyapısını oluşturan bilgiler sunulmuştur. Bu bağlamda öncelikle söz konusu araştırma konusunun doğru bir çerçevede anlaşılmasını ve değerlendirilmesini sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti'nin 1839-1923 yılları arasındaki durumu siyasî, sosyal ve iktisadi açılardan incelenmiştir. Nitekim belli bir konuda yaşanmış olay ve olguların gerçekleştiği dönemin siyasî, sosyal ve ekonomik şartlarından bağımsız bir şekilde düşünüp değerlendirmek bilimsel bir tarih araştırmasının özelliği değildir. Söz konusu bu tarihsel bağlamla ilgili oluşturulan altbaşlıklarda yer alan bilgiler, ilgili alanyazından yapılan tarama ve incelemeler sonucu oluşturulmuştur.

Bunun ardından, araştırmanın tarihsel arkaplânı oluşturulmaya devam edilmiş ve Osmanlı Devleti'nde eğitimin durumu modernleşme açısından ele alınarak Tanzimat'tan Cumhuriyet'e eğitimin yapılanması süreci genel hatlarıyla açıklanmıştır.

Bu genel çerçevenin akabinde, giriş şartları ve usûllerinin belirlenmesi için araştırmada odaklanılan söz konusu dönemde Osmanlı'da öğretmen yetiştirme faaliyetini sürdüren kurumlar ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu yapılırken okulların açılış tarihleri göz önünde bulundurularak bir sıra takip edilmiştir. Ayrıca bu kurumlarla ilgili verilen bilgiler özellikle nizamnâme ve talimatnâme gibi birincil kaynakların taranıp incelenmesi ile oluşturulmuştur.

Bölüm sonunda ise konu ile ilgili alanyazında bulunan ve bu araştırmanın ortaya çıkmasında önemli bir paya sahip olan bazı eserler hakkında bilgi verilerek bunların bir nevi tanıtımı yapılmıştır.

2.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASÎ DURUMU (1839-1923)

19. yüzyıl gerek dünya tarihi gerekse Osmanlı tarihi açısından büyük değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bunun öncesinde, bilindiği üzere dünya tari-

hini değiştiren olaylar Coğrafi Keşifler ile hız kazanmış, Rönesans ve Reform hareketlerin yanı sıra Aydınlanma hareketi ile şekillenmeye başlamıştır. 1789 yılındaki Fransız ihtilali ve bunun ardından yaşanan Sanayi İnkılâbı Avrupa'nın toplumsal sınıf yapısında köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti'nde de önemli hadiseler meydana gelmiştir. Zira Avrupa'da cereyan eden sosyo-ekonomik ve siyasal olaylar Osmanlı Devletini de birçok açıdan etkilemeye başlamıştı. Özellikle Fransız İhtilalinin yaymış olduğu milliyetçilik akımı, Osmanlı idaresinde yaşayan farklı milletleri etkilemiştir. Bu bağlamda gerek milliyetçilik akımı gerek siyasî alanda yaşanan diğer kışkırtıcı politikalar Osmanlı sınırları içerinde Sırp ve Yunan gibi milletlerin isyan etmelerinde önemli bir etki unsuru olmuştur. Osmanlı Devleti bir yandan bu olayları önlemek için tedbirler alırken, diğer yandan yenilik ve modernizasyon faâliyetlerinde bulunmaya başlamıştır.

Sultan III. Selim dönemi ile başlayan Osmanlı yenilik faâliyetleri çerçevesinde, Nizam-ı Cedid adı altında siyasî, askeri, ekonomik ve sosyal alanda önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde içinde bulunan sorunların köktenci bir mantıkla zm için meşveret meclisleri oluşturulduğu, hazırlanan layihalarla zm arayışı için çaba sarfedildiği görülmektedir. Bu çalışmaların başarıya ulaşması yapılacak olan yeniliklerin halk tarafından benimsenmesine dikkat edilmiştir. Ancak bu durumun özellikle yenilik karşıtları tarafından hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim III. Selim'in bu çabası ne yazık ki tahtan indirilmesine hatta ölümüne sebep olmuştur.

Sultan III. Selim, yapılacak yenilik çalışmalarının başarıya ulaşması için siyasî ve askerî alanda bir barış ortamının olması gerektiğinin farkındaydı. Ancak III. Selim tahta çıktığında böyle bir barış ortamından yoksundu. Zira bu dönemde hem Avusturya hem de Rusya ile savaş hâlinde bulunuyordu (Shaw, 2002; Yałnkaya, 2002; Karal, 1942).

III. Selim'in ardından 1808 yılında Osmanlı tahtına Sultan II. Mahmut geçmiştir. Bu dönemde Osmanlı idari, askeri, eğitim ve sosyal alanında önemli gelişmelerin yaşandığı dönem olmuştur. Sultan II. Mahmut, tahta geçer geçmez merkezi idarenin güçlü olması için çalışmalara başladı. Uzun bir müddet devletin başını ağrıtan ayanları kontrol altına almak için 1808 yılında ayanlarla Sened-i İttifak sözleşmesini imzalamıştır.

II. Mahmut, bir yandan Balkanlar'daki Sırp, Mora ve Yunan isyanlarını bastırmakla uğraşırken diğer yandan da Yeniçeri Ocağının düzensizliği ile uğraşmak zorunda kalmıştır. 1826'da yılında uzun yıllar Osmanlı askeri teşkilatının önemli bir ayağı olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak yerine "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adı altında yeni bir askeri birlik oluşturmuştur. Ayrıca bu ordunun masraflarının karşılanması için de Mansure Hazinesi'ni tesis etmiştir. Askeri alanda bu gelişmeler yaşanırken, idari teşkilatta da önemli değişiklikler oldu. Tımar teşkilatı, Enderun ve Divan-ı Hümayun gibi kurumlar kaldırılarak yerine yeni kurumlar oluşturuldu. Aynı zaman sosyal yaşamı düzenleyen kılık ve kıyafet tertibi ve mektepler ile ilgili düzenlemeler de döneme damgasını vuran yenilik çalışmaları arasında yer almıştır.

II. Mahmut bu çalışmaları yaparken siyasî alanda hareketli olaylar cereyan etmiştir. Navarin'de Osmanlı donanmasının Rus, İngiliz ve Fransız donanmaları tarafından imha edilmesi, Mehmet Ali Paşa ordusunun Kütahya'ya kadar ilerlemesi devletin dış ilişkilerinde içinde bulunduğu önemli sorunlardandır.

Öteyandan Sultan II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen reformlar; Osmanlı devletinin çehresini değiştirerek Osmanlı modernleşmesinin temellerini sağlamlaştırmış ve en önemlisi de Tanzimat Fermanı'na giden yolun hazırlayıcısı olmuştur.

II. Mahmut'tan sonra 1839 yılında Osmanlı tahtına geçen Sultan Abdülmecid, iki ciddi durumla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki, hâlâ devam eden Mısır Meselesi ve Mehmet Ali Paşa sorunu diğeri ise Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kuvvetlendirmeyi amaçlayan ıslahat çabalarıydı. Böyle bir ortam içerisinde, zaafiyete uğramış olan devleti yeniden yapılandırmanın ve güçlendirmenin yolu reform ve yenilikten hareketlerinin daha köktenci bir şekilde devam ettirilmesi gerektiğinin farkına varılmıştır. Bu çerçevede yapılacak ıslahatları belirlemek için Hariciye Nâzırı Mustafa Reşit Paşa'nın büyük gayretleriyle Gülhane Hatt-ı Hümayunu hazırlanarak 3 Kasım 1839 tarihinde ilân edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilân, Osmanlı iç siyasetinde modernleşme sürecini başlatmıştır. Hem devlet düzeni hem de toplumsal hayatı düzenlemek adına çok sayıda yasanın çıkarıldığı bu dönem, bir reform dönemi olarak adlandırılmıştır (Eryılmaz, 1897:29). Aslında, Tanzimat'ın ilanında Osmanlı devlet düzeninde ve toplum hayatında görülen düzensizlikler, Balkanlar'da meydana gelen gelişmeler (Sırp, Yunan vs. isyanları), Avrupa devletlerinden gelen baskı ve telkinler ile Mısır Meselesi etkili olmuştur.

Tanzimat Fermanı'ndaki genel prensipler ile tüm tebaanın mal, can ve namus emniyetinin korunacağı ve ayırım gözetilmeksizin herkesin eşit sayılacağı belirtiliyordu. Böyle bir durum ilk bakışta tüm imparatorluk sınırlarında sevinçle karşılandı. Ancak, Ferman'ın genel prensipleri uygulamaya konulduğunda, Tanzimat aleyhtarı sesler yükselmeye başlamıştır. Özellikle gayrimüslimlere verilen haklardan hoşlanmayan bir kesim, Tanzimat'ı, "Frenk Düzeni" olarak nitelendirmiştir (Karal, 1995:186). Aynı tepki gayrimüslim halk arasında bulunuyordu. Zira Rumlar, Hıristiyan tebaa arasında imtiyazlı bir yere sahiptiler ve Rum Patriği de diğer tüm Hıristiyan tebaanın dinî yönetimiyle görevliydi. Dolayısıyla rumların ayrıcalıklarını kaybedeceği düşüncesi bu tepkinin asıl kaynağını oluşturmuştur (İnalçık, 1964).

Tanzimat Fermanı'nda vergi sisteminde yapılan değişikliklerin uygulanması safhasında Balkanlarda Niş ve Vidin'de isyanlar çıktı. Bu bölgedeki isyanların genel sebepleri iltizam usûlünün kaldırılmasıyla bunun yerine kurulan muhasıllık teşkilatının vasıta ve eleman yokluğu yüzünden mâliyeyi bir anarşi içine sokması ve buralardaki eski mültezim, voyvoda ve sarrafların kışkırtmaları gibi durumlar olmuştur (İnalçık, 1964).

Tanzimat Fermanı'ndan sonra yapılan yeni düzen arayışına yönelik önemli çalışmalardan bir diğeri de 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilân edilmesidir. Islahat Fermanı da tıpkı Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi, Osmanlı topraklarında yapılacak yeni reform çabalarını içermektedir. Bununla birlikte İngiliz ve Fransız baskısının yanı sıra Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin haklarını geliştirmek ve onların her alanda Müslümanlarla eşit hâle getirilmesini sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca bu ferman'ın ilanında dış mihrakların önemli ölçüde etkisi olmuştur.

Berkes'e (2002) göre; 1856 Islahat Fermanı, genel olarak gayrimüslimlerin anayasal gelişmesinin başlangıcı ve ulusal bağımsızlık taleplerinin bir manifestosu olarak değerlendirmektedir. Islahat fermanı, ilânının ardından hem merkezde hem de eyaletlerde etkisini göstermeye başlamıştır. Müslüman çevreler, fermanın ilân edilmesine yol açan dış baskılara ve gayrimüslimlere tanınan yeni ayrıcalıklara karşı çıkarken, askerlik görevi gibi kutsal bir görevi yerine getirmeyen gayrimüslimlerin siyasî alanda Müslümanlarla eşit hâle getirilmesi konusuna büyük tepki göstermişlerdir (Engelhardt, 1999).

Sultan Abdülaziz 1861 yılında tahta çıktığında, Osmanlı Devleti mali sıkıntıların yanısıra siyasî alanda yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı müşkül bir du-

rumdaydı. Bu dönemde Osmanlı devleti'nin içinde bulunduğu şartlardan dolayı siyasî çekişmelerden savaş bahaneleri çıkarabilecek bir durumda değildi. Avrupa devletlerine baktığımızda ise; İngiltere, Fransa ve Rusya, sınırlarını genişletmekle meşgulken, Piyomente ve Prusya ise, millî kimliklerini kurmaya hazırlanıyorlardı. Avusturya ise, kendi iç isyanlarıyla uğraşmak durumunda kalmıştı. Bundan dolayı bu devletlerin de bir müddet barış dönemine ihtiyacı vardı (Karal, 1995:339).

Öteyandan Osmanlı Devleti içişlerinde ise böyle bir barış ortamından yoksundu. İngiltere ve Rusya gibi devletlerin tahriklerine kapılan Eflak, Boğdan, Sırbistan ve Karadağ gibi eyaletlerdeki azınlıklar isyan etmişlerdi. Sultan Abdülaziz bir yandan bu isyanlarla uğraşırken diğer yandan devlet idaresi kısmında yaşanan iç çekişmelerle uğraşmak zorunda kalmıştır (Subaşı, 2002).

Bu iç çekişmelerin neticesinde Sultan Abdülaziz'in öldürülmesinden sonra tahta kardeşi V. Murat geçmiştir. Ancak V. Murat kısa bir süre tahtta kaldıktan sonra yerine II. Abdülhamit geçmiştir. Sultan Abdülhamit tahta çıktığında Osmanlı Devleti, Rusya'nın etkisiyle güç kazanan Balkanlar'daki isyanlarla uğraşırken, diğer yanda meşrutiyet taraftarları da güç kazanmaya başlamıştır. Kanun-i Esasi'nin ilân edilmiş olması Osmanlı'da I. Meşrutiyet dönemini başlatmış ancak 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşları'nın patlak vermesinden dolayı anayasal sürece giden yolda atılan bu önemli adım etkili bir şekilde sürdürülemez. Bu savaşların mâliyeti Osmanlı Devleti'ne çok pahalıya mal olmuştur. İki taraf arasında ilk başlarda Ayastefanos Antlaşması imzalanmasına rağmen kabul edilmeyecek yerine Berlin Antlaşması'nın imzalanmasına karar verilecektir. Berlin Antlaşması ile Rusya'nın toprak kazanımlarını geri aldıysa da, Romanya ve Karadağ'a bağımsızlık verilirken, Bulgaristan'da Almanya ve Avusturya-Macaristan himayesinde özerk bir prenslik oluşturulmuş, Ermeni sorunu gündeme getirilmiştir.

Sultan Abdülhamit döneminin diğer önemli siyasî olayları İttihat ve terakki yeni bir grubun ortaya çıkması olmuştur. Zira ittihatçılar meşrutiyet sisteminin yeniden gelmesi ve meclisin açılması taraftarı idiler. 1908 yılında İstanbul'da isyan eden ittihatçılar, "31 Mart Olayı" olarak tarihe adını yazdırarak, II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesine neden olmuştur. Bunun akabinde, 1908 yılında II. Meşrutiyet ilân edilmiştir. Bu dönem, ittihatçıların aktif olarak yönetimde etkin olduğu bir dönem olmuştur (Karpas ve Zens, 2002; Ortaylı, 2002; Özcan, Azmi, 2002).

Osmanlı Devleti, bu dönemde 1911’de Trablusgarp, 1912 Balkan Savaşlarında oldukça güç kaybetmiştir. Çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine, yaralanmasına-sakat kalmasına, yerini yurdunu terk etmesine, milyonlarca çocuğun öksüz ve yetim kalmasına yol açan dünyayı siyasî, ekonomik, sosyal vs. birçok açıdan etkileyen Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) tüm dünya devletlerinin bir şekilde etkilendiği bir savaş olarak tarihe kaydedilmiştir. Etkisi günümüze kadar süren böyle bir savaşın sebepleri de çok çeşitli ve karmaşıktır. Bu büyük savaş öncesinde, Osmanlı Devleti’ne Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından sonra siyasî, iktisadi ve askeri alanlarda muhtelif sorunlar ve bu sorunlardan kaynaklı bunalımlarla uğraşmaktaydı. Yaklaşmakta olan bir savaşın farkında olan Osmanlı yönetimi bu genel durum içerisinde yalnız kalmamak, siyasî varlığını sürdürebilmek adına müttefik arayışına girmiştir. İngiltere, Rusya ve Fransa ile olan temaslarından sonuç alamayan Osmanlı Devleti, Almanya’yla ilişkilerini geliştirmeye dönük birtakım eylemlerde bulundu. Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında kaybedilen yerleri geri almak, Girit ve Kıbrıs Adalarını, İngiltere’nin eline geçen Mısır’ı ve 1877-1878 Savaşlarında Rusya’nın eline geçen Kars, Ardahan ve Batum’u tekrar sınırlarına dâhil etmek gibi vs. amaçlar doğrultusunda, Büyük Savaşa Almanya’nın yanında girmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’nda genel olarak yedi cephede savaşmak durumunda kalan Osmanlı Devleti, Kafkas ve Galiçya cephelerinde Ruslarla; Makedonya’da Yunan ve Fransızlarla; Çanakkale’de İngiltere, Fransa ve İtalya’yla; Filistin, Suriye ve Irak cephelerinde ise İngiliz ordularıyla karşı karşıya gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı, Dünya tarihi açısından olduğu gibi Türk tarihi açısından da önemli değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Batılı güçlerin Osmanlı Devleti’nin çok geniş ve önemli toprakları üzerinde hâkimiyet kurma çaba ve çatışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu savaşın neticesinde Mondros ve Sevr gibi tarihinin en ağır antlaşmalarını imzalamak zorunda kalan altı asırlık Osmanlı Devleti yıkılmaya yüz tutmuştur. Bunun akabinde Millî Mücadele döneminde yabancı işgalinden ülkesini kurtarmaya çalışan Türkler, nihayetinde zafere ulaşarak 1923 yılında Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kurmuştur.

2.2. OSMANLI DEVLETİ’NİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU (1839-1923)

Klasik Dönem Osmanlı mâliyesi sağlam bir temel üzerine inşa edilmiştir. Ancak bu temel belli bir plâna göre bir anda oluşmamış, başta, İlhanlılar, Eyyubiler,

Memlûklûler, Selçuklular ve Anadolu beylikleri olmak üzere bunlara ek olarak batı müesseselerin de tesiri altında şekillenmiştir (Tabakoğlu, 1999:125; Karamursal, 1989:152).

Mâliye Teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin gelir ve giderini kontrol eden ve yürütülmesinden sorumlu olan idari birimdir. Bu idari teşkilatın başında sadrazama karşı sorumlu olan Defterdar bulunuyordu (Kütükoğlu, 1999:513). Fatih Sultan Mehmet'in Kanunnamesine göre; Sadrazam, hükümdarın malını muhafaza etmek, mâliyeden hüküm yazmak, hizmet edenlere çavuşluk, sipahilik, kâtiplik hatta sancak ve zeamet arz etmek, vergilerle ilgili olarak hükümdara bildirmeden iki akçeye kadar zam yapabilmek, sefere giderken hükümdar ile görüşebilmek vesaire gibi imtiyaz ve salahi-yetlere sahipti (Uzunçarşılı, 1988:326). Sınırların genişlemesine bağlı olarak XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren defterdarların sayısında artış olmuştur.

Klasik dönem Osmanlı iktisadi faâliyetleri, büyük bir çoğunlukla tarım sektörü etrafında şekillenmiştir. Çünkü nakit para ekonomisinin gelişmediği bir dönemde hem halkın hem devletin gelirlerinin büyük bir oranı, toprağa bağlı olarak gerçekleştirilen zirai faâliyetlerden karşılanıyordu. XVI. yüzyılda Osmanlı nüfusunun bir bölümünün kırsal alanda yaşıyor olması, ekonominin genel olarak tarıma dayandığının açık bir göstergesidir. Öyle ki, devlet ihtiyaçlarının karşılanmasında ve devletin bekası için büyük rol oynayacak olan ordunun iaşesinin sağlanmasında ve onların ücretlerinin karşılanmasında olduğu gibi diğer devlet görevlilerinin ücretlerinin ödenmesinde, devletin topraktan ve yetiştirilen tarımsal ürünlerden aldığı vergiler büyük rol oynamıştır.

Mâliyesi tarım ekonomisi üzerine kurulan Osmanlı Devleti, ekonomisini canlı tutmak amacıyla köylü reyanın (halkın) tarımsal faâliyetlerini sürekli olarak denetlemiş, çiftçinin tohumu toprağa bırakma sürecinden ürünü hasat etme zamanına kadar zirai üretim aşamalarını kontrol altına almıştır. Bundan dolayı mâliyenin temel gelirleri arasında topraktan alınan vergiler önemli yer tutuyordu. Bununla birlikte zaman içerisinde savaşların getirdiği mali külfeti karşılamak örfi vergiler adıyla ek vergiler koyma ihtiyacı doğmuştur. Bundan dolayı tekâlif ve avarız denilen örfi vergiler konulmuştur (Tabakoğlu, 2002:427).

Kuruluş döneminde sağlam temeller üzerine teşekkül ettiği bilinen Osmanlı mali yapısında, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte bozulmalar başlamıştır. Mali bozulmaların temelinde; nüfus artışı ve ekilebilir alanların azalması, savaşların getir-

diği mali külfet, Avrupa’da nüfus artışına bağlı olarak tarımsal ürüne olan ihtiyacın artması ve Avrupalı tüccarların Osmanlı üreticilerinden ürün talep etmesi, madeni paradaki değerın düşmesi, fiyat artışları, sosyal çalkantılar (iç isyanlar), iltizam ve tımar sistemindeki bozulmalar, vergilerin toplanamaması gibi nedenler yatmaktaydı (Parlak ve Parlak, 2012:25-27). XVII. yüzyılın başlarından itibaren de Osmanlı ekonomisi içerisinde önemli gelişmeler olmuş, bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalınmıştır. XVIII yüzyılda da bu durum devam etmiş, her ne kadar bir takım reform çalışmaları yapılsa da istenilen başarı elde edilememiştir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Tanzimat Fermanı’nın ilân Osmanlı idari, sosyal ve kültürel yapısında olduğu gibi iktisadî yapısında da önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreci başlatmıştır. Öncelikle Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı bürokratları, merkezi devlet yapısının güçlü olmasını sağlam bir malî temelinin oluşturulmasına bağlıyorlardı. Bu nedenle önemli meselelerden biri de mali kaynakların yetersiz oluşuydu. Tanzimat’ın ilk yılları mali idarenin yeniden düzenlenmesi çabalarıyla geçti (Güran, 1998:79). Malî idarenin yeniden oluşturulması için yapılan en önemli çalışma çoklu hazine sistemine son vererek, gelir ve giderin tek bir hazineden toplanmasını sağlamak ve taşrada ki yolsuzlukların önüne geçerek vergilerin düzenli bir şekilde hazineye aktarılmasını sağlamak için Mâliye Nezareti’nin kurulması ile önemli bir adım atıldı (Nakipoğlu, 2012:75). Aynı zamanda Mâliye Nezareti içerisinde çeşitli kalemler oluşturulmuştu. Bununla birlikte taşrada ki iktisadi unsurların temelleri zayıflatılarak, vergilerin toplanması için “*ancemaatin vergi*” diye adlandırılan bir vergi sistemi oluşturulmuştur. Ancemaatin vergisinin tahriri, muhassıllar tarafından yapılmıştır. Ancak, Tanzimat reformunun gerçekleşmesi için kendilerine büyük ümitler bağlanan muhassılların çalışmalarından istenilen sonuç elde edilememiştir (Atar, 2012:390). Muhassıllar, hasat döneminde aşârın toplanması için çok sayıda kişiyi görevlendirmek zorunda kaldılar. Bu kişilere ödenen ücretler, toplanan aşârın yarısına yakındı. Ayrıca halk da bu durumdan şikâyetçiydi. Aşârı toplamakla görevlendirilen kimseler yüzünden mahsulün zamanında kaldırılmadığı ve zarar edildiği görülüyordu. Tekrardan eski sisteme (mültezimlik) dönüşler yapıldı.

XIX. yüzyıl Osmanlı yenileşme ve Batılılaşma hareketinin en fazla yoğunlaştığı dönem olmuştu. III. Selim’in Nizâm-ı Cedid adı altında yaptığı yenilikler, II. Mahmut’un Yeniçeri Ocağı’nı kaldırıp yerine yeni bir askeri ordu oluşturması, Sultan Abdülmecit’in Tanzimat’ı ilân etmesi ve yapılan idari ve sosyal değişiklikler, Sultan

Abdülaziz'in paranın değerini artırmak için kaimeleri çıkarması, II. Abdülhamit'in ilân ettiği meşrutî sistem tüm bu gelişmeler olumlu olmasının yanında Osmanlı ekonomisine olan etkileri olumsuzdur. Çünkü bu dönemde yaşanan gelişmeler, Osmanlı mâliyesinde gelirlerin giderleri karşılayamadığı hatta iflas etme noktasına geldiği bir süreci ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar mali ihtiyaçların karşılanması için iç borçlanma yoluna gitse de zaman içerisinde bu şekilde fon ihtiyacını karşılayamayacağını anlamış, Avrupa ülkelerinden temin ettiği dış borçlarla ekonomisini ayakta tutmaya çalışmıştır. 1854-1914 yılları arasında 41 kez dış borçlanmaya giden Osmanlı mâliyesi zamanla bu dış borçların finanse edilmesi sorununu da beraberinde getirmiştir. Zaman içerisinde iç ve dış borçları karşılayamayacak duruma gelen Osmanlı mâliyesi, 1875 yılında moratoryum (borç erteleme) ilân etmiş, 1881 yılında da borç, ödemelerini düzenlemesi adına Duyun-ı Umumiye İdaresi kurulmuştur (Karta, 2014:150). Bu idarenin kurulmasıyla Avrupalı yatırımcıların Osmanlı mâliyesi üzerindeki denetimi de artırmıştır.

Mali alanda bu sıkıntılar yaşanırken sosyal ve siyasal alanda olumsuz gelişmeler yaşanıyordu. Bir yanda balkanlarda yaşanan Sırp, Yunan, Bulgar, Bosna Hersek isyanları ile karşı karşıya kalınırken, diğer yanda II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesi, II. Meşrutiyet'in ilân edilmesi ve 1911-1912 Balkan Savaşları'nın patlak vermesi gibi olaylar bitik bir hâlde olan Osmanlı mâliyesine ağır bir darbe indirmiştir. Ardından Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması, Osmanlı ekonomisini altüst eden en büyük darbe olmuştur.

2.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİMİN DURUMU (1839-1923)

Bu başlık altında Osmanlı eğitiminin 1839-1923 yılları arasındaki durumu çeşitli açılardan ve alanyazından yapılan bazı önemli çalışmalardan alınan bilgilerle açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak devletin kuruluş döneminden itibaren nasıl bir eğitim sistemine sahip olduğu, bu sistemi oluşturan temel dinamikleri, açılan eğitim kurumları, çeşitli eğitim faaliyetleri hakkında da kısaca söz etmek gerekmektedir. Bu, tarihsel bütünlüğü sağlamak açısından önemlidir. Bundan dolayı bu başlık altında ilk olarak Osmanlı'nın kuruluş döneminden itibaren Tanzimat'a gelinceye kadar eğitimin genel durumu dikkat çekici taraflarıyla ele alınmıştır. Sonrasında ise; Bu bölüm altında oluşturulan alt başlıklarla bu araştırmanın ele aldığı esas dönem olan

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı eğitiminin -özellikle modernleşme anlamında- nasıl bir çizgi izlediği genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı'da devlet sisteminin oluşumunda, hem aynı coğrafyada varolmuş Bizans devlet geleneklerinin hem de Türk-islam devletlerinin tarihsel süreçte oluşturmuş olduğu birikimin izleri görülür. Osmanlılar bundan iyi bir şekilde faydalanmış; özellikle Selçuklu mirasını, kendi bünyesinin oluşumunda ana harç olarak almış ve hasletlerini de kattığı daha gelişmiş sistemler ve kurumlar oluşturmuştur. Bu bağlamda gelişen Osmanlı Devlet teşkilatı Seyfiyye, Kalemîyye ve İlmiyye sınıfı olmak üzere üç temel sınıftan oluşturmuştur. Bunlar arasında İlmiye sınıfı, kendi içerisinde teammüller oluşturmuş, yönetim ve halk nezdinde saygın bir konuma sahip, göreceli olarak imtiyazlı bir sınıf özelliği taşımıştır (Kılıç, 2013: 273;Yurdakul, 2008:17; İpşirli, 1994:247).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, güçlü bir devlet olarak dünya düzende yer alabilmenin koşulu olan kurumsallaşma sürecine önem verilmiştir. Bu süreç içerisinde bilim ve eğitim hayatının oluşturulması ve geliştirilmesi için çok çaba sarf edilmiştir. Kuruluş döneminde bu sürecin en önemli mimarının Çandarlı ailesi olduğu söylenebilir. Bu aile, İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumlarının oluşumunda hem düşünce hem de uygulama noktasında yoğun çaba harcamışlardır (İpşirli, 1994:252).

Devletin ilk dönemlerinden itibaren halkın ilk ve temel eğitimi, günümüz ilköğretim kurumlarının karşılığı sayılan sıbyan mektepleri denilen mahallî okullar aracılığıyla sağlanmıştır. Devletin üst bürokrasisi, zenginler ve hayırseverler tarafından yapılan bu mekteplerin temel amacı Müslüman çocuklara din eğitimi vermek olmuştur. Finansmanı çeşitli vakıflar tarafından sağlanan bu kurumların işleyiş usûlü, kuruluşuna dair birtakım bilgiler vakfiyelerinde belirtilmiştir. Genel olarak mahalle mektepleri arasında ortak bir eğitim programı ve düzeni mevcut olmayıp; her caminin bünyesinde, kendine özgü bir işleyişe sahip yaygın eğitim kurumları şeklinde kurulmuşlardır. Bu mekteplerin durumu fazla bir değişikliğe uğramadan 19. yüzyıla kadar devam etmiştir (Bilim, 2002a:2-3).

İlk İslam devletleri zamanında kurulmaya başlanan, İslam medeniyetinin önemli eğitim kurumu olan medreseler, Selçuklular ve onların varisi olan Osmanlılar döneminde de önemini korumaya devam etmiştir. Genel olarak medreseler, sıbyan mekteplerinden sonra orta, lise ve üniversite düzeyinde eğitim veren kurumlar olarak

faâliyet göstermiştir. Bu eğitim kurumlarına yalnızca Müslümanların kabul edildiği bilinmektedir (İpşirli, 2003:327).

İlk Osmanlı medresesi 1330-1331'de Orhan Bey tarafından İznik'te kurulmuştur (Unan, 1999:149). I. Murad ve Yıldırım Beyazıt dönemlerinde devletin tüm sistemlerinde gelişme kaydedilmesi ve sınırlarının genişlemesiyle birlikte; medrese sayısında çoğalma olmuştur. Bu okullarda özellikle en ileri çağlarını yaşadıkları Fatih Sultan Mehmet döneminde çıkarılan bir kanunname ile teşkilatı düzenlenerek hiyerarşik bir yapı oluşturulmuştur. Bu dönemde kurulan Sahn-ı Seman Medreseleri yedi bölüme ayrılmıştır. Fatih'in oluşturmuş olduğu bu sistem daha sonraki dönemler için örnek olmuş ve klasik Osmanlı medrese düzeni bu temel üzerine oturtulmuştur. Osmanlı yükselme döneminin Fatih'ten sonraki diğer ünlü ismi Kanuni Sultan Süleyman'ın döneminde de yeni medreselerin yapılmasına, eğitim öğretim kalitesinin yükseltilmesine devam edilmiş ve bununla birlikte medresedeki hiyerarşik yapıya yeni mertebeler eklenmiştir. Bu düzen bazı değişikliklerle birlikte Osmanlı Devleti'nin nihayete ermesine kadar devam etmiştir (Baltacı, 2005:71-75). Ancak Kanuni döneminden itibaren devletin diğer alanlarında olduğu gibi eğitim sistemi ve dolayısıyla medrese sisteminde de sarsıntılar baş göstermeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim faaliyetleri devlet tarafından, belirli ve kesin kanunlara bağlanmış bir vazife olarak üstlenilmemişti. Eğitim faaliyetleri vakıf sistemi çerçevesinde, bir bakıma özel teşebbüsler denilebilecek bir yapılanma içerisinde yürütülmüştür. Vakıfların devlet açısından kamusal bir faaliyet olan eğitim-öğretimi üstlenmiş olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında devlet eğitim sistemine, bu sistemin yöneticisi konumunda bir devlet memuru olan şeyhülislam kanalıyla müdahil olmaktadır. Devlet, teşekkül etmiş bulunan eğitim-öğretim müesseselerini resmî olarak yakından takip etmekle birlikte, bunu asli vazifeleri arasında değerlendirmiyordu. Fertlerin eğitim olanaklarından faydalanmaları, sosyal çevrelerinin durumuna ve yakalayabildikleri fırsatlara nihai kerte vakıflara bağlı kalıyordu (Unan, 1999:151-152; Kazıcı,1999:162).

Fatih döneminde açılan Sahn-ı Seman medreseleri yüksek tahsilin yapıldığı yerlerdi. Öğrencilerine de danişmend denilmekteydi. Tetimme medreseleri ise orta dereceli okullar olup sahn medreselerine öğrenci yetiştirmekteydi. Tetimme medresesi öğrencilerine softa (suhte) denilmekteydi (Kazıcı, 1999:162). Osmanlı eğitim kurumlarında sistemin yürütücüleri yani öğretim sahasındaki eğitimcileri müderris-

lerdi. Müderrisler kendilerine yardımcı olmak, dersleri tekrar etmek ve öğrencilerin disiplinini sağlamak üzere danişmentlerden birini “muid” olarak seçebilmekteydi (Cihan, 2007:20-21).

Böyle bir sitem dahilinde yer alan Osmanlı ulemasının beslendiği kaynaklar iki noktada yoğunlaşmıştır. Bunlar İslam medeniyetinin yetiştirmiş olduğu âlimler olan İmam Gazali ve Fahrüddin-i Razi'nin hazırlamış olduğu eserlerdir. Nizamiye Medreselerinin tanınmış âlimi İmam Gazali, felsefeye karşı tutum geliştirmiş, tasavvuf ve Sünni İslam tartışmalarında Ortodoks bir tutum sergilemiştir. Razi ise İslam ve Yunan felsefesi arasında ilinti kurmuş dinî ilimlerin yanı sıra hukuk, felsefe, tıp, matematik alanlarında eserler vermiştir. Osmanlı ulemasının etkilendiği Razi ekolünde ilimlerin faydacı yönlerine ayrı bir önem verilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı bilim hayatında Fatih dönemine kadar dinî ilimler ön plâna çıkmışken Fatih'ten itibaren pozitif ilimlere ayrı bir önem verilmiştir.

Tüm bunlara rağmen telif eserlerin son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Sahn medreselerinde 1470-1603 tarihleri arasındaki 133 yıllık süreçte 290 ilim adamının irili ufaklı toplam 520 eser yazmış oldukları % 36'sı (189) telif geriye kalanları ise şerh, haşiye, hamîş tasnif ve tercüme niteliği taşıyan eserlerdir. 189 eserin yalnızca 20 tanesi (%10,6) akli ilimler ile ilgilidir. Geriye kalan 169 eser (%90) dinî niteliklere haiz eserlerdir (Unan, 2002:815-821).

Klasik dönemde dikkat çeken önemli eğitim mekanizmalarından birisi de askerî eğitim müesseseleridir. Acemi Oğlanlar Ocağı bu eğitim kurumlarından biridir. Burada Pençik ve Devşirme sistemiyle toplanan çocuklar önce bir Türk ailesinin yanına verilir daha sonra da bu ocağa kaydedilirdi. Bir diğer kurum ise, Acemi Oğlanlar Ocağı'nın bir uzantısı ve devamı niteliğinde olan Yeniçeri Ocağıdır. Acemi Oğlanları arasında seçilen kıdemli oğlanlar, Cemaat Ortaları, Sekbanlar ve Ağa Bölükleri'nde eğitime tabi tutulurlardı. Burada verilen söz konusu eğitimin orta seviyede olduğu bilinmektedir (Baltacı, 2002:835-837; İlgürel, 1988:324-325; Beydilli, 2013: 452-462).

Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyıl ortalarından itibaren medrese dışında mülki ve idari erkânı yetiştirmeyi gaye edinen ve devletin üst kademesinin şekillenmesinde önemli rol oynayan bir eğitim kurumu olarak Enderun Mektebi ve faaliyeti kayda değerdir. Enderun Mektebi, Osmanlı ideolojisinin ve mental yapısının endoktrine edildiği yüksek eğitim kurumları olarak (İpşirli, 1995: 185), Osmanlı Devleti'nin

kudretini muhafaza etmek için nitelikli insan yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir eğitim müessesesidir. Odalar hâlinde ve çeşitli kademelerde eğitim ve öğretim verilen, öğrencileri de acemi oğlanlar arasından seçilen bu okul Osmanlı eğitim sisteminde elit eğitimini meydana getirmekteydi (Akkutay, 1999:187). Bu mektep üstün zekâ ve yeteneklere sahip çocukları alıp yetiştirdiği için özel eğitim kurumu niteliğindedir. İlk başta yalnızca Hristiyan ailelerin çocukları bu eğitim kurumuna alınırken zamanla Türk ailelerinin çocukları da alınmaya başlanmıştır. Varlığını 1909 yılına kadar devam ettiren ve Türk eğitim tarihinde müstesna bir yere sahip olan Enderun Mektebi, dünya eğitim tarihinde Türkler'in getirmiş olduğu önemli bir yeniliktir (Akyüz, 2013: 94-95).

Klasik dönemden sonra Tanzimat Dönemi'ne kadar Osmanlı'da eğitim düşüncesinde eğitim bilimlerine konu olacak değerlerde yeni bir görüşe rastlamak zordur. Dile getirilen ıslahatlar, yenilikler bir öncesinin tekrarı olmaktan ya da radikal olmayan kurulu düzen içerisinde çözüm arama çabalarından öteye gidememiştir. Islahat düşüncesini savunan aydınlar da bu çemberin dışına çıkamadıkları gibi sayı olarak da son derece yetersiz düzeyde kalmışlardır. Bunlar arasında Kınalızade Ali, Kâtip Çelebi, Erzurumlu İsmail Hakkı, Sümbülzade Vehbi gibi yazarlar vardır. Buna karşılık aynı dönemde, Avrupa'da Erasmus, Rable, Montaigne, Martin Luther, Vives, F. Bacon, W. Raltke, J.Comenius, R.Descartes, John Locke, F. Fenelon, J.J. Rousseau, J.B. Basedov, G.Salzman, E.B. Condilac, C.Mirabeu, D.Diderot, A. Halvetious, L.C. Chalotuis, Rolland, Pestalozzi, F.W. Frobel, H. Spencer... gibi filozoflar yetişmiş ve orijinal yapıtlar vermişlerdir. Rönesans, Reform hareketleri Avrupa'da hümanizmayı ve insanı merkeze alan eğitim anlayışının doğuşunu ve gelişimini sağlamıştır (Binbaşıoğlu, 2005: 24; Aytaç, 1999:99).

Genel olarak kuruluştan döneminden Tanzimat'a Osmanlı eğitimi, buraya kadar anlatılanlar çerçevesinde değerlendirilebilir. Araştırmanın zamansal sınırlarını oluşturan 1839-1923 yılları arasında eğitimin modernleşme bağlamındaki durumu ise aşağıda oluşturulan altbaşlıklarda ele alınmıştır.

2.3.1. Eğitimde Modernleşmenin Başlaması

Batılı eğitim anlayışı ve felsefesinin Tanzimat Dönemi'nde ülkeye girişine kadar, Osmanlı eğitim sisteminin en başta gelen kurumu medreselerdi. Bunların yanında, Enderun mektebi, tekkeler, askeri mektepler, azınlık mektepleri, yabancı mek-

tepler, batı ülkelerinde yetişme ve kendi kendini yetiştirme gibi farklı eğitim kurumları ve şekilleri vardır. Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın ikinci yarısında yönetimin bütün alanlarında görülen bozulma, medreselere de yansımış ve yıllar geçtikçe bozulma ve yozlaşma artmıştır. Bunun en önemli nedenleri, medreselerde akla değil, nakle dayanan bilimlerin hâkim olması, okunması gereken derslerin tam olarak okutulmaması, kapasitenin üzerinde öğrenci kabulleri, yüksek dereceli ulemanın çocuklarına verilen haksız ayrıcalıklar ile rüşvet ve yolsuzluklarla sağlanan payelerdir (Yakut, 2005:131-133).

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda başlayan modernizasyon çabaları, savaş alanlarında karşı tarafın üstünlükleri karşısında son derece yetersiz kalmıştır. Buna nazaran devletin en sancılı yüzyılı olan 19. yüzyılda, yönetim kademesi ve aydınlar arasında devletin varlığının devamı için daha radikal adımlar atılması kararlaştırılmıştır. Devlet kurumlarında oldukça hızlı bir kabuk değiştirme dönemi yaşanmış, bürokrasi ve aydın kesim de bu değişim sürecini topluma yaymaya özen göstermiştir.

Bu sürecin can alıcı noktalarından birisi de eğitimin dar bir kesimin tekeline çıkartılarak halka ulaşma noktasında gösterilen çabalardır. Şahıslara bağlı kalan bu değişim çabaları özellikle III. Selim ve II. Mahmut döneminde ivme kazanmıştır. Bu durum, Tanzimat Dönemi ile birlikte devlet politikası hâline gelmiş ve kurumsal bir hüviyete bürünmüştür. Askeri, idari, adli ve eğitim alanlarında devletin alışılmış sisteminden radikal bir kopuş başlamıştır. Bu modernleşme çabası Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiş; hatta 1923'te kurulan yeni Türk Devleti'ne miras olarak geçmiştir.

Bilindiği üzere Osmanlı modernizasyonu, ilk olarak askeri alanda başlamıştır. Devletin savaş meydanlarındaki yenilgileri, dikkatin bu noktada toplanmasına neden olmuş ve reformlar ilk olarak askeri alanda yapılmaya başlanmıştır. Avrupa devletlerinin üstünlüğünü yalnız askeri sahada gören ve mesafeyi kapatmak için askeri kurumları, Batılı eğitim tekniklerine göre ıslah etmeyi yeterli bulan Osmanlı devlet adamları 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar bu minvalde adım atmışlardır (Karataş, 2003:232).

Bu alanda ilk girişimler Lale Dönemi olarak adlandırılan Sultan III. Ahmet döneminde gerçekleştirilmiştir. İbrahim Müteferrika'nın önerisi üzerine Bostancı Ocağı'ndan seçilen 300 öğrenci Haydarpaşa'da yeni yöntemlerle eğitime başlanmıştır. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İkinci bir girişim I. Mahmut

döneminde Sadrazam Topla Osmanî'nin girişimiyle Comte de Bonneval'in yardımıyla Kumbarahane/Hendesehane adıyla bir okul açılmasıyla gerçekleşmiştir (Dölen, 1985a:511). Bu okula Yeniçerilerin tepkisini çekmemek için saray Bostancıları ve Boğaziçi yamakları arasından seçilen kişiler alınmıştır. Bunlara humbara için gerekli olan hendese ve geometri öğretilenkti. Yeniçerilerin tepkisi, okulunun içerisinde kurulduğu Humbaracı Ocağı üyelerinin modern eğitimden hoşlanmamaları, geleneksel/gerici zihniyet, Silahdar Mehmet Paşa'nın Bonneval'i Kastamonu'ya sürmesi, okulun ödeneklerinin kesilmesi gibi nedenlerle Hendesehane'nin eğitim-öğretimi durdurulmuştur. Nihayetinde ise 1750'de kapatılmak durumunda kalmıştır (Bilim, 2002a:22-23).

Yenilikçi yönüyle ön plâna çıkan Sultan III. Mustafa, Yeniçeri Ocağı'nın mevcut yapısını zorlamaktan ziyade topçu sınıfını ve tophaneyi düzenlemeyi, bir mühendislik okulu açmayı plânlamıştır. Padişahın bu konuda yardımına başvurduğu kişi Baron de Tott olmuştur (Hayta ve Ünal, 2005:49-50). Kont de Bonneval Paşa'nın izinden yürüyerek Osmanlı ordusunda bazı yenilikler yapmaya çalışmıştır (David, 1992:83). O'nun başkanlığında 1772'de kurulan Topçu Okulu bunlardan biridir.

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın bilimsel ve teknolojik birikiminden faydalanmak ve bunu Osmanlı Devleti'ne de yansıtmak amacıyla Mühendishane-i Bahrî Hümayun, Mühendishane-i Berrî Hümayun ve Mekteb-i Tıbbiye ile Mekteb-i Harbiye gibi askeri ve tıbbi eğitim öğretim kurumları tesis edilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise pozitif ilimler orta mekteplerde okutulmaya başlanmış hatta Dârülfünûn kurma teşebbüslerinde bulunulmuştur (Adıvar, 1943:197).

Söz konusu modernleşme sürecinde modern anlamda ilk kurulan okul Mühendishane-i Bahri Hümayun'dur. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı donanmasının Akdeniz ve Ege'ye gelen Rus donanması tarafından 1770'te Çeşme'de yakılması üzerine Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa yanan donanmanın yerine güçlü bir Osmanlı donanması yapma işine girişmiştir. Bu donanmaya çağdaş teknik bilgilerle sahip subaylar sağlamak üzere bir deniz okulu açılması için de padişah I. Abdülhamit'e bir öneri sunmuştur. Yapılan hazırlıklardan sonra 1775'te İstanbul'da Mühendishane-i Bahri Hümayun açılmıştır. Okulun açılmasında Baron de Tott önemli rol oynamıştır (Bilim, 2002b:236). Osmanlılarda Batıya açılan ilk pencere olan bu

okula, önceleri kaynak olacak bir okul bulunmadığı için, okuma ve yazma bile bil-meyen küçük çocukların alındığı bilinmektedir. Okula alınan öğrencilere öncelikle okuma yazma, Arapça, Farsça ve Fransızca öğretilir, sonra Matematik ve denizcilik bilgileri verilirdi (Akyüz, 2013:125). Gerekli bazı kitaplar ve aletler Paris'ten geti-rilmişti. İlk aylarında Fransız hocalarından Gilles Jean-Marie Brazzer de Kornevan tarafından matematik ağırlıklı bir eğitim verilmekte olan okulda kısa bir zaman sonra devletin eğitilmiş denizcilere olan ihtiyacından dolayı ve Cezayirli Gazi Hasan Pa-şa'nın da isteğiyle ders müfredatında deniz mühendisliği, hendese ve coğrafya bilim-lerine ağırlık verilecek şekilde değişiklik yapıldı. Mühendishane-i Bahri Hümayun bugünkü Deniz Harp Okulu'nun nüvesini teşkil etmektedir (Beydilli, 2006a:514-516)

III. Selim dönemi köklü değişikliklerin yapılmaya başlandığı bir dönemdir. Bu dönemle birlikte hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı, yeni olanın kabul gördüğü ve her yeni olanın eskimeye aday olduğu düşüncelerinin hâkim olduğu sürekli bir değişim olgusunun yaşandığı bir döneme girilmiştir. Nizam-ı Cedid adı verilen söz konusu yenileşme hareketi içerisinde ele alınan önemli konulardan biri askeri teknik eğitim meselesidir. Bu konuda yabancılar tarafından padişaha verilen layihalarda Osmanlı Devleti ile Avrupa devletlerinin askeri eğitimi mukayese edilmiştir. Öneri olarak karada ve denizde etkin bir güç olmak için Avrupa'dan subay getirilmesi ve talimhane oluşturulması tavsiye edilmiştir (Kaçar, 1999:688). Bu çerçevede yeniden yapılanmanın en önemli kurumlarından biri olan Mühendishane-i Berri Hümayun 1795'te Hasköy'de açılmıştır. Bu kurum başlangıçta Humbaracı ve Lağımçı ocakla-rına bağlı bir birimken 1806'da daha iyi bir işleve kavuşturulmak amacıyla ayrı bir kanunname hazırlarak müstakil bir kurum hâline getirilmiştir. Öteyandan Mühendis-hane-i Berri Hümayun, İstanbul Teknik Üniversitesi'nin ilk nüvesini oluşturmuştur. Ayrıca Humbaracı ve Lağımçı ocaklarının eğitim kurumu olduğundan Harbiye Mek-tebi'nin de ilk nüvesini teşkil etmektedir (Beydilli, 2006b:517-518).

III. Selim, Fransa başta olmak üzere İngiltere ve İsveç'ten askeri uzmanlar getirerek ordunun modernleşmesine gayret göstermiştir. Ayrıca Batı'yı daha yakın-dan tanıyabilmek için çağın ileri devletlerinde elçilikler açarak onların ilim, maarif ve fen sahasındaki yeni buluşlarını öğrenip Osmanlı'ya getirmelerini istemiştir (Ko-çer, 1992:32-33).

III. Selim'in ardından Osmanlı tahtına çıkan Sultan II. Mahmut, zamanın fel-sfesini ve zihniyetini iyi okumuş, klasik devlet yapılanmasının ve örgütlenmesinin

karmaşıklaşan dünya sistemi karşısında çöktüğünü görerek, zihniyet açısından gele-
neksellik-modernlik sarkacında yönünü modernizm ve radikal değişim düşüncesine
çevirmiştir. Batı'ya dönük devlet politikalarının ağırlıkla hissedildiği bu dönemde II.
Mahmut, değişimin direnç noktası ve muhalefetin toparlayıcısı durumunda olan Ye-
niçeri Ocağını kaldırarak askeri bürokrasinin sistem üzerindeki etkinliğini kırmıştır.
Yine bu dönemde yapılan bir düzenlemeyle, daha önce bağımsız olan ve mütevellile-
rin elinde bulunan vakıfların idaresini merkezileştirmeye çalışmıştır. II. Mahmut bu
reformla bir diğer alternatif güç olan ulemayı etkisizleştirmeye ve merkezin bir par-
çası konumuna getirmeye çalışmıştır (Akyıldız, 2009:54). II. Mahmut'tan itibaren
ilmiye sınıfına ve onların rollerine farklı bir tarzla yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Nite-
kim bu dönem ilmiye sınıfının bir kenara bırakılmaya, sahip oldukları geniş imkânla-
rın ve hâkim oldukları nüfuz sahalarının teker teker ellerinden alınmaya başlandığı
bir dönem olmuştur. Bu alanda gelenekçi ilmiye sınıfına indirilen en büyük darbe,
1826'da Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulup o zaman kadar ilmiyenin büyük
ölçüde yararlandığı vakıf gelirlerinin tamamıyla nezarete, dolayısıyla devlet bütçesine
alınması olmuştur. Ancak bu durumdan sadece modernleşme karşıtı adı geçen sınıf
değil, vakıf gelirleriyle idare edilen medrese ve dinî hizmetlerin de büyük zarar gör-
düğü bilinmektedir (İpşirli, 1994:277-278; Mardin, 2010:169-170).

Sultan II. Mahmut, devlet ve toplum hayatı ile ilgili her konuda başlatmış ol-
duğu büyük reform hareketinin yanında eğitimin yenilenmesini ihmal etmemiştir. O
zamana kadar açılmış olan askeri okullar bütün bir toplumun eğitimi ile genel bir
değişim ve yenilenmeyi sağlamaktan uzaktılar. Bunun için ekonomik, toplumsal ve
devlet kademelerindeki değişimi gerçekleştirerek Osmanlı'da Avrupa tarzında bir
modernleşmeyi gerçekleştirmede etkili olacak sivil okulların açılmasına ihtiyaç du-
yulmuştur. Bu ihtiyacı fark eden II. Mahmut, eğitimdeki yenilik hareketine ancak
ömrünün son zamanlarında el atabilmiştir. Söz konusu süreçte bir taraftan Mısır Bu-
nalımı gibi ağır bir sorunla uğraşırken diğer taraftan da artık İmparatorluğun tek kur-
tuluş çaresi olarak gördüğü eğitim konusunda reforma girişmiştir. Eski eğitim ku-
rumlarının etkisinde ve yeni bir eğitim kurumu oluşturmak üzere kendine bağlı bir
kurum olarak Nafia Nezareti'ne bağlı kurmayı eğitim kurumları açmayı tasarlamıştır.
Bunun için Meclis-i Umur-ı Nafia'ya eğitim kurumları hakkında bir layiha hazırlat-
tırmıştır. Bu raporda genel olarak sıbyan veya mahalle mektebi denilen mekteplerin

düzeltilmesi ve onların bir üst kademesini oluşturan mekteplerin açılması ele alınmıştır (Demirel, 2002: 44-45).

II. Mahmut, yapmakta olduğu ıslahatın teminatını, bu ıslahatın manasını kavrayacak ve onu müdafaa edecek nesillerin yetiştirilmesi ile mümkün görüyordu. Bunun için de tek çıkar yol eğitimi devlet için bir amme hizmeti olarak kabul etmekte (Hayta ve Ünal, 2005:109). Osmanlı eğitim sistemi içinde, çocuklara Kur'an okuma ve yazma derslerinin verildiği, dinî bilgilerin öğretildiği, medreselerden önceki ilk eğitim basamağı, sıbyan mektepleri idi. Bu mektepler, II. Mahmut döneminde zorunlu hâle getirilmişti (Yakut, 2005:144-152). Ancak bu hususun yalnız İstanbul için geçerli olduğu bilinmektedir (Karal, 2000: 159).

II. Mahmut, geleneksel İslam okul düzeni yerine laik bir eğitim düzeninin ulema arasında hiçbir şekilde kabul görmeyeceğinin farkındaydı. Bu yüzden geleneksel eğitim kurumlarının yanında modern anlamda eğitim veren kurumların açılması şeklinde bir strateji takip edilmiştir. Devlet dairelerinin ihtiyaç duyduğu personelleri yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Maarifi Adliye ve Mekteb-i Maarif-i Edebiyye açılmıştır (Shaw ve Shaw, 1994:78).

Tıp ve cerrahlik öğretimi yapan, Müslümanlardan tabip ve cerrah yetiştirmeyi amaçlayan Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure denen okullar 1827'de II. Mahmut döneminde kurulmuştur. Bu okulun süresi dört yıldır. Mekteb-i Tıbbiye'de öğretim Fransızca iken Cerrahhane'de Türkçe eğitim verilmekteydi (Akyüz, 2013:127).

II. Mahmut Dönemi'nin en önemli eğitim kurumlarından birisi de Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'dir. Harbiye'nin bir müessese olarak kelime anlamıyla birlikte ortay çıkışı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra askeri sahadaki yeni teşkilatlanmayla ilgilidir. Harbiye'nin kuruluşu konusunda en önemli teşebbüs 1831'de gerçekleşmiştir. Hassa ordusu Mûşiri Ahmet Fevzi Paşa, Selimiye'deki Mansure askerleri arasından birkaç yüz kişiyi seçerek bunları bölükler hâlinde teşkilatlandırdı. Yaşları on dokuz-yirmi bir arasında değişen bu erlere "Sıbyan Bölükleri" adı verildi. Burada başarılı olanlar onbaşı, çavuş ve mülazım rütbelerini alarak kıtalara katılıyordu. Sıbyan bölükleri Harbiye'nin temellerini oluşturuyordu. Ancak Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı Harbiye'nin kuruluşunu geciktirmiştir. 1834'te Selimiye Kışlası'ndaki sıbyan bölükleri Maçka Kışlasına taşınmış ve II. Mahmut'un mektebi ziyaretiyle okul resmen açılmıştır (Özcan, 1997). İlk zamanlarda en çok piyade talimleri,

istihkâm dersleri ve uygulamaları yapıldı. Askeri disipline önem verilir, okulun camiinde beş vakit namaz kılınırdı. Süvari ve topçu talimleri ve öğretimi yoktu. Din dersleri ve Arapça da okutulan dersler arasındaydı. Ancak 1846'dan sonra hendese, cebir, tamami ve tafazuli hesap, fizik, mihanik, kimya ve Fransızca okutulmasına başlanmıştır (Özkan, 2014).

Harbiye'nin kuruluşu çağdaşlaşma tarihinin en önemli olaylarından biridir. Bu kurumun eğitiminin sağladığı askeri ve düşünsel etkiler, mezunlarının askeri, siyasal ve kültürel yaşama karşı takınmış oldukları tutum gelecek yüz yılın şekillenmesinde başat rol oynayacaktır (Berkes, 2002:193-194).

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte mehterhane de kapatılmıştır. II. Mahmut, bir bando orkestrası ve musiki okulu açılması için Donizetti'yi davet etmiştir. Plânlanan okul 1831'de Muzıka-yı Hümayun adıyla kurulmuştur. Ayrıca Donizetti'ye paşalık unvanı verilerek bu okulun başına getirilmiştir (Bilim, 2002b: 242).

2.3.2. Tanzimat Döneminde Eğitim ve Modernleşme

Tanzimat Dönemi, Osmanlı modernizminin kurumsal bir hüviyete büründüğü ve sürekliliğin temel bir paradigma hâline geldiği bir dönemdir. Bireylerle sınırlı olan değişim ve yeniden oluşturma döngüsü bu dönemde kurumsal bir özelliğe bürünmüştür. Devletin temel organları bu dönemde kurulmuş, yönetim felsefesinde seküler anlayış önem kazanmaya başlamıştır. Modern anlamda bir gelişim çizgisi sunan kanun, nizamnâme ve talimatnâmelerin hazırlanması bu dönemin belirgin özellikleri arasındadır.

Merkeziyetçi ve modern bir devlet; kendi ideolojisini aşılacak ve ihtiyacı olan bürokrat kadroları yetiştirmek için en azından yurttaşların din ve inanç farklılıklarını pek dikkate almayan tarafsız eğitim veren bir sistem kurmak zorundadır (Ortaylı, 2002a:185-186). Tanzimat Dönemi eğitim politikaları arasında yer alan laik eğitime geçiş fikirleri ve uygulamaları, bu bağlamda düşünülebilir. Böyle bir düşünsel altyapıya sahip olan eğitimin çağdaş bir çizgide yol almasını sağlayabilmek için yapılan reformların temeli Osmanlılık ideolojisinde yer almaktadır. Bu fikir akımı eğitim kurumlarına da yansımış, bu anlayışla yeni okullar açılarak Müslim ve gayrimüslim kesimler Osmanlılık fikriyle kaynaştırılmaya çalışılmıştır. An-

cak bu yapılırken eski kurumları yıkmadan yerlerine yenilerinin kurulması şeklinde bir yol izlenmiştir (Baytal, 1990:24).

Osmanlı modernleşmesinin en önemli belgesi olan Tanzimat Fermanı'nda can, ırz ve mal emniyeti, vergi reformu yapılarak iltizam sisteminin kaldırılması, zorunlu askerlik meselesi, yargı sisteminde reformlar, idarede yapılacak ıslahat ve gayrimüslimlerin durumuna ilişkin pek sosyo-kültürel ve ekonomik düzenlemeden söz edilirken eğitime dair bir ibarede bulunulmamıştır. Askeri mektepler ve meslekî eğitim kurumları hariç, sivil Müslüman tebaaya yönelik genel eğitim konuları, 1856 yılında yayımlanan Islahat Fermanı öncesinde Tanzimat reformcuları tarafından ele alınmıştır. Bu konunun, esas olarak eskiden beri süregeldiği üzere, ulema sınıfının kültürel ve toplumsal etki sahası içerisinde olmasından kaynaklanmış olduğu düşünülmektedir (Somel, 2012:689-690).

Ancak Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili hükümler bulunmamasına karşın bu dönemin bürokratları, kısa zaman içinde bu durumun farkına vararak Islahat Fermanı'nda eğitim konusuna yer vermiştir. Fermanda, Osmanlı toplumunda tüm milletlerin okul açma hakkı tanınmış ve askerî ve mülkiye okullarının tüm Osmanlı tebaasına açık olduğu belirtilmiştir. Islahat Fermanı'ndaki eğitimin merkezi bir denetim altına alınması isteği, Maarif-i Umumiye Nezâreti'nin kuruluşuyla daha güçlü bir şekilde kendini göstermiştir. Bununla birlikte eğitimin 16. yüzyıl Osmanlı toplumunda olduğu gibi vakıf kuruluşların eline bırakılabilecek bir konu olmadığı anlaşılmıştır (Tekeli, 1985:467-468).

Tanzimat'la gelen yeni merkezi yönetim biçimi, eski yapıya göre çok daha geniş ve yetişmiş bir bürokrasi kadrosunu gerektirmiştir. Söz konusu grub, devletin kazandığı yeni işlevleri sürdürebilecek bilgi ve beceriye sahip kişilerden oluşmalıydı. Bu ise, geleneksel eğitim kurumları Enderun ve medreseler dışında yeni eğitim kurumlarının gelişmesini zorunlu kılmıştır. Bu dönemde açılan yeni kurumlarla, hem ordu hem sivil yönetim hem de yargı hizmetleri için yeni bürokratlar yetiştirmiştir (Tekeli, 1985:457).

1839 yılında Tanzimat ilanıyla başlayan yeni döneme gelinceye kadar, Osmanlı toplumunda çocuk ve gençlere ve onların eğitimine bakış dinî ve geleneksel bir nitelik taşımıştır. Tanzimat Dönemi'nde ise artık ailenin ve devletin eğitim görevlerini sadece dinî ve geleneksel açıdan ele alan görüşler zayıflamaya yüz tutmuş,

ailenin ve devletin eğitim görevlerine onların çocuklara ve topluma olan sorumlulukları açısından yaklaşımaya başlanmıştır (Akyüz, 2011:9).

Tanzimat Dönemi'nde devletin yönetim ricalı, eğitim alanında geleneksel yapıyı reddetme ya da gevşetme yönünde bir çizgi izlemiş ancak medreseleri kapatma cesaretini gösterememiştir. Bunun yerine geleneksel eğitim kurumlarının yanında sınırlı sayıda Avrupa tarzı eğitim kurumları kurmuşlardır. Eğitim işleri Şeyhülislam-lığın ve dolayısıyla ulemanın kontrolünde olduğu için problem çıkarmak istemeyen II. Mahmut ve Tanzimatçılar mümkün mertebe bu alana girmemeye özen göstermişlerdir. Ancak reformların başarısı, onları anlayabilecek ve uygulayacak insanların varlığına bağlı olduğu için Sultan Abdülmecid'in uyarısı üzerine 1845 yılında kurulan Muvakkat (geçici) Meclis ilk, orta ve yüksek eğitim olmak üzere eğitim işlerini üç kategoride ve geleneksel şekilden ayrı ele alınmak kaydıyla bir reform programı hazırlamıştır (Yurdakul, 2013:78).

1846 yılında eğitim sistemindeki en önemli gelişme olarak Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin kurulması gösterilebilir. Adı geçen meclisin kuruluş amacı; geçici komisyonun aldığı kararları, detaylı bir şekilde inceleme ve uygulama; ayrıca ülkenin, eğitim problemlerini görüşerek, çözümler üretme olarak belirlenmiştir (Halis, 2005:39; Karal, 2000:121). Meclisin aldığı kararlar arasında eğitimde ilk, orta ve yüksek eğitim kademelerini dizayn etmek, ilk kademede öğretim verecek olan sıbyan okullarını ıslah etmek, orta öğretimi sağlayacak olan rüşdiye okullarını daha fazla geliştirmek yüksekokul olarak da Dârülfünûnu açmak vardır. Söz konusu eğitim kurumlarının sorunları ile ilgilenmek ve bunlar için gerekli ders kitaplarını yazacak, yönetmeliği bulunan bir uzmanlar kurulu olarak Encümen-i Daniş kurulması plânlanmıştır (Koçer, 1992:53). 1851 yılında ancak kurulabilen Encümen-i Daniş'in, Türkçe'nin gelişmesine yardımcı olması da kendisinden beklenen önemli hizmetlerin başında gelmekteydi (Uçman, 1995). Encümen-i Daniş'in çalışmalarından hoşnut olmayan bazı Osmanlı aydınları, 24 Mayıs 1861'de Cem'iyet-i İlmiye-i Osmaniyye'yi oluşturmuşlardır. İki cemiyet arasındaki en önemli fark ise, Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmaniyye'nin kurucu üyeleri arasında ulemadan hiç kimse- nin bulunmamasıydı (Yakut, 2005, 149-150).

1846'da Mekatib-i Umumiye Nezareti'nin kuruluşundan ilk eğitim bakanlığı teşkilatı olarak kabul edilen Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kuruluş tarihi olan 1857'ye kadar II. Mahmut'un açmış olduğu rüşdiyelere ilave olarak beş adet rüşdiye,

Dârümuallimîn, Darü'l-maarif kurulmuştur. Darü'l-Maarif'in kuruluş amacı kuruluş amacı bilgili bürokrat yetiştirmekti. Rüşdiyelerden daha ileri seviyede yeni bir eğitim kurumu olarak 1850'de faaliyete başlamıştır (İhsanoğlu, 1998: 309-310.).

Askeri okulların öğretmen ihtiyacının önemli bir kısmı yabancı uzmanlardan karşılanmasına rağmen; sivil okullar için öğretmen ihtiyacı sürmekteydi. Bu acil öğretmen açığını kapatmak için 1848'de geleneksel Osmanlı eğitim kurumları dışında, Batılı usûllere göre açılan, ortaöğretimin ilk kademesi durumunda bulunan Rüşdiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla ilk Dârümuallimîn açılmıştır.

Tanzimat'ın ilanından sonraki süreçte, 1845 yılında toplanan Meclis-i Maarif-i Muvakkat İstanbul'da münasip bir mahalde bir Dârülfünûn inşasına karar verilir. Aynı yıl Ayasofya dolayında mimar Fossati'ye üç katlı ve yüzden fazla odası bulunan bir Dârülfünûn binası yaptırılmaya başlanır. Öğretim üyesi yetiştirmek amacıyla Paris'e öğrenci gönderilmiş ve gerekli kitapları hazırlamak amacıyla Encümen-i Daniş görevlendirilmiştir (Dölen, 1985b:476-477). 1863 yılında dönemin sadrazamı Keçecizade Fuad Paşa'nın binanın bitmiş olan bölümlerinde halka açık serbest konferans şeklinde dersler vermesiyle 1863'te ilk Dârülfünûn tedrisatı başlamıştır (İhsanoğlu, 1993:522).

Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili hükümler bulunmamasına karşın Islahat Fermanı'nda eğitime yer verilmiştir. Fermanda, Osmanlı toplumunda tüm milletlerin okul açma hakkı tanınmakta ve devletin askeri ve mülki okulları, tüm Osmanlı tebaasına açılmaktadır. Burda ayrıca, eğitimin denetim altına alınacağı belirtilmiştir. Bu irade, 1857 Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla ete kemiğe bürünmüştür. Rüştiye ve üstü tüm okulların karma (müslim ve gayrimüslim) olmasının ve eğitim dilinin Türkçe olması Tanzimat'ın Osmanlılık düşüncesinin bir tezahürüydü (Tekeli, 1985:467-468). Diğer taraftan eğitim dilinin Türkçe olması ilk Maarif Nezareti'nin Türk eğitim tarihi açısından önemini daha da artırmaktadır. Bu durum ayrıca, Eğitimin millileştirilmesi fikrinin devrin devlet adamları tarafından benimsendiğinin bir göstergesidir (Kodaman, 1999:17).

Maarif-i Umumiye Nezareti 1857'de sayıları gittikçe artan devlet okullarını koordine ederek daha etkin işlemlerini sağlamak üzere teşkilatlanmıştı. İkinci ve aynı derecede önemli bir amaç ise gayrimüslim ve yabancılara ait eğitim kurumlarının daha iyi denetlenmesiydi. Nezaretin kuruluşu, devlet eğitiminin dünyevileştirilmesi yönünde bir kurumsal hamle olmuştur (Somel, 2012:27).

Eğitimin hükümet üyesi bir nezaretle temsili, 14 Mart 1857'de Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla Abdurrahman Sami Paşa'nın Nâzırlığa getirilmesiyle olmuştur. Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye'nin dışındaki bütün okullar, nezarete bağlandı. Eğitim bir yanda Şeyhülislamla bağlı olan Mekatib-i Umumiye Nezareti; diğer yanda ise, laik ve daha geniş bir katılımla mektepleri gözeten Maarif-i Umumiye Nezareti olmak üzere iki başlı bir görünüm kazandı. Ancak kısa zamanda Mekatib-i Umumiye Nezareti'nin Maarif Müsteşarlığı'na dönüştürülmesi bu iki başlılığı ortadan kaldırmıştır (Yurdakul, 2013:55-56).

Diğer yandan 1858 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde kızlar sadece ilkökul öğrenimi görebiliyorlardı. Bu tarihten sonra kızlara mahsus olmak üzere yedi rüşdiye açılması kararlaştırıldı. Bunlardan ilki 1859'da İstanbul'da açılan Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi oldu. Bu okulların yanında kız ve erkek öğrenciler için sanayi mekteplerinin kullanılması da düşünüldü, fakat bu girişim diğer okullara paralel bir hızla gerçekleştirilemedi. Bununla beraber ülkenin asker, memur, teknik kadrolarını yetiştirmeye yönelik meslek okulları açıldı. 1842'de Mekteb-i Tıbbiyyeye bağlı olarak Ebe Mektebi, 1847'de Ziraat Mektebi, 1859'da Baytar Mektebi, 1860'ta Orman Mektebi ve Telgraf Mektebi açıldı (Hayta-Ünal, 2005:142-143).

Osmanlılarda 19. yüzyılda başlayan çağdaşlaşma hareketinin başarılı bir şekilde yürütülmesi, çağın gereklerine uygun idareciler sayesinde olabilirdi. Bilgili ve çağın gidişine uygun idare adamı yetiştirecek çağdaş bir okula ihtiyaç vardı. Meclis-i Ali-i Tanzimat bu konuda 1858 yılında kararlar almış ve bir de Nizamnâme yayınlamıştır. İlk mülkiye mektebi Mekteb-i Fünunu-ı Mülkiye adı ile 12 Şubat 1859'da Ticarethane'de açıldı (Yolalıcı, 1999:291). Sultan Abdülmecid'in saltanatının son döneminde Paris'te Mekteb-i Osmanî kurulmuştur. 1857'de kurulan bu okul beklenen sonucu vermediği için 1864'te kapatıldı. Bu okulun yerine daha az masrafla daha çok öğrenci yetiştirmek üzere İstanbul'da Batılı anlamda yeni bir okul açma düşüncesi ortaya çıktı. 22 Şubat 1867'de Babıali'ye bir muhtıra veren Fransa Islahat Fermanı'nın ruhuna uygun hareket edilmesini istedi. Muhtırada daha çok eğitimde yapılması gereken ıslahat üzerinde duruluyor ve lise seviyesinde okulların açılması tavsiye ediliyordu. İstanbul'da Fransız maarif sistemine göre bir lise açılması konusunda ilk resmî görüşmelere 15 Mart 1867'de başlandı. Nihayetinde 15 Nisan 1868 tarihli bir tezkere ile Mekteb-i Sultani'nin açılması kararlaştırıldı (Şişman, 1996:324). Biri Türk diğeri Fransız olmak üzere iki müdürün idaresinde bulunan

okul, başlangıçta beşi iptidai, beşi kolej sınıfı olmak üzere on sınıf hâlinde düzenlenmiştir. Birçok dersin hocası Fransa'dan getirilmiş, sadece Türkçe okutulacak dersler için yerli muallimler tayin edilmiştir. Daha sonraları eğitim süresi üç iptidai, üçü tali ve üçü âli olmak üzere dokuz sınıfs indirilmiştir (İhsanoğlu, 1998:317).

Abdülaziz'in saltanatı boyunca millî eğitim alanında önemli gelişmeler oldu. 1862'de devlet dairelerine kâtip yetiştirmek amacıyla rüşdiyeyi bitirenlerin gidebileceği Mekteb-i Mahrec-i Aklam kuruldu. Bu mektep 1874'e, Mekteb-i Mülkiye'nin ıslah edilmesine kadar, faâliyetini sürdürdü (Hayta ve Ünal, 2005:158).

19. yüzyılın ortalarında, öğretmen yetiştirmede iyi bir plânlama yapılmasına, öğretmenin okulların iyileştirilmesindeki rolünün yeterince anlaşılmasına rağmen, sayıları fazla olan sıbyan okulları için öğretmen yetiştirme konusu, 1860'lı yılların sonuna kadar ele alınmamıştır. Sıbyan okulları için öğretmen yetiştirme sorunu, 1857'de Maarif Nezareti'nin kurulmasından ve 1862'den sonra sıbyan mekteplerinin "usûl-i cedid" üzere açılıp, Maarif Nezareti'ne bağlanmasından sonra ele alınmış ve nihayet Darulmualliminin açılışından tam yirmi yıl sonra 1868'de Dârülmualimîn-i Sıbyan açılmıştır (Duman, 1999:309).

1869 yılı başlarında yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi, Türk eğitim tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olduğu gibi eğitim kurumlarının Batılılaşması istikametinde resmî devlet politikası olarak hazırlanmış ilk kapsamlı belgedir (İhsanoğlu, 1998:315). 1869'da Saffet Paşa'nın Maarif Nâzırlığı zamanında düzenlenen bu Nizamnâme ile Osmanlı eğitimini uzun yıllar yönlendirecek bir sistem oluşturuluyordu. Kemal Paşa'nın başkanlığında, Sadullah Paşa, Dadyan Artin Efendi, Recaizade Ekrem Bey, Ebuzziya Tevfik Bey, Mehmet Mansur ve Tzankoff Efendilerden oluşan Şûra-i Devlet Maarif Daire'since hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi, Fransız eğitim sisteminin etkisi altında düzenlenmişti (Tekeli, 1985:469-470).

Tüm bunlara ek olarak, Modern eğitim sisteminin oluşturulması, sistem içindeki modern kurumların yaygınlaştırılması için önemli bir düzenleme, Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi başlığıyla 1869 yılında yayınlanmıştır. Bu program, geçmiş dönemdeki girişimleri tamamlamakta, bir bütün hâlinde eğitim sisteminin rasyonelleşmesini ve modernleşmesini hedeflemektedir. 1869 Maarif Nizamnâmesi'ne göre eğitim sistemi beş dereceye ayrılmıştır. Sistemin bütünü sıbyan mektepleri, rüştiyeler, idadiler, sultaniler ve Dârülfünûndan teşekkül ediyordu (Cihan, 2007:64).

Nizamnâme’de bunların açılış şekli, programları, öğretmen ve öğrenci durumlarıyla mali konuları ayrıca belirtilmişti. Sıbyan ve rüşdiye okulları Müslüman, gayrimüslim ve kızlar için ayrı diğerleri ise karma olacaktı. Bu Nizamnâme’nin temel hedefi eğitimi modernize etme, laik bir zemin oluşturma ve en önemlisi imparatorluğun değişik aidiyetlere mensup tebaa arasında ortak bir ideal oluşturma çabasıdır.

Maarif Nizamnâmesi, yapılan düzenlemeler içerisinde en iyisi olmasına rağmen bir takım eksikliklerinin olduğunu görmek mümkündür. Bunlardan bazıları, ilköğretim düzeyindeki okulların bina, araç-gereç masrafları ile öğretmen maaşlarının halkın insiyatifine bırakılması, Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrı okullarda eğitim görmesi şeklinde belirtilebilir (Bilim, 2002a:170-171).

Söz konusu Nizamnâme’nin, eğitim teşkilatı bakımından da köklü yenilikler getirdiği görülmektedir. Her şeyden önce, eğitimin; yönetim, teşkilatlanma, yetki ve sorumluluklar gibi problemlerini, bir düzene sokmakta ve yasal kurallara dayandırmaktadır. Bu Nizamnâme’ye göre, eğitimde merkezi teşkilatlanma:

1. Maarif-i Umumiye Nezareti (Genel Eğitim Bakanlığı),
2. Meclis-i Kebir-i Maarif (Büyük Eğitim Meclisi),
 - Daire-i İlmiye
 - Daire-i İdare
3. Tahrirat Kalemi,
4. Muhasebe Kalemi

şeklinde olmak üzere dört ana birimden oluşmaktaydı.

1869 tarihine kadar, vilayetlerin eğitim durumuyla, gerektiği şekilde ilgililenmediği ve düzenli bir teşkilat oluşturulamadığı görülmektedir. 1869 Nizamnâmesi’yle getirilen yeniliklerden, vilayetlere ayrı bir önem verildiği ve merkezi bir teşkilat oluşturulak istendiği anlaşılmaktadır. Taşra eğitiminde ilk defa görülen bu yenilikler arasında, Maarif müdürlüklerinin oluşturularak buralara müdür, muhakkik ve müfettişlerin atanması gelmektedir. Öteyandan vilayet eğitim teşkilatlarının Maarif Meclisleri ve Vilayet Maarif Müdürlükleri gibi iki mühim organdan oluşacağı belirtilmiştir (Halis, 2005:43-47).

1870’li yıllarda sonra bir taraftan sıbyan mektepleri ıslah edilirken diğer yandan da iptidai denilen ve yeni usülle öğretim yapan okullar açılmaya başlanmıştır. 1869 Nizamnâmesi’ne göre açılan söz konusu bu mekteplerin ders programlarında dinî derslerin yanında hesap, tarih, coğrafya gibi derslerin de yer alacağı belirtilmiş-

tır. Bu şekilde ilk iptidai mektebin 1872’de Nuruosmaniye Camii Külliyesi içinde açıldığı bilinmektedir. Daha sonra bu tür okulların açılmasına hız verilmiş olduğu gibi eski usûl eğitim veren okullar da yeni usûle göre eğitim vermeye başlamıştır. 1876’da İstanbul’daki toplamı altıyı geçmeyen iptidai mekteblerin sayısı, 1903 yılında 265’e kadar çıkmıştır. Ayrıca bunların sayısı vilayetlerde 1876 yılında 200 civarında iken 1892-1893’te 3.057’ye, 1905-1906 öğretim yılında 10.347’ye çıkarılmıştır (Yolalıcı, 1999:286).

2.3.3. II. Abdülhamit Dönemi ve Sonrasında Eğitim ve Modernleşme

Bilindiği üzere 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi, yayımlanmasının ardından tam anlamıyla hayata geçirilememiştir. II. Abdülhamit döneminde eğitimde modernleşme anlamındaki gelişmeler, bir sistem değişikliğinden öte, 1869 Nizamnâmesi’nin uygulamaya geçilmesi çabalarını ifade etmektedir. Fakat bu dönemde eğitimde görülen gelişmelerin önceki dönemden ayıran bazı noktalar da bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Müslüman kesimde daha çok rüştiyeler düzeyinde bir özel okul açma furçasının başlamasıdır. Müslümanlara ait özel okullar özellikle seçkin tabakanın oturduğu mahallerde kurulmaya başlanmıştır. İkincisi, Tanzimat döneminde daha çok İstanbul merkezinde gerçekleştirilen eğitimle ilgili gelişmelerin II. Abdülhamit döneminde tüm imparatorluğa yaygınlaştırılmasıdır. Bu dönemde rüştiye, idadi ve sultanilerden meydana gelen ilk ve ortaöğretim kurumları, ülkenin dört bir tarafında açılmasına gayret gösterilmiştir. Bununla birlikte, bu okullara hoca sağlayacak öğretmen yetiştiren kurumların sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Nitekim taşrada ilk Dârümuallimînler 1870’li yılların başında kurulmaya başladığı bilirse de bunlar 1880 yılı sonralarında yaygın hâle gelmiştir (Tekeli, 1985:471-472).

II. Abdülhamit dönemi ve sonrasında eğitimde modernleşme anlamındaki yeniliklere etki eden önemli gelişmelerden biri, 1876’da Kanun-i Esasi’nin ilanı ile vuku bulmuştur. Bu yasayla eğitim ile ilgili düzenleme ihtiyacı yeniden gündeme gelerek Maarif merkez teşkilatı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre Maarif Nezareti bünyesinde her öğretim derecesi için genel müdürlükler ve müfettişlikler meydana getirilmiş, her vilayet merkezinde birer maarif müdürlüğü ve meclisi oluşturulmuştur. Sancak ve kazalarda ise Maarif Meclisi şubeleri açılmış ve ayrıca vilayetlerdeki müfettiş kadrolarının sayısı artırılmıştır (Baytal, 1990:29).

II. Abdülhamit Devrinde ilköğretim meselesi de 1876 Anayasası hazırlanırken ele alınmış ve nihayetinde Anayasa’da belirtilen hükümlerle ilköğretim sıbyan ve iptidaiye adıyla iki bölüme ayrılarak zorunlu hâle getirilmiştir. Bu bağlamda 1876’dan önce tüm Osmanlı ülkesinde 423 kadar rüştiye ve 20.000’e yakın öğrencinin bulunduğu bilinmektedir. Ancak 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşları neticesinde Balkanlardaki bazı yerlerin kaybedilmesiyle, bunların sayısı 300 civarına düşmüştür. Bunun ardından yapılan girişimler neticesinde gerek İstanbul’da gerekse taşrada yeni rüştiyeler kurularak bunların sayısı, 1884 yılına kadar yeniden 470’e çıkarılmıştır (Kodaman, 1999:95). Öteyandan 1879-1886 tarihleri arasında ise vilayetlerde 119, İstanbul’da 17 yeni Rüştiye okulunun kurulmuş olduğu bilinmektedir. Ayrıca Rüştiyelerde Fransızca dersleri programlara alınmış; Bursa, Edirne, Çanakkale ve Yanya’da liseye muadil İdadiler açılmış, İstanbul’da Hukuk, Mülkiye, Hendese-i Mülkiye, Güzel Sanatlar, Orman, Ticaret ve Maadin Mektepleri gibi birçok yeni eğitim öğretim kurumu açılmıştır (Karal, 2000:387).

II. Abdülhamit döneminde İstanbul’daki Mekteb-i Harbiye-i Şahane İdadisi ve Tıbbiye- i Şahane adlı iki askeri idadini yanında sivil idadilerin açılmasında büyük bir gelişme kaydedilmiştir. Bu okulların taşrada gelişmesini temin için vilayet gelirlerinden bir kısmı “hisse-i maarif” olarak tahsis edilmiştir. Alınan bu tedbirlerle idadilerin sayısı hızla arttırılarak II. Abdülhamit devri sonlarında İstanbul’daki idadi sayısı 9’a, taşradakilerle birlikte Osmanlı topraklarındaki toplam idadi sayısı 109’a çıkmıştır. Bunların 93’ü resmî, 19’u özel ve 5’i de askeri nitelikte olduğu bilinmektedir (Öztürk, 2000).

Bu dönemde, eğitim sisteminde yeni okullar açılmaya devam edilmiştir. Bu bağlamda 1880 yılında Mekteb-i Hukuku-ı Şahane, 1889’da Mülkiye Baytar Mektebi kurulmuştur. Bunların yanında Mekteb-i Mülkiye önemli bir okul olarak varlığını devam ettirmiş ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ise ayrı bir okul hâline getirilmiştir. Mekteb-i Harbiye de bu dönemde gelişmeye devam etmiş ve bu okul içinde şehzadeler, devletin ileri gelenlerinin çocukları için Zadeğân sınıfları; Arap, Kürt ve Arnavut eşraf ve aşiret reisleri çocuklarının subay olarak yetişmeleri için Aşiret sınıfları açılmıştır. Buna ek olarak sonraki dönemde yükseköğretim kademesinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu doğrultuda Dârülfünûn-ı Şahane 1900 yılında çıkarılan bir nizamnâmeyle yeniden açılmıştır.

Bu dönemde açılan mesleki ve teknik okullar ise; 1882 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi, 1883'te Hendese-i Mülkiye ile Lisan Mektebi, 1884'te Ticaret Mektebi; 1887'de Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi, Bağ ve Aşı Ameliyat Mektebi, Ameli Ziraat Mektebi; 1889'da Polis Dershanesi, 1892'de Gümrük Memurları Mektebi, Aşiret Mektepleri açılmıştır (Akyüz, 2013:238).

19. yüzyılda sadece Müslümanlar değil, gayrimüslim tebaanın eğitim sistemleri de yeniliklerden nasibini almıştır. Büyük ölçüde misyonerlik faaliyetleri sürdüren yabancı okulların sayısı, Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla tanınan haklarla birlikte hızla artmıştır. Ortodoks, Gregoryen, Katolik, Protestan mezheplerine mensup Hıristiyanların ve diğer yandan Musevilerin, özel okul statüsünde çok sayıda okul kurarak eğitim faaliyetlerini sürdürdükleri bilinmektedir. Osmanlı hükümetleri çıkardıkları nizamnâmelerle ve 1886'da kurdukları Mekatib-i Ecnebiyye ve Gayrimüslim Müfettişliği gibi birimlerle bu misyoner okullarını denetlemeye çalışmıştır. Hükümetlerin aldığı tedbirlere rağmen, gayrimüslim tebaanın dinlerini, mezheplerini, mesleklerini dolayısıyla aidiyetlerini değiştirip onlara yeni bir kimlik kazandırmaya çalışan ülkedeki misyoner okullarının sayısı 1900'lü yılların başında 850-900 civarındaydı (Öztürk, 2013:87).

Buraya kadar ele alınanlara ek olarak II. Abdülhamit döneminde Osmanlı eğitim sisteminin özelliklerini genel olarak şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- Eğitim sisteminin sağlam bir zemine oturtulmuştur.
- Osmanlıda eğitimi ve eğitim kurumlarını tüm ülkeye yaygınlaştırılma faaliyetlerine en fazla bu dönemde rastlanılmıştır.
- Okullaşma oranında oldukça büyük artış yaşanmakla birlikte farklı eğitim alanlarında yeni okullar da açılmıştır.
- Eğitim sisteminin genel olarak amacı, padişaha karşı sonsuz bir itaat içinde, dinine bağlı ve resmî ideoloji ile barışık olan eğitimli bir sınıf yaratmaktır.
- Bu dönemin ilk yıllarında, laik olarak nitelendirilebilecek bir eğitim politikası sürdürülmüş olsa da daha sonraki süreçte eğitimde dinselleşme başlamış, başlangıçta ders programlarında pozitif bilimleri içeren dersler ağırlıkta iken sonrasında ahlâk ve din derslerin ağırlıklı olduğu bir öğretim sistemi uygulanmaya başlanmıştır.
- Zorunlu ilköğretimin ilk basamağı olan sıbyan mektepleri, eğitimin yeni usûllerle yapıldığı ibtidai mekteplerine dönüştürülmüştür.

- Yerli ve yabancı özel okulların sayısında büyük oranda bir artış yaşanmıştır.
- İstanbul'da sağır, dilsiz ve körler için okullar açılarak ilk kez özel eğitim alanında modern girişimler olmuştur.
- Basın ve yayın hayatı sansür yolu ile sürekli denetim altında tutulmuştur.
- Ülke genelindeki eğitimle ilgili sayısal istatistikler içeren Maarif Salnamele-ri yayınlanmıştır.

II. Abdülhamit dönemine son veren II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle birlikte 1908 yılı sonrasında fikir hayatı ve basın yayında büyük bir canlanma olmuştur. Bu durum eğitim sistemini de etkilemiş; ilk ciddi eğitim dergileri bu dönemde yayımlanmıştır. Eğitimle ilgili sorunlar gazete ve dergilerde sürekli tartışılan konular olmuştur (Öztürk, 2013:87).

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Ergün, 1996):

- Eğitim sistemi dönemin ihtiyaçların uygun bir şekilde yapılandırılmaya çalışılmıştır.
- Çağın sosyal ve siyasal koşulları gereği millî duyguların hâkim olduğu bir eğitim anlayışı doğmuştur. Burada doğan bu anlayış pek çok yönüyle yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sisteminin temelini etkilemiştir.
- Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal ve ekonomik olarak oldukça sıkıntılı bir dönemi olan bu süreç eğitim alanını da etkilemiştir.
- Birçok açıdan olduğu gibi eğitim politikaları bağlamında da bir istikrarsızlık durumu hâkimdir. Eğitim sisteminden sorumlu bakanların sürekli değiştiği, uzun soluklu ve ayakları yere basan politikaların izlenemediği anlaşılmaktadır.
- İlköğretimin taşraya yaygınlaştırmasında önemli başarılın elde edilmesiyle beraber ortaöğretim ve yüksek öğretimde de yeni yapılanma arayışları ve modernizasyon çabaları devam etmiştir.

Bunlarla birlikte özellikle Balkan Savaşlarından sonra, toplumda eğitim konularına ilgi artmıştır. Örneğin kızların eğitimi konusu önem kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda II. 1914 yılında kadınların eğitimine yönelik ilk kez bir yükseköğretim kurumu olarak İnas Darülfünunu açılmıştır. Ayrıca okul öncesi eğitime yönelik ilk ciddi adımlar atılmıştır. Öğretmenler ilk kez bu dönemde mesleki örgütler kurmuşlardır. Dönemin başından Balkan Savaşlarına kadar, Tanzimat'ın Osmanlılık ideali

ve Osmanlı insanı tipi ülke insanlarını bir arada tutacak, siyasî birliği sürdürebilecek bir unsur olarak görülmüş, bu düşünce eğitimde de geçerliliğini korumuştur. Fakat Balkan Savaşları ve felaketleri ile beraber “Osmanlılıktan” vazgeçilerek “Türkçülük” idealini yönelim söz konusu olmuştur (Akyüz, 2013:293-294).

Öteyandan, genel olarak II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde öğretmen yetiştirme sisteminde de önemli gelişmeler görülmüştür. Bilindiği üzere öğretmen yetiştiren kurumlar arasında Dârümuallimînlerin ilki, Dârümuallimîn-i rüşdi adıyla 1848 yılında İstanbul merkezinde açılmıştır. Daha sonraları İstanbul Dârümuallimîni olarak adlandırılan bu okula sıbyan, idadi gibi bölümler eklenmiş ve süreç içerisinde bu okulu düzenlemeye, geliştirmeye yönelik nizamnâme ve talimatnâmeler çıkarılmıştır. İstanbul Dârümuallimîni'nin doğal olarak ülkenin öğretmen ihtiyacını tek başına karşılayamaması, vilayet ve sancak merkezlerinde faaliyet gösteren ilk ve orta mekteplerdeki modern tekniklerle yetiştirilmiş kalifiye öğretmen ihtiyacının giderilmesi için taşrada da Dârümuallimîn açma teşebbüsünde bulunulmuştur. 1870'li yıllarda başlayan bu girişimler kısa sürede sonuç vererek Girit, Saraybosna ve İşkodra gibi vilayet merkezlerinde ilk Dârümuallimînler kurulmaya başlanmıştır. Sonraki süreçte ise özellikle II. Abdülhamit döneminde, taşrada Dârümuallimînlerin kurulmasına devam edilerek bu okullar nicelik olarak oldukça geniş bir yayılma sahasına sahip olmuşlardır. Bu bağlamda Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte aşağıdaki tabloda isimleri yer alan Dârümuallimînlerin kurulduğu ve faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bu tablodaki veriler, farklı tarihlerdeki Maarif, Devlet ve Vilayet Salnamelerindeki bilgilerle maarif istatistiklerini içeren bazı eserlerde yer alan bilgilerin bir araya getirilmesiyle elde edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti İhsâiyât Müdiriyeti (TCMVİM, 1341:44; Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (BDİE), 2000:119-149; Yıldırım, 2010:127-128; Kodaman, 1999:153; Altın, 2009:139-187).

Tablo 1: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Taşrada Açılan Dârümuallimînler

	Okul Adı ve Yeri
1.	Adana Dârümuallimîn-i İbtîdai
2.	Ankara Dârümuallimîn-i İbtîdai
3.	Amasya Dârümuallimîni
4.	Teke (Antalya) Dârümuallimîn-i İbtîdai
5.	Ayıntab Dârümuallimîni
6.	Bağdat Dârümuallimîn-i İbtîdai
7.	Bahkesir Dârümuallimîni
8.	Beyrut Dârümuallimîn-i İbtîdai
9.	Bitlis Dârümuallimîni
10.	Bingazi Dârümuallimîn-i İbtîdai
11.	Bolu Dârümuallimîni
12.	Cezayir-i Bahr-i Sefid/Rodos Dârümuallimîni
13.	Diyarbakir Dârümuallimîn-i İbtîdai
14.	Debre Dârümuallimîni
15.	Edirne Dârümuallimîn-i İbtîdai
16.	Erzurum Dârümuallimîn-i İbtîdai
17.	Hakkari Dârümuallimîni
18.	Harput Dârümuallimîn-i İbtîdai
19.	Halep Dârümuallimîni
20.	Hüdavendigâr (Bursa) Dârümuallimîn-i İbtîdai/Rüşdî
21.	Hamidabad (Isparta) Dârümuallimîn-i İbtîdai
22.	Girit Dârümuallimîn-i İbtîdaiye
23.	Aydın (İzmir) Dârümuallimîn-i İbtîdaiye
24.	İşkodra Dârümuallimîn-i İbtîdaiye
25.	İştîp Dârümuallimîn-i İbtîdai
26.	Kastamonu Dârümuallimîni
27.	Konya Dârümuallimîn-i İbtîdai
28.	Kosova Dârümuallimîn-i İbtîdai
29.	Kudüs Dârümuallimîn-i İbtîdai
30.	Mamüretülaziz (Elazığ)- Harput Dârümuallimîn-i İbtîdai
31.	Manastır Dârümuallimîn-i İbtîdai
32.	Musûl Dârümuallimîn-i İbtîdai
33.	Niğde Dârümuallimîn-i İbtîdai
34.	Prizren Dârümuallimîn-i İbtîdai
35.	San'a Dârümuallimîni (Yemen)
36.	Saraybosna dârümuallimîn-i ibtidai
37.	Sivas Dârümuallimîni
38.	Selânik Dârümuallimîn-i İbtîdai
39.	Şam Dârümuallimîn-i İbtîdai
40.	Taiz Dârümuallimîni (Yemen)
41.	Trablusgarb Dârümuallimîni
42.	Trabzon Dârümuallimîn-i İbtîdai
43.	Üsküp Dârümuallimîn-i İbtîdai
44.	Van Dârümuallimîni
45.	Yanya Dârümuallimîn-i İbtîdai
46.	Yemen-San'a Dârümuallimîni
47.	Yozgat Dârümuallimîni
48.	Zor Dârümuallimîn-i İbtîdai

Tabloda görüldüğü üzere, toplamda -net olmamakla birlikte- taşradaki 46 farklı merkezde Dârümuallimîn kurulmuştur. Bu tablodan, Geç Osmanlı döneminde sadece İstanbul merkezinde öğretmen yetiştiren kurumlar üzerine çalışmalar yapılmakla kalınmayıp bunun yanında taşradaki vilayet ve sancak merkezlerinde de bu konuya önem verildiği anlaşılmaktadır.

II. Abdülhamit döneminde, yeni kurulan Dârümuallimîn'lerdeki bu artışa karşılık, Dârümuallimât ile ilgili aynı şey söylenememektedir. 1870'li yıllarda İstanbul merkezinde kurulan ve kız mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan Dârümuallimât doğal olarak ülkedeki kadın öğretmen ihtiyacını gerekli ölçülerde karşılayamıyordu. Buna ek olarak İstanbul Dârümuallimâtı'ndan mezun olan öğretmenlerin taşradaki mekteplerde çalışmayı pek fazla tercih etmemesi gibi durumlar taşrada kızların eğitimi konusunda önemli bir sorun oluşturmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden bu sıkıntılara bir çözüm olarak, taşrada Dârümuallimât şubeleri açmaya yönelik bazı teşebbüslerde bulunulduğu ancak bunların başarısızlıkla sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Taşrada Dârümuallimât kurma fikri, II. Meşrutiyet döneminde, 1913 yılında yayımlanan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati'nin 48. Maddesinde ele alınmıştır (Düstur, H.1332:804-823. Söz konusu maddede vilayetlerde bulunan kız ibtidai mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek üzere Vilayet Tedrisat-ı İbtidaiye Meclislerinin kararı ve Maarif Nezaretini onayıyla gerekli yerlerde yatılı Dârümuallimâtların açılması konusunda hükme varılmıştır. Diğer yandan taşrada Dârümuallimâtların kurulması, 1914 yılında yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu ve 1915 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnamesi'nde de açıkça belirtilmiştir (Düstur, H. 1336: 649-659). Bu resmî girişimlere nazaran taşradaki ilk Dârümuallimât'ın 1913-1914 eğitim-öğretim yılında Adana'da açılmış olduğu bilinmektedir. Bu yıldan sonra yavaş yavaş her Osmanlı vilayetinde açılmaya başlanmıştır. 1923 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde taşrada açılan Dârümuallimâtlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (TCMVİM, 1341:44; Tümer Erdem 2013:336):

Tablo 2: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Taşrada Açılan Dârümuallimâtlar

	Okul Adı ve Yeri
1.	Adana Dârümuallimâtı
2.	Ankara Dârümuallimâtı
3.	Aydın (İzmir) Dârümuallimâtı
4.	Aydın vilayeti Mentеше Sancağı Dârümuallimâtı
5.	Balıkesir Dârümuallimâtı
6.	Beyrut Dârümuallimâtı
7.	Bursa Dârümuallimâtı
8.	Edirne Dârümuallimâtı
9.	Halep Dârümuallimâtı
10.	Kastamonu Dârümuallimâtı
11.	Kayseri Dârümuallimâtı
12.	Konya Dârümuallimâtı
13.	Nablus Dârümuallimâtı
14.	Sivas Dârümuallimâtı

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin resmen yıkılış tarihi olan 1923 yılına kadarki süreçte, ülke sınırları içerisinde toplamda 14 farklı merkezde Dârümuallimât kurulduğu anlaşılmaktadır.

2.3.4. Modern Öğretmen Yetiştirme Sistemi ve Öğretmen Yetiştiren Kurumlar (1839-1923)

Osmanlı Devletinde Tanzimat, devletin hemen her alanda modernleşme yönünde bir değişim dönüşüm yaşadığı bir dönem olmuştur. Devletin yapısal anlamda bir değişime zorunlu olduğunun geç de olsa anlaşıldığı 18.yüzyılın sonlarından itibaren başlayan modernleşme yönündeki değişim-dönüşüm süreci, Tanzimat'ın ilanını müteakip yıllarda hızlı bir ivme kazanmıştır. Bu süreçte Osmanlı eğitim sisteminde de yenileşmeye gidilerek çağdaş ve modern bir eğitim sistemi yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde Modern Eğitimin gelişmesinin önünde birçok sorun olmakla beraber öncelikle çözülmesi gereken en önemli sorunların başında yetişmiş, nitelikli öğretmen ihtiyacı gelmektedir. Ahmet Cevdet Efendi, Mustafa Reşit Paşa, Âli ve Fuat Paşalar vs. gibi dönemin bazı devlet adamları; medrese hocalarının yeni öğretim metodlarından ve imtihan usûllerinden habersiz, konuları iyi bir şekilde öğretmekten uzak, ezberci tutumlarının farkında olmuş (Duman ve Dilaver, 1999:652)

ve modern düşünce ile donatılmamış öğretmenlerle çağdaş düzeyde bir eğitimin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilemeyeceği anlaşılmıştır (Kodaman, 1999:145). Dolayısıyla eğitimde modernleşmenin, yeni kurulan okullara eski tip medrese hocalarının öğretmen olarak atanmasıyla sağlanamayacağı kabul edilmiştir.

Tanzimat Dönemi'nin padişahı Sultan Abdülmecit 13 Ocak 1845'te Bab-ı âli'de (Başbakanlık) sadrazam ve vezirlerine hitaben ülkedeki eğitim ve öğretimin durumu üzerine birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Sultan Abdülmecit bu çerçevede özetle; halkın eğitilerek cehaletinin giderilmesi, her düzeyde halka eğitim verilmesi, müsbet bilimler ve fen bilimlerinin okutulacağı okulların açılması, eğitimin din ve dünya için gerekli bilgiler içermesi, ülkenin uygun olan her yerinde çeşitli okullar açılması vs. hususlara değinmiştir (Akyüz, 2008:25). Dönemin devlet adamlarının eğitim ile ilgili yeniliklere girişmesine padişahın bu şekilde öncülük etmesi, eğitimde yenileşme sürecine pozitif bir katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda ortaokullara öğretmen yetiştiren bir kurum olarak Dârülmualimîn'in açılma gerekçeleri ve böyle bir kuruma duyulan ihtiyaç Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin 25 Temmuz 1847 (11 Şaban 1263) tarihli bir mazbatasında açık bir biçimde vurgulanmıştır. Bu mazbatayı maddeler hâlinde ve en sade şekliyle ifade eden Akyüz (2008) bu konuda, şu hususları kaydetmiştir (s. 27):

“... a) Ülkenin eğitim sistemi ve medreseler zamanla bozulmuştur.

b) Sıbyan mekteplerindeki hocalar kendilerine verilen Tâlimat gereğince bu kurumların derslerini okutabilirlerse de bu hocalar içinde Rüşdiye mekteplerinin derslerini, özellikle matematik ve öteki yeni (dünyevî) dersleri okutacak kimseler yoktur.

c) Her tür bilim ve fenni öğretmeye muktedir öğretmenler yetiştirilmelidir.

ç) Ancak, şu anda öncelikle Rüşdiye mekteplerini düzene koymak gereklidir. Bu da, bu okullardaki öğretim yöntemlerini düzene koymakla olur.

d) Öğretim yöntemlerinin düzene konması, kısa sürede ve kolayca öğretim yapılması yollarının bulunup uygulanması demektir.

e) Sıbyan mektepleri ile onların üstündeki Rüşdiye mekteplerinde öğrenciler toplam en çok 9 yıl kalabileceğinden, bu öğrencilerin zamanlarının boş yere geçirilmemesi için öğretim yöntemlerini bilen yetkin öğretmenlere ihtiyaç vardır.

f) Öğretim yöntemleri açılacak Dârülmualimîn'de öğretilecek, oradan yetişen öğretmenler de çocuklara uygulayacaklardır.

g) Eğitim ve öğretim yöntemlerini bilen bilgili öğretmenlerin yetiştirilmesi eğitim alanındaki düzenlemeler içinde en önde gelen bir husustur.

- h) Bunun için Dârümuallimîn adında bir öğretmen okulu açılacaktır. Bu kurumun bir müdürü, Farsça hocası, Mühendishane'den atanan bir Matematik ve Coğrafya hocası olacak, kuruma otuz öğrenci alınacaktır.
- i) Dârümuallimîn öğretmenleri, müdürün huzurunda ve kendi aralarında uygun biçimde ders anlatma çalışmaları yapacaklardır (bu bir çeşit öğretim yöntemlerini geliştirme çalışmasıdır) ...”

Yukarıda bahsedilenlerden anlaşılacağı üzere Nisan 1847 Talimatı, dönemin karanlık düşüncelerini bir kenara atan çağının ötesinde bir anlayışı gözler önüne sermektedir. Bu belge ve içerdiği hususlar, eğitim tarihi bağlamında düşünüldüğünde Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine değin geleneksel yaklaşımların değişmeye ve dönüşmeye başlayarak yerine modern bilimsel eğitimin temellerinin atıldığı bir nokta olarak görülebilir.

Netice itibarıyla 1848 yılında Dârümuallimîn'in kuruluşuna giden süreç böyle bir arkaplâna sahiptir. Bu ve sonraki süreçte öğretmen yetiştirme sistemi ve bu minvalde kurumların açılmasına yönelik adımlar atılması devletin yeni eğitim yapılanması bağlamında büyük yere ve öneme sahiptir.

Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan (1839) Cumhuriyet'e (1923) kadar geçen süreçte öğretmen yetiştiren birçok kurum açılmıştır. Bunlardan ilki Dârümuallimîn-i Rüşdi (1848) olup bu okula zamanla Dârümuallimîn-i sıbyan (1868), Dârümuallimîn-i idadi (1874) bölümleri eklenmiştir. Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nde kadın öğretmen yetiştirme amacıyla açılması öngörülen bir kurum olan Dârümuallimât 1870 yılında tesis edilmiştir. Dârümuallimîn ve Dârümuallimât'ın dışında da öğretmen yetiştirmeye yönelik bazı kurumların faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bunlar kuruluş tarihlerine göre; Menşe-i Muallimîn (1875), Dârülfünûn-ı Şahane (1900), Hamidiye Medrese-i Muallimîni (1906), Ana Muallime Mektebi (1914-1919), İnas Dârülfünûnu (1915-1920) şeklinde sıralanabilir. Söz konusu bu kurumlar arasında örneğin Dârülfünûn ve İnas Dârülfünûnu esasında doğrudan öğretmen yetiştirmeye yönelik olarak kurulmuş okullar değildir. Ancak bu okullardan mezun olanların ülkenin çeşitli yerlerinde öğretmen olarak istihdam olunmuş olması bunların da öğretmen yetiştiren kurumlar kapsamında incelenmesi zarureti doğurmuştur. Aksi takdirde bu kurumları araştırmaya dâhil etmemek eksiklik olacaktır.

Bu araştırmada incelenen öğretmen yetiştiren söz konusu okullar, genel olarak İstanbul merkezli açılan ve faaliyet gösteren kurumlardır. Bunun yanında Taş-

ra'da öğretmen yetiştirmeye yönelik adımlar atıldığı da görülmektedir. Nitekim taşradaki ilk Dârümuallimîn-i sıbyan okullarının 1870'li yıllarda Girit'e bağlı Hanya ve Saraybosna'da açıldığı bilinmektedir. Bu tarihten sonra Taşra'da vilayet merkezlerinde öğretmen yetiştiren kurumlar açılmaya devam etmiştir (Yıldırım, 2010:126).

Dârümuallimîn-i rüşdi'nin 1848 yılında kuruluşundan sonra öğretmen yetiştirme alanının pozitif yönde gelişme kaydetmesi için belirli aralıklarla kanun, nizamnâme ve talimatnâme gibi resmî düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar arasında 1900 yılında yürürlüğe giren "Muallimlikte Mesleki İhtisas Tesisine Dair Talimat" ayrı bir önem taşımaktadır. Bu talimatnâme yetiştirilen öğretmenlerin, artık bir meslek olduğu kabul edilen öğretmenliğe başlamaları noktasında ne gibi şartları taşıması gerektiğinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bununla, öğretmenlik mesleğiyle ilgili bir tanımın ilk kez yapılarak öğretmenlerin yetki, sorumluluk ve hakları belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre artık, öğretmen olabilmek için Dârümuallimîn mezunu olmak, ya da zaman zaman yapılan sınavlarda başarı göstermek gerekmektedir. Öğretmenlerin branşlaşma sürecinin de bu talimatnâmeyle başladığı söylenebilir. Talimatnâme'de öğretmenlik mesleğine giriş için belirtilen şartlar şu şekildedir (MS, H. 1318:517-520):

- İyi ahlâk ve davranışlı olmak (Hüsn-i ahlâk ve sîret),
- Öğretim görevinden başka bir görev ya da memuriyetle uğraşmamak (Vazife-i tedristen başka bir hizmet veya memuriyet ile âdem-i meşguliyet),
- Kendine verilecek derse bağlılık ve ihtisasa uymak (Uhdesine ihâlê oluncak derste mezid-i intisap ve ihtisasa riayettir).

Görüldüğü gibi, bu hükümlerle, öğretmenliğin meslekleşmesi için önemli şartlar getirildiği görülen bu maddeler bugün bile değerini korumaktadır.

Öte yandan, ilköğretime çekidüzen vermek amacıyla II. Meşrutiyet döneminde Emrullah Efendi tarafından geliştirilen ve 1913'de yürürlüğe giren Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun da öğretmen yetiştirme anlayışının olgunlaşmasında çok önemli rolü olduğunu belirtmek gerekir. Bu kanunun 41. maddesinde tüm ibtidai mekteblerin öğretmenlerinin tayin, azil ve yer değiştirme işlemlerinin Maarif Nezareti teklifi üzerine vali tarafından yapılacağı belirtilmiştir.

Bununla birlikte tüm ibtidai mekteplerde çalışacak öğretmenler muallim ve muallim muavini olarak ikiye ayrılmıştır. Öğretmen muavini olabilmek için öğretim becerisine sahip olduğunu gösteren bir geçici bir ehliyetname alınması gerekmektedir.

dir. Buna karşın öğretmen olabilmek için Dârümuallimîn-i ibtidaiyeden mezun olma şartı devam etmiştir. Vilayetlerde Dârümuallimîn ve Dârümuallimât mezunlarının sayısının yeterli olmadığı durumlarda Vilayet Tedrisat-ı İbtidaiye Meclisleri'nin düzenleyeceği geçici ehliyetname verilen bir sınavla öğretmen temini yapılacaktır. Ayrıca bu ehliyetnamelerin geçerliliği üç yıl olarak belirlenmiştir. Bu sürenin sonunda Dârümuallimîn veya Dârümuallimât'taki derslerden sınava girerek diploma alınması şarttır. Sınava girmeyenlerin ise geçici ehliyetnameleri geri alınır.

Talimatnâme'de İbtidai öğretmen ve öğretmen muavinleri ile ilgili olarak aşağıdaki durumlar belirtilmiştir (Düstur, H. 1332:804-823):

- Her vilayette erkek İbtidai okullara öğretmen yetiştirecek yatılı bir Dârümuallimîn kurulacaktır.
- Kız ibtidai mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek üzere vilayet tedrisat-ı ibtidaiye meclisi kararı maarif nezaretinin onayı ile uygun görülen yerlerde yatılı Dârümuallimât kurulacaktır.
- Bu okulların müdürü ve öğretmenleri Maarif Nezaretince atanacaktır.

İbtidai okullarda Müdür, öğretmen ve öğretmen muavini olabilmek için belirli şartlar konulmuştur. Bunların başında iyi ahlâk sahibi olmak gelmekteydi. Nitekim bu görevde bulunanların ve bulunmak isteyenler için şu yasaklar konulmuştur: tefecilik yapmak, kumar oynamak, sarhoş olmak, halkın dinî duygularını rencide edecek işler yapmak ve sözler söylemek gibi eğitim-öğretim makamının şeref ve haysiyetine leke düşürecek davranışlarda bulunmak, işini aksatacak şekilde ticaret ve başka işlerle uğraşmak ve yasal olarak kendisine tevdi edilmemiş başka bir memuriyete girmek.

Bu şartlara uygun öğretmenler göreve başladıkları andan itibaren, Vilayet Tedrisat-ı İbtidaiye Meclislerinin izni olmadan memuriyetlerini terk edemezlerdi. Terk ettikleri takdirde yine aynı meclisin alacağı kararla ya geçici olarak ya da süresiz olarak öğretmenlik mesleğinden ihraç edilirdi.

Öğretmen yetiştiren kurumların açılışındaki tarihsel arkaplân, açılan kurumlar ve sistem hakkında bu şekilde genel bir çerçeve çizilmesinin ardından; araştırmanın bundan sonraki bölümünde söz konusu okulların kendilerine has özellikleriyle tarihsel süreçteki işlev ve konuları ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu yapılırken aynı zamanda araştırmanın veri toplama aracını oluşturan özellikle nizamnâme ve talimatnâme vs. gibi birincil kaynaklar dikkate alınarak okulların ayırt edici birtakım önemli özellikleri ön plâna çıkarılmaya çalışılmıştır.

2.3.4.1. Dârümuallimîn

Tanzimat döneminde öğretmen yetiştiren bir kurum olarak açılan ilk kurum, Dârümuallimîn-i rüşdi'dir. 16 Mart 1848 tarihinde açılan bu okulla, Osmanlı Devleti'ndeki eğitim sisteminin orta öğretim kademesine öğretmen ihtiyacınının karşılanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte ilköğretim kademesine öğretmen yetiştirmek için 1868 yılında bir Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmıştır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâme'sinin ardından da 1874 yılında bir Dârümuallimîn'in rüşdi bölümünün yanına ek bir şube olarak Dârümuallimîn-i idadi açılmıştır. İlk olarak İstanbul merkezinde açılmış olan bu okullar hakkında aşağıda kısaca bilgi verilmiştir.

2.3.4.1.1. Öğretmen Yetiştirme Adına İlk Açılan Kurum: Dârümuallimîn-i Rüşti

Osmanlı Devleti'nde eğitimde modernleşme faaliyetleri kapsamında öğretmen yetiştirmeye yönelik ilk açılan kurum Dârümuallimîn'dir. Bu okul, 16 Mart 1848 (H. 10 rebiül-ahir 1264) tarihinde Maarif Nâzırı Ahmet Kemal Paşa'nın öncülüğüyle İstanbul'un Fatih semtindeki kargir numune mektebi binasında açılmıştır. Bu mektebin amacı yeni kurulmuş olan rüşdiye mekteplerinin en büyük sorunu olan erkek öğretmen ihtiyacını gidermek, yeni öğretmenler yetiştirmektir (TCMVİM, 1341:44). İlköğretim ikinci kademe düzeyine öğretmen yetiştirme işlevini üstlendiği için sonraları orta öğretmen okulu manasına gelen Dârümuallimîn-i Rüşdî olarak anılmıştır.

Okulun açılışıyla ilgili olarak dönemin resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayi'de bir haber yer almıştır (23 R 1264, No: 372). Okulun açılışının duyurulduğu bu haberin içeriğinde Dârümuallimîn'in ne olduğu, hangi amaçlarla kurulduğu, nasıl bir fonksiyonu olacağı vs. hususlarda bilgi verilmiştir. Akyüz (2008), bu haber metnini aşağıda verildiği şekliyle ilk kez günümüz Türkçesine çevirerek sadeleştirmiş ve Dârümuallimîn'in açılış tarihi konusunda en doğru değerlendirmeyi yapmıştır (s. 28. Ayrıca bu haberin orijinal belgesi için bkz. Takvîm-i Vekayi, 23 R 1264, No 372; Mahmut Cevad, 1338:29-30):

“ (...) Devletin ve milletin mutluluğunun temeli olan halkın eğitimi gibi hayırlı ve yararlı bir konuya fazlasıyla önem veren ve bunun için gerekli yolların sağlanması ve gerçekleştirilmesine sürekli olarak özen gösteren Padişahımızın önceden çıkardıkları bir Fermana göre eğitimin geliştirilme yollarını ve düzenlenmesini görüşmek amacıyla ünlü ulemâ ve eğitimcilerden oluşan Meclis-i Maarif-i Umumiye adıyla bu işler için bir meclis kurulmuştu. Yüce Tanrı'nın yardımıyla, bilimlerin yayılması ve özendirilmesi ve bunu kolaylaştırıcı yolların bulunması sürekli olarak adigeçen mecliste görüşülmekte ve

bunun olumlu sonucuna göre Padişahımız sayesinde mekteplerin düzeni yoluna girmektedir. Gerçekten, mekteplerde çocuklara eğitim ve öğretimi yaptırılacak yüce bilimler ve gerekli fenlerin öğretimi ve anlatılmasının kolay bir yöntemi bulunmazsa, öğretimde yine güçlüklerden kurtulunamaz. Bu nedenle, böyle bir kolay öğretim yönteminin öğretileceği ve ilerde mektepler için öğretmene ihtiyaç duyuldukça oradan alınmak üzere bir Dârümuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu) kurulup binasının yapılmasına ilişkin Padişahımızın İradesi yayımlanmıştı. Bu İrade gereğince adigeçen Dârümuallimîn'in yerinin uygunluğu nedeniyle Fatih civarında temeli atılmıştı. Şimdi tümüyle bitmiş olup öğretmenleri ve öğrencileri dahi araştırılıp sağlanmıştır. Padişahımızın bu başarısı Tanrı'nın yardımının da bir göstergesidir. Dârümuallimîn'in şanlı ülkemize yaraşır şekilde açılışı için çıkarılan emir gereğince, adigeçen Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin saygıdeğer tüm üyeleri, bu (içinde bulunduğumuz) Rebûlâhir ayının onuncu Perşembe günü oraya gitmişler, Dârümuallimîn'in öğretmenleri ve öğrencileri de hazır bulunmuşlar ve kurumun açılışı yapılmıştır. Dârümuallimîn'in kurulma nedenleri ile sağlayacağı yararlarla ilişkin olarak Arapça hocası saygıdeğer Yahya Efendi tarafından uygun sözler söylendikten sonra ilk derse başlanmış ve bitiminde, çok hayırlı işler yapan Padişahımızın ömrü ve şanının artması için yüce Tanrı'ya dua edilip geri dönülmüştür..."

Yukarıdaki gazete haberden anlaşılacağı üzere bu haber, Dârümuallimîn'in fonksiyonu ile ilgili bilgiler vermekte, etkili öğretim yöntemleriyle öğretmen adaylarının eğitileceği vurgulanmakta ve eğitim-öğretimde yenileşmenin ve gelişmenin etkili öğretim yöntemlerine bağlı olduğu ifade vurgulanmaktadır. O dönemin şartlarında bu tür düşüncelerin ortaya çıkması eğitimde modernleşme ve yenileşme açısından oldukça önem arz etmektedir.

Akyüz'e (2008) göre bu haberde dikkat çeken temel fikirler şunlardır (s. 29):

"...

- a) Devletin ve milletin mutluluğu eğitimin geliştirilmesiyle sağlanır.
- b) Eğitimin geliştirilme yolları ve düzenlenmesi Meclis-i Maarif-i Umumiye'de sürekli olarak görüşülmektedir.
- c) Okullarda derslerin ve bilimlerin kolay ve hızlı öğretim yolları bulunmazsa öğretimde yine güçlüklerden kurtulunmayacaktır.
- ç) Dârümuallimîn adındaki erkek öğretmen okulu, öğretimi kolaylaştıracak yöntemlerin bulunup öğretileceği bir yer olacaktır.
- d) Gerek Rüşdiyeler, gerek ilerde mektepler için öğretmen ihtiyacı duyuldukça bunlar Dârümuallimîn'den sağlanacaktır. ..."

Öğretmen yetiştirme tarihinde dönüm noktası olarak addedilen Dârümuallimîn'in kuruluşundan sonra, okula "Başhoca" unvanı ile Denizlili Yahya Efendi adında bilgili ve yaşlı bir medrese hocası yönetici olarak atanmış, 1850'ye kadar okulu yönetmiştir. Yahya Efendi'den sonra 12 Ağustos 1850 tarihinde Ahmet Cevdet Efendi müdür unvanı ile okulun yöneticiliğine getirilmiştir. Cevdet Efendi,

Dârümuallimîn'in ileriye dönük, modern anlamda gelişme gösterebilmesi için önemli çalışmalar yapmış olmasına rağmen Dârümuallimîn üzerinde 1860'lardan itibaren medresenin (eski anlayışın) etkisi artmıştır (Akyüz, 2008:41).

Eğitim tarihi açısından çok önemli bir isim olan Ahmet Cevdet Efendi, Dârümuallimîn için 1 Mayıs 1851 tarihli Nizamnâme'yi oluşturmuştur. Akyüz'ün (1990) uzun bir araştırma sürecinin sonunda bularak değerlendirmeleriyle birlikte yayınladığı nizamnâme ve nizamnâmenin açıklayıcı yazısında belirtilen düzenlemeler özetle şu şekilde ifade edilmiştir:

“... ”

- a) Nitelikli öğretmen yetiştirilebilmesi için okula az sayıda öğrenci alınması yoluna gidilmiş, hatta, alınacak öğrenci sayısı 30'dan 20'ye indirilmiştir. Bunlara muvazzaf (asıl) öğrenciler denir. Bunun dışında mülâzım sıfatıyla da öğrenci kaydı yapılmıştır; bunlar bazı şartlarla muvazzaf olabileceklerdir.
- b) Öğrenciler sınavla alınacaktır. Okula girebilmek için adayların Arapça'yı anlayıp Türkçe'ye çevirebilecek bilgiye sahip olmaları, kötü hâl ve hareketlerinin bulunmaması şarttır.
- c) Okulun süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir.
- d) Programı şöyledir (bugünkü terimlerle): Ders Verme ve Öğretim Yöntemi, Farsça, Aritmetik, Geometri, Alan Ölçümü, Astronomi, Coğrafya. Programda bir öğretim yöntemi dersinin ilk ders olarak yer alması çok önemli bir olaydır. Ayrıca Arapça'nın bulunmaması da dikkati çekiyor. Nizamnâme'de, okula girişte Arapça'yı anlayacak kadar bilme şartı getirildiği için, ayrıca bu derse yer verilmediği anlaşılıyor.
- e) Kendilerini yalnızca derslerine verebilmeleri için, öğrencilere dolgun maaş (burs) ödenecektir.
- f) Öğretmenliğin “vakar ve temkini”ni (saygınlığını) korumaları için, öğrencilerin cerre çıkıp para ve yiyecek “dilenmeleri” geleneği kaldırılmıştır (az ileride üzerinde tekrar durulacaktır).
- g) Öğretim ve sınavlar ciddi yapılacak, kimseye “iltimas” ile davranılmayacak, başarısızlar okuldan çıkarılacaktır.
- h) Çalışkan öğrencilere okulu 3 yıldan daha önce (yine sınavla) bitirme yolu açılmıştır.
- i) Mezunların göreve atanmalarında mezuniyet başarı dereceleri ve sıraları gözönünde tutulacaktır.
- j) Mezunlar, göreve atanıncaya kadar, bilgilerini pekiştirmeleri için, maaşları da verilecek, Dârümuallimîn'de tutulacaklardır.
- k) Boşalan bir Rüşdiye öğretmenliğini kabul etmeyen mezunun elinden diploması alınacak ve kendisine bir daha öğretmenlik veya eğitimde bir görev verilmeyecektir...”

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere 1848’de kurulan Dârümuallimîn için Ahmet Cevdet Efendi’nin oluşturduğu 1851 Nizamnâmesi ve onun gerekçesi mahiyetindeki açıklayıcı tahrir yazısı okulla ilgili birtakım düzenleme, hüküm, görüş ve değerlendirmeler içermektedir. Okulun idari ve mali yapısı, öğretmen adaylarının sosyal ve mali haklarına dair hususlar, öğrenci sayısı, öğrenci giriş şartları ve usûlleri, öğrenim süresi, mezuniyet sonrası istihdamı vs. konularına açıklık getirilmiştir.

Rüştiyelere yani ortaöğretim kademesine erkek öğretmen ihtiyacı için açılan Dârümuallimîn’in ardından 15 Kasım 1868’de İstanbul-Beyazıt’ta ilköğretim okulları için erkek öğretmen yetiştirilmesi düşüncesiyle Dârümuallimîn-i sıbyan açılmıştır.

Ülkede kurulan diğer tüm modern mektepler gibi İstanbul Daümuallimini için de Maarif Nâzırı Saffet Paşa ile Viyana Sefiri Sadullah Paşa’nın çabalarıyla bir yapılandırma programı oluşturulmuştur (TCMVİM, 1341:44). Bu doğrultuda öğretmen yetiştirme sisteminin 1 Eylül 1869 tarihinde çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile yeniden yapılandırıldığı görülmektedir. Bu Nizamnâme’nin 52-67 arası maddeleri Dârümuallimînler ve 68-78 arası maddeleri ise Dârümuallimâtlar ile ilgili düzenlemeleri ele almıştır. Nizamnâme’de Osmanlı eğitim sistemindeki kademelendirme belirginleştirilerek, öğretmen yetiştiren bu kurumlar *Mekatib-i âliye* (yüksek okul) statüsünde görülmüştür. Buradaki hükümlere göre ülkedeki muhtelif kademelerdeki okulların öğretmen ihtiyacının karşılanabilmesi için İstanbul’da Dârümuallimîn-i Kebir (Büyük Dârümuallimîn) kurulması ve rüştiye, idadiye, sultaniye adında üç bölüme ve her bölümünde kendi arasında edebiyat ve fûnun şubesine ayrılması öngörülmüştür (Düstur,1289:184-219).

Osmanlı’da eğitimde modernleşme anlamında resmî olarak yayımlanmış ilk topyekûn genel maarif düzenlemesi olarak değerlendirilebilecek olan beş bölüm ve 198 maddeden oluşan 1869 Nizamnâmesi’nde; öğretmen yetiştirme sistemi ile ilgili okula giriş şartları, erken mezun olma şartları, öğretmenlerin terfi ve zorunlu hizmeti konusu, diploma alarak öğretmen olanların okullarda görev alma konusunda bir öncelik haklarının (hakk-ı rüçhan) olması vs. birçok konuya değinilmiştir (Düstur,1289:184-219).

Ancak bu düzenlemelerin hemen uygulamaya konması mümkün olmamış, bir takım değişikliklerle birlikte zamanla uygulanmaya çalışılmıştır (Altın, 2008:279).

1869 Nizamnâmesi'nde kurulması tasarlanan büyük Dârümuallimîn'in ancak 1874 yılında rüşdi bölümü kurulmuş ve idadi bölümü kurulması için hazırlıklara başlanmıştır. İdadi bölümü iki yıl öğretim süreli olarak 1877'de açılmıştır (Öztürk, 2007: 20). Dârümuallimîn-i Sıbyan ise ilk başlarda idadi ve rüşdi bölümlerinden ayrı bir binada işlev görmekteyken (Kodaman, 1999:147) sonrasında idari olarak Dârümuallimîn-i kebire bağlanarak okulun ibtidai bölümü olarak düşünülmüştür (Öztürk, 1993b:571).

Okulun kuruluş amacına paralel olarak umut edilen işlevi doğru bir şekilde yerine getirebilmesi için gerekli olan *usûl-i tedris ve terbiye* gibi öğretmenlik alan dersleri ancak 1880 yılında programa girebilmiştir (TCMVİM, 1341:44).

29 Ekim 1891 tarihli Dârümuallimîn Nizamnâme'sini açıklayıcı nitelikte olan ve Nizamnâme'nin padişah tarafından onaylandığını gösteren resmî bir yazıda, bu tarihlerde faaliyette bulunan Dârümuallimîn'in rüşdi bölümü öğrencilerinin genel olarak medrese talebelerinden oluştuğu rüştiye öğretmenliği hakkında yeterli düzeyde ve iyi bir donanıma sahip olmadıkları açıklanmaktadır. Dârümuallimîn'in bu durumuna bir son vermek, onu ıslah ederek muktedir öğretmenler yetiştirebilmek için 1869 Nizamnâme'nin zamanın ihtiyaçlarını karşılayamadığı, bundan dolayı geniş çaplı bir düzenlemenin gerektiği belirtilmiştir (BOA, İMMS, 126/5394_1, 4; DAGM, 2014:204-207).

27 Ekim 1891 (H. 23 Rebiülevvel 1309-R.15 Teşrinievvel 1307) tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslı'nın Dârümuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme* ile yapılan düzenlemelere göre bir müdürün idaresinde bulunan okulun, 60 öğrencilik İbtidaiye, 40 öğrencilik Rüşdiye ve 40 öğrencilik Âliye adlı ikişer yıllık öğretim süresi olan üç bölümden oluşacağı belirtilmiştir. Buradan mezun olanlara öğretmenlik vazifesi için öncelik tanınacağı, öğrenciler için gerekli kitaplar bir defaya mahsus ücretsiz verileceği vs. hususlar belirtilmiştir (MS, H. 1316:130-134). Bunlara dayanarak okulda önemli değişiklikler öngörüldüğü, okulun ilerleme ve gelişme kaydetmesi adına çaba sarfedildiği anlaşılmaktadır.

Bu Nizamnâme'ye göre; bu bölümlerden oluşan Dârümuallimîn'in müdürü, öğretim görevini sürdürecektir öğretmenleri ve memur olarak çalışanları Maarif Meclisi tarafından seçilecektir. Seçilen kişilerin ataması Maarif nezaretinin onayı ile yapılacaktır. Okulda yapılacak tüm öğrenci imtihanları hakkında Maarif Meclisinin bilgi-

si olacak ve bunlar meclisçe denetlenecektir. Okulun işleyişi ile ilgili olarak aylık rapor hazırlanacak ve adı geçen meclise sunulacaktır. Bunun yanında okulda Meclis tarafından görevlendirilen ve meclisin talimatlarına uygun hareket eden bir müfettiş her zaman hazır bulunacaktır.

Özellikle son belirtilen Nizamnâme' hükümlerinden hareketle Maarif Nezareti'nin Dârümuallimîn üzerinde merkeziyetçi bir yapı oluşturulmaya yönelik çaba sarfettiği görülmektedir. Nitekim 1892 yılında Maarif Nezareti tarafından Dârümuallimîn ile ilgili birtakım raporların incelenmesiyle okulda kural ihlalleri ve disiplinsizlik olduğu ve çoğu öğretmenin derslere devam etmediği tespit edilmiştir. Bunun ardından okul müdürlüğüne gerekli işlemlerin yapılması için Maarif Nezareti'nce bir talimat gönderilmiştir. Buna göre öğretim görevini yerine getirmeyen öğretmenlerin maaşlarından kesinti yapılması, bir ay içerisinde on günden fazla derse devam etmeyenlerin ihtar edildikten sonra memuriyetten ihraç edilmesi, kabul edilebilir bir gerekçesi olmayarak derse gününde ve zamanında girmeyenlere uygun bir muamele yapılması hususları belirtilmiştir (BOA, MF.MKT 149/23; Ünal ve Birbudak, 2013:38-39). Bu talimata benzer olan ve Dârümuallimîn'e uyarı niteliği taşıyan bir diğer resmî yazı da 8 Ağustos 1899 tarihini taşımaktadır. Bu belgede ise; idarecilerin okula öğrencilerden geç geldiği, onlar gelene kadar okulun idare ve düzeninin mübaşirlere bırakıldığı gibi durumlara karşın müdür ve müdür muavinlerinin olması gerektiği saatte okulda hazır bulunmaları konularında uyarıda bulunulmuştur (Ünal ve Birbudak, 2013:40). Bu resmî uyarılardan anlaşıldığı üzere 19. yüzyılın sonlarında Dârümuallimîn'in yönetim sisteminde ve eğitimcilerin görev ve sorumlulukları konularında sorunlar yaşanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde yapılan yeni düzenlemelerle İstanbul Dârümuallimîni'nin ibtidai, mahreç ve Ali adıyla üç bölüm hâlinde faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Burada mahreç olarak adlandırılan bölüm okulun rüşdi bölümüdür. Müstakil bir bina ve yönetimle İbtidai kısmının ayrı, Mahreç ile Ali kısımlarının ayrı olduğu bir düzene geçilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra 1910-11 eğitim-öğretim yılında bu düzenlemede değişiklik yapılarak Dârümuallimîn'in yeniden tek bir müdürün yönetimi altında idare edilmesine karar verilmiştir (Ünal ve Birbudak, 2013:48).

Hem rüşdi bölümü hem de diğer bölümler için, Dârümuallimînde Satı Bey müdür olarak görev yaptığı bu dönemde önemli değişiklikler olmuştur. II. Meşrutiyet

Dönemi Osmanlı eğitim kültür politikalarına damgasını vuran bu alanda devlet kademesinde önemli görevler üstlenen büyük bir eğitimci olan Satı Bey'in müdürlüğü döneminde Dârümuallimîn'in nitelik olarak gelişiminde önemli bir hareketlilik görülmüştür. Mart 1909 tarihi itibariyle Dârümuallimîn'de müdür olarak görev yapan Satı Bey hemenbazı köklü değişikliklere giderek okulda bulunan- öğrencilerin sayısını azaltma ve niteliğini artırma konusunda çalışmalar yapmıştır. Bunun yanında mevcut öğretmenler arasında bu mesleğe gönül vermemiş olanları okuldan uzaklaştırıp Ali Nusret, Hamdullah Suphi, Fazıl Ahmet, Ruşen Eşref gibi önemli isimlerin okul kadrosunda çalışmasını sağlayarak nitelik anlamında bir düzen oluşturmuştur. Ayrıca o dönemde İstanbul'un eğitim kültür çevrelerinden meşhurlar arasında Tefvik Fikret haftada iki gün edebiyat konferansları, Mustafa Suphi sosyoloji dersleri vermiş bununla birlikte Muallim Cevdet Bey, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Mösyö Dubois ve daha birçok isim öğretim kadrosunda yer almıştır (Aksoy, 2008:71).

Yeni öğretim yöntem ve tekniklerine önem vererek öğretmenlerin muhakkak bu formasyona sahip olmasını isteyen Satı Bey, Dârümuallimîn'e bağlı Tatbikat mektebinin açılmasına da öncülük etmiştir. İhsan Sungu'nun müdürlüğünü yaptığı söz konusu bu uygulama okulu, II. Meşrutiyet Döneminde nitelikli öğretmenler yetiştirilmesi adına önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu dönemden önce öğretmen okullarının en büyük eksikliği ve sorunlarından biri bu şekilde bir uygulama okulunun bulunmayışıdır. Tatbikat mektepleri, öğretmen adaylarının Dârümuallimîn'deki öğrenimleri süresince kazandıkları öğretmenlik mesleğiyle ilgili bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıklarını gerçek bir eğitim-öğretim ortamı içinde kullanabilme yeterliliği kazanmalarını sağlamıştır (Aksoy, 2008:72).

Türk eğitim tarihinde örgün orta öğretim kurumlarına öğretmen yetiştirme kurumu olarak 1848'de açılan Dârümuallimîn-i Rüşdi (son adıyla "mahrec"), 1913 yılında Tedrisât-ı İbtidâiye Kanûn-ı Muvakkati'yle rüşdiye mekteplerinin bir ilköğretim kademesi oluşturmak amacıyla ilkokullarla birleştirilmesi sonucunda kapatılmışlardır.

Yukarıda özellikle bazı nizamnâme ve talimatnâmeler ışığında kısaca ele alınan Dârümuallimîn-i rüşdi'ye ilişkin uygulamada en azından bir fikir vermesi bakımından bazı yıllara ait ulaşılabilen mezun sayıları önem arz etmektedir. Maarif Nezareti İhsaiyyat (İstatistik) Mecmûsı'na göre; genel olarak Dârümuallimîn'den 1890-1924 (R. 1305-1340) yılları arasında toplamda 2195 öğretmen yetiştirilmiştir. Bunun

1148'i ibtidai, 644'ü rüşdi, 359'u âli, 8'i ihzarî ve 36'sı mahreç bölümlerinden mezun olmuştur (TCMVİM, 1341: 45).

Maarif Salnameleri'nde yer alan bilgilere göre ise 1889-1902 (R. 1304-1317) yılları arasında Dârümuallimîn-i Rüşti'den mezun olan öğretmenlerin sayısı -yıl bazında- aşağıdaki tabloda verilmiştir (MS, H. 1317:688-701; MS, H. 1318, 740-755; MS, H. 1319:126; MS, H. 1321:130).

Tablo 3: Dârümuallimîn-i Rüşti Yıl Bazında Mezun Sayıları

Yıl	Mezun Sayısı
1889	19
1890	30
1891	29
1892	49
1893	27
1894	35
1895	19
1896	18
1897	20
1898	18
1899	17
1900	21
1901	23
1902	6
Toplam	331

Tabloda görüldüğü üzere belirtilen yıllarda Dârümuallimîn-i rüşdi'den mezun olanların toplam sayısı 331'dir. Mezun sayısı ile ilgili yer alan bu bilgiler söz konusu okulun işlevselliği hakkında bir fikir vermesi bakımından önemli görülmektedir.

2.3.4.1.2. Dârümuallimin-i Sıbyan (İbtidaiye)

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut döneminde başlayan ilköğretimde modernleşme anlamındaki önemli gelişme ve yenileşmeler, Tanzimat Dönemi'nde hız kazanarak devam etmiştir. Bu dönemde özellikle 8 Nisan 1847 tarihli "*Sıbyan Mektebi Hocalarına Verilecek Talimat*" ile eğitim sisteminde önemli düzenlemeler yapılmıştır (Akyüz, 1994). Bundan sonraki süreçte ise; 1864 yılında kurulmuş olan Mekatib-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu (Müslüman sıbyan mektepleri komisyonu) sıbyan

mekteplerinin ıslahı ve yenileştirilmesi amacıyla yeni bir nizamnâme hazırlamıştır (MS, H. 1316:353-357). Sultan Abdülaziz'in bu nizamnâmenin bir an evvel uygulamaya konmasını istemesi üzerine, bu okullarda öğretim görevini sürdürecektir öğretmenlerin seçimi için bir sınav yapılmıştır. Ancak bu adaylar arasında sınavda başarı gösteren ve nitelikli öğretim yapabilecek olanlar bulunamamıştır (Taşdemirci, 1999:157-158).

Bu sınav sonucu ve Sıbyan mekteplerinin mevcut durumunun göz önünde bulundurulmasıyla bu mekteplere öğretmen ihtiyacının giderilmesi zaruri hâle gelmiştir. Dönemin Maarif Nâzırı Saffet Paşa'nın gayretleriyle 15 Kasım 1868 tarihinde İstanbul'da bir Dârümuallimîn-i Sıbyan Okulu açılmıştır. Ancak; eğitimin yenileşmesinin karşısındaki en büyük engellerden biri olan bağınaz, muhafazakar medrese çevrelerinin ilköğretimdeki bu yeniliklere karşı menfi propagandaları sonucu bu okul, 1871'de kapatılmış olsa da Mehmet Cevdet Efendi'nin gayretleriyle kısa bir süre sonra 1872'de yeniden açılmıştır. Bunun akabinde okula, yeni öğretim yöntem ve metodlarını bilen Mehmet Cevdet Efendi, müdür olarak tayin edilmiştir (Öztürk, 1993b).

Bir önceki bölümde daha ayrıntılı olarak ele alındığı üzere Dârümuallimînlerde 1869 yılı itibariyle birtakım önemli düzenlemeler yapılmıştır. Dârümuallimîn-i sıbyan, 1874'te kurulan Dârümuallimîn-i kebire bağlanarak yeni kurulan bu yüksek öğretmen okulunun bir bölümü olarak faaliyet göstermiştir (Kodaman, 1999:147; Kaya, 2012-2013:38). Dârümuallimîn-i Sıbyan'ın bir bölüm olarak düşünülüp bu şekilde faaliyet gösterildiği bilinmesine karşın kurulduğu dönemden kapanışına kadar ayrı bir müdürle yönetilen müstakil bir idaresinin olduğu da bilinmektedir.

Ülkenin dört bir tarafında çok sayıda açılmış bulunan sıbyan okullarındaki öğretmen ihtiyacının karşılanabilmesi şüphesiz İstanbul dışında taşrada açılacak Dârümuallimîn-i sıbyanlara bağlıydı. Bu anlamda ilk teşebbüs, 1870 yılı sonlarında Hanya'da 100 yatılı öğrenci kapasiteli bir Dârümuallimîn kurmak isteyen Girit Valiliği'nce gerçekleştirilmiştir (Yıldırım, 2010:126). Bu teşebbüs resmî makamlarca uygun görülüş ancak ekonomik, sebeplerle gecikmeli olarak birkaç yıl sonra açılabilmiştir. 1 Haziran 1872 tarihinde ise Meclis-i Maârif tarafından Saraybosna'da bir Dârümuallimîn-i sıbyan açma kararı alınmış ve bu okul, bir süre sonra açılmıştır. Sonraki birkaç yıl içinde İşkodra, Selânik, Suriye, Konya başta olmak üzere vilayet

ve sancak merkezlerinde bir ve iki yıllık “Dârümuallimin-i Sıbyan”lar açılmaya başlamıştır (Yıldırım, 2010:127-128). 1880’de yılında ise Kosova’nın Priştine şehrinde “*Kosova vilayetindeki hocalara yeni usûlün öğretilmesi ve yeni Hocalar yetiştirilmesi*” amacıyla hem yeni öğretmen yetiştirecek hem de mevcut öğretmenlere yeni usûlü öğretecek kurslar vermesi şeklinde düşünülen bir Dârümuallimin-i Sıbyan okulu açılmıştır (Kodaman: 1999: 150-151). 1882-1890 yılları arasında ise Sivas, Bursa, Amasya, Kastamonu, Kudüs, Trabzon ve Edirne merkezlerinde de açılan bu okullar ve daha sonraki süreçte de açılmaya devam etmiştir (Peyman Yaman, 2010:283).

Sıbyan mekteplerinde bazı düzenlemeleri öngören bir talimat ise Maarif salnamesinde “*Bazı vilayatta ba irade-i seniyye küşad olunmuş olan Dârümuallimîn-i sıbyan şubelerine dair talimattır*” başlığıyla yer almaktadır (MS, H.1316:353-357). Buna göre vilayetlerde açılan Dârümuallimîn şubeleri kasaba ve karyelerdeki sıbyan mekteplerine iyi eğitilmiş öğretmenler yetiştirmek için açılmıştır. Öğretim süresi iki yıl olan bu okullarda eğitimini tamamlayanlara okul veya ilgili maarif komisyonunca hazırlanan, vilayet valisi tarafından imzalanarak onaylanan diplomalar verilirdi. Kasaba ve karyelere öğretmen olarak atanacakların bu şekilde bir öğrenim almış olması şarttı. Buralardan diplomayla mezun olanlar öğretmenlikle beraber ihtiyaç olduğunda köylere imam olarak da atanabilirdi. Okuldaki öğretmenlerden; öğretimin ne surette yapıldığı, öğrenci sayıları ile öğrencilerin devam-devamsızlık durumları vs. konularla ilgili olarak bir rapor hazırlamaları ve bunu maarif nezaretine takdim etmeleri istenmiştir. Ayrıca sene sonunda mezun olan öğrencilerle ilgili çeşitli bilgileri içeren bir tablo yaparak Maarif Nezareti’ne göndermek öğretmenlerin vazifesi olarak belirtilmiştir.

Büyük Dârümuallimîn’in Sıbyan bölümü, 1881 yılında *Darülameliyat* hâline getirilmiştir. Bunun amacı sıbyan mekteplerindeki acil öğretmen ihtiyacını karşılamaktır. Darülameliyat, öğretmen yetiştiren bir kurum olmasına rağmen pratik bir çözüm olarak düşünülmüş, bu yüzden bir çeşit kurs veya hizmet içi eğitim merkezi gibi işlev görmüştür (Binbaşıoğlu, 1995:15). 1884-1885 ders yılında tekrar eski hâline getirilerek Dârümuallimîn-i sıbyan adını almıştır (Kodaman, 1999: 148).

Okulun İdadi bölümü ise 1880 yılında kapatılmıştır. 3 Kasım 1891 tarihine kadar okul, sıbyan ve rüştiye bölümleriyle öğretime devam etmiştir. Bu tarihlerde mevcut Dârümuallimîn-i Sıbyan’ın ülkedeki muhtelif derecelerdeki okullardaki çok sayıda öğretmen açığının karşılanmasında yeterli olmaması, 1851 ve 1869 yılında

yapılan düzenlemelerin zamanın ihtiyaçlarına karşılık vermesi ve bunlardaki eksikliklerin giderilmek istenmesi vs. sebeplerden ötürü yeni bir düzenleme gereği doğmuştur (BOA, İ.MMS, 126/5394_1, 4; BDAGM, 2014:204-207).

Bu bağlamda Dârümuallimînlerle ilgili olarak 29 Ekim 1891 (25 rebiülevvel 1309) tarihinde yeni bir nizamnâme yayınlanmıştır. “*Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslı'nın Dârümuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme*” başlığını taşıyan bu Nizamnâme, öğretmen yetiştiren kurumlar için bir dizi önemli yenilikleri içinde barındırmaktadır (MS, H. 1316:130). Nitekim bu düzenlemeyle Dârümuallimîn şubelerinde değişiklik yapılmış, sıbyan ve idadi adlandırması bırakılarak, okulun *ibtidaiye, rüşdiyye ve âliye* adı altında ikişer yıllık üç bölüm şeklinde faâliyet göstereceği belirtilmiştir. Dolayısıyla ilköğretim kademesine öğretmen yetiştiren kurum, Dârümuallimîn-i ibtidaiye olarak anılmıştır. 1891 Nizamnâmesi ile Dârümuallimîn-i İbtidaiye’de ders programlarının çeşitlendirilmesi, öğrenci kontenjanının 60 olması, öğrenci alım şartlarının düzenlenmesi, bir defaya mahsus olmak üzere ders kitaplarının ücretsiz olarak dağıtılması vs. önemli değişiklikler yapılmıştır (Ünal ve Birbudak: 73-74).

II. Meşrutiyet döneminin başlarında Dârümuallimîn’in ibtidai bölümü bağımsız ayrı bir okul hâline dönüştürülmüş, İstanbul-Fatih’teki Sait Paşa Konağı’na taşınmıştır. Okula müdür olarak Sadreddin Efendi atanmış ancak kısa bir süre sonra görevden alınarak yerine Mustafa Satı Bey (Mustafa Satı-el Husrî) atanmıştır (Öztürk, 2007: 23-24; Ünal ve Birbudak, 2013:48). Bu okulun üstlendiği öğretim fonksiyonu açısından öğretmen eğitimi endişelerinin ve mesleki gayelerin hâkim olduğu dönem Satı Bey’in müdürlüğü döneminde, yani 1909 yılı itibariyle başlamıştır (TCMVİM, 1341:45). Dönemin koşulları altında Türk eğitim sisteminin pedagojik bir anlayışla yeniden düzenlenmesi, geliştirilmesi ve sistemde özellikle öğretmen yetiştirme konusunda bilimsel bir eğitim anlayışının etkili olmasına çok önemli katkılarda bulunan Satı Bey, görev yaptığı Dârümuallimîn’in hocalarıyla birlikte “*Tedrisat Mecmuası*”^{*cc} adlı dergiyi çıkarmaya başlamıştır (Binbaşıoğlu, 2014: 312). Satı bey döneminde okulun niteliğini artırmak için mektep Cağaloğlu’nda “*Lisan Mektebi*” binasına (Eski Hukuk Mektebi) taşınmıştır. Burada 900 öğrenci sıkı bir sınavdan

* Satı Bey’in sorumluluğundaki *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası* (*Tedrisat Mecmuası*), Maarif Nezareti adına Dârümuallimîn Heyet-i Talimiyesi tarafından her ayın on beşinde çıkarılan aylık bir dergi olup, 15 Şubat 1909-Mart 1926 tarihleri arası 69 sayı olarak yayınlanmıştır (KARAGÖZ ve DUMAN: 2014: 579).

geçirilerek başarısız olanlar elenmiş ve öğrenci sayısı 150'ye düşürülmüştür. Üç öğretmen dışında mektebin tüm öğretmenleri değiştirilmiş ve öğretim süresi iki yıldan üç yıla çıkartılmıştır. Ayrıca mektebe “Numune Mekteb-i İbtidaiyesi” adlı bir uygulama okulu kurulmuştur (Ergün:2009:272; Öztürk, 2007: 24).

Öğretmen yetiştiren kurumlarla ilgili 5 Temmuz 1915 tarihinde çıkarılan *Dârülmualimîn ve Dârülmualimât Nizamnâmesi*'nin ardından burada belirtilen hükümlerin sağlıklı bir biçimde uygulanabilmesi için 30 Ocak 1917 (H.6 Rebiülâhir 1335-17 Kanunisâni 1332) tarihinde *Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtidâiye Tâlimatnâmesi* yayınlanmıştır (Faik Reşid, 1927:326-353). Okulda uyulması gereken kural ve kaideleri konu alan bu talimatnâmede, 1915 Nizamnâmesi'nde belirtilen hemen her husus detaylı bir şekilde açıklanmıştır. 10 bölüm ve 148 maddeden oluşan Talimatnâmenin;

- *Birinci bölümünde;* okuldaki personelin (müdür, müdür muavini, öğretmenler doktor, hesap ve tahrirat kâtibi, anbar ve depo memuru) görev ve sorumlulukları,
- *İkinci bölümünde;* okuldaki işleyişi sağlamak için kurulmuş olan komisyonlar (heyet-i talimiye, meclis-i muavin, inzibat meclisi, mübayaat komisyonu, nöbetçiler) ve burada görev alacak kişilerin görev ve sorumlulukları,
- *Üçüncü bölümünde;* “talebinin hukuk ve vezaifi” adı altında açıklanan öğrencilerin okulda uymaya zorunlu oldukları kurallar, öğrencilerin hâl ve hareketleri, devam-devamsızlık hakları vs. konuları,
- *Dördüncü bölümünde;* öğrenciler için yıl içinde düzenlenen gezi ve seyahatlerin (cevelân ve seyahatler) ne şekilde gerçekleştirileceği ve uyulması gereken kurallar,
- *Beşinci bölümünde;* okuldaki güvenlik sistemi ve düzen (inzibat) hakkında konular,
- *Altıncı bölümünde* öğretim süresi, öğrenci giriş şartları ve usûlleriyle, öğrencilerin sorumlu oldukları sınavlar ve bu sınavların uygulama şekilleri (müddet-i tedris ve imtihanlar),
- *Yedinci bölümünde;* günlük öğretim süresinin 6 saat ve ders süresinin 50 dakika olacağı, mevsime göre saatlik ders çizelgeleri (taksim-i evkat) konuları;

- *Sekizinci bölümünde;* öğrencilerin günlük sabah ve akşam yiyecek-içecek programları, yemek çeşitleri (me'kulat),
- *Dokuzuncu bölümünde;* öğrencilere bir yıl boyunca hangi giysilerin, kaç adet verileceği (melbusat),
- *Onuncu bölümünde;* okul kapısının kışın saat altı, yazın saat sekizden sonra kapalı tutulacağı ve içeriye kimsenin alınmayacağı, okulun tatil günleri, öğrenci izinleri (mevadd-ı müteferrika),

vs. muhtelif konularda oldukça detaylı bilgiler yer almaktadır.

İstanbul Dârümuallimîni'nin diğer bölümleri de olmasına rağmen okulda özellikle ibtidai öğretmenleri yetiştirmeye ağırlık verilmiştir. Okulda 1913 (H. 1332) yılında "İhsari" adıyla ibtidai müfettişleri yetiştirmek amacıyla bir bölüm açılmıştır. Ancak bu bölümün pek fazla düşünülmeden ve gerekli araç-gereçler sağlanmadan kurulması, öğrencilerinden önemli bir kısmının askerlik görevini yapmak üzere askere alınması dolayısıyla tekrar kapatılmak durumunda kalmıştır. 1924 yılında ibtidai Dârümuallimînlere öğretmen ve tedrisat-ı ibtidaiyeye müfettiş yetiştirmek üzere yeniden bir "Orta Dârümuallimîn" adında bir bölüm açılmışsa da Dülmuallimininin Âli Bölümünün Yüksek Muallim Mektebi adıyla Dârülfünûn'a bağlanması üzerine Orta Dârümuallimîn'in öğrencileri buraya devredilmiştir.

Dârümuallimîn'in ibtidai bölümünün faaliyette göstermiş olduğu bazı yıllardaki ulaşılabilen mezun sayısı aşağıdaki tabloda sunulmuştur (MS, 1321:129-130; Ünal ve Birbudak, 2013:104-113):

Tablo 4: Dârümuallimîn-i Sıbyan Mezun Sayısı

Yıl	Mezun Sayısı
1902	50
1919	118
1920	76
1921	43
1922	26
Toplam	313

Söz konusu verilerin, sıbyan bölümünün Osmanlı eğitim sisteminin ilk kademesine kazandırdığı öğretmen sayısı ile ilişkili olması ve bölümün üretkenliğine ilişkin bir fikir vermesi bakımından önemli görülmektedir.

2.3.4.1.3. Dârümuallimîn-i Âliye (İdadiye)

Dârümuallimîn başlığı altına (iki önceki bölüm) konu bütünlüğünün sağlanabilmesi için Dârümuallimîn-i âliyenin kuruluşu, gelişimi vs. özelliklerinden söz edilmiştir. Orada da bahs olunduğu üzere Dârümuallimîn-i rüşdi (1848) ve Dârümuallimîn-i sıbyan'ın (1868) ayrı birer kurum olarak açılışının ardından 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile öğretmen yetiştiren kurumlara yönelik yapılan düzenlemeler neticesinde ibtidaiye, idadiye ve sultaniye bölümleriyle her bölümün kendi içinde edebiyat ve fûnun şubelerinin birlikte bulunduğu Dârümuallimîn-i kebir (büyük öğretmen okulu) açılmasına karar verilmiştir (Düstur, 1289:194).

Nizamnâme'de öngörülen büyük Dârümuallimîn'in rüşti ve sultani bölümlerinin yanında bir de idadi bölümü açılması kararı, Nizamnâme'deki diğer hükümler gibi, bir süre gerçekleştirilememiştir. Ancak 1874 yılında örgün eğitimde ilk idadi okullarının açılmasının ardından Dârümuallimîn'in idadi bölümünün kurulması için hazırlıklara başlanmıştır. Birtakım girişimlerin ardından idadi bölümü ancak 16 Nisan 1876 tarihinde Dârümuallimîn-i rüşdi'nin yanında bir bölüm olarak açılmasıyla eğitim-öğretim hayatına başlamıştır (Bilim, 2002a:284-285; Ünal ve Birbudak, 2013:120). 1869 nizamnamesinde İdadi bölümü için öngörülen bazı düzenlemeler birtakım değişikliklere uğramıştır. Nitekim ders programındaki belirgin değişiklikler, ulûm ve edebiyat adında iki şube yerine tek şube ve öğretim süresinin ise üç yıl olarak faaliyet göstermesi vs. gibi farklılıklar olmuştur (Ünal ve Birbudak, 2013: 120).

Rüşdi bölümü ile birlikte İstanbul-destgahçılarbaşı-kovacılar mevkiinde hizmet veren İdadi bölümü (Ünal ve Birbudak, 2013:121), istikrarsızlıklarla geçen birkaç yıldan sonra, 1880 senesinde kapatılmıştır (Kodaman, 1999:148; Öztürk, 2007:21). Faâliyet gösterdiği 1876-1880 yılları arasında yaklaşık 40-50 öğrenci mezun olmuştur (Ünal ve Birbudak, 2013:121).

Sultan Abdülhamit döneminde 1882 yılında Dârümuallimîn ile ilgili çeşitli düzenleme, iyileştirme çalışmaları başlatılmıştır. Bu anlamda II. Abdülhamit'in iradesiyle Maarif Nâzırı Kemal Paşa'nın öncülüğünde Dârümuallimîn-i Âliye Nizamnâmesi oluşturulmuştur. Bu Nizamnâme'ye göre yatılı olarak faaliyet gösterecek olan okul sıbyan, rüşdi ve idadi bölümlerinden oluşacaktı. Mizancı Murat Bey'in okulun müdürlüğünü yaptığı 1886-1887 yılında okulu geliştirme çalışmaları çerçevesinde okul, yatılı bir hâle dönüştürülmüştür. İdadi bölümü ise Maarif Nâzırı Münif Paşa'nın döneminde 3 Kasım 1891 tarihinde (Aşağıda bahsedilen Dârümuallimîn

Nizamnâmesi'nin yayınlanma tarihinden 5 gün sonra) Dârümuallimîn-i âliye adıyla yeniden açılmıştır (TCMVİM, 1341: 44).

Dârümuallimîn 1891 yılına değin genel olarak bu şekilde faâliyet göstermiştir. Öteyandan ülkede açılan ilk ve orta dereceleri okulların sayısının artmasına mukabil öğretmen ihtiyacının da artmasından dolayı, öğretmen yetiştirme sorununa bir çözüm olarak 29 Ekim 1891 (25 Rebiüevvel 1309) tarihli bir nizamnâme yayınlanmıştır. “*Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslıının Dârümuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme*” başlığını taşıyan bu Nizamnâme'de (MS, H. 1316, s. 130, Külekçi, 2010: 150-156);

- Dârümuallimîn'in ibtidai, rüşdi ve âli bölümlerinden meydana geleceği,
- İkişer sene öğretim süresinin olacağı,
- Öğrenim için gerekli kitapların bir defaya mahsus ücretsiz dağıtılacağı,
- Âliye bölümünün edebiyat ve fûnun adında iki şubeye ayrılacağı, öğrenci sayısının 40 olacağı, öğrencilere yüzer kuruş maaş verileceği,
- Her şubenin diplomasının ayrı ayrı verileceği, mezuniyet sonrasında öğretmenlik mesleğine atanmak için öncelik haklarının olacağı,

gibi hususlar açıkça belirtilmiştir. Nizamnâme'de yer alan bu ve benzeri diğer maddeler göz önünde bulundurulduğunda Dârümuallimîn-i âliye için önemli değişiklikler öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

1891 Nizamnâmesi ile belirtilen bazı düzenlemeler zamanla değişikliğe uğramıştır. Okulun ali bölümünün kendi içinde Edebiyat ve Fûnun adındaki şubelere ayrılması durumu, bunlardan biridir. 1894-95 eğitim-öğretim döneminde söz konusu şubeler birleştirilerek Ali bölümü öğrencileri tek şube olarak eğitimini sürdürmüştür. Ayrıca eğitim süresi de Nizamnâme'de iki yıl olarak belirtilmesine karşın üç yıla çıkarılmıştır. Bu değişimle yaklaşık 5-6 yıl faâliyet göstermiş olan Ali bölümü, sonraki süreçte tekrar iki şubeye ayrılmıştır (Ünal ve Birdudak, 2013).

1891 Nizamnâmesi ve getirmiş olduğu yenilikler 23 Mayıs 1908 (H. 21 Rebiül Ahir 1326) tarihine kadar uygulamada bazı değişikliklerle geçerliliğini korumuştur. Bu tarihte “*Dârümuallimîn Nizamnâmesi'ni tadilen kaleme alınan nizamnâme lâyihasıdır*” başlıklı bir nizamnâme ile Dârümuallimîn'de yeniden düzenlemeye gidilmiştir (Kaya, 2012-2013). Bu Nizamnâme'nin ilk maddesinde; “*Dârümuallimîn Mekâtib-i İdadiye'ye muallim yetiştirmek üzere tesis olunmuş bir mekteptir*” şeklinde yer alan ibare, bu düzenlemenin sıbyan mektepleri gibi ilköğre-

tim kademesindeki okullara öğretmen yetiştiren Dârümuallimîn'in ibtidai bölümünden ziyade, Âliye bölümü için ele alındığı söylenebilir.

28 maddeden oluşan Nizamnâme'de okulun dayandığı temel ilke ve kaideler, okula giriş şartları ve usûlleri, öğrenci imtihanları, okuldan mezun olanların istihdam şekilleri, bölümlere göre ders programları vs. konular açıklanmıştır. Söz konusu Nizamnâme'de yer alan diğer bazı hususlar ise şu şekildedir:

- Öğrenciler yatılı olarak öğrenim görür. Ancak isteyenler gündüzlü devam eder.
- Öğrenciler mezun oldukları zaman öğretmenlik mesleğini yapmak şartıyla askerlik hizmetinden muaftır.
- Edebiyat ve Fen bölümünden meyardana gelen okulun, öğretim süresi iki yıldır. Öğrenim süresi on ay sürecek olup yaz tatili Temmuz'un başından Ağustos'un on beşine kadar sürer.
- Her dersin 75 dakika olduğu okulda günlük dört ders ve haftalık 24 ders yapılacaktır.
- Okuldan mezun olanlar beş yüz kuruş karşılığında haftada on sekiz saat çalışmak üzere idadi okullarına öğretmen olarak tayin edilecektir.

Söz konusu Nizamnâme'nin geçerliliği yaklaşık yedi yıl sürmüştür. Öğretmen yetiştiren kurumların günün şartlarına göre yeniden yapılandırılması maksadıyla yapılan bir diğer düzenleme 5 Temmuz 1915 (H.22 Şaban 1333-R.22 Haziran 1331) tarihinde, *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi* adıyla yayınlanmıştır. 6 bölüm ve 39 maddeden oluşan bu Nizamnâme'ye göre (Düstur, H.1336:649-660);

- Dârümuallimîn-i âliye ibtidai, ihzarî ve âli olmak üzere üç bölüm hâlinde faaliyet gösterecek, ibtidai bölümüne bağlı bir de tatbikat okulu bulunacaktır. Taşrada bulunanlarda ise yalnızca ibtidai bölümü olacaktır.
- (I) İbtidai bölümünün öğretim süresi dört yıl olup buradan mezun olanlar ibtidai mekteplerde öğretmen olarak çalışabilirler. (II) İhzari bölümünün öğretim süresi 2 yıl olup buradan mezun olanlar Dârümuallimîn-i ibtidaiyede öğretmen, ilköğretim kademesinde de müfettiş olabilirler. (III) Âliye bölümünün ise öğretim süresi dört yıl olup Edebiyat, Tabiiyat ve Riyaziyat adında üç şubeye ayrılmıştır. Bu bölümün son yılı tatbikat için ayrılmıştır. Bu bölümden mezun olanlar âliye (Yüksek) ve tâliye (İkinci dereceden) mekteplerinde öğretmen olarak çalışabilirler.

- Dârümuallimîn-i âliye parasız ve yatılı bir okul olup öğrencilerin giysileri dahi hükümet tarafından karşılanır. Aynı zamanda yatılı olmayan eğitimini sadece gündüz görececek olan öğrenciler de kabul edilir.
- İbtidai mekteplere öğretmen yetiştirecek olan taşrada ve vilayet merkezlerindeki Dârümuallimîn-i ibtidaiyelerin öğrenim süresi beş yıla çıkarılmıştır.
- Öğretmenlik için gerekli şartlara ve yeterli derecede bilgiye sahip olanlar sadece mesleki dersleri almak üzere okula kabul olunur.
- Okulda öğretmenlerin dışında müdür, müdür yardımcısı, muhasebe memuru, kâtip, mübayaa memuru ve anbar memuru olmak üzere memur ve lüzumu kadar müstahdem bulunur.
- Okulda öğretmenlerin dışında müdür, müdür yardımcısı, muhasebe memuru, kâtip, mübayaa memuru ve anbar memuru olmak üzere memur ve lüzumu kadar müstahdem bulunur. Dârümuallimîn'in üst idari yönetim teşkilatı, müdür başkanlığındaki öğretmenlerden oluşan meclis-i muallimin, müdür yardımcısı başkanlığındaki biri fen-i terbiye öğretmeni olan üç öğretmenden oluşan meclis-i inzibat ve İstanbul Dârümuallimîni'nde okul müdürünün taşrada ise maarif müdürlerinin başkanlığında iki öğretmen, muhasebe memurları ve okul doktorundan oluşan mübaayat komisyonu şeklindedir.
- Okulda disiplini sağlamak için meclis-i inzibat adındaki disiplin kurulu ceza verme yetkisine sahiptir. Kurulun verebileceği 1- tenbih (uyarı), 2- tescil (siciline işleme), 3- tekdir (azarlama), 4- Muvakkaten ihrac (kısa süreli uzaklaştırma), 5- Katiyyen ihrac (süresiz uzaklaştırma) şeklinde ceza çeşitleri vardır. Bu cezalar müdür tarafından uygulanır.
- Okullarda öğrencilerin siyasetle uğraşmaları maarif nezareti izni olmadıkça her ne surette olursa olsun bir grup (cemiyet) kurmaları ve kurulmuş olan bir gruba dâhil olmaları kesinlikle yasaktır.
- Eğitim-öğretim yılı Eylül ayı başlarında başlar ve Mayıs ayı sonlarında biter.
- Dârümuallimîn ve terbiye-i bedeniye mekteplerinden diploma alarak mezun olanlar mezuniyet tarihleri itibariyle on yıl boyunca öğretmenlik vazifesi yapmakla mükelleftirler.
- Öğrenciler okula seçilmeden önce “öğrenimini tamamladıktan sonra Maarif nezaretince atanacağı öğretim görevini” kabul edeceğine dair bir sözleşme

yapmak zorundadırlar. Bu sözleşme ile kişiler mezuniyet sonrasında kendisine verilen görevi kabul etmediği, önce kabul edip sonrasında reddettiği, yasal sebeplerden dolayı meslekten uzaklaştırma ve tümüyle çıkarılma (mahkûm olma), öğrenim aldığı sırada herhangi bir sebeple okuldan uzaklaştırma veya tümüyle çıkarılma durumlarında; her bir yıl için yatılı olanlar 40 Osmanlı altını, gündüzlü olanlar ise 10 Osmanlı altını ödeyeceklerini kabul etmiş olur.

1915 Nizamnâmesi ile Dârülmuallimîn-i âliyenin bünyesinde oldukça önemli düzenlemelerin yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Buna karşılık, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında başlayan ulusal Bağımsızlık savaşı gibi tarihte görülen önemli olayların yaşandığı bir dönem olan bu yıllarda okul, başta ekonomik yetersizlikler olmak üzere birçok konuda sıkıntı çekmiştir. Nitekim okul binasının çeşitli sorunlar yüzünden sürekli değiştirilmek durumunda kalındığı, okula sabit ve yeterli bir yer bulmada zorluk çekildiği görülmektedir.

Maddi sıkıntılara ek olarak eğitim-öğretim açısından da sıkıntılar yaşanmıştır. Öğrencilerin belli dönemlerde Dârülfünûnda eğitime devam ettikleri görülmektedir. Özellikle 1913-1914 ders yılından itibaren âliye bölümü öğrencileri Dârülfünûnda Tarih, Edebiyat, Kimya ve benzeri alanlarda derslere girmişler, ancak öğretmenlik meslek derslerinden çoğu zaman uzak kalmışlardır. Birinci Dünya savaşı yıllarında (1914-1918) öğretmenlik meslek derslerini kendi okullarında, diğer dersleri ise Dârülfünûnda görmeleri kararlaştırılmış ise de bu karar tam olarak uygulanamamıştır. Öğrencilerin öğretmenlik amacına uygun olarak yetişmelerini sağlayacak meslek derslerini alamamaları durumu 1920'li yılların başında da devam etmiştir (Ünal ve Birbudak, 2013: 147).

23 Nisan 1924 tarihinde yapılan bir toplantıda Dârülmuallimîn-i âliye Dârülfünûna bağlanarak adı İstanbul Yüksek Muallim mektebi olmuştur. 7 Haziran 1925 tarihinde İstanbul Yüksek Muallim Mektebi Talimatnâmesi yayınlanarak okulla ilgili gerekli düzenlemeler yapılmış, ortaöğretim kurumlarına öğretmen yetiştiren müstakil ve 4 yıllık bir kurum olarak faâliyete devam etmiştir (Ünal ve Birbudak, 2013: 147).

Dârülmuallimîn-i âliye'nin öğretmen yetiştirme konusunda üretkenliği göz önünde bulundurulduğunda uygulamada en azından bazı yıllara ait nicel bir veri sunması bakımından önem arz eden aşağıdaki tabloda bu okulun çeşitli şubelerinden

mezun olan kişi sayıları yıl bazında verilmiş ve akabinde açıklamalarda bulunulmuştur (MS, H. 1317: 698-701; MS, H. 1318: 754-755; MS, H. 1319:126-127; MS, H. 1321: 130; Ünal ve Birbudak, 2013:148-159).

Tablo 5: Dârümuallimin-i Âliye'nin Yıllara Göre Mezun Sayıları

	Edebiyat Şubesi	Fünun Şubesi
Yıl	Mezun Sayısı	Mezun Sayısı
1894	10	8
1895	5	5
1896	5	10
Toplam	20	23
	Edebiyat ve Fünun Şubeleri Birlikte	
1897	0	
1898	7	
1899	10	
1900	14	
1901	16	
1902	27	
Toplam	74	
	Edebiyat Şubesi	Fünun Şubesi
1903	9	8
1904	10	11
1905	11	7
1906	10	10
1907	8	7
1908	9	6
1909	8	7
Toplam	65	56

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere 1894-1896 (R. 1309-1311) yılları arasında Dârümuallimin-i Âliye Edebiyat Bölümünden toplamda 19 kişi mezun olmuştur. Bu bilgilerin alındığı kaynağa göre; diploma alanlar arasından sonraki süreçte Sivas idadisinde müdür yardımcılığı, Diyarbakır, Ankara, Üsküp, Trabzon idadisi öğretmenlikleri, rüştiye mektepleri müfettişliği görevi yapanlar bulunmaktadır.

Tabloda görüldüğü üzere 1894-1896 yılları arasında Dârümuallimin-i Âliye fünun kısmından toplamda 23 kişi mezun olmuştur. Bu bilgileri aldığımız Maarif Salnamesi'nden bu kişilerin isim, memleket ve sonraki süreçte bulunmuş olduğu memuriyetlerine ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Örneğin 1896 yılında diploma alan

10 kişi mezun olduktan sonra Erzurum, Selânik, Konya Üsküp, Edirne, Yanya, mamurü'l-aziz idadilerinde öğretmenlik yapmışlardır (MS, H. 1318: 754-755).

Dârümuallimîn'in âliye Bölümü'nün öğretim süresi iki yıl olarak hizmet vermekteyken 1895 yılında üç yıla çıkarılmıştır. Tabloda görüldüğü gibi 1897 yılında mezun verilmelememesi bundan dolayıdır. 1898-1902 yılları arasında ise ali bölümünün edebiyat ve fûnun şubesi öğrencileri bir arada öğrenim görerek diplomalarını da iki şubenin ortak diploması şeklinde almışlardır. Bu sayısal verilerin alındığı Maarif Salnamelerinde söz konusu yıllarda mezun olanlar için şube ayrımı yapılmamıştır. Netice itibariyle Edebiyat ve Fûnun Şubeleri birlikte olmak üzere toplam mezun sayısı 74'tür.

Okulun edebiyat ve fûnun bölümlerinden mezun olanların sayıları hakkındaki bilgiler, ilgili Maarif Salnamesinde "1312-1313 (M. 1897-1898) sene-i tedrisiyesinde Dârümuallimin-i Âliye şubesinden edebiyat ve fûnun şهادetnamesi ahzine kesb-i istihkak iden efendilerin esamisi" şeklinde bir başlıkla ifade edilmektedir (MS, H. 1318: 752-753). Burada kişi sayısına ait bilgiler Dârümuallimîn-i âliye'nin hem Edebiyat hem de Fûnun şubesinden ayrı ayrı mezun olanların toplamını ifade etmektedir.

Öteyandan âli şubesindeki mezun sayısına etki eden diğer bir önemli değişiklik 1900 yılında bölümün eğitim süresinin yeniden iki yıla indirilmesi ve Edebiyat ve Fûnun şubelerinin ayrı olarak eğitim-öğretime geçmesidir. Bundan dolayı 1902 yılında bölümün önceki üç yıllık öğrencileri ile sonraki iki yıllık öğrencileri birlikte mezun olmuşlardır. Bölümün diğer yıllara göre en fazla mezun verdiği yılın 1902 yılı olmasının en tabii açıklaması da bu olmalıdır.

Sonuç olarak Dârümuallimîn'in Âli bölümünden 1894-1909 yılları arasında toplamda 238 kişi mezun olmuş ve bunlar ülkenin çeşitli yerlerindeki idadi mekteplerinde öğretmen ve idareci olarak görev yapmıştır.

2.3.4.3. Kız Okullarına Öğretmen Yetiştiren Kurum: Dârümuallimât

Dârümuallimât kurma fikri, tıpkı Dârümuallimîn'in kuruluşunda olduğu gibi kız ibtidai ve rüşdi mekteplerinin kurulup yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan bayan öğretmen yetiştirme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Öğretmen yetiştiren Bu kurum, eğitimin modernleşmesinin yanında "Osmanlı kadınının" sosyal ve kültürel yaşamda kendine çağdaş ve modern anlamda bir yer edinmesi bakımından çok önemlidir.

Kadın öğretmen yetiştiren bir kurum kurma fikri resmî olarak 1869 *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'nde tam olarak karşılığını bulmuş ve ilân edilen Nizamnâme'yle bu okul hakkında çeşitli konular hükme varılmıştır. Nitekim bu Nizamnâme'nin 68-78. maddeleri Dârümuallimât ile ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır (Düstur,1289:196-198). Fakat ilk olarak 28. maddesinde kadın öğretmen yetiştirme konusuna değinilerek “*Kız mekteplerinin hâceleri kadın olacak ve kadınlardan derece-i matlûbede ehliyetli muallimler yetiştirilinceye kadar müsün (yaşlı) ve edîb (edepli) adamlardan muallim ta'yini caiz olacaktır*” denilmiştir. Burada ilk ve orta düzeydeki kız mekteplerine yetenekli ve istenilen vasıflarda kadın öğretmenler yetiştirileceğinden bahsedilmiştir (Düstur,1289:189). Ayrıca yine burada, kadın öğretmen yetiştirecek bir kurum olarak düşünülen Dârümuallimât, yüksek okul niteliğinde değerlendirilmiştir (Düstur,1289:194).

Nizamnâmenin söz konusu maddelerine göre; kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine bayan öğretmen yetiştirmek amacıyla ilk olarak İstanbul'da bir Dârümuallimât kurulacaktır. Bu okul sıbyan ve rüşdiye adıyla iki bölüme ayrılacaktır. Her bölüm de kendi arasında iki şubeye ayrılarak bu şubelerde müslim ve gayrimüslim rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek için hususi olarak eğitim verilecektir. Sıbyan şubesinin iki, rüşdiye şubesinin ise üç yıl öğrenim süresinin olacağı ve okulun bir müdiresi ve ihtiyaç duyulduğu kadar bayan öğretmeni, nakış ustası ve iki hizmetçisi bulunacaktır. Okula bayan öğretmenler yetiştirilinceye kadar ihtiyaç olduğunda erkek öğretmen tayini yapılabilecektir. Sıbyan bölümünden öğrenimini tamamlayarak başarılı bir şekilde mezun olanlar istedikleri takdirde kız sıbyan mektebi öğretmenliğine atanmayı veya Dârümuallimât'ın rüşdiye şubesine geçmeyi tercih edebilirler. Okuldan sınavla mezun olarak tayin olacak öğretmenler, kendilerine verilecek olan öğretim görevini kabul etmek zorundadır. Dârümuallimât'tan mezun olarak diploma almış olan kişilere, kızların eğitimi ile ilgili bir göreve atanma hususunda diğerlerine nazaran öncelik tanınacaktır (Düstur, H. 1289:196-198).

1 Eylül 1869 tarihli bu Nizamnâme'nin ardından; 1 Ekim 1870 tarihinde okul için bir bina temin edilmesi hususunda çalışmalara başlanmıştır (Peyman Yaman, 2010: 298). Ergin'den (1977) alınan bilgilere göre ise, yeni kurulacak okula öğrenci seçiminde başvuruda bulunan yaşları 15-35 arasında değişen kız öğrenciler için 8 Şubat 1870 tarihinde, Maarif Nâzırı Safet Paşa ve Maarif Meclisi azaları Mecit ve Mustafa Efendiler huzurunda genel bir sınav yapılmıştır (s. 669). Bu sınava giren 32

öğrencinin tamamı başarılı olmuş, bu öğrencilerin sıbyan ve rüşdi bölümlerine kayıtları yapılmıştır (Tümer Erdem, 2013:323). Nizamnâme'nin yayımlandığı tarihle binanın tutulduğu ve sınavın yapıldığı tarih karşılaştırıldığında kurulması plânlanan okulla ilgili çalışmalara çok zaman kaybetmeden başlandığı söylenebilir.

Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin diğer tüm maddeleri gibi Dârümuallimât hakkındaki maddeleri de uygulama aşamasına geçildiğinde birtakım güçlüklerin doğması sebebiyle tam anlamıyla icra olunamamıştır.

Bu ekseninde Dârümuallimât ile ilgili Nizamnâme maddelerinin uygulamadaki şekline ilişkin Maarif Nezareti Meclis-i Kebir-i Maarif'in bir mazbatasında bazı bilgiler yer almaktadır. Buna göre; Dârümuallimât'a bina temini için İstanbul Ayasofya Camii civarında Yerebatan Sarnıcı yakınında bir ahşap konak kiralanmış, ihtiyaç duyulan idari personel ile öğretmen ve öğrencilerin seçim ve atamaları tamamlanmıştır. Eğitim-öğretim faaliyeti için kadın öğretmen arayışına girilmiş ise de bulunamadığından geçici bir süreliğine yaşlı ve edebli erkek hocalar tayin edilmiştir. Mektep için düşünülen tahsisatın daha da altında bir ödenek ayrılabilmiştir. Okulun erkek olan müdürü genel olarak dış işler ile ilgileneceğinden iç işlerin yürütülmesini sağlamak için bir kadın müdür atanmış ve tüm görevlilerin maaşları net olarak tespit edilmiştir. Öğrenci alımında daha önce sözü edilen 32 kişiye ek olarak, daha sonra bazı kişiler de sınavla alınmış ve öğrenci mevcudu yaklaşık 50 olmuştur. Bu öğrencilerin yarısı sıbyan (ilkokul) yarısı da Rüştiye (ortaokul) bölümlerine ayrılarak sıbyan bölümündekilere otuzar, diğer bölümdekilere ise kırkar kuruş maaş (burs) bağlanmıştır. Nizamnâme'de belirtildiği şekilde okulun Müslüman olmayanlara da kendi dilinde ve ayrı bir eğitim vermesi konusu birçok zorluk ve sıkıntılar ortaya çıkaracağından dolayı uygulanamamıştır. Yalnızca Müslüman kesime yönelik olarak faaliyet göstermiştir. Programı gereği Okulda müzik dersinin de işlenmesi gerekli ise de öğrencilerin ilk yıllarında çok daha önemli ve yararlı olan derslerle uğraşmaları gerektiği düşüncesiyle müzik dersi bir sonraki yıla ertelenmiştir (Ergin, 1977:669-670; Binbaşoğlu, 2014: 184-185).

Görüldüğü üzere 1869 Nizamnâmesi'ndeki belirtilen hükümler ancak 26 Nisan 1870 tarihinde uygulamada birtakım değişikliklerle hayata geçirilebilmiştir (Bilim, 2002a: 280).

Dârümuallimât'ın açılışında Maarif Nâzırı Saffet Paşa, kadınların eğitim ve öğretimlerinin yapılabilmesi için gerekenlerin özenle yapılmasına vurgu yaptığı nut-

kunda özetle şu ifadelere yer vermiştir (Ergin, 1977:671-673; Binbaşoğlu, 2014, 186-187):

- Toplumun kalkınması için gerekli olan bilgili, çağdaş nesillerin yetişmesi için toplumdaki annelerin eğitimi öncelikli olarak önemlidir. Çünkü anne, çocuğun temel eğitimini vermektedir.
- Tarihte gerek Doğu'da gerek Batı'da zeka, yiğitlik, bilgi ve hünleriyle ünlü birçok kadın vardır. Doğu ülkelerinin hem kadınları hem erkeklerinin bilim, fen, sanat vs. alanlarda gerikalmış olmalarının nedeni okulların yokluğu ve eksikliğinden kaynaklanmıştır. Özellikle kadınlar için sadece ilkökul düzeyinde ve temel dinî bilgilerin öğretildiği sıbyan mektepleri varolmuş ancak bunun dışında eğitim-öğretim veren daha üst kademedeki okullar kurulmamıştır.
- Oysa kadınların çeşitli bilimlerde eğitim-öğretim almaları hususunda dinen hiç bir sakınca olmadığı gibi bu durum hadis-i şeriflerle de desteklenmektedir.
- Kadınlar için sanayi okullarının bulunmaması ve bu suretle kadınların iş hayatında üretken bir rolünün bulunmaması üzücüdür.
- Kadınların eğitimi için kurulan kız sıbyan ve rüştiye mekteplerinin faaliyet gösterebilmesi ve devamlılığın sağlanabilmesi için gerekli olan kadın öğretmenleri yetiştirmek üzere bir kadın öğretmen okulunun açılması gereklidir.

Kadınların okumalarının önünde hiçbir engel olmadığını, bu durumun dinî açıdan da bir aykırılık teşkil etmediğini aksine kadınların eğitim-öğretimini destekleyen hadis-i şeriflerin olduğunu ifade bu konuşmaların 26 Nisan 1870 tarihindeki büyük bir törende dönemin eğitim bakanı tarafından ifade edilmesi önemlidir. Ne yazık ki üzerinden bir hayli zaman geçmesine rağmen günümüz Türkiyesinde hâla “*baba beni okula gönder*”, “*haydi kızlar okula*” vs. gibi kadınların okula gönderilmesi ve eğitiminin sağlanması için çeşitli projeler yürütülmektedir. İki farklı tarih arasındaki bu benzer olgu, kadınların eğitimi konusunda yaşanan sorunların bugün de devam ettiğini göstermektedir.

Bu minvalde eğitim-öğretime başlayan Dârümuallimât'ta en önemli ders olarak görülen usûl-i ifade ve talim (öğretim yöntemleri) dersidir. Bu dersin 1879 yılında mülkiye ve sanayi-i nefise öğretmenlerinden Aristokli Efendi tarafından okutul-

muş olduğu bilinmektedir (Ergin, 1977:675). Daha öncesine ve sonrasına ilişkin ise net bir bilgi yoktur. 1891-1892 yıllarında Dârümuallimâta öğretmen olarak atanan Ayşe Sıdıka Hanım, bu dersin okutulmadığını görünce bu duruma yönelik bir girişimde bulunarak dersin programda yer almasını sağlamıştır (Binbaşıoğlu, 2014: 182; Peyman Yaman, 2010:118-119).

Dârümuallimât, 1872-1873 eğitim-öğretim döneminde ilk iki sınıfı derslerini, sibyan ve rüşdiye bölümlerinde ortak bir biçimde faaliyet göstermiştir. Dârümuallimât'ın üçüncü sınıfına geçme hakkı kazanan öğrenciler ise derslerini Rüşdiye bölümünde almışlardır. Sınıf numaraları ise ilk sınıf üç, son sınıf ise birinci sınıf olmak üzere büyükten küçüğe doğru gidecek şekilde plânlanmıştır (Şanal, 2009:228).

Dârümuallimât, ilk mezunlarını ve dolayısıyla Türk eğitim tarihinin ilk kadın öğretmenlerini 1873 yılında yetiştirmiş olduğu görülmektedir. Bu yıl diploma alan 20 öğrenciden (M.S., 1316: 640; M.S., 1317: 706; M.S., 1318: 771) altısının İstanbul'da çeşitli kız mekteplerinde göreve başladığı bilinmektedir (Bilim, 2002a: 283).

Dârümuallimât, 3 yıllık olarak tesis edilmiş olmasına rağmen 1892 yılında okulun öğrenci ihtiyacını karşılamak için kız rüşdiye mekteplerine muadil olan bir de altı yıllık hazırlık okulu niteliğinde bir ihtiyat kısmı açılmıştır (Şanal, 2009: 228; Öztürk, 1993a:550). Okuldaki bu tür yenilikleri de içine alan ayrıntılı bir düzenleme, 30 Temmuz 1895* tarihinde de "*Dârümuallimât ile ihtiyat kısmına mahsus talimat*" adıyla yayımlanmıştır. Okulun idarî yapısı, öğretim kadrosu, öğrencileri, ders programı vs. konularda yeni düzenlemelerin yer aldığı ve toplam 82 maddeden oluşan bu talimatnâmenin son bölümünde, Dârümuallimât'ın 1., 2. ve 3. senelerine ilişkin ders programı da yer almaktadır. Bu talimatnâmede yer alan dikkat çekici bazı düzenlemeleri şu şekilde sıralayabiliriz (MS, H. 1317, 321-342):

- Dârümuallimât'ın Maarif Nezâreti tarafından tayin olunan bir erkek müdürü ve onun maiyetinde bir de kadın müdiresi olacaktı. Müdür ve Müdire, okulun tatil olduğu günler haricinde her gün sabah öğrenciler okula gelmeden önce görev başında bulunacaklardı. Talimât hükümlerini uygulama yet-

* Talimatnâmenin sonunda yayınlandığı tarih Fi 7 saferül- hayr 1313/ Fi17 temmuz 1311 olarak kaydedilmiştir. TTK tarih çevirme kılavuzuna göre Hicri 7 saferül- hayr 1313 tarihi, miladi olarak 30 temmuz 1895'e takabül etmektedir. Rumi 17 temmuz 1311 tarihi ise 29 temmuz 1895'e tekabül etmekle birlikte ortaya tarihle ilgili bir günlük fark yaratan tutarsızlık çıkmaktadır. Bu çalışmada hicri tarih esas alınarak 30 temmuz 1895 olarak kabul edilmiştir.

ki ve sorumluluğuna sahip olan müdür, okulun dış işleriyle ilginecek ve okulun dışında bir binada oturacaktı. Eğitim-öğretim işlerinden sorumlu olan Müdire ise, okulun dış işlerine ve yazışmalarına asla karışmayacak, okulun iç işlerinde de, erkek müdürün onayını almadan küçük ya da büyük herhangi bir uygulamaya kesinlikle girişemeyecekti. Müdire sürekli, müdür ise haftada en az iki kez dershaneler ile nakış odasını dolaşp, okuldaki tüm personelin görevlerini tam olarak yapıp yapmadıklarını teftiş edeceklerdi. Mektebe öğretmen, idareci ve hademelerden başka kimse girememekle beraber öğretmenler de sadece ders zamanlarında mektebe refakatçi eşliğinde girebilecekler, ders dışındaki zamanlarını mektebin dışındaki ek binada geçireceklerdi.

- Okulda görevli kadın veya erkek öğretmenler okula geldiklerinde kendileri için tahsis edilmiş olan odalarda bulunacaklardı. Okulun daimi öğretmenlerinin dışında görevli olan geçici öğretmenlerin ders zamanı gelmeden dersliklere girmeleri kesinlikle yasaktı. Ders bitiminde de ders bittiğine dair müdire, muavine veya mübaşire gelmeden sınıfı terk edemezlerdi. Öğretmen her ders başında imza defterinde kendisine ayrılan bölümü imzalamak zorundadır. Bu imzayı atmayan ve derse on dakikadan fazla geciken ve vaktinden önce çıkanlar o gün derse gelmemiş kabul edilecektir. Bu tür durumları alışkanlık hâline getirmiş olanlar önce ihtar edilecek daha sonra maaşlarından girmedikleri ders kadar kesinti yapılacaktır. Geçerli bir sebeple derse gelemeyecek durumda olan öğretmenler, bu durumlarını idareye bildirmeleri gerekir. Bildirmeyenlerin maaşlarından girmedikleri ders kadar kesinti yapılır. Mazeretli durumu 1 ay içerisinde beş dersten fazla olan öğretmenlerin yerine, yazılı bir şekilde Maarif Nezareti'ne bildirilmesi durumunda, nezaretçe başka biri görevlendirilebileceği gibi bir aylığına vekil öğretmen de atanabilir. Mazeretsiz olarak bir ayda üç defa derse gelmeyen öğretmen veya muavine ise, istifa etmiş nazarıyla bakılarak bunların yerine Nezaretçe başkaları tayin olunur.
- Öğretmenler vermeye sorumlu oldukları dersleri hakkıyla ve programda yer aldığı şekliyle vermek zorundadır. Programda okutulması gereken dersler ve kitaplar dışında farklı bir kitap ve öğretim uygulayamazlar. Öğrencilerin ellerinde dersleriyle alakası olmayan kitap ve makaleler bulunması dahi ya-

saktır. Öğretmenler her derste öğrencilere uygun yazılı ödevler verir, bir sonraki ders bunları kontrol ederdi. Öğretmenlerin derslerine çalışmayan öğrencileri cezalandırma, çalışan ve gayret gösterenleri ödüllendirme hakları vardı.

- Öğretmenlerin derslerden başka konular hakkında öğrencilerle görüşmeleri, dersliklerde fazla samimi hareketlerde bulunmaları, öğrencilerin karşısında kahve, sigara içmeleri, yemek yemeleri, öğrencileri şahsi işlerinde kullanmaları kesinlikle yasaktır. Buna aykırı harekette bulunanlar büyük sorumluluk almış olurlardı.
- Öğrenciler hakkında uygulanacak cezalar genel olarak yedi çeşittir: 1- ihtar ve tenbih (uyarı), 2- Tekdir (azarlama), 3- Tevkif, 4- alenen tekdir (herkesin içinde azarlama), 5- ihbar ve şikâyet, 6- ihraç-ı muvakkat (kısa süreli uzaklaştırma) 7- İhrac-ı kat'i (süresiz uzaklaştırma).
- Dârümuallimât'ın tatil günleri ve zamanları; Ağustos ayı başından 22'sine kadar genel tatil, özel dinî günler (Kandil günleri) normal zamandan iki saat önce, Ramazanın ilk günü, ramazanı şerifinin yirmi beşinden şevvalin birinci haftası nihayetine kadar (Kadir gecesinden itibaren ramazan bayramını içine alan günler), zilhiccenin sekizinden on beşine kadar (Hicri takvimde dört gün süren Kurban Bayramı'nın iki gün öncesi ve iki gün sonrası), Cuma günleri, cülus (padişahın tahta çıkışı) ve veladet-i hümayuna (Padişahın doğum günü veya şehzadelerin doğumu) tesadüf eden günler olarak belirlenmiştir.

Bu Talimatnâme hükümleriyle Dârümuallimât, varlığını 20. yüzyılın başlarında da aynı şekilde sürdürmüştür. 1901-1902 ders yılında, okulun ders programında usûl-i tedris, idare-yi beytiyye (ev idaresi) ve hıfzıssıhha (sağlığı koruma) dersleri okutulmuştur (MS, H. 1319:128). Bu derslerin okulun programında yer alması eğitim öğretim hayatındaki ilerlemenin devam ettiğini göstermektedir.

Nehari olarak yani gündüzlü eğitim yapan Dârümuallimât, 1911 yılına kadar 731 mezun vermiştir (Ergin, 1977:678). Bu yıl içerisinde Dârümuallimât'ın gündüzlü uygulamasına son verilerek okul, öğrencilerin yatılı öğrenim gördükleri bir hâle dönüştürülmüştür. Fakat programlarında pek fazla bir değişiklik olmayan okulda yeni bir ders olarak Malûmât-ı Medeniye dersi konulmuş, öğretim süresi de iki yıla indirilmiştir. Ayrıca 1913-14 yılları arasında öğretmen adaylarının Dârümuallimât'ta

öğrendikleri bilgiler üzerine uygulamalı eğitim alabilecekleri bir tatbikat (uygulama) okulu kurulmuştur. Yine bu dönemde okulda çeşitli konferanslar düzenlendiği, sosyal ve kültürel faaliyetleriyle aktif bir eğitim-öğretim hayatının var olduğu bilinmektedir (Ergin, 1977: 678-679; Öztürk, 2007: 17; Şanal, 2009: 230, 236).

Dârümuallimât'ta yapılacak düzenlemeleri kapsayan bir diğer Nizamnâme 5 Temmuz 1915 (H.22 Şaban 1333-R.22 Haziran 1331) tarihli “*Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi*” dir. Bu Nizamnâme’de yer alan hükümlere göre öngörülen bazı düzenlemeler şunlardır (Düstur, H.1336:649-660);

- Dârümuallimât-ı âliye bölümü ibtidai, ihzarî ve âli olmak üzere üç bölüm hâlinde faaliyet gösterecek ibtidai bölümüne bağlı bir de tatbikat okulu bulunacaktır. Taşrada bulunanlarda ise yalnızca ibtidai bölümü olacaktır.
- (I) *İbtidai bölümünün* öğretim süresi beş yıl olup buradan mezun olanlar ibtidai mekteplerde öğretmen olarak çalışabilirler (İlgili belgede bu bölümün adı, “ihzari” olarak yer almaktadır. Ancak bu durum, bir yazım yanlışlığından kaynaklanmıştır). (II) *İhsari bölümünün* öğretim süresi 2 yıl olup buradan mezun olanlar Dârümuallimât-ı ibtidaiyede öğretmen, ilköğretim kademesinde müfettiş olabilirler. (III) *Alî bölümünün* ise öğretim süresi üç yıl olup edebiyat, tabiiyat ve riyaziyat adında üç şubeye ayrılmıştır. Bu bölümden mezun olanlar alî (yüksek) ve tâliye (İkinci dereceden) mekteplerinde öğretmen olarak çalışabilirler.
- Anaokullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan Anamuallime mektebi, bu okula bağlı olup öğretim süresi bir yıldır. Anamuallime mektebine bağlı bir de anaokulu vardır.
- Darümuallimat-ı âliye parasız ve yatılı bir okul olup öğrencilerin giysileri dahi hükümet tarafından karşılanır. Aynı zamanda yatılı olmayan sadece gündüz eğitim görecektir öğrenciler de kabul edilir.
- İbtidai mekteplere öğretmen yetiştirecek olan taşrada ve Vilayet merkezlerindeki Dârümuallimât-ı ibtidaiyelerin öğrenim süresi beş yıldır.
- Öğretmenlik için gerekli şartlara ve yeterli derecede bilgiye sahip olanlar sadece mesleki dersleri almak üzere okula kabul olunur.
- Okulda öğretmenlerin dışında müdür, müdür yardımcısı, muhasebe memuru, kâtip, mübayaa memuru ve anbar memuru olmak üzere memur ve lüzumu kadar müstahdem bulunur. Dârümuallimât’ın üst idari yönetim teşkilatı,

müdür başkanlığındaki öğretmenlerden oluşan *meclis-i muallimin*, müdür yardımcısı başkanlığındaki biri fen-i terbiye öğretmeni olan üç öğretmenden oluşan *meclis-i inzibat* ve İstanbul Dârülmualimât'ında okul müdürünün, taşrada ise maarif müdürlerinin başkanlığında iki öğretmen, muhasebe memurları ve okul doktorundan oluşan *mübaayat komisyonu* şeklindedir.

- Okulda disiplini sağlamak için meclis-i inzibat adındaki disiplin kurulu ceza yetkisine sahiptir. Kurulun verebileceği 1- tenbih (uyarı), 2- tescil (siciline işleme), 3- takdir (azarlama), 4- muvakkaten ihrac (kısa süreli uzaklaştırma), 5- Katiyyen ihrac (Süresiz uzaklaştırma) şeklinde ceza çeşitleri vardır. Bu cezalar müdür tarafından uygulanır.
- Okullarda öğrencilerin siyasetle uğraşmaları maarif nezareti izni olmadıkça her ne surette olursa olsun bir grup (cemiyet) kurmaları ve kurulmuş olan bir gruba dâhil olmaları kesinlikle yasaktır.
- Eğitim-öğretim yılı Eylül ayı başlarında başlar ve Mayıs ayı sonlarında biter.
- Dârülmualimât'lardan diploma alarak mezun olanlar mezuniyet tarihleri itibariyle sekiz yıl boyunca öğretmenlik vazifesi yapmakla mükelleftirler.
- Öğrenciler okula seçilmeden önce “öğrenimini tamamladıktan sonra Maarif nezaretince atanacağı öğretim görevini” kabul edeceğine dair bir sözleşme yapmak zorundadırlar. Bu sözleşmeyle kişiler mezuniyet sonrasında kendisine verilen görevi kabul etmediği, önce kabul edip sonrasında reddettiği, yasal sebeplerden dolayı meslekten uzaklaştırma ve tümüyle çıkarılma (mahkûm olma), öğrenim aldığı sırada herhangi bir sebeple okuldan uzaklaştırma veya tümüyle çıkarılma durumlarında; her bir yıl için yatılı olanlar 40 Osmanlı altını, gündüzlü olanlar ise 10 Osmanlı altını ödeyeceklerini kabul etmiş olur.

Nizamnâme maddelerinden anlaşılabilceği üzere bu dönemde Dârülmualimât genel olarak daha sistematik bir hâle getirilerek okul yönetimi, öğrenci ve personelin görev ve sorumlulukları, okulun işleyiş ve düzeni vs. konularda okulun niteliğini artırma çabası gösterilmiştir.

Söz konusu bu Nizamnâmeyle Darülmualimatta çağın şartlarına uygun bir takım modern düzenlemeler yapılmış olduğu açıktır. Ancak burada belirtilen hükümlerin daha sağlıklı bir biçimde uygulanabilmesi için 30 Ocak 1917 (H.6 Rebiülâhir

1335-17 Kanunisâni 1332) tarihli *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidâiye Tâlimatnâmesi* yayınlanmıştır (Faik Reşid, 1927:326-353). Okulda uyulacak kural ve kaideleri konu alan, 10 bölüm ve 148 maddeden oluşan Talimatnâmede, 1915 Nizamnâmesi'nde belirtilen hükümler detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Resmî olarak 1915 Nizamnâmesi ve 1917 Talimatnâmesiyle faâliyetini sürdüren Dârümuallimât'tan 1916-1917 ders yılında 803 yatılı, 276 gündüzlü olmak üzere toplamda 1079 öğrenci mezun olmuştur. Muhtemelen bu tarihler Dârümuallimât'ın o zamana kadar en fazla mezun verdiği dönem olmuştur. 1918-1919 ders yılında dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal sıkıntılarından dolayı olsa gerek, okulun öğretim kadrosu ve öğrenci sayısı daraltılmış ve izhari bölümü kapatılmıştır.

Okula, 1924 yılında orta Dârümuallimât adlı bir bölüm eklenmiştir. Okuma eğitimi üzerine yoğunlaştığı anlaşılan bu bölüm tabiiyat, riyaziyat, edebiyat ve tarih, coğrafya şubelerine ayrılmıştır. Orta Dârümuallimât Bölümü 1924-1925 ders yılı sonunda kaldırılmış ve akabinde okulun adı değiştirilerek İstanbul Kız Muallim Mektebi adıyla yeniden düzenlemeye gidilmiştir (Ergin, 1977: 679; Öztürk, 2007: 19). Bu zamana değin önce İstanbul Dârümuallimât'ı sonra Dârümuallimât-ı âliye olarak adlandırılan, zaman içerisinde çeşitli bölümleri açılıp-kapanan ve kadın öğretmen yetiştiren bu kurum 1924 yılından itibaren Kız Muallim Mektebi adıyla anılmıştır.

Dârümuallimât mezunu kadınların Dârümuallimîn mezunu erkekler gibi zorunlu hizmete tabi tutulmaması, üst düzey Osmanlı tabakasında entelektüel bir kadın zümrenin doğmasına imkân vermiş, bu durum II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi kadın hareketlerinin başlamasına öncülük etmiştir.

Dârümuallimât'ın işlevselliğini, başka bir deyişle Osmanlı toplumsal yaşamında edinmiş olduğu yeri ortaya koymak adına, okulun mezun sayıları önem arz etmektedir. Mezun sayısına ilişkin aşağıda yer alan tabloda bazı yıllara göre mezun sayıları verilmiştir:

Tablo 6: Dârülmualimât Mezun Sayısı

Yıl	Mezun Sayısı
1872	20
1873	17
1874	20
1875	8
1876	9
1877	6
1878	-
1879	-
1880	-
1881	-
1882	15
1883	11
1884	19
1885	22
1886	30
1887	23
1888	4
1889	14
1890	7
1891	17
1892	12
1893	10
1894	11
1895	15
1896	13
1897	20
1898	26
Toplam	349

Tablodaki sayısal verilerin elde edildiği H. 1318 yılı Maarif Salnamesine göre 1872 (H. 1289) ile 1898 (H.1315) yılları arasında toplamda 349 kişinin mezun olduğu görülmektedir (MS, H. 1318:771-777). Salnamenin ilgili yerinde “1295-1296-1297-1298 senelerinde şehadetname ita olunamamıştır” ibaresi yer almaktadır (MS, H. 1318:772). Bu yıllarda yaşanan Osmanlı Rus savaşları (93 Harbi/1877-1878) ve Balkan göçleri sebebiyle okulda sağlıklı bir eğitimin yapılamadığı anlaşılmakla birlikte, Öztürk (1993a) okulun bu süreçte kapalı kaldığını belirtilmektedir. Bu nedenlerle okulun bu tarihlerde mezun vermediği söylenebilir. Salname’de ayrıca öğretmenlerin mezuniyet sonrası görevlerine ve görev yerlerine ilişkin bilgiler de yer al-

maktadır. Sözelimi 1897/1898 (H. 1314) yılındaki kadın mezunlar arasında Aksaray Nehari Sanayi Mektebi, Molla Gürani Mektebi ve Üsküdü Rüşdiye Mektebi'nde öğretmen; Biga, Fındıklı, Adana, Sinop, Bursa, Preveze, Yanya ve Erzurum'da Birinci öğretmen, Küçük Mustafa Paşa Mektebi'nde müdür yardımcısı görevlerinde bulunanlar vardır. Bu bilgilerden hareketle Dârümuallimât'tan mezun olanların, ülkenin dört bir tarafında hizmette bulunarak Osmanlı Devleti'nin eğitimde modernleşme bağlamındaki atılımlarına katkıda buldukları sonucuna varılabilir.

2.3.4.3.1. İsaabel Fry ve Kız Öğretmen Okulları Raporu

II. Meşrutiyet'in (1908) ilanını müteakiben Dârümuallimât'la ilgili gelişen önemli durumlardan biri İsaabel Fry adındaki bir İngiliz eğitimcisinin İstanbul'daki kız mekteplerini inceleyerek bunların ıslahına dair bir rapor oluşturup bunu Maarif Nezaretine sunmuş olmasıdır. Bu rapor 18 Ocak 1909 tarihli Tanin gazetesinde Halide Edib Adıvar'ın (Halide Salih adıyla) "*Kız Mektepleri Hakkında Bir Mütaala-yı Mühimme*" başlıklı çevirisiyle yayımlanmıştır (Adıvar, 1908). Fry raporunda ilkin, İstanbul'daki kız mekteplerinin genelo olarak düzensizliğinden ve öğretmenlerin yetersizliğinden bahsetmiştir. Akabinde Avrupa ve Amerikadaki öğretmen yetiştirme sisteminlerine atıfta bulunarak Osmanlı'daki öğretmen yetiştirme sistemi ve eğitim kurumlarında düzenleme yapılması zaruriyetine değinmiştir. Fry, Dârümuallimât'ın diğer okullara örnek olacağından hiçbir fedakârlıktan çekinilmemesi gerektiğini ifade ederek Dârümuallimât'ta şu düzenlemelerin yapılmasını tavsiye etmiştir:

- Dârümuallimât'ın idaresinden sorumlu müdire, yeni usûlde eğitim ve öğretim yöntemlerini iyi bilen biri olmalı ve mümkün mertebe İngiliz, Amerikan, İskandinav veyahud İsviçre eğitim sistemlerinde yer alan usûllerden birini uygulamalıdır.
- Müdire Türkçe bilmiyorsa kendisine ikinci bir Türk müdire atanmalı; ancak bu ikinci olarak atanan kişi esas müdirenin güç ve iktidarına ortak olmamalı,
- Dârümuallimât'a giren öğrencileri ibtidai hatta ikinci derecede öğrenim almış olmalı,
- Dârümuallimât öğrencileri istisnasız olarak yatılı olmalı ki öğrenim süresince devamlı olarak sıhhî, ahlâki ve ilmî bir tesir altında bulunmalı,

- Dârümuallimât'a bağlı olan bir uygulama okulu olmalı, eğer bu mümkün değilse öğrencilerin uygulama yapmaları için okula yakın bir kaç ibtidai okul bulunmalı,

Rapor, Dârümuallimât'ta yapılacak düzenlemelerle yeni usûlde eğitim-öğretim görmüş kadın öğretmenlerin ülkedeki kız okullarında görev alarak bu okullara büyük fayda sağlayacağından söz ederek devam etmektedir. Yine raporda kız ibtidai okullarının programları yapılırken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar sıralanmaktadır. Ardından sözü tekrar Dârümuallimât konusuna getirerek bu okullarda uygulanması gereken denetleme usûllerini, bundan sorumlu kişileri ve kişilerin görevlerini ele almıştır.

Fry son olarak, İstanbul'da yapmış olduğu incelemelerin neticesinde kızların eğitim gördüğü kurumları; I- camilere bağlı ibtidai okullar, II- ibtidai ve rüşdinin bir arada bulunduğu okullar, III- on sınıftan oluşan kadın öğretmen yetiştiren Dârümuallimât olarak üçe tasnif etmiş ve bu kurumlarda tespit etmiş olduğu sorunları ve çözüm önerilerini şöyle özetlemiştir:

- Mektebin sahası gayr-ı kafi, dershaneler hınca hınç ve teneffüs için bağçe yahut salondan ârî,
- Sıralar fena usûlde: ziyanın gelişine muallimenin, haritaların ve siyah tahtaların mevki'ne hiç dikkat idilmemiş, sıralar odalarda yer aldığı vakit bile yekdiğerine oturdulmuş,
- İnas mekatib eski, nezafetden ârî, intizamsız ve hüsn-i tabiatla intihab edilmemiş, rahleler çok küçük ve fazla yüksek,
- Kitaplar, haritalar vesaire bugünkü tedrisat için gayr-ı kâfi,
- Anladığıma nazaran okudulan dersler ve tarz-ı tedris hiç eyi ve kâfi değil.

Osmanlı'da mekteplerin fiziksel yetersizliği, sınıfların düzensizliği, hijyen ve temizlikten yoksun, araç-gereçlerin eksikliği, ders içerikleri ve öğretim yöntemlerinin yetersizliği hususlarına dikkat çeken Fry, yetkili makamları uyararak bu okulları bu şekilde faâliyet gösteremeyeceğini isbatdan sonra bunları değiştirmek ve yeniden tesis etmek lüzumu konusunda şu önerilerde bulunmuştur:

- Mevcut Dârümuallimât kaldırılarak yeniden bir Dârümuallimât tesis edilmeli,
- Sultan Ahmet'teki eğitim kurumu, sanayi rüşdiyeleri yeni binalar ve yeni usûller ile yeniden tesis olunmalı,

- Camilerdeki ibtidailer kesinlikle kaldırılmamalı, ancak binaları yenilenmeli, öğretim programları ve sağlık koşulları düzenlenmeli,
- Dârümuallimîn ve Dârümuallimât'da öğretmenler için birer öğretmenler odası oluşturulmalı ve hükümet öğretmenleri derslere devam etmeleri konusunda teşvik etmeli,
- Kız mektepleri genel müfettiş veya Dârümuallimât müdiresi tarafından tetkik edileceği gibi öğretim heyeti (heyet-i talimiye) okulu iyi idare etme ve öğrencilere iyi eğitim verme yeteneklerine göre Nezaret tarafından aylıklarına zam yapılarak ödüllendirilmelidir.

Netice itibariyle Avrupa eğitim sistemini iyi bilen biri olarak Fry, Osmanlı ülkesindeki kadınların eğitimi konusunda dönemin modern Avrupa okulları tarzında bir okul modeli tavsiye etmektedir. Fry'ın burada incelemeye alınan söz konusu raporu Osmanlı'da II. Meşrutiyet döneminde kızların eğitimi ile alakalı uygulamalar konusunda bir fikir vermesi adına önem taşımaktadır. Öteyandan Fry'ın, raporunda darümuallimat için yabancı bir müdür önermesi hususu ise düşündürücüdür.

2.3.4.4. Menşe-i Muallimîn

Tanzimat Döneminde Subayların askerî okullarda öğretmenlik ile meşgul olmalarının asıl askerlik işlerinden geri kalmalarına yol açtığı düşünülmekteydi. Bu düşünceden hareketle bu dönemin sonunda asker mekteplerindeki sivil öğretmen ihtiyacını karşılama amacını taşıyan bir okulun açılması gündeme gelmiştir. Askeri okulların, özellikle meslek derslerine subayların girmesinin elzem olduğu bilinse de, en azından kültür derslerinin sivil öğretmenler tarafından okutulabileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda 1875 yılında Menşe-i Muallimîn adıyla bir okul kurulmuştur (Ergin, 1977:715; Tekeli ve İlkin, 1999: 68-69). Ancak okulun açılışı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Nitekim Hasan Ali Yücel, okulun açıldığı tarihi 1873 olarak verirken Osman Ergin ve Kemal Aytaç bu tarihi 1875 yılı olarak zikretmektedir.

Menşe-i Muallimîn ile ilgili olarak fazla bir bilgiye ulaşılamamakla beraber okulun idâdî ve yüksek seviyeli olmak üzere iki farklı kısımdan meydana geldiği bilinmektedir. Okulun idâdî şubesinin ders programında şu dersler okutulmaktaydı (Ergün ve Duman, 1996):

- *I. Sınıf:* İlm-i Hesap, Coğrafya-i Umumî, Kitabet, Muhtasar Tarih-i Umumî, Kavâid-i Osmanî, Gülistan.
- *II. Sınıf:* Hendese-i Musaddaha, İlm-i Haber, Coğrafya-yı Osmanî, Ecnebi Lisani, Kitabet, Resm-i Hattî.
- *III. Sınıf:* Hendese-i Mücesseme ve Münhaniyat-ı Müstamele, Müsellesat-ı Müsteviye, Logaritma, Ecnebi Lisani, Kitabet, Resim, Tarama.
- *IV. Sınıf:* Mevâlid-i Selâse, Hendese-i Resmîye ve Gölge ve Menazır, Kozmografya, Muhtasar Hikmet ve Kimya, Hendese Eşkâli, Ecnebi Lisani, Resim.
- *V. Sınıf:* Kimya, Ecnebi Lisani, Cerr-i Eskal, Mevâlid-i Selâse. Mebaniyü'l-İnşâ, Resim, Tarama.

Beş yıllık bir öğretim süresinin olduğu anlaşılan okulun öğrenci kaynağını ise medresenin zeki ve yetenekli öğrencileri oluşturmaktaydı. Tatil dönemi de medreselere benzer bir şekilde dört ay olarak belirlenmişti.

Okulun yüksek kısmında ise öğretim süreleri 2 ile 4 yıl arasında değişen ve askeri okulların çeşitli alanlardaki öğretmen ihtiyacını karşılayacak 11 uzmanlık sınıfı (bölümü) vardı. Öğrenciler dinî eğitimlerini medreselerde, fen eğitimlerini de bu okulda alacaklardı (Ergün ve Duman, 1996). Ancak okulun yüksek seviyeli kısmı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Menşe-i Muallimin'in kapanış tarihi konusunda da farklı rivayetler bulunmakla beraber kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. Ancak 1882 yılına kadar faaliyet gösterdiği ve okulun kapanış tarihinin de bu tarihten sonraki bir tarih olduğu anlaşılmaktadır (Altın, 2009:187; Altın, 2011).

2.3.4.5. Osmanlı'da Modern Anlamda İlk Üniversite: İstanbul Dârülfünûnu

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir yüksek öğretim kademesi oluşturma fikri ilk olarak Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. 1845 yılında eğitimi yeniden yapılandırmak için gerçekleştirilen önemli girişimlerden biri olan Melis-i Muvakkat adında ulema, asker ve bürokratlardan oluşan bir komisyonunun kurulmasıyla başlatılan çalışmalar neticesinde 19 Şubat 1846 tarihli bir mazbata yayımlanmıştır. Adı geçen meclisin bir yıl süren çalışmasının sonunda Osmanlı eğitim reformunun temel kaidelerini belirlemiş ve eğitim sistemini ilk, orta ve yüksek eğitim olarak üç kademeye ayırmıştır. Darülfünun adı ilk defa burada kullanılarak yüksek

öğretim düzeyinde böyle bir okulun kurulması gerekli görülmüştür. Buna göre kurulacak okulun amacının devlet bürokrasisinde istihdam edilmek üzere iyi eğitilmiş bir grup yetiştirmek olduğu belirtilmiştir (Peyman Yaman, 2010:12).

Darülfünun fikri ilk olarak bu şekilde dile getirilmesiyle birlikte buna ilişkin uygulamadaki ilk teşebbüs 1860'larda gerçekleşmiştir. 1863 yılında dönemin sadrazamı Keçecizâde Fuad Paşa'nın, dârülfünun binasının tamamlanmasını beklemeden binanın bitmiş olan bazı odalarında halka açık serbest konferans şeklinde dersler verilmesini uygun görmesiyle dârülfünun öğretime başlamıştır. Bu bağlamda 13 Ocak 1863 tarihinde kimyager Derviş Paşa fizik ve kimyaya dair konuşmasıyla ilk dersi vermiştir. Bu yıl boyunca fizik, kimya, tabii ilimler, tarih ve coğrafya konularında serbest dersler şeklinde sürdürülen bu konferanslar halk ve devlet ileri gelenleri tarafından takip edilmiş, büyük ilgi görmüştür. Söz konusu öğretim 1865 tarihine kadar devam etmiş; ancak o sıralarda kullanılmakta olan Nuri Paşa Konağı'nda 8 Eylül 1865 tarihinde çıkan bir yangın sonucu süresiz olarak tatil edilmiştir (İhsanoğlu, 1993:521-522).

Bundan sonra Darülfünuna 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nde yer verildiği görülmektedir. Nizamnâme'nin 51 maddesinde yeniden tesis edilecek olan Darülfünun'un Osmanlı eğitim sisteminin yüksek öğretim kademesini oluşturacağı açıklanmıştır. Nizamnâme'nin 79-128. Maddeleri arasında ise okulun işleyiş ve düzeninden teşkilat ve yapısına kadar okulla ilgili çok sayıda konu hakkında oldukça ayrıntılı açıklamalarda bulunulmuştur (Düstur, H.1289:184-219). Buna göre İstanbul'da Darülfünun-ı Osmanî adıyla kurulacak olan yüksek öğretim kurumu; Felsefe (Hikmet)-Edebiyat, Hukuk, Doğa ve Matematik bilimleri adında üç bölüme (veya fakülteye) ayrılmıştır. Felsefe-Edebiyat Bölümü'nde psikoloji, insan bedeninin yapısı, mantık, din felsefesi, ahlâk, hukuk tarih, Arapça, farsça, Türkçe, Fransızca, Yunan ve Latin dilleriyle belli başlı dillerin uygulanmasına dair genel gramer, aruz vezni, genel tarih, Arkeoloji (eski eserler bilimi), Numizmatik (eski paraları tanıma) dersleri okutulacaktır. Hukuk Bölümünde Fıkıh (Usûl ve muameleler), Roma Hukuku, Fransız İnsan Hukuku Kanunu, adli huku ile ilgili mahkeme usûlleri, kara ve deniz ticareti, Ceza kanunu, cinayet mahkemesi usûlü, mülk hukuku ve milletler hukuku gibi ders ve alanlarda öğretim yapılacaktır. Matematik ve Doğa Bilimleri Bölümü'nde ise Kozmografya, fizik, kimya, Jeoloji, maden bilimi, botanik zooloji, geometri, Geometirinin cebre uygulanması, Geometrik çizimler, simetri türev, integral, uygu-

lanmış mekanik, doğa bilimleri tarihi, matematik, arazi ölçümü dersleri ve alanlarıyla ilgili öğretim yapılacaktır.

Nizamnâme’de yatılı olmayacağı belirtilen Darülfünun’da, okulun programında yer alan bahsi geçen bu dersler öğretim dili Türkçe ile yapılacaktır. Ancak bu dersleri Türkçe anlatmaya gücü yeten öğretmenler yetiştirilinceye kadar Fransızca anlatım yapmaya müsaade edilmiştir. Bunların dışında söz konusu Nizamnâme’de okulun kütüphanesi, işleyiş kuralları, muhasebe işleri, çalışanların görev, yetki ve sorumlulukları, öğrenci cezaları, sınavlar vs. konular hakkında bilgi yer almaktadır.

1869 Nizamnâme’inde belirtilen bu hususlarla faâliyet göstereceği düşünülen okul, *Darülfünun-ı Osmanî* adıyla, 20 Şubat 1870 tarihinde Sadrazam Ali Paşa, Maarif Nâzırı Saffet Paşa vs. ileri gelen devlet adamlarının bulunduğu büyük bir merasimle açılmıştır. Açılış öncesinde Darülfünun’da eğitim görmek için okula başvuru yapan yaklaşık bin aday arasında yapılan giriş sınavı neticesinde 450 kişi seçilerek bu kişilerin okula kayıtları yapılmıştır. Dolsyısıyla 450 öğrenci ile eğitim-öğretime başlayan Darülfünun-ı Osmanî’de 1869 Nizamnâmesi’nde belirtilen hususları tam olarak uygulanamamıştır. Nitekim Nizamnâme’de bölümler hâlinde öğretim yapılacağı ve her bir bölümün ayrı ders programının olacağı belirtilen okulda, tüm öğrenciler sadece bir bölüm adı altında ve ortak programla derslere başlamışlardır (İhsanoğlu, 1993: 522).

Darülfünun-ı Osmanî’de bu şekilde başlayan eğitim-öğretim faâliyetleri 1872-1873 öğretim yılına kadar kesintisiz devam etmiştir. Ancak okul yaklaşık üç yıl hizmet erdikten sonra tam olarak bilinmeyen sebeplerle kapatılmıştır. Darülfünun-ı Osmanî’nin kapatılmasından sonra okulu yeniden açmak için gösterilen çabalar neticesinde Darülfünun, Galatasaray Mekteb-i Sultani binası içinde yüksek öğretim düzeyinde bir birim olarak kurulmuştur. 1874-1875 yılında faâliyet göstermeye başlayan okulun, Hukuk Mektebi, Turuk u Maabir Mektebi ve Edebiyat Mektebi gibi kısımlarının olduğu bilinmektedir. 1880-1881 eğitim-öğretim yılına kadar faâliyete devam ederek iki dönem mezun veren bu okulla ilgili başka bir bilgiye ulaşılmadığından bu dönemde kapatıldığı tahmin edilmektedir (İhsanoğlu, 1993: 522).

Osmanlı’da yüksek öğretim kademesinde donanımlı bir Darülfünun kurma fikrinin ilk ortaya atıldığı yıldan 1900’lere kadar geçen süreç içerisinde böyle bir okulun kurulması ve faâliyet göstermesi adına devlet yöneticilerinin önemli çaba sarf ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak bunca çaba ve darülfünun kurma teşebbüsleri başarı-

sızlıkla sonuçlanarak hüsrana uğramıştır. Osmanlı yüksek öğretimindeki söz konusu bu sorunun nedenleri şu şekilde ifade edilebilir (Selçuk, 2010:11):

- Devletinde içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve eğitim harcamalarına yeterli bütçe ayırlamaması,
- Yetişmiş ve alanında uzman öğretim ve yönetici kadroların bulunamaması,
- Ders kitapları başta olmak üzere ders araç ve gereçlerinin bulunmaması,
- İyi eğitim almış ve yeterli sayıda orta öğretim öğrencisinin bulunmaması,
- Modernleşmenin yöneticiler tarafından farklı algılanması ve uygulanması,
- Dönemin savaş şartları ve yangınlar,
- Bina, kütüphane, laboratuvar, malzeme ve personel eksikliği.

Darülfünun'un kuruluşu ve faaliyetlerine halk tarafından gösterilen olumsuz tepkiler olduğu düşünüldüğünde yukarıda ifade edilen bu nedenlere Osmanlı son dönem toplum yapısında yeniliklere açık olmayan bağınaz ve tutucu bir kesmin var olması da eklenebilir.

Darülfünun-ı Sultanî'nin kapanmasından sonra Darülfünun'un yeniden açılması hususunda 1900'lere kadar herhangi bir resmî girişim olmamıştır. Ancak bu yıl dokuz kez sadrazamlık makamında bulunmuş ve çeşitli zamanlarda kendisinden görüş istenmiş olan Mehmet Sait Paşa (1838–1914), bu konuyu uygun durumlarda dile getirmiş ve konu ile ilgili hazırladığı lâyhaları Sultan II. Abdülhamit'e sunmuştur. Bununla birlikte, II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yıldönümünde yeni ve gösterişli bir iş olarak Darülfünun'un açılması yeniden gündeme gelmiştir (Dölen, 2008). Padişahın onayının alınmasının ardından Maarif Nezâreti tarafından hazırlanan nizamnâme ve ders programları, Sadrazam Mehmet Sait Paşa'nın 12 Ağustos 1900 (H. 16 Rebiyülahir 1318/R. 30 Temmuz 1316) tarihli arz tezkiresi ile padişaha sunulmuştur. Bununla ilgili padişahın iradesi aynı gün çıkmış ve böylelikle 27 maddeden oluşan *Darülfünun-ı Şâhâne Nizamnâmesi* ile ekindeki ders programları 12 Ağustos 1900 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarih aynı zamanda günümüz İstanbul Üniversitesi'nin gerçek kuruluş tarihi olarak bilinmektedir (BOA, DUİT, 115/31_3,6; BOA, A.DVNS.NZAM.d, no: 9 (31-36), DAGM, 2014; MS, H. 1319: 19-23).

Darülfünun-ı Şahane adı verilen Osmanlı'nın modern anlamdaki bu ilk üniversitesi ile ilgili olarak söz konusu Nizamnâme'de okulun hangi şubelerden oluştuğu, okula alınacak öğrencilerde aranan şartlar, idareci ve hocaların nitelikleri, öğrenci

sınavları ve mezuniyetinin ne şekilde gerçekleştireceği okulun bölümlerinin öğrenim süresi, öğrenci sayısı ve okutulacak dersleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu Nizamnâme'ye göre istanbulda padişahın iradesiyle kurulan Darülfünun-ı Şahane sadece gündüzlü öğrenim verecektir. Okul Ulum-ı Âliye-i Dinîye (Yüksek Din İlimleri), Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiyye (Matematik ve Doğa Bilimleri) ve Edebiyat şubeleri olmak üzere üç kısımdan oluşacaktı. Bu bölümlerin yanında daha önceden mevcut olan Mekteb-i Hukuk ile Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Darülfünun-ı Şahane şubelerinden sayılacaktı. Bu şubeler arasında Ulum-ı Âliye-i Dinîye şubesinin öğrenim süresi dört yıl olup bu şubeye her yıl otuz öğrenci alınacaktı. Okulun diğer şubeleri olan Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiyye ile edebiyat şubelerinin öğrenim süreleri ise üçer yıl olup bu şubelere her yıl yirmi beşer öğrenci kabul edilecekti.

Adı geçen bu üç şubenin idaresinden sorumlu bir müdür bulunacak. Her şubeninde birer müdür muavini ve gerektiği kadar öğretmene, memur ve hademesi olacaktı. Nizamnâme'de müdür olarak ifade edilen günümüz şartlarında rektör olarak ifade edebileceğimiz okul yöneticisi maarif-i umumiye nezaretinin kararı üzerine padişah tarafından görevlendirilerek tayin olunacaktı. Müdür söz konusu bu Nizamnâme'de geçen hükümlerin uygulanmasından, okuldaki idarei ve eğitimden sorumlu personelin hâl ve hareketlerinin kurumsal olarak uygunluğundan sorumludur. Bunun yanında okulda gerçekleşen tüm durumlarla ilgili her altı ayda bir maarif-i umumi nezaretine rapor verecek. Okulun tüm sorunlarıyla ilgili nezaretle iletişim hâlinde olacaktı. Okuldaki idari ve yönetim kadrosunda bulunan müdür muavinleri ise sorumlu oldukları şubelerdeki hoca ve memurların üzerlerine düşen vazifeyi zamanında ve iyi bir şekilde yerine getirmeleri konusunda özen gösterip göstermediklerine öğrencilerin okula düzenli bir şekilde devam edip etmediklerine dikkat edeceklerdi. Okulun eğitici kadrosunu oluşturan hocalarında eğitim-öğretim sürecinde okutacakları dersler hakkında yeterince bilgi sahibi olmalarıyla beraber istenilen özellikler ile tanınan ve alanında tam olarak uzman olmaları belirtilmiştir.

Nizamnâme'de öğrencilerin okuldan mezuniyetlerine ilişkinde bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, okulun bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler belirtilen öğrenim süreleriyle öğrenim görecektir öğrenciler bu sürenin bitiminde mezuniyet imtihanına girecekti. Bu imtihan öncelikle öğrencinin o yıl okuduğu derslerden buna ek olarakta o yıla kadar almış olduğu tüm derslerden sözlü olarak yapılacaktır. Sözlü imtihanın yanında mezun durumundaki öğrenciye bilimsel bir konu (mesail-i ilmiye

ve fenniye) hakkında kompozisyon yazdırılacaktır. Bu imtihanlarda başarılı olan öğrenciye marif nezareti onayıyla okul idaresi tarafından oluşturulan “mezuniyet rüusu” verilecektir. Bu belge öğrencinin darül funındaki eğitimini başarılı bir şekilde tamamlayarak mezun olduğunu gösteren bir çeşit diplomadır.

Yine nizamneme’de okulun tatil zamanları Cuma ve Pazar günleri, ramazan-ı şerif, padişahın tahta çıkışı ve şehzade doğumuna denk gelen günler, padişahın doğum günü (veladet-i hümayun), mezuniyet sınavlarından sonraki bir ay ve olağan üsti durumlarda (iyad-ı mahsusat) şeklinde belirtilmiştir.

Nizamnâme’de belirtilen bu hükümler doğrultusunda eğitim-öğretim faaliyetlerine başladığı bilinen Darülfünun-ı şahane ile ilgili 27 Ağustos 1902 (13 Ağustos 1318) tarihinde padişah tarafından onaylanmış olan başka bir resmî düzenleme yazısı bulunmaktadır. Maarif Nezareti tarafından oluşturularak Sadaret’e (Başbakanlık) gönderilen bu yazıda okulun Edebiyat Şubesi’nin öğrenim süresi daha önce Nizamnâme’de üç yıl olarak belirtilmesine rağmen Edebiyat Şubesi için bu süreye gerek olmadığı bu nedenle bu şubenin ders programının yeniden düzenlenerek ikinci sınıfı bitirenlere diploma verilmesinin uygun olacağı bildirilmiştir (Dölen, 2008:3).

Darülfünun-ı şahane’nin tüm şubeleriyle birlikte ders programlarının da 22 Mayıs 1904 tarihli bir belgeye göre yeniden düzenlediği anlaşılmaktadır. Buna göre Darülfünun-un haftalık ders saati Ulûm-ı Âliye-i Dinîye Şubesi için 10-11, Edebiyat Şubesi için 11-13 ve Fünûn Şubesi için de 8-10 saat olarak belirlenmiştir (Dölen, 2008:3-4). Bu bağlamda Cuma ve Pazar günlerinin okulun tatil günleri olduğu hesaba katılırsa günde ortalama 2-3 saat ders yapıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ders saatlerinin olması dikkat çekici bir husustur.

1900 yılında yayımlanan Nizamnâme’den sonra II. Meşrutiyet’in ilanına kadar Darülfünun-ı Şâhâne adı kullanılmıştır. Ancak II. Meşrutiyet döneminde bu kurumun adı Darülfünun-ı Osmanî olarak değiştirilmiştir. Bu adlandırma 1913 yılına kadar devam etmiş ve bu yıldan itibaren de İstanbul Darülfünunu olarak anılmaya başlanmıştır. Millî Mücadele döneminde yeniden Darülfünun-ı Osmanî adına dönmüş ve 1922’de TBMM Hükûmeti döneminde tekrar İstanbul Darülfünunu olmuştur. Okulun tabir olunan bu son adı, ilga edildiği 1933 yılına kadar değişmemiştir.

II. Meşrutiyet dönemine değin belirtilen hükümler çerçevesinde faaliyet gösterdiği düşünülen Darülfünunla ilgili bu dönemde oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu dönemdeki adıyla Darülfünun-ı Osmanî ile ilgili çeşitli

alanlarda ıslahat çalışmalarına başlanmıştır. İttihat ve Terakki hükümeti çağdaş bir Darülfünun oluşturmak için okula yeni kürsüler kurmak, genç araştırmacıları öğretim kadrosuna almak, dışardan yabancı öğretim elemanları getirmek, avrupa'ya öğrenci göndermek, fakülte dergileri çıkarmak, ders kitapları yayımlamak gibi ıslah çalışmalarında bulunmuştur (Dölen, 2008:4). Bu dönemin eğitim politikalarına genel olarak bakıldığında yüksek öğretimi geliştirme adına yoğun bir çaba sarfedildiği görülmektedir.

Öteyandan 1908 yılında meşrutiyetin ilanını izleyen on yıl içinde 14 Maarif Nâzırı'nın (Eğitim Bakanı) göreve geldiği bilinmektedir. Ülkedeki eğitimle ilgili konulardan birinci derecede sorumlu böyle bir bakanlıkta bu kadar sık Nâzır değişimi istikrarlı ve tutarlı politikalar oluşturulamamasına neden olmuştur (Dölen, 2008:4). Nitekim bu süreçte göreve gelen Emrullah Efendi ile Şükrü Bey'in dışında hiçbiri kendi görüş ve politikalarını uygulamaya koyabilecek kadar görevde kalamamış; birbirinden zıt fikirlere sahip Nâzırlarla bir düzende politika oluşturulup uygulanamıştır.

Söz konusu istikrarsızlık döneminde Maarif Nâzırlığı görevi yapmış olan ve Türk eğitim tarihinin önde gelen şahsiyetlerinden olan Emrullah Efendi Darülfünun'un modern anlamda üniversite hüviyetine büründürülmesi sürecinde çok önemli paya sahiptir. Eğitimle ilgili görüşlerini "Tûbâ Ağacı Nazariyesi" ile açıklayan Emrullah Efendi, buna göre eğitimde yenileşme ve modernleşme çalışmalarına alt kademedен yani ilköğretimden değil en üst kademedен yani Darülfünun'dan başlaması gerektiği düşüncesini benimsemiştir (Ergün, 1982).

Emrullah Efendi 12 Ocak 1910 tarihinde başladığı Maaarif Nâzırlığı görevinden 21 Temmuz 1912'de ayrılışına kadarki geçen sürede Darülfünun ile ilgili çok önemli işler yapmakla beraber Nâzırlığı döneminde hazırlatmış olduğu yüksek öğretime dair düzenlemeler içeren kanun ve nizamnâme tasarıları gerek bazı siyasî koşulların engellemesi ve gerek görevde kaldığı sürenin kısa oluşu gibi birtakım sebeplerle hayata geçirilememiştir.

1919 yılına kadar Darülfünun ve fakültelerinin 1913 tarihli İstanbul Darülfünun Talimat'ı ve kararnamele yönetildiği bilinmektedir. 10 Ekim 1919 (M. 15 muharrem 1338/R. 11 Teşrinievvel 1335) Maarif Meclisince kabul edilip üst makamlarca da onayı alındıktan sonra 20 Ekim 1919 tarihinde yayımlanan Darülfünun-ı Osmanî Nizamnâmesi ile Darülfünun'un genel olarak tüm işleyiş konularını içeren

birtakım yeni düzenlemeler yapılmıştır. Nizamnâme'nin ilk maddesinde; önceki nizamnâmelerde yer alan darülfünun kısımları ile ilgili “şube” tabirinin kullanılmayarak okulun kısımlarının medrese olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu doğrultuda yüksek öğretimin kurulması ve gelişmesine hizmet edecek olan Darülfünun'un Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fünun medreselerinde oluşacağı belirtilmiştir.

Bu Nizamnâme'nin İkinci maddesi ise Birinci Dünya Savaşı yıllarından beri devam eden muhtariyet konusunu nihayete erdirmiş olması bakımından önem taşımaktadır. Bu maddede, “darülfünun ilmi muhtariyeti haizdir” denilerek Darülfünun'a ilmi özerklik verilmiştir. Bu Nizamnâme'yi tamamlayıcı bir düzenleme olarak 12 Ağustos 1922 tarihinde yayımlanan Darülfünun'un Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kararname ile de Darülfünun'a idari özerklik verilmiştir. Dolayısıyla Tanzimat döneminden beri düşünülen, ancak uygulanamayan serbest bir yapıya sahip yüksek öğretim kurum olarak üniversite düşüncesi, II. Meşrutiyet döneminde kademe kademe gelişerek, 1922'de başarıya ulaşmış ve Darülfünunda özerk bir yapı kurulabilmiştir.

Öteyandan ilk defa Darülfünun-ı Osmanî Nizamnâmesi'nde, okula alınacak müderris ve muallim gibi akademik personelde bulunması gereken özellikler ve bunların alım usûllerinin belirlendiği görülmektedir. Nizamnâme'de muavin, mukarrir ve mustahzır gibi daha önceki nizamnâmelerde yer alan unvanlara yer verilmemiştir. Ayrıca okulun işleyişi açısından önemli olan fakülte meclislerinin görev ve yetkileri ilk kez bu Nizamnâme ile ortaya konmuş ve belirli ölçülerde genişletilmiştir. Nizamnâme'de Darülfünuna alınacak öğrencilerde aranan şartlar ve bunların okula kayıt/kabul usûllerine özet olarak yer verilmiştir.

Buraya kadar belirtildiği üzere Darülfünun, Cumhuriyet'e giden süreçte yapılan söz konusu düzenlemeler neticesinde, bu doğrultuda bir gelişim çizgisi izlemiştir. Darülfünun'la ilgili süreç içerisinde nizamnâme ve talimatnâmelerin yayımlanması gibi üst mercilerin çabalarıyla, okulun birçok açıdan yapılandırılmaya çalışıldığı ve bu anlamda pozitif yönde önemli adımlar atıldığı anlaşılmaktadır. Dönemin resmî makamları tarafından yapılan bu düzenlemelere karşın devletin o dönemde içinde bulunduğu sosyal, siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullar okulun pozitif yönde gelişme kaydetmesinde önemli bir engel olmuştur. Nitekim 1911-1912 yıllarında Balkan ve trablusgarp savaşları, 1914-18 yılları arasında Birinci Dünya Savaşları ve akabinde 1919-1923 arası Millî Mücadele dönemi gibi Osmanlı'nın tüm yapılanma-

sını etkileyen olaylar, eğitim sistemi üzerinde de olumsuz koşullar doğurmuştur. Bununla beraber devletin içinde bulunduğu en çalkantılı dönemlerde bile çeşitli resmî düzenlemelerle eğitim sistemi ayakta tutulmaya çalışılmıştır.

1919 Nizamnâmesi'nde Darülfünun teşkilatı ve işleyişi ile ilgili kullanılan tabirler farklılığı yönüyle dikkat çekmektedir. Nitekim bu metinde, büyük ölçüde ilk defa olarak, mezuniyet-lisans, İcazet-Doktora, devre-i dersiye-sömestr tabirleri birlikte kullanılmıştır. Bu ve benzeri örnekler, Batı dünyasının eğitimle ilgili bazı kavramlarının Osmanlı eğitim terminolojisine girmiş olduğunu göstermektedir. Bu anlamda Batılılaşma yönünde bir çağdaşlaşma felsefesinin ön plâna çıktığı söylenebilir. Öteyandan bu çağdaş eğitim kavramlarının benimsenmesi durumuna zıt olarak okulun şubelerinin medrese, okul müdürüne Darülfünun emini, öğretim elemanlarının müderris olarak yeniden adlandırılması, eğitim sisteminde kendine özgü bir yaklaşım oluşturma çabasını ifade ettiği söylenebilir. Bu durum ise eğitimde modernleşme sürecinde birtakım yeni kavramların popülarite kazanarak Osmanlı eğitim sisteminde karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu yapılırken özgün bir terminoloji benimsemek adına gelenekçi bir adlandırmaya gidildiği de görülmektedir.

2.3.4.6. Medrese-i Muallimîn

Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'nde öğretmen yetiştirmeye yönelik modern kurumlar olan Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlar başkent İstanbul'da açılmış ve gelişim göstermiştir. İstanbul'daki öğretmen yetiştiren kurumları sağlıklı bir sisteme kavuşturabilmek için çabalar harcanırken, öte yandan taşrada ilk defa öğretmen yetiştirme teşebbüsleri ise ancak 1870'li yıllarda gerçekleştirilebilmiş ve bazı büyük vilayet merkezlerinde 1880 yılı sonrasında Dârümuallimîn-i sıbyanlar kurulabilmiştir. Merkezden uzak bölgelerde -özellikle köylerde ve kasabalarda- faaliyet gösteren ilk ve orta öğretim kurumlarının öğretmen ihtiyacına çözüm bulma konusu, o dönemin şartlarında zor bir durum olarak değerlendirilebilir.

Bu müşkül duruma nazaran II. Meşrutiyet döneminde birtakım farklı fikirler geliştirilmiştir. *Medere-se-i Muallimîn* olarak adlandırılmış olan köy öğretmen okulu bunlardan biridir. Medrese-i mualliminler, taşradaki kasaba ve ilçelerde bulunan medrese binalarında yeni bir formasyonla açılacak okullar aracılığıyla, özellikle köy ilkokullarına öğretmen yetiştirebilmek amacıyla düşünülmüştür. 1913 yılında Uşak'ta böyle bir okul açılması, bu okulun bulunduğu bölgeden öğrenci alması ve

mezun ettiği öğrencilerin de yine aynı bölgedeki okullara öğretmen olması plânlanmıştır (Ergün, 1996:324; Kodaman, 1999, 155-156). Bu suretle farklı bir şehre gidip öğretmenlik meslek eğitimi görmenin zorlukları veya farklı bir şehre gidip öğretmenlik yapmadaki sıkıntıların çözüleceği ve sistemin ihtiyaç duyduğu öğretmen açığının kapatılacağı hedeflenmiştir.

Ancak Uşak'ta böyle bir okulun açılıp açılmadığına dair kesin bir bilgiye ulaşılmamakla birlikte aynı düşüncelerle kurulmuş bir okul olan Hamidiye Medrese-i muallimin'ine ilişkin bilgilere Bursa vilayet salnamesinde tesadüf olunmaktadır. Bu kaynakta; mevcut Dârülmua'llimîn'in ihtiyaca cevap veremediği, bundan dolayı yatılı bir medrese-i muallimin kurulduğu burada eğitim görenlerin öğretmen olarak vazifelendirildiği gibi bilgiler yer almıştır (Kodaman, 1999, 156). 1906 yılında kurulmuş olan bu okulun öğretmen ve memurları Maarif nezareti tarafından atanmıştır (Altın, 2009:305; Altın, 2011).

2.3.4.7. Ana Muallime Mektebi

Osmanlı Devleti'nde okul önesi eğitime yönelik ilk anaokullarının, “*ana mektebi veya çocuk mektebi*” adıyla, II. Meşrutiyet dönemi başlarında (1908 itibariyle) ortaya çıktığı bilinmektedir.

Osmanlı eğitim sisteminin birçok aşamasında olduğu gibi anaokullarının kuruluşu, gelişimi, programları vs. gibi konularda Batı dünyasının özellikle İsviçre ve Fransa temelli akımların izlerini görmek mümkündür. Batı'da anaokulu kapsamında kreş, çocuk bahçeleri, çocuk yuvaları, çocuk klüpleri, vb. kurumlar, Sanayi devriminin ardından oluşan sosyo-ekonomik koşulların bir neticesi olarak kadınların iş hayatına atılması ve bundan kaynaklanan çocukların bakımı ve çocukların eğitimi sorununa çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Buna karşın Osmanlı Devleti'nde Sanayi devrimi gibi bir olgunun olmamasına karşın savaşlarda yitirilen erkek insan gücü yerine kadınların aktif çalışma hayatına atılması ve savaşlarda ailelerini kaybeden çocuk sayısının artmasıyla çocuk bakımı ve çocukların eğitimi meselesi ortaya çıkmıştır (Akyüz vd., 2005:150).

Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet döneminin çok öncesinde sıbyan mektebi, ıslahhane, darüleytamlar (Yetimler evi) ile zengin kimselerin çocuklarının bakım ve eğitimi için ücret karşılığında özel olarak çalışan mürebbiye adı verilen kadınlar anaokulu fonksiyonuna benzer bir işlev göstermiş olsa da modern anlamda ilk anaokulu

örnekleri 20. yüzyılın başlarında, azınlıklar arasında yaygınlık gösteren kurumlar olmuştur (Akyüz vd., 2005:151). Özellikle Almanya’da okul öncesi çocuk eğitimi üzerine eğitim almış Avrupa’dan gelen kadınlar Selânik, İzmir, Beyrut gibi önemli merkezlerde özel anaokulları açmışlardır (Ergün, 1996:192).

Azınlık anaokullarının kuruluşuna nazaran Müslüman-Türk anaokulları gecikmeli olarak kurulmaya başlanmış ve 1910 yılı sonrasında, İstanbul’da *Beşiktaş İttihat ve Terakki Mektebi*, *Kadıköy Osmanlı İttihat Mektebi*, İzmir’de *Hadika-i Maarif Mektebi*, *Menba-ı Füyüzât Mektebi*, *Şark Mektebi* gibi bazı okulların içerisinde “çocuk bahçeleri” denilen anaokulu faâliyeti gösteren bölümler açılmıştır (Ergün, 1996:192-193).

Anaokullarının gerekliliği konusunda resmî makamlarca da bazı çalışmalar başlatılmıştır. *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati*’nin hazırlayıcısı olan Emrullah Efendi 1910 yılında bu kanunun hazırlıklarını yaparken anaokullarına duyulan ihtiyacı ortaya koymuştur. Emrullah Efendi, anaokullarını 4-6 yaş arası çocukların yaşlarına uygun olarak eğitim gördüğü, ilköğretimin birinci kademesi olarak nitelendirmiştir (Ergün, 1996:49). Maarif Nâzırlığı 1911 yılında okul öncesi eğitim için anaokulları kurmaya yönelik Almanya’ya bazı kişilerin eğitim için gönderilmesi gibi bir takım çalışmalarda bulunmuştur.

Özel anaokulu ve çocuk bahçelerinin mevcudiyeti ile birlikte; 1913 yılı sonlarına gelindiğinde resmî bir teşebbüs başlatılmış, Dârümuallimât Müdürü İsmail Mahir Efendi’ye bir anaokulu kurma görevi verilmiştir. İsmail Mahir Efendi Avrupa’nın birçok yerinden anaokulu yönetmelik ve programları getirterek bunlara dayalı bir yönetmellik hazırlatmıştır. Ayrıca okul için gerekli araç-gereci İsviçre’den temin etmiştir. Bu ve benzeri çalışmalar neticesinde Maarif Nezaretine bağlı ilk anaokulu Ocak 1914 tarihinde açılabilmiştir.

Ana mektebinin kuruluşu, *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati*’nin çıkarılmasının ardından gerçekleşmiştir. Söz konusu düzenlemede bu konu şu şekilde yer almaktadır (Düstur, H.1332:804-823/16-17. Maddeler):

“Ana mektepleri ve küçük çocuk sınıfları, çocukların sinlerine mütenasip olarak faideli oyunlar ve tenezzüh, elişleri ve ilahiler ve vatani menzumelere, ders-i eşyaya müteallik mukâbele ve müsahabeler ve eşkâl-i resmîye ve mabadi-i kiraât gibi eşgal ile nema-yı ruhî ve bedenîyesine hizmet eden müesseselerdir.

Bu mektepler dört yaşından yedi yaşına kadar olan çocuklara mahsus olarak tesis edilir. Bunların teşkilat ve tanzimatına müteallik nizamnâme ve talimatlar Meclis-i Kebir-î Maarifte tezekkür edilerek isdar olunur”

Bunun akabinde Temmuz 1914 tarihine kadar İstanbul’da dört tane daha anaokulu açıldığı bilinmektedir (Ergün, 1996:193).

II. Meşrutiyet’in ilanından itibaren açılan Ana Mektebi ve çocuk bahçelerinde öğretmen eksikliği sorunu sürekli yaşanmış, genellikle, Avrupa’da bu işin eğitimini görmüş olan gayr-ı müslim kadınlar bu görevi üstlenmiştir. Ancak anaokulu sayısının hızla artması, bu okullarda görev alabilecek yeteneğe sahip öğretmen ihtiyacını da iyiden iyiye artırmıştır.

Bu kapsamda anaokulu öğretmeni yetiştirecek bir kurum oluşturabilmek için Maarif Nezaretince yeni bir çalışma başlatılmış, Mart 1914 tarihinde Dârümuallimât içerisinde bir bölüm olarak “Ana Muallime Mektebi” açılmıştır.

Okul öncesi eğitim-öğretim kademesine öğretmen yetiştiren bir kurum olarak Ana Muallime Mektebi, 1915 yılı Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi’nin 4. Maddesinde belirtildiği şekliyle; “*Ana muallime Mektebi Dârümuallimât-ı Âliye’ye merbuttur*”denilerek Dârümuallimât’ın Âliye bölümüne bağlanmıştır (Düstur, H.1336:649-650). Yaklaşık iki yıl bu şekilde devam ettikten sonra, taşrada Dârümuallimât’ın Âliye Bölümü bulunmadığından ötürü yeterli ana muallime Mektebi açılmadığı farkedilmiştir. Prosedürdeki bu sıkıntı Nizamnâme’de yapılan bir değişiklikle yani Ana Muallime Mektebi’nin Dârümuallimât-ı İbtidâî’ye bağlanmasıyla giderilmiştir (Altın, 2009:299).

Bu okulun açılışının ardından diğer anaokullarında da öğretmen yetiştirmek üzere birer bölüm açılmış, öğretmen eğitimi için avrupadan 60 kadar anaokulu içerikli kitap getirilerek Türkçeye çevrilmiştir (Ergün, 1996:193).

Öteyandan 15 Mart 1915 tarihinde yayımlanan Ana Mektepleri Nizamnâmesi’nde bir anaokulunda çalışacak olan öğretmenin Dârümuallimât Ana Muallime Bölümü’nden mezun olması veya bir ana mektebini iyi bir şekilde idare etmiş olduğunu ispatlaması gerekmiştir. Bunun yerine Ana muallime Mektebi muallimeliğini yerine getirecek iktidarda olduğunu, yapılacak olan bir sınavla ispatlayanlar da öğretmen olarak atanabilecekti. Bunlara ek olarak öğretmen adayının Türkçe’yi düzgün bir şekilde telaffuz etme ve akıcı konuşma becerisine sahip olması, Osmanlı vatandaşı olması, herhangi bir bulaşıcı hastalığa sahip olmaması (sağlık

raporuyla ispatlanacak) şartları aranmıştır (İ.MMS, 194/12_2,3; DAGM, 2014:308-310).

Ana muallime mektebinin ilk açıldığı yıl olan 1915 yılındaki öğretim kadrosu ve okutulan dersler şu şekildedir: Saniye Hanım (İlm-i Ruh öğretmeni), İhsan Bey (Fenn-i Terbiye öğretmeni), Hikmet Hanım (Frobel usûlünde tedrisat ve el işlerinde nazari kısmı öğretmeni), Tahsin Efendi (İmla ve Kıraat öğretmeni), Yusuf Ragıp Bey, (Hıfzısıhha öğretmeni), Fatma Hanım (Hesap ve Hendese öğretmeni), Ahmet Bey (Gina ve Piyano öğretmeni), Zahide Hanım (Tarih-i Osmanî ve Coğrafya öğretmeni), Vantura Hanım (Terbiye-i Bedeniye öğretmeni), Ana Muallime Mektebi'nde görevli Ana sınıfı öğretmenleri ise Makruhi Hanım, Emine Hanım, Hürmüz Hanım, Hediye Hanım, Atamyın Hanım ve Nevart Arakelyan Hanım (Altın, 2009: 301).

Ana Muallime Mektebinin bünyesinde ilk açıldığı yıl 42 öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerden 34'ü diploma alarak Türk Eğitim tarihinin ilk anaokulu öğretmenleri olmuşlardır. Ana Muallime Mektebi'nin İlk Mezunlarının isimleri ve okul numaraları aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Altın, 2009: 301-302):

Tablo 7: Ana Muallime Mektebi'nin İlk Mezunları

İsim	Okul No
Fatma Hanım	1
Ayşe Hanım	2
Fatma Hikmet Hanım	3
Zeynep Şazıment Hanım	4
Fatma Tevhide Hanım	5
Semiha Hanım	6
Fethiye Hanım	8
Hatice Pakize Hanım	8
Hasibe Hanım	9
Zühtiye Hanım	11
Ramize Hanım	14
Mürvet Nimet Hanım	15
Şükriye Hanım	17
Emine Hanım	18
Ayşe Mükerrerem Hanım	19
Seher Hanım	20
Fatma Zehra Hanım	22
Seher Hanım	23
Fatma Hanım	24
Ümmü Gülsüm Hanım	26
Bahira Hanım	27
Nuriye Hanım	28
Ayşe Hanım	29
Faika Hanım	30
Hatice Hanım	51
Vedia Hanım	53
Cemile Pakize Hanım	55
Fatma Zehra Hanım	56
Emine Behice Hanım	57
Emine Nezahet Hanım	58
Fatma Zehra Hanım	59
Emine Emin Hanım	60
Şefika Şöhret Hanım	63
Mecide Hanım	66

Ana Muallime Mektebi kapandığı yıl olan 1919 yılına kadar 4 yılda toplamda 370 öğretmen yetiştirmiştir (Altın, 2009:303).

2.3.4.8. İnas Dârülfünûnu

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet dönemi sosyal ve kültürel alanda büyük bir değişim dönüşümü beraberinde getirmekle birlikte kadınların eğitimi konusunda çok hararetli fikir tartışmalarının yapıldığı bir dönem olmuştur. İstanbul'daki Aydın çevreler gazete ve dergilerde yazdıkları yazılarda olduğu gibi çeşitli platformlarda

sosyal hayatta özellikle çalışma ve eğitim alanında kadın-erkek eşitliği, kadın hakları, kadınların sosyal hayattaki yeri ve eğitimi konuları üzerine kafa yormuşlardır.

Sözelimi, kadınların eğitimi için oluşturulmuş olan orta öğretim kurumlarına ve Dârümuallimât'lara ek olarak kadınların Dârülfünûn'da yüksek öğrenim görebileceği düşüncesi, çeşitli tarih aralıklarıyla 1913-1921 yılları arasında çıkarılan "Kadınlar Dünyası Dergisi"nde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur (Gülcü ve Tunç, 2012:168). Bu dergide kadınlar, Dârülfünûn'da kadınlara mahsus bir bölüm açılması suretiyle yüksek öğrenim görme isteklerini, bu isteklerinin hem insanlık hakkı hem de ülkenin buna ihtiyacı olması yönünden gerekli olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu istekler, ilk defa 7 Şubat 1914 tarihinde Dârülfünûn'un konferans salonunda kadınlara mahsus "serbest dersler" verilmeye başlanmasıyla karşılık bulmaya başlamıştır (Tümer Erdem, 2013: 363). Süleyman Paşazade Sami Bey'in hazırladığı ders programının Maarif Nâzırı tarafından olumlu karşılanmasının ardından Dârülfünûn hocaları arasında fahri olarak bu işi yapabilecekler tespit edilerek görevlendirilmiştir. Dönemin Maarif Nâzırı Şükrü Bey, *La Turquie* gazetesine verdiği bir beyanatta, Genç Müslüman kızların yüksek öğrenimden faydalanması ihtiyacının güngeçtikçe arttığını, buna bir başlangıç olarak Darülfunun'da öğleden sonraları serbest dersler açmış olduklarını, bu derslerde kadınların iyi bir anne, düzen sağlayıcı ve eş olabilmeleri için gerekli olan tüm bilgilerin verileceğini belirtmiştir. Daha sonra çocuk eğitimi (ilm-i terbiye-i etfal), genel sağlık bilgisi (Hıfzıssıhha), genel tarih (tarih-i umumi), kadın hukuku (hukuk-ı nisvan) adında periyodik olarak cumartesi, pazartesi ve Çarşamba günleri devam eden bu derslere kadınlar büyük ilgi göstermiştir (Tümer Erdem, 2013: 364-365).

Bu ilk adımın, kadınların yüksek öğrenim için Dârülfünûnda yer edinebilmeleri adına başarılı olduğu belirtilebilir. Ancak netice itibariyle bu dersler kadınların yüksek öğrenimi anlamına gelmemektedir. Dârülfünûn'da kadınların yüksek öğrenimine yönelik bir bölümün açılmasıyla bu dersler son bulmuştur (Ergin, 1977: 1555).

Kadınların gerçek anlamda yüksek öğrenim yapmaya başlamaları, 12 Eylül 1914 tarihinde İnas Dârülfünûnu'nun kurulması ve kayıt yaptırmaya hak kazanmış olan 22 kadın öğrencinin 24 Ekim 1914 tarihinde derslere katılımıyla gerçekleşmiştir (Baskın, 2008:92). Bu kurumun oluşturulmasına giden süreçte Dârülfünûn'da verilen serbest derslerin ve sayısı her geçen gün artan kız orta öğretim kurumları için kadın

öğretmen ihtiyacının önemli bir faktörü olduğu gibi (Arslan ve Akpınar,2005: 227) Dârümuallimât'ın geçici olarak kurulmuş olan Ali Bölümü'nün ıslahına ve daimi hâle dönüştürülmesine ilişkin 19 Temmuz 1914 tarihinde verilen karar da etkili olmuştur. Bu karara göre geçici olarak kurulan Dârümuallimât-ı aliyye sınıfları yeniden yapılandırılarak Eylül ayından itibaren daimi hâle getirilip Dârülfünûn binasında, *İnas Dârülfünûnu* adı altında eğitim-öğretim sürdürecektir. Ayrıca 15 Eylül 1914 tarihli bir gazete haberi de bu durumu doğrulamakta, "*Dârümuallimâta müddet-i dersiyesi üç seneden ibaret olmak üzere leylî ve neharî sınıf-ı âliye İnas Dârülfünûnu şubesinin*" kurulduğunu ve buraya öğrenci alınacağını, adayların Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi (Nüfus-ı tezkire-i Osmanî) ve diplomaları ile Dârümuallimât müdüriyetine başvurması gerektiği ifade edilmiştir. Ek olarak, Dârülfünûn programından oldukça farklı bir ders programına sahip olan İnas Dârülfünûnu öğretmenlerinin Dârülfünûn hocaları arasından seçildiği fakat maaşlarının Dârümuallimât bütçesinden ödendiği bilinmektedir (Dölen, 2006:181-183; Tümer Erdem, 2013: 364-365).

İnas Darülfünü'na ilk açıldığında sadece Dârümuallimât ile İstanbul kız idadisi mezunları kaydolabilmiştir. Üç yıl öğrenim süresi olan okulda edebiyat, riyaziyat, ve tabiyat bölümleri yer almaktaydı (Unat, 1964:35).

Bu minvalde İnas Dârülfünûnunun kuruluş devri özelliklerinden hareketle, ayrı bir yüksek öğretim kurumu şeklinde değil Dârümuallimât'ın âliye bölümü olarak faaliyet gösterdiği söylenebilir.

İnas Dârülfünûnu ilk mezunlarını 1917 yılında vermiştir. Buradan diploma olarak mezun olan ilk kadınlar Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerine atanarak Kız Sultânî mekteplerinde öğretmenlik, taşradaki Dârümuallimât'larda öğretmenlik ve müdürlük vb. görevleri yapmaya başlamışlardır (Baskın, 2008:97-100).

O sıralarda kullanılmakta olan İnas Dârülfünûnu binasının, Ticaret Mekteb-i âlisine devredilmesi üzerine, bu okulun öğrencileri 1918-19 eğitim-öğretim yılının ortasında İstanbul Dârülfünûnu'na aktarılmıştır. İstanbul Dârülfünûn müdüriyetine gönderilen 16 Aralık 1918 tarihli resmî bir yazıda, kızların da Dârülfünûn çatısı altındaki tüm fakültelerde öğleden sonraları eğitim almalarına ve buralardaki tüm araç-gereçlerden faydalanmalarına izin verildiği anlaşılmaktadır (Tümer Erdem, 2013:370).

Kızların ve erkeklerin aynı binada öğrenim göreceği olması birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Dönemin resmî, dinî makamları, entelektüel denilebilecek

bazı çevreleri kadınların eğitimi hakkı, kız ve erkeklerin aynı binada öğrenim görmesi veya daha da ilerisi olan karma eğitim fikirleri üzerine hararetle tartışmalara girmişlerdir (Baskın, 2008:105).

Fakat tüm tartışmalara, karşı çıkışlara ve yapılan başarısız teşebbüslere rağmen Dârülfünûn'da erkeklerin öğleden önce kız öğrencilerin ise öğleden sonra öğrenim görmesi, okulun kapasite ve yeterlilik alanlarını aştığından; Dârülfünûn Fen Fakültesi Kurulu kız ve erkeklerin bir arada öğrenim görmesine ilişkin 16 Eylül 1921 tarihinde bir karar almıştır (Tümer Erdem, 2013:374; Keçeci Kurt, 2011:152). Dolayısıyla ilk kez 16 Eylül 1921 tarihinde Edebiyat ve Fen fakültelerinde karma eğitime geçilerek İnas Dârülfünûnu tarihe mal olmuştur (Baskın, 2008:106). Hemen sonrasında da 1921-22'de Hukuk Fakültesi, 1922-23'te Tıp Fakültesi'nde karma öğretime geçilmiştir (Kurnaz, 1991:53; İhsanoğlu, 1993:524; Sakaoğlu, 2003:143-144).

Faâliyet göstermiş olduğu 1914-1921 yılları arasında İnas Dârülfünûnu'na ait olmak üzere resmî makamlarca bir nizamname yayınlanmamıştır. Ancak Dârümuallimâta bağlı bir birim olarak görülen bu okula; eğitim-öğretim süreçlerinin düzenlenmesi adına kapsamlı bir talimatname, 9 Nisan 1918 (R. 9 Nisan 1334) tarihinde ilân edilmiştir. Baskın (2008) tarafından orijinal Osmanlıca metni yayınlanmış olan, 6 bölüm ve 33 maddeden oluşan *İnas Dârülfünûnu Talimatnamesi*'nde okuldaki idari yapı, düzen ve disiplin durumları, idareci, öğretmen ve öğrencilerin görev ve sorumlulukları, okula öğrenci kabul şartları ve usûlleri, yapılacak sınavlar hakkında bilgiler yer almaktadır.

Türk eğitim tarihinde İnas Dârülfünûnu'nun kuruluşu ve gelişimi kadınların eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesi, yeni çalışma alanlarına kavuşması ve nihayetinde sosyo-kültürel hayatta yer edinmeleri bakımından oldukça önemlidir.

2.3.4.9. Mülazemet Rüşusu (Bakalorya) Sınavları ve Öğretmen Yetiştiren Kurumlarla İlişkisi

İlgili bölümlerde ele alındığı üzere öğretmen yetiştiren kurumlara girişte genellikle idadi ve sultani mezunları sınavsız kabul edilmiştir. Fakat bu durumu, öğretmen yetiştiren kurumlara gelişigüzel bir şekilde öğrenci alındığı şeklinde algılamamak gerekir. Çünkü o dönemde idadi ve sultani öğrencileri, öğrenim gördükleri orta öğrenim kurumundan mezun olabilmek için bitirme veya yeterlilik sınavları denilebilecek olan Mülazemet rüşusu sınavına tabii tutulmaktaydı. Bu

sınavlarda başarılı olan öğrenciler öğrenim gördükleri okuldan diploma alabilmekteydi. Bu sınavlardan ilk defa, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nde bahsedildiği görülmektedir. Bu konunun bu Nizamnâme'nin dışında 26 Mayıs 1913 (H. 19 cemazie-1 ahir 1331/R. 13 Mayıs 1329) tarihli “*Mülazemet Rûusu (Bakalorya) İmtihanları Hakkında Nizamnâme*” başlığını taşıyan bir Nizamnâme'de yer aldığı tespit edilmiştir. Bu iki önemli belgeden, idadi ve sultani mezun durumunda bulunan öğrencilerin diploma alabilmek için oldukça ciddi bir sınava tabii tutulduğu anlaşılmaktadır. Öğrenciler ancak bu sınavdan aldığı geçer not karşılığında diploma veya Mülazemet rûusu alabilirdi. Dolayısıyla öğretmen yetiştiren kurumlara giriş usûlünde, idadi ve sultani mezunu olanların sınavsız kayıt yaptırabilmesi gibi ilk bakışta esneklik olarak algılanabilen bu durum böyle bir nedenden ileri gelmektedir. Yani idadi ve sultani mezunlarının öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûlünde idadi ve sultani diploması istenmiş ve bu yeterlilik düzeyine sahip olanlar alınmıştır.

Bu bağlamda tespit edilen ilk belge olan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'ne göre Osmanlı örgün eğitim sistemindeki okullarda genel olarak *üç çeşit sınav* yapılmaktadır. İlki sıbyan, rüşdiye, idadiye ve sultaniye okullarında öğrenim görmekte olan öğrencinin bir üst sınıfa geçme hakkı elde etmesi için yapılır. Sıbyan okulları için yapılacak olan *sınıf geçme sınavı*, her köy ve mahalle ihtiyar heyetininin huzurunda okul öğretmenleri tarafından yapılır. Rüştiyeler için idadilerin Birinci öğretmeni (muallimin-i evveli), idadiler için sultanilerin Birinci öğretmeni, sultaniler için yapılacak sınıf geçme sınavında ise İstanbul meclis-i maarif-i kebirin bazı üyeleri darülfunun ve Dârülmualimîn hocalarından lüzumu kadar kişi önünde yapılacaktır. Tüm okullar için yapılacak olan bu sınavlarda, eğitimci olarak tanınmış kişiler de bulunacaktır. Bu imtihanlarda başarılı olanlara bir üst sınıfa geçtiklerine dair belge verilecektir.

İkinci tür sınavlar *okul bitirme sınavları* olmakla birlikte yine aynı usûle göre yapılır. Bu sınavdan başarı gösterenlere Meclis-i kebir-i maarif tarafından onaylanmış okul diploması verilir. Bu başarıya sahip olanlar yani diploma alanlar bir üst okula sınavsız geçiş hakkını elde etmiş olur. Yüksek okullarda yapılacak okul bitirme sınavları aynı okulun hocaları tarafından yapılacaktır.

Üçüncü tür sınavlar *yüksek okula adaylık sınavlarıdır*. Adaylık (mülazemet) sınavı üç dereceye ayrılmıştır. Birinci derecesi bu konu ile ilgilidir. İdadilerde

öğrenimini tamamlamış olduklarını gösterir diplomalarını ibraz edenler, İstanbul'da Büyük Maarif Meclisi Bilim Bölümü ve yüksek okulların müdürleri önünde taşrada ise mahalli maarif meclisinde adaylık sınavlarına girebilirler. Sözlü olarak yapılan bu sınava girip başarılı olanlara, Yüksek okula devam hakkı veren adaylık diploması (mülazemet Rüusu) verilir.

Yine 1869 Nizamnâmesi'nin 161. Maddesine göre mülazemet rüusu (adaylık diploması) bulunanların yüksek okullara ve öğretmen okullarına sınavsız kabul olunacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla öğretmen yetiştiren kurumlara sınavsız girişte istenen şartlar arasında olan mülazemet rüusu (adaylık diploması) belgesi bu belirtilen koşullar altında alınmaktaydı. İlgili literatürde bugüne kadar fark edilmeyen bu bağlam, öğretmen yetiştiren kurumlara giriş usûl ve şartlarının belirlenmesinde göz önünde tutulması gereken önemli bir durumdur.

Öteyandan bu başlık altında ele alınan konu ile ilgili ikinci belge 26 Mayıs 1913 tarihli Mülazemet Rüusu (Bakalorya) İmtihanları Hakkında Nizamnâme'dir. Bu Nizamnâme, Dârülfünûnun'un en önemli sorunlarından biri olarak okula nitelikli öğrenci almak ve bunu belirli bir düzen dahilinde yapmak için çıkarılmıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren yayımlanan nizamnâme ve talimatnâmelerde görüldüğü üzere Dârülfünûn'a girecek adaylar için sultanî veya idadî mezunu olmak veya bu derecede bilgi sahibi olduğunu bir sınavla kanıtlamak şart tutulmuştur. Bununla birlikte ülkedeki sultanî ve idadî okullarının düzeylerinin birbirinden çok farklı olması alınacak adayların niteliğini de etkilediğinden önemli bir problem baş göstermiştir. Ayrıca yapılan giriş sınavlarının uygunluğu ve düzeyi de çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu farklılıkları gidermek ve alınan öğrencilerin bilgilerinin eş düzeyde olmasını sağlamak için 26 Mayıs 1913 tarihinde söz konusu Nizamnâme' yayımlanmıştır.

Adı geçen Nizamnâme'de mülazemet rüusu sınavlarının uygulanışı oldukça ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Buna göre Mülazemet rüusu sınavlarına girecekler için kayıt işlemleri Temmuz ayı başında başlayıp Ağustosun on beşinci günü sona erer. İstanbul'da Dârülfünûnda yapılan bu sınavları gerçekleştirmek ve vilayetlerde gerçekleştirilip gelen sınav evraklarını incelemek üzere Dârülfünûn Genel Müdürü tarafından lüzumu kadar Dârülfünûn öğretmenlerinden oluşan muhtelif sınav heyetleri oluşturulur. Oluşturulan bu heyetlerin görevleri Maarif Nezaretince onaylanır (Düstur, H.1332:498).

Taşrada bulunan öğrenciler için söz konusu sınav, fakülte bulunan mahallerde fakülte müdürünün yönetiminde, fakültede görev yapan üç öğretmen, idare meclisi azasından bir kişi, idadi mektebi müdürü, idadide görev yapan iki öğretmen tarafından oluşturulan komisyon aracılığıyla yapılır. Fakülte bulunmayan yerlerde ise Maarif müdürünün yönetiminde idadi ve sultani müdürü ve bu okullarda görev yapan üç öğretmen, idare meclisi azasından bir kişi komisyonda yer alır. Sınav evrakları incelendikten sonra Dârülfünûna gönderilir.

Mülazemet rüusu sınavı, resmî dil olan Türkçe ile yapılır. Fakat bu Nizamnâme'nin yayınlanma tarihinden itibaren 5 yıl, Fransızca veya kendi dillerinde yapılabilir. Ancak farklı dilde yapılırsa da öğrenciler Türkçe karşılıklarını bilmek zorundadır. Bu imtihanlar *ulumu-ı şerriye* (Osmanlı ve İslam tarihi, genel tarih, hesap, coğrafya, Türkçe, Arapça, ulum-ı dinîye), *fünun* (ulum-ı riyaziye, hikmet, kimya, tarih-i tabiyya, Türkçe- Fransızca- İngilizce- Almanca), *Edebiyat* (Türkçe- Fransızca- İngilizce- Almanca, tarih, coğrafya, ulum-ı tabiyya) olmak üzere 3 alanda yapılır. Ulum-ı şerriye mülazemet ruusu almaya hak kazananlar darülfununun Şeriye Şubesine, fúnun ruusu almaya hak kazananlar tıp, fúnun ve hukuk şubelerine, edebiyat rüusu almaya hak kazananlar ise edebiyat şubesine sınavsız kabul edilir.

Bu sınava girebilmek için öğrencilerin sultani mezunu veya 7 senelik idadi mezunu (değilse de bu derecelerde) olması gerekir. Ayrıca cemaat okullarından veya özel okullardan mezun olanlar mahalli maarif müdürlerinin onayını belirten bir belgeyle başvurmak durumundadır. Diğer yandan bir aday birden fazla alandan sınava girmesine müsaade edilmiştir. Ancak bu durumda sınavın İstanbul'da yapılması gerekir. Sınavda başarılı olanlara maarif nezareti tarafından mülazemet ruusu verilir. Başarılı olamayanlar bir sonraki sene tekrar girebilir.

Bu sınavların nasıl yapılacağına ilişkin yönerge, her ders yılı başında Dârülfünûn ulum-ı şeriye, fúnun ve edebiyat bölümlerinde oluşturulmuş olan öğretmenler kurulu tarafından açıklamalı bir şekilde hazırlanırdı. Sınav heyeti tarafından Ulum-ı şeriye, fúnun ve edebiyat bölümlerinin mülazemet sınavları için her dersle ilgili dört dizi belge hazırlanarak bu yönerge Dârülfünûn genel müdürü tarafından ilân edilirdi. Her dizi, beş soruyu içerirdi. Hazırlanan dört dizi şeklinde oluşturulan sınav belgeleri, Dârülfünûn genel müdüre getirilirdi. Bunlardan biri Müdür tarafından seçilerek mühürlü zarflar içerisinde konularak vilayet maarif müdürlüklerine gönderilirdi. Her dersin sorularını içeren sınav belgeleri ayrı ayrı

zarflar içinde olup sınav günü sınav yerinde sınav heyetininin ve sınava girecek adayların huzurunda ve açılırdı. Mühürlü zarflar açıldıktan sonra sınav salonuna hiç kimsenin girmesine izin verilmez ve zarflardan çıkan sorular adaylara yazdırılırdı. (Düstur, H.1332:500). Her dersin sınavı için bir gün ayrılırdı. Ayrıca söz konusu sınavlara girecek olanlar diplomalarıyla birlikte tezkire-i Osmaniyelelerini ve fotoğraflarını göstermeye (ibraz etmeğe) mecburdu (Düstur, H. 1332:501).

Belirlenen sınav süresinde sorulara cevap verecek olan adaylar, cevaplarını mühürlü ve numaralı kâğıtlara yazacaklardı. soruların cevaplarını yazdığı her kâğıdın bitiminde, dolu kâğıt mühürlü bir zarfa konmak üzere adaydan alınırđı. Sınav bitiminde ise sınav evraklarını içeren zarfların üzeri sınav heyetindeki her bir şahıs tarafından ayrı ayrı mühürleılır veya imzalanırdı. Sorasında Dârülfünûn genel müdürüne gönderilmek üzere ivedi bir şekilde postaya teslim edilirdi. Müdüriyete gelen bu zarflar açılmaksızın kapalı, mühürlü bir şekilde Dârülfünûnda oluşturulmuş olan sınav heyetine verilirdi. Heyet teslim aldığı sınav evrakını, bu iş için tahsis edilmiş olan özel bir sınav inceleme salonunda değerlendirme işlemine başlardı. Bu işlem esnasında salona birinin girmesi yasaktı. Heyetteki her bir üye sınav incelemesini tamamladıktan sonra takdir ettiği puanı, sınav cevap kâğıdının altına yazarak imzalırdı. Son olarak her bir üyenin vermiş olduğu puanın ortalaması alınarak genel sınav puanı ortaya çıkmış olurdu. Bu sınavlarda 9-10 arası aliyyül-ala, 8 ala, 7 karib-i ala, 6 vasıt olmak üzere 10'luk puan sistemi uygulanırdı. En yüksek puan on olmak şartıyla bir dersten geçebilmek için en az 6 puan almak gerekirdi.

Söz konusu Nizamnâme'deki şartlar yüksek okul niteliğindeki Dârülfünûna giriş şartları olarak belirlenmiştir. Ancak öğretmen yetiştiren kurumların bazılarında mülazemet rüusuna sahip olmak, giriş şartı olarak konulmuştur. Yani bakalorya/mülazemet rüusu sınavları sadece darüfununa giriş için geçerli olamamış bunun yanında öğretmen yetiştiren kurumlar içinde geçerli olmuştur. Bunun en görünür ve temel sebebi, öğretmen yetiştiren kurumların yüksek okul niteliğinde görülmesidir.

2.4. İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Bu araştırmaya metin olarak kaydedilen hemen her ibare ilgili literatür süzgecinden geçirilerek oluşturulmuştur. Herhangi bir eksilik ve yanlışlığa mahal bırak-

mamak adına çok bilindik konu ve kavramlar hakkında bile birden fazla kaynağa bakılıp kontrol ve teyit işlemleri yapılmıştır.

Sıradaki bölümde, bu araştırma sürecinde istifade edilen ikincil kaynak grubunu oluşturan kimi şahıs ve kurumlarca yayınlanmış kitap, makale vb. gibi bir dizi eserlerden dikkat çekici olan bazılarının tahlili yapılmıştır. Türk eğitim tarihi araştırmaları içerisinde öğretmen yetiştirme alt dalı ve öğretmen yetiştiren kurumlar kapsamındaki bu değerli çalışmalara ilişkin daha pek çok söz söylemek ve değerlendirme yapmak mümkün iken eserlerin araştırma konumuzla ilgili olan yönleri mümkün mertebe göz önünde bulundurularak özet bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca söz konusu açıklama ve değerlendirmeler bunların yayınlanma yılına göre günümüzden geriye doğru bir sıra hâlinde sunulmuştur.

İlk olarak, Türk eğitim tarihi literatürü üzerine genel bir perspektif sunarak analiz ve değerlendirmelerde bulunan bazı çalışmalardan bahsedilebilir. Bunlar arasında; Şahin vd. (2013), Uygun (2012), Somel (2010), Ergün (2008), Öztürk (2008b) tarafından ilgili alanyazına ilişkin analiz çalışmaları bu araştırmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Şahin vd. (2013) tarafından yapılan makale çalışmasında, Türkiye’de öğretmen yetiştirmenin tarihçesine yönelik yapılmış olan yüksek lisans ve doktora düzeyindeki tezlerin bazı değişkenler bakımından nasıl bir dağılım gösterdiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, alanda yapılan ilk tezden başlayarak 2013 yılına kadar geçen zaman içerisinde tezlerin, ele aldıkları konuların, tezlere ait değerlendirmelerin analizinin yapılması anlamında alana sunduğu derli toplu bilgilerden ötürü kıymete değerlidir. Mevcut araştırmalara dikkat çekerek alanyazındaki boşlukları düşündürmesi, çalışmanın bir diğer önemli yanıdır.

Uygun (2012), bir bilanço denemesi yaptığı çalışmasında, Türkiye’de 2010 yılına kadar yapılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezinde yer almış olan “eğitim tarihi” alanındaki lisansüstü tezleri konularına, yapılış yıllarına, üniversitelere ve yöntemlerine göre analiz etmiştir. Bu çalışmanın araştırmacılara eğitim tarihi alanında yeni araştırma konuları seçiminde yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca Türk eğitim tarihi alanında çalışan araştırmacıların daha özgün konulara yönlendirilmesi ve insan kaynaklarının daha etkili ve verimli kullanılması açısından yararlı olabileceği için önemlidir.

Somel (2010) çalışmasında 1980-2009 yılları arası Osmanlı'da Sultan Abdülhamit dönemi eğitim tarihçiliğini akademik bir üslup ve eleştirel bir gözle değerlendirmiştir. Eğitim tarihi araştırmacılarına ve yaptıkları araştırmalara genel kanaatin dışında bir düşünceyle farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu anlamda eğitim tarihi alanında yapılmış temel eserlerin içeriklerini akademik yaklaşım, zihniyet tarihçiliği, temel kaygılar açısından tahlil ederek düşünsel bir bağlam oluşturmuştur. Her döneme ilişkin farklı özellikler arz eden siyaset kurumunun ve bunun getirmiş olduğu öğretilerin söz konusu dönemdeki eğitim tarihçilerine ve bu yazarların alana kazandırmış oldukları eserlere etkisini tüm açıklığıyla ortaya koymuştur. Somel (2010) 1980 yılını, tarih yazıcılığındaki “*siyasal ve ekonomik anlamda radikal sayılabilecek bir dönüm noktası olarak*” ifade ederek simgeleştirmiştir. Osmanlı tarihçiliğinde 1980 öncesinde yerleşmiş olan *ulusçu-cumhuriyetçi* paradigmanın 1980 sonrasındaki yansımaları ve bu paradigmaya ne ölçüde bağlı kalınıp-kalınmadığını, böylelikle eğitim tarihçiliğinde ortaya çıkan olgusal nitelikli kısıtlama ve dayatmaların ne olduğunu tüm açıklığıyla ifade etmiştir.

Öztürk'ün (2008b) alanyazın incelemesi bağlamında değerlendirilebilecek olan çalışması, öğretmen yetiştirme tarihi alanyazınına ilişkin aşamalı bir sınıflandırma yapılmış olması yönünden önemli görünmektedir. Öztürk; *Dönemsel, Kurum Temelli ve Genel Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları* şeklinde öncelikle üç ana gruba ve bunları da alt bölümlere ayırmak suretiyle bir tasnif yapmıştır. Türk eğitim tarihine ilişkin çalışmaları bu tasnif altında ele alan Öztürk, alanyazının genel olarak eksik yönlerine, en çok çalışma yapılan konularına vurgu yapmıştır. Bununla birlikte ele aldığı araştırmaların önemli bir kısmını ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiştir. Ayrıca bunları yöntembilimsel açıdan da değerlendirmeye tabii tutarak bunlar hakkında ek bilgiler vermiş olması önemlidir.

Öztürk'ün bahsedilen çalışmasının da yer aldığı *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'nin (TALİD) 12. sayısı* (2008), Türk eğitim tarihine ilişkin alanyazının bir bilançosunu vermesi, alanla ilgili birçok değerlendirme, söyleşi, kaynak ve tanıtım çalışmalarını içinde barındırması yönüyle eğitim tarihi araştırmaları ve araştırmacıları için çok değerli bir yapı taşıdır.

Bu dergide yer alan alanyazına ilişkin değerlendirme ve inceleme yapan bir diğer çalışma Ergün'e (2008) aittir. Ergün; bu çalışmasında Cumhuriyet dönemi ve öncesi Türk eğitim tarihçiliği ve bu alanda ortaya konulan çok sayıda yayını,

Öztürk'ten (2008b) farklı bir tasnif içerisinde değerlendirmiştir. Çalışmada Türk eğitim tarihçiliğinin gelişme perspektiflerine de değinen Ergün, alanyazın bilançosuna ve bunun değerlendirmesine ilişkin önemli bir katkı sunmaktadır.

Sözü edilen bu tür çalışmalar alanla ilgili o ana dek oluşturulan eserlerin önemli bir kısmını içine alarak alanyazının genel vaziyetini belirlemeyi ve genel değerlendirmelerde bulunmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla ilgili alanyazının bir nevi tanıtımını yapma görevini üstlenmiştir. Alanyazındaki eserlerin eksik ve yanlış görülen yerleri ile değerli bulunan yönlerini, karşılaştırmalı olarak analiz ve değerlendirmeye tabii tutması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca Türk eğitim tarihi alanındaki (özellikle bu alana yeni girmiş) araştırmacılar için;

- Alanla ilgili daha önce varolan paradigmalardan haberdar olunması, buna göre yeni yaklaşımların oluşturulması,
 - Alanda çok çalışılan veya araştırma-incelemeye muhtaç olan konuların tespit edilerek araştırmaya değer yeni konular belirlenmesi ve bunlara yönelinmesi,
 - Eğitim tarihçiliği alanında üretilen başlıca çalışmaların bir nevi tanıtımı yoluyla alana ilişkin genel bir bakış açısı oluşturulması,
- vs. gibi faydalar sağlayabileceği için önemli görünmektedir.

Genel eğitim tarihi alanyazınına dair bu çalışmaların yanında birçok müstakil çalışmalara da rastlanmaktadır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2014) tarafından *Osmanlı Eğitiminde Modernleşme* adıyla yayımlanan kitap çalışması Türk eğitim tarihi ile ilgili son dönemde çıkarılan önemli yayınlar arasındadır. Kitapta Osmanlı eğitim sistemindeki modernleşmenin başlangıcı olarak askeri mühendis hanelerin kuruluş tarihi temel alınmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında yapılan düzenlemeleri içeren kararlar, yayımlanan kanun, nizamname ve talimatnâme türündeki belgeler bu kitap çalışmasının ana hatlarını oluşturmaktadır. 1798-1922 yılları arasında kapsayan dönemde eğitim sistemindeki modernleşme çabaları sunulan belge örnekleriyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Kitapta Osmanlı arşivi fonlarından yapılan taramalar sonucunda seksen beş konu başlığı altında yüz yetmiş iki belge seçilerek bunların orjinal görüntüleri ve günümüz Türkçesine birebir çevrilerek yer almaktadır. Ayrıca kitapta konuyla ilgili İstanbul üniversitesi nadir eserle kütüphanesinden temin edilen otuz üç adet fotoğrafta yer verilmiştir. bu kitabın eğitimde modernleşme

bağlamında Osmanlı Arşivi'nde bulunan birbirinden ilginç belge örneklerini Latin harflerine çevirisiyle birlikte vermesi bakımından Osmanlı eğitim tarihçiliğine sunulmuş büyük bir hizmet olduğu söylenebilir. 2014 yılında yayımlanan bu eserin yakın zamanda Türk eğitim tarihi araştırmacıları için için başucu kaynak niteliğinde hak ettiği yeri bulacağı düşünülmektedir. Öğretmen yetiştiren kurumları bir yönüyle ele alan bu araştırma için ise; özellikle söz konusu kurumlarla ilgili olarak kanun, nizamnâme ve talimatnâme türünde önemli belgeler içermesi yönünden çok faydalı olmuştur.

Akyüz'ün *Türk Eğitim Tarihi* kitabı, tüm eğitim tarihi araştırmaları için olduğu gibi bu araştırma açısından da değerlidir. Kitapta Türk Eğitim Tarihi ile ilgili temel bilgilerin tamamının ele alınması amaçlandığından zamansal olarak tarihin en eski dönemlerinden günümüze (M.Ö 1000-M.S 2011) kadar geçen süre içinde içerik bakımından eğitimle ilgili kurum, olay, düşünce, deneyim ve bunların gelişmeleri incelenmiştir. Kitabın temel özelliği, Türk Eğitim sistemlerini zaman ve konu bütünlüğü içinde ele alması, bunların günümüzle bağlantılarını, sonuçlarını eleştirel bir gözle ve değerlendirmelerle ortaya koymasıdır. 2014 yılında 26. baskısı yayınlanan bu çalışma, eğitim tarihi araştırmalarında başucu kitabı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kitabın her baskıda güncelleştirilip yeni inceleme ve değerlendirmelerle zenginleştirilmesi bir diğer önemli yönüdür. Öteyandan bu esere ilişkin Somel'in (2010) "...bu eser bilimsel bir araştırmadan ziyade normatif ve ulusçu değerleri birer verili önkabuller olarak telakki etmektedir..." şeklindeki bu ve benzeri değerlendirmelerini ayrı bir eleştiri olarak göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

Binbaşıoğlu'nun (2014) Türk tarihinin tüm dönemlerindeki eğitim durumlarını genel bir bakış açısıyla ele alan *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi* adlı çalışması, ilgili alanyazındaki önemli çalışmalardandır. Yedi bölümden oluşan bu eserde incelenen her tarihi dönem, genel eğitim durumları ve başlıca olaylarıyla birlikte özetlenmiştir. Ayrıca her tarihi dönem için eğitimin amaçları ve örgütlenmesi, medrese ve okulların durumu, öğretim durumu, programlar, öğretim yöntemleri, disiplin ve eğitim yöntemleri, yeni açılan kurum ve okullar, eğitimle ilgili dergiler, öğretmen örgütlenmesi vs. durumları sistematik olarak ele açıklığa kavuşturulmuştur. Kitapta ele alınan her konunun sonunda o konuyla ilgili zengin bir içeriğe sahip çeşitli okuma parçaları verilmiş, okuyucunun konuyu daha iyi anlayabilmesi adına irdeleme ve değerlendirme soruları verilerek konular kavratılmaya çalışılmıştır.

Cemil Öztürk (2007), *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası* isimli çalışmasında, 19. yüzyılın başlarından itibaren Batı'yı model alarak hemen her alanda yeniliklere ayak uydurmaya çalışan Türkiye'nin bu süreçle birlikte öğretmen yetiştirme politikalarını ve öğretmen yetiştiren kurumlarını mercek altına almaktadır. Bu kitap çalışmasında söz konusu süreçte dünyayı etkisi altına alan laik temellere bağlı fikir akımları eğitimde ve eğitim kurumlarında teokratik temelleri değiştirerek Türkiye'de Atatürk Devri'nde gerçekleştirilen reformların öğretmen yetiştirme politikaları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu eser, her ne kadar Atatürk Devrini anlatıyor olsa da bu dönemi özümseyebilmek için eserin giriş bölümünde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen süreçteki eğitim kurumları ve politikalarına dair bilgiler de yer almaktadır. Bu bilgiler, bu araştırma için farklı bakış açıları sunması bakımından önem arz etmektedir. Eserde ele alınan konular, TBMM Hükümeti Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak iki kısma ayrılmış olup konular alt başlıklar hâlinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Osmanlı Arşiv Belgeleri, süreli yayınlar, eğitim kurumlarına ait nizamnâmeler, talimatnâmeler ve müfredat programları çalışmanın önemli birincil kaynak listesini oluşturmaktadır.

Bunun yanında eğitim tarihi alanyazınına ilişkin mühim kaynaklardan biri, *"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1839-1924)"* adlı çalışmadır (BDİE, 2000). Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan *Tarihi İstatistikler Dizisi* projesinin 6. sayısıdır. Tanzimatla ivme kazanan modernleşmenin eğitim açısından muhasebesini değerlendirmek bakımından karşılaştırılabilir ve yorumlanabilir veriler sunan ve altı bölümden müteşekkil olan bu çalışma, devlet yıllıkları (salnameler)ındaki eğitime ilişkin verilerin sistematik bir şekilde bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Söz konusu çalışma, bu araştırma için daha çok belli dönemlerde erkek ve kız öğretmen okullarının öğrenci, öğretmen, idari personel vs. çalışanlarıyla ilgili sayısal bilgiler vermesi bakımından oldukça faydalı olmuştur.

Kodaman (1999), *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi* adlı eserinde II. Abdülhamit dönemindeki maarif teşkilatını, ilk ve orta öğretim alanlarındaki çalışmaları ve bunlara bağlı gelişen sonuçları ortaya koymuştur. Eğitimde üç önemli unsur olan devlet, toplum ve okul arasındaki ilişkileri ele alarak her bir unsurun kendi gelişim sürecini ve bunların birbirleriyle olan etkileşimlerini değerlendirmeye çalışmıştır. Kitapta tarih biliminin gereği olan usûller doğrultusunda birçok arşiv vesikası, sal-

name, düstur ve gazete kullanılarak ana kaynakların kullanımı açısından zengin bir eser vücuda getirilmiştir. Eser, geç Osmanlı Devletindeki eğitim-öğretim sürecinin detaylı incelenebilmesi amacıyla Tanzimat Öncesi (Medrese Devri), Tanzimat Sonrası (Mektep Devri) ve Cumhuriyet Devri (Okul Devri) olarak üç ana konuya ayrılmaktadır. Bu çalışma Türk eğitim tarihi alanında, II. Abdülhamit dönemi ideojik ve subjektif tarihçilik anlayışının dışında kalarak o dönemin eğitim-kültür politikalarının ve bu alandaki gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi açısından söz konusu süreçle alakalı önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Ergün'ün (1996), *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)* başlıklı çalışması, doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Ergün, bu çalışma ile İkinci Meşrutiyet'in ilanından Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte meydana gelen eğitimle ilgili olay ve olguları konu edinmiştir. Bu dönemde çoğu alanda olduğu gibi eğitim alanında da birçok gelişmenin yaşanmış olması araştırmacının konusunu 1908-1914 olarak sınırlandırmasını gerektirmiştir. Nitekim söz konusu çalışmanın sadece belirtilen süreçle sınırlandırılmış olması bile gayet hacimli bir eserin ortaya çıkmasına yetmiştir. Bu eser, çalışılan dönemin iyi özümsemesi bakımından ileride kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim kültür politikalarına bir projeksiyon tutması açısından muazzam bir katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi ve hatta günümüz eğitim sisteminin daha iyi anlaşılıp yorumlanabilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Kurnaz (1991), *"Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını"* adlı kitap çalışmasında kadınların sosyal hayatta Tanzimat'tan günümüze kadar almış olduğu yolu adım adım incelemiştir. Bu konuda alanyazında genellikle Cumhuriyet sonrası gelişmeler konu edilirken, Kurnaz, bu çalışmada Cumhuriyet öncesi dönemi derinlemesine inceleyerek araştırmacılara zengin bir kaynak ortaya koymaktadır. Eserde kadın hakları Tanzimat, Meşrutiyet ve Millî Mücadele olmak üzere üç bölümde incelenmektedir. Böylece kadın hakları meselesinin gelişimi, çeşitli boyutlarıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle Millî Mücadele döneminde kadınların cephe gerisinde oynadığı role vurgu yapılmıştır. Öğretmen yetiştiren kurumlarla ilgili olan bu araştırmada özellikle kadınların eğitimine yönelik oluşturulan eğitim kurumları ile ilgili kısımlarda söz konusu kitaptan istifade edilmiştir.

Osmanlı eğitim tarihinin klasik yazarlarından olan Hasan Ali Koçer'in *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)* başlıklı eseri 1991'de yeni-

den basılmıştır. 1970'deki orijinalinin tıpkı yeniden basımı olan bu neşriyat eğitim tarihçileri açısından oldukça yararlıdır. Zira mevcudu kalmamış olan bu eser Nafi Atuf, Osman Ergin, Aziz Berker ve Faik Reşit Unat'ın çalışmalarından sonra, adı geçen yazarların bulgularını hem sistematize ederek, hem de yeni orijinal katkılar sunarak gerçekleştirilmiş düzgün bir sentezdir. Buna karşın, Abdülhamit Devri eğitim tarihine yönelik son kırk yıldır gerçekleştirilen araştırmalar ve akademik yayınlar göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmaların alana yeni katkılar getirdiği ve Koçer'in çalışmasında kaçınılmaz olarak eksiklikler olduğu görülmektedir. Bu eksiklikler özellikle taşra eğitimi ve Gayrı Müslim eğitimi bağlamında daha çok göze çarpmaktadır. Tüm bu eksiklere karşın hâlen genel olarak modern eğitim tarihçiliği açısından mutlaka başvurulması gereken bir çalışma olma niteliğini devam ettirmektedir.

Ergin'in (1977) alandaki klasik bir başyapıt olan 5 ciltlik *Türk Maarif Tarihi* adlı eseri, hemen tüm eğitim tarihi araştırmalarına referans olan bir kaynaktır. Geç Osmanlı Dönemi'ndeki eğitim-öğretim kurumları ve faaliyetlerine ilişkin ele aldığı konulara ilaveten dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında geniş bir yelpaze sunmaktadır. Ergin bu çalışmada, Osmanlı Dönemi eğitim tarihinin genel hatlarını teferruatıyla ortaya koymuştur. Bunu yaparken dönemin birincil kaynaklarını temel almıştır. Bu eser, araştırmamızın başlangıcında çalışmamızın sınırlılığı ile ilgili genel portrenin bilinmesi ve ona göre hareket edilmesi anlamında oldukça faydalı olmuştur. Ancak, bu değerli eser günümüz bilimsel araştırma yazım kuralları açısından sistemsiz olması ve o dönemin üslubuyla yazılmış olması açısından dikkat çekmektedir.

Alanyazında yer alan ve bu araştırmanın ortaya çıkmasında az ya da çok bir etkisi olan makale türündeki bazı çalışmalar aşağıda tablo hâlinde sunulmaktadır bunların bir nevi tanıtımı yapılmıştır.

Tablo 8: Araştırma ile İlgili Literatürdeki Diğer Bazı Makaleler

Künye	Amaç ve Önem	Kaynak ve Yöntem	Bulgular ve Sonuç	Bu Araştırma Açısından önemi
Özgüven, E. (1972). Türkiye’de Üniversiteye Girişle İlgili Uygulamalar.	Üniversite giriş sınavlarının gelişimi, Cumhuriyetten önceki ve sonraki uygulamalar eleştirel bir tutumla incelenerek; 1970’li yıllarda önemli bir sorunu hâline gelmiş olan üniversiteye giriş sorununun daha iyi anlaşılması ve o dönem için uygun bir çözüm yolunun bulunması hususuna katkıda bulunmak hedeflenmiştir.	Konu ile ilgili bazı resmi kaynakları baz alan genel tespit ve değerlendirme çalışması	Makalede, 1970’li yılların Türkiye’inde üniversiteye giriş sorunu ile ilgili olarak liselerde ve üniversitelerde alınan tedbirler, uygulamalar ve tutumlar gelişimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır.	Makalenin yayımlanma zamanı itibarıyla ele aldığı konuların bir kısmının güncelliğini yitirdiği açık olsa da üniversiteye dolayısıyla eğitim fakültelerine öğrenci alımına ilişkin sunulan görüşler ve değerlendirmeler bu araştırmanın fikri alt yapısının oluşumunda etkili olmuştur.
Ergün, M. (1982). Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları.	Makalede, Türk eğitim hayatının en önemli şahsiyetlerinden birisi olan Emrullah Efendi’yi, II. Meşrutiyet döneminde, eğitim üst-yönetiminin başında bulunduğu zaman yaptığı çalışmaları ve öne sürdüğü görüşleri incelemeyi amaçlanmıştır. Dönemin farklı türden birçok kaynağını temele alması, çalışmaya ayrı bir değer katmıştır.	Tarihi Doküman Analizi	Emrullah Efendi gerek bakanlık yaptığı gerekse başka maarif işlerinde bulunduğu sıralarda genellikle takdir edilen önemli eğitimci şahsiyetlerden biridir. Emrullah Efendi’yi bilgi ve fazilet olarak övmekte birleşen dönemin gazeteleri, onun bakanlığı sırasında yaptığı işleri eleştirmekten de geri kalmamışlardır.	Makalenin, II. Meşrutiyet Döneminde Emrullah efendi’nin öğretmen yetiştiren kurumlar ve yüksek öğretim üzerine yaptığı çalışmaların anlatıldığı kısımlarından faydalanılmıştır.
Tan, H. (1990). Öğretmen Yetiştirme ve İstihdam,	1990 yılların Türkiye’inde öğretmen yetiştirme sistemindeki sorunlara ve bunların çözüm önerilerine ilişkin genel tespit ve değerlendirmelerde bulunmak	İlgili konu üzerine genel tespit ve değerlendirme çalışması	Yazar, Türkiye’de öğretmen yetiştirme ve istihdamı konusunda yaşanan sorunlara şahsi fikirleri ve tecrübeleri çerçevesinde tespit ettiği hususlar üzerine açıklama, değerlendirmede bulunarak ve çözüm önerileri sunmuştur.	Makalede öğretmen yetiştirme sisteminde ilk ve en önemli aşamanın öğretmen adaylarının seçimi olduğu vurgulanmıştır. Bu konuda çeşitli sorunların olduğuna dikkat çekilerek çözüm önerileri getirilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmanın çıkış noktası olan bu konudaki değerlendirmeler makaleyle paralellik göstermektedir. Öteyandan 1990 yılına ait bir çalışma olduğundan günümüzdeki gelişmelere düşünüldüğünde bazı açılardan sınırlıdır.

<p>Duman, I.; Dilaver, Hüseyin, H. (1996). İstanbul'da Açılan İlk Dârümuallimîn (Kuruluş Amacı Müdürlü ve Hocalarının Nitelikleri, Tavin ve Maasları).</p>	<p>Türk eğitim tarihinde, ilk açılan Dârümuallimîn'in kuruluş amacı, ders programları öğretim kadrosu ve talebeleri hakkında bazı yeni bilgiler elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu konuda yapılan ilk çalışmalardandır.</p>	<p>Tarihi Doküman Analizi</p>	<p>Osmanlı döneminde açılan ilk Dârümuallimînle, Okullardaki eğitimin niteliğinin büyük ölçüde öğretmenin rolüyle bağlantılı olduğu, öğretmen yetiştirme konusunun öneminin anlaşıldığı, okulun öğretim kadrosunda ve okula alınacak öğrencilerde belirli niteliklerin arandığı vs. sonuçlara varılmıştır.</p>	<p>Makale, Osmanlı'da açılan ilk Dârümuallimîn'in ilk Nizamnâmesi'ni inceleyerek değerlendirmesi yönüyle, bu araştırma açısından önemlidir.</p>
<p>Arslan, A.; Akpınar, Ö. (2005). İnas Dârülfünunu (1914-1921).</p>	<p>Literatürdeki genel bilgilerin bir derlemesini yaparak İnas Darülfünunu'nun faaliyet göstermiş olduğu süreçteki fonksiyonunu ortaya koymayı amaçlayan kısa bir makale çalışmasıdır.</p>	<p>Tarihi Doküman Analizi</p>	<p>Kadınların yükseköğretimine yönelik olarak açılan İnas Darülfünunu'nun açılış hikâyesinden başlanarak tarihsel süreçte gelişim evreleri açıklanmıştır.</p>	<p>Makalenin İnas darülfünunu'na öğrenci alım usûlleriyle ilgili kısmı aydınlatıcı olmuştur.</p>
<p>Altın, H. (2008). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri</p>	<p>Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihindeki Yeri ve önemini tespit etmek ve buna ilişkin çıkarımlarda bulunan bir çalışmadır.</p>	<p>Tarihi Doküman analizi</p>	<p>1869 Nizamnâmesi'yle açılması düşünülen öğretmen okulları eğitim, öğretim ve program yönünden daha ileridir. Ayrıca bu Nizamnâme ile öğretmenlik mesleği, ayrı, müstakil bir meslek olarak tarif edilmiş ve kurumsallaştırılmaya, saygınlık kazandırılmaya çalışılmıştır.</p>	<p>Öğretmen yetiştiren kurumlar üzerine 1869 nizamnâmesini ele alarak farklı değerlendirmelerde bulunması yönünden faydalı olmuştur.</p>
<p>Altın, H. (2008). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri.</p>	<p>1848 yılında kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile açılması düşünülen Öğretmen okulları eğitim, öğretim ve program yönünden nasıl bir plân çerçevesinde ortaya konduğunu ve öğretmen yetiştirmede yerini izah etmektedir.</p>	<p>Tarihi Doküman Analizi</p>	<p>Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin Osmanlı eğitim ve öğretim faaliyetlerini şekillendiren ve öğretmenlik mesleğini ayrı bir meslek olarak tarif ederek kurumsallaştırmıştır.</p>	<p>Makale, bu çalışmada birincil kaynak olarak kullanılan 1869 Nizamnâmesi'yle ilgili farklı değerlendirmelerde bulunduğu için aydınlatıcı olmuştur..</p>

<p>Baskın, B. (2008). II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimiine Yönelik Bir Girişim: İnas Dârülfünûnu.</p>	<p>II. Meşrutiyet'teki modernleşme hareketi ve Milliyetçi söylemin kadın ve eğitim konuları üzerindeki etkisiyle, Osmanlı kadınlarının ilk defa yükseköğrenim hakkını elde ettikleri İnas Dârülfünûnunun mektebinin, bu noktadaki işlevselliğini irdelemek ve modernleşme ve Millî inşa sürecindeki rolünü ortaya koymaktır.</p>	<p>Tarihi Doküman Analizi</p>	<p>Bu dönemde kadınların eğitim alanında geldikleri en üst seviye olan İnas Dârülfünûnu, yeni kadın ve Millî inşa sürecinden ayrı bir yerde durmamakla birlikte İnas Dârülfünûnu'ndan mezun olan kadınlar toplumun inşasında nitelikli bir yere sahip olan öğretmenler olarak milletin serüvenine, ekonomik, toplumsal yeniden üretim sürecine dâhil olmuşlardır.</p>	<p>Bu makalenin ekinde, bu araştırma için edilecek orijinal belgelerin yayımlanması ve bunlardan istifade edilmesi açısından önemlidir.</p>
<p>Şanal, M. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârümuallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870-1924).</p>	<p>Geç Osmanlı Devleti'nde eğitimde görülen yenileşmeler neticesinde kadın öğretmen yetiştirmeye yönelik olarak 1870 yılında açılan Dârümuallimât'ın kapatılışına kadarki süreçte (1924) geçirmiş olduğu yapısal değişim-dönüşümleri-özellikle ders programları açısından tespit etmek ve bu sayede bu okulların tarihi açıdan anlam ve önemini ortaya koymak</p>	<p>Tarihi Doküman Analizi</p>	<p>Dârümuallimât, kadın eğitiminin Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygınlaşmasına ve kızların ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde de eğitim görmelerine öncülük etmiştir. Bu bağlamda Dârümuallimât'ın Türk eğitim tarihi içerisinde oynamış olduğu yararlı etkileri ortaya konulmuştur.</p>	<p>Adıgeçen makale, bu araştırma çerçevesinde erkek öğretmen yetiştiren kurumların yanında kadın öğretmen yetiştiren Dârümuallimâtın temel özelliklerinin genel çerçevede değerlendirilebilmesi açısından fayda sağlamıştır.</p>
<p>Şimşek, H. (2009). Eğitim Tarihi Araştırmalarında Yöntem Sorunu</p>	<p>Bu makalenin temel amacı, Eğitim tarihi araştırmalarına ilişkin yöntem sorununa dikkat çekerek bu anlamda yeni yaklaşımlara işaret eden bir çalışmadır.</p>	<p>Literatür üzerine genel bir soruna dikkat çeken bir değerlendirme çalışmasıdır.</p>	<p>Eğitim Tarihi, ilgili olduğu disiplinlerden geniş ölçüde yararlanarak bilgi üreten interdisipliner bir araştırma alanıdır. Eğitim tarihi araştırmalarında çoğunlukla Tarih araştırmalarının yöntem ve teknikleri kullanılır. Eğitim tarihi araştırmalarının en çok kullandığı araştırma teknikleri arasında nitel araştırma teknikleri yer alır.</p>	<p>eğitim tarihi araştırmalarındaki yöntem ve teknikleri multidisipliner bir anlayışla ortaya koyması yönünden önemlidir.</p>

<p>Uygun, S. (2010). Türkiye’de Öğretmen Adaylarının Seçimi ile İlgili Bazı Uygulamaların Tarihsel Analizi.</p>	<p>Bu çalışmada, Türk eğitim tarihinde öğretmen adaylarının seçimi ile ilgili bazı uygulamaların tarihsel analizi yapılmıştır.</p>	<p>Tarihsel yöntemle dayalı bu çalışmanın verileri, yazılı kaynaklara ve sözlü anlatılara dayalı analiz edilmiştir.</p>	<p>Türk eğitim tarihinde ilköğretmen okulları, köy enstitüleri ve yüksek öğretmen okulları, öğretmen yetiştirmede önemli izler bırakan kurumlardır. Bu kurumların tarihsel gelişiminde olumlu ve olumsuz uygulamalar söz konusudur. Öğretmen yetiştiren bu okulların başarılarında öğrenci seçim yöntemlerinin etkili olduğu söylenebilir. Çünkü öğretmen yetiştiren bu kurumların başarılı olduğu dönemlerde, öğrenci seçim usüllerinin de ciddi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>	<p>Bu makale, Cumhuriyet dönemindeki öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartlarını konu alması bakımından, Cumhuriyet öncesi süreci ele alan bu çalışmanın devamı niteliğinde sayılabilecek mikro ölçekli bir çalışma olması bakımından önem taşır.</p>
<p>Altın, H. (2011). Osmanlı Son Döneminde Muallim Okulları Dışındaki Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Genel Bir Bakış,</p>	<p>Osmanlı Son Döneminde Öğretmen Yetiştiren Darülmualimlerin ve Darülmualimâtların dışında Menşe-i Muallimîn, Ana Muallime Mektebi, İnas Darülfünûnu ve Medrese-i Muallimîn gibi öğrenen yetiştiren okulların rollerini incelemektedir. Bu okulların ilgili alanyazında pek fazla bilgi bulunmaması, çalışmayı önemli kılan bir etmendir.</p>	<p>Bu makale yazarın doktora tezinde kullanmış olduğu Osmanlı Arşiv belgelerinin tarih bilimi yöntem ve teknikleriyle incelenmiştir.</p>	<p>Bu makale çalışmasında; Osmanlı son döneminde açılarak faaliyet göstermiş olan -Darülmualimîn ve Darülmualimât dışındaki- öğretmen yetiştiren kurumlara odaklanılmıştır. Bu bağlamda Menşe-i Muallimîn, Ana Muallime Mektebi, İnas Darülfünûnu, Medrese-i Muallimîn okulları incelenmiştir.</p>	<p>Geç Osmanlı Döneminde öğretmen yetiştiren kurumların sadece Darülmualimîn ve Darülmualimâtlarda n ibaret olmadığı şeklinde bir bakış açısı sunması bakımından faydalı olmuştur.</p>
<p>Güleli, E.; Tunç, S. (2012) Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi.</p>	<p>Osmanlı kadınları üzerinde önemli tesirleri olan ve kadınların örgütlenmesinde rol oynayan Kadınlar Dünyası Dergisini tanıtmak amaçlanmıştır. Her yönüyle dergiyi anlamıştır.</p>	<p>Tarihi Doküman Analizi</p>	<p>Tanzimat ile başlayan süreçte kadınların basını etkili kullanması ve kadınlara çıkarılan birçok gazete ve derginin yayınlanması II. Meşrutiyet ile devam etse de en fazla ilgi çeken yayınlardan birisi de Kadın Dünyası Dergisi olmuştur. Kadınlara yönelik basılı yayınlar Cumhuriyet döneminde aile ve kadına yönelik yapılan hukuki düzenlemelerde ve inkılaplarda fikri bir zemin oluşturulması açısından önemlidir.</p>	<p>Kadınlar Dünyası Dergisi’nde Osmanlı kadınlarının, Darülfünûn’da kadınlara mahsus bir bölüm açılması suretiyle yüksek öğrenim görme isteklerini belirttikleri anlaşılmıştır. II. Meşrutiyet Döneminde kadınların sosyal hayattaki yerinin gelişimine yönelik önemli değerlendirmeler içerdiği yönünden faydalı olmuştur.</p>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın üçüncü ana bölümünü oluşturan *Materyal ve Yöntem* kısmında ilk olarak, bu çalışmada yöntem ve teknik bakımından nasıl bir yol izlendiği ele alınmıştır. Daha sonra çalışmada kullanılan veri toplama araçlarının detaylı bir tasviri-diğer bir deyimle tanıtımı- yapılmış ve bunların elde edilmesi süreci hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak elde edilen verilerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde takip edilen yol anlatılmıştır.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bilimsel araştırmalarda yöntembilim açısından niceliksel araştırma (quantitative research) ve niteliksel araştırma (qualitative research) olmak üzere başlıca iki yöntem vardır. Osmanlı Devleti'nde 1839-1923 yılları arasında faaliyet göstermiş olan öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımındaki giriş şartları ile usûllerini belirlemeye ve değerlendirmeye yönelik yapılan bu araştırma, nitel araştırma yöntem ve teknikleriyle oluşturulmuştur. Nitel araştırmalar, nitel veriler (derinlemesine açık uçlu mülakatlar, doğrudan gözlem ve yazılı dokümanlar)in kullanıldığı (Patton, 2014:4), algıların ve olayların kendi doğal ortamında bulunduğu şekliyle, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:39). Bu tür araştırmalar, felsefi olarak, evrende varolan sosyal içerikli sorunlara nedir, niçin, nasıl, farklar neler, ne zaman vs. gibi sorularla, bunların yer aldığı dönemdeki diğer unsurlarla olan ilişkisel boyutlarını da hesaba katarak cevap aramaya çalışır.

Bu araştırma geçmişteki bir durumu kendi doğal ortamında, karmaşıklığını ve bağlamını dikkate alarak derinlemesine incelemeyi hedeflenmesinden ötürü, nitel araştırma desenleri arasından tarihi *durum çalışması* deseninde yürütülmüştür. Durum çalışması, bilimsel sorulara cevap aramada kullanılan ayırt edici bir yaklaşım şeklinde ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2010:273). Söz konusu araştırma

desenin en büyük özelliği bir veya birden fazla durumun derinlemesine incelenmesidir. Diğer bir ifadeyle bir duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve söz konusu durumu nasıl etkiledikleri ve bu durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008:77). Durum çalışması deseninde yürütülen söz konusu bu çalışmada, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte Osmanlı Devleti'nde faaliyet göstermiş olan öğretmen yetiştiren okullara öğrenci alım şartları ve usûlleri tespit edilmiştir. Bu çerçevede, tarihsel bir olay ve olgular bütünü şeklindeki bir durum; nizamnâme ve talimatnâmeler gibi birincil kaynaklardan istifade edilerek araştırılmıştır.

Durum çalışmalarında bir kavram ele alınabildiği gibi, bir süreç de benzer ve farklı boyutlarıyla incelenebilmektedir (Kohn, 1997). Kültürel antropoloji çalışmalarına da benzetilen “tarihsel durum çalışmaları”nda belirli bir dönem hakkında veri toplanarak analiz edilmeye çalışılmaktadır (Swanborn, 2010). Bu çalışmada da Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan süreçte Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştiren okullara öğrenci alım şartları ve usûlleri “tarihi durum çalışması” deseninde incelenmiştir.

3.2. VERİ TOPLAMA ARACI VE YÖNTEMİ

Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştiren okullara öğrenci alım şartları ve usûllerini konu alan bu araştırma nitel araştırma yöntem ve teknikleriyle oluşturulmuş ve tarihi durum çalışması deseninde yürütülmüştür. Bu çerçevede durum çalışmalarının verileri gözlem veya görüşmelerin yanı sıra doküman analizi yoluyla da elde edilebilmektedir (Olson, 2010; Swanborn, 2010). Dolayısıyla bu çalışmada, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştiren kurumlara alınacak adayların seçiminde, kurumun giriş şartlarının ve bu şartların uygulanma usûllerinin ortaya konabilmesi için gerekli veriler, yazılı dokümanların aracılığıyla elde edilmiştir. Bunlar kurumsal kayıtların tam metinleri veya bunlardan yapılan alıntılar, muhtelif resmî yazışmalar, resmî yayın ve raporlar, gazete haberleri vs. dokümanlardır.

Bu verilere Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi Başkanlığı, Millî Kütüphane, çeşitli İnternet siteleri (bilimsel dergilerin web sayfaları, TBMM e-kütüphane vs. gibi) ile Düstur ve Maarif Salnamelerinden doküman analizi (belgesel tarama) yoluyla yapılan çalışmalar sonucu ulaşılmıştır. Söz konusu veri

kaynaklarından 2013 Haziran ayında başlatılan veri toplama süreci sonunda elde edilen yazılı metinler araştırmanın veri toplama araçlarını oluşturmaktadır. Bunlar, devlet nezdinde değişik zaman aralıklarında ve çeşitli konu başlıkları altında oluşturulan kanunname, nizamnâme, talimatnâme gibi belgelerdir.

Bu araştırmanın bulguları, başta nizamnâme ve talimatnâmeler gibi dokümanlar olmak üzere çeşitli resmî metinler ışığında tespit edilerek ortaya konmuştur. Dolayısıyla bu metinler, araştırma için çok önemli olmakla birlikte; bunların net olarak ne anlam ifade ettiğinin açıkça belirtilmesi gerekir. Bu düşünceden hareketle oluşturulan aşağıdaki kısımda ilk olarak, verilerin yer aldığı nizamnâme ve talimatnâmelere dair açıklamalar yapılmış, sonrasında ise bu belgelerin yer aldığı düstur ve salname-ler hakkında bilgi verilmiştir.

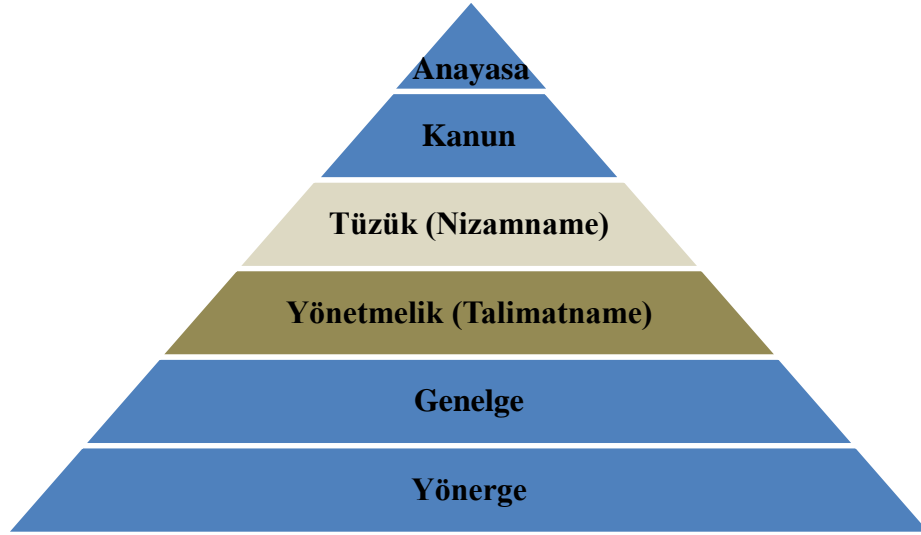
Nizamnâme, Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde, "tüyük" olarak geçmektedir. Tüyük ise herhangi bir kurumun veya kuruluşun tutacağı yolu ve uygulayacağı hükümleri sırasıyla gösteren maddelerin hepsi olarak açıklanmaktadır (<http://tdk.gov.tr/>). İçinde bulunulan dönemin gerektirdiği şekilde konulan esas ve düzen manasına gelen nizam sözcüğünden türeyen Nizamnâme, Develioğlu'nun (1978) sözlüğünde ise; "Tüyük, konulan nizam ve usûlü içine alan ve ne yolda hareket edileceğini bildiren resmî hükümler." olarak geçmektedir (s. 1009). Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 115. Maddesine göre ise; Bakanlar Kurulu tarafından, kanunun uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek üzere, yine kanunlara aykırı olmamak ve Danıştay incelemesinden geçirilmek koşuluyla çıkarılan yazılı hükümlerin bütünüdür (Gözler, 2010).

Buradan hareketle ve en genel ifadeyle bir kurum ya da kuruluşun faaliyet gösterdiği süreçte o kurum için uygulanacak kurallar bütünüdür.

Talimatnâme, TDK sözlüğünde "yönetmelik" olarak ifade edilmektedir. Bu ise "1- Bir kuruluşun çalışma yöntemini belirleyen kuralların tümü; 2- Bu kuralların yazılı olduğu belge, talimatnâme; 3- Hukuk, Yasa ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak amacıyla hazırlanan, düzenleyici kuralların yazılı olduğu resmî belge" olarak açıklanmaktadır. Bu çalışmada talimatnâme kavramı, söz konusu farklı anlamları arasından üçüncüsünü karşılar nitelikte kullanılmıştır. T.C. 1982 Anayasası'nın 125. Maddesine göre günümüzde Yönetmelikler, Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzel kişilerinin kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların, tüzüklerin

(nizamnâmelerin) uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı bir durum teşkil etmemek koşuluyla çıkardıkları yazılı hukuk kuralları metinleridir (Gözler, 2010).

Nizamnâme ve talimatnâmelerin, dolayısıyla tüzük ve yönetmeliklerin hukuk sistemindeki derece ve kuvveti, aşağıdaki Normlar Hiyerarşisi Piramidi'nde gösterildiği şekildedir:

Grafik 4: Normlar Hiyerarşisi Piramidi

Günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin bürokratik ve hukuki yapısının temelleri Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki gelişmeler neticesinde atılmıştır. Günümüzde çıkarılan tüzük ve yönetmeliklerin idarî ve yönetim alanındaki işlevi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde de büyük benzerliklerle sürdürülmekteydi. Sözgelimi 1839-1923 yılları arasında ülkede belli bir yerde bir mektep kurulması plânlandığında bunun için önceden çıkarılan padişah emri veya kanunların akabinde nizamnâmeler çıkarılmış, kurulacak mektebin genel şartları ve kuralları yazılı maddeler hâlinde kısa ve öz bir şekilde belirtilmiştir. Arkasından bu nizamnâmelerin uygulanmasını kolaylaştırmak ve daha ayrıntılı bir kurallar dizisi oluşturmak adına talimatnâmeler çıkarılmıştır. İşte bu araştırmada söz konusu nizamnâme ve talimatnâmeler gibi birincil kaynaklar temel alınarak araştırma verilerine ulaşılmıştır.

Söz konusu bu resmî metinlerin önemli bir kısmına düstur ve maarif salname-leri külliyatından ulaşılmıştır. Bu kısımda, bunlar hakkında bilgi vermek ve gerekli açıklamalarda bulunmak yerinde olacaktır.

Düstur, Develioğlu'nun (1978) Osmanca-Türkçe sözlüğünde “1- kanun, kaide, kural; 2- Vezir, müşür 3- Büyük defter; 4- Esas kaide. 5- devlet kanunlarını içine alan kitap” şeklinde geçmektedir (s. 231). Bir başka kaynakta ise Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de kuruluşundan itibaren resmî makamlarca çıkarılan kanun, nizamnâme ve diğer hukukî mevzuatı bir araya getiren külliyat olarak tanımlanmaktadır.

Tanzimat Dönemi'nde hazırlanmış ve kabul edilmiş olan kanun, tüzük ve yönetmelik gibi resmî metinlerin bir kitap içerisinde bir araya getirilme zaruretinden ötürü, ilk defa 1851 yılında, bu yıla kadarki hukuki metinleri içeren 142 sayfalık isimsiz bir kitap oluşturulmuştur. Daha sonra düstur olarak isimlendirilen bu kitap, 1866 yılında, bu yıla kadar kabul edilen söz konusu resmî metinlerin eklenip, yürürlükten kaldırılanların çıkarılmasıyla ikinci defa yayınlanmıştır. Bu tarihten sonra, yürürlükten kaldırılan hukuki metinlerin çıkarılması ve yeni kabul edilenlerin eklenmesi yoluyla belirli periyodlarla Düsturlar yayınlanmaya devam etmiştir. Düsturlarda yer alan kanunlar, nizamnâmeler ve diğer mevzuat, padişah tarafından tasdik tarihi esas alınarak sıralanmıştır. Genel olarak bu yayın dizisinde, yürürlüğe giren ya da yürürlükten kaldırılan kanun ve nizamnâmelerin yanı sıra devletlerarası antlaşma ve sözleşmeler, umumi mukaveleler, cemaat reislerinin beratları da yer almaktadır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nde hâlen yıllık olarak yayınlanmaya devam eden Düsturlarda, Osmanlı dönemi düsturlarında zikredilen söz konusu belgelerin yanında tekel hakkı tanıyan sözleşme ve imtiyaznâmeler, kanunların yorumuyla ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kararları, tüzüklerin yorumuyla ilgili Danıştay kararları, Bakanlar Kurulunca onaylanan sözleşmeler, Yargıtay ichtihadı birleştirme kararları vs. gibi metinler de yer almaktadır (Aydın, 1994:48-49).

Bu araştırmada Düsturlar, devletin resmî organlarınca çıkarılan kanun, kaide ve kuralları ihtiva eden metinleri içinde barındıran eser anlamıyla kullanılmıştır. Araştırmanın veri grubunu oluşturan kanunname, nizamnâme ve talimatnâme gibi belgelerin önemli bir kısmı düsturlardan elde edilmiştir.

Maarif salnameleri, Maârif-i Umûmiyye Nezâreti tarafından 1894/1895 yılından itibaren yayınlanmaya başlanan, Osmanlı Devleti'ndeki eğitim sistemine dair belge ve istatistikleri içeren eğitim-öğretim yıllıkları olarak tanımlanabilir. Adı geçen nezaretin 1898-1903 (1316-1321) yıllarında, *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (Millî Eğitim Bakanlığı Genel Yıllığı)* adıyla, altı defa yayınlamış olduğu bu yıllıklar

içerik bakımından oldukça zengin verilere sahiptir (Aydın, 2009:51-54). Söz konusu kaynaklarda Nezâretin tarihçesi, maarif nâzırları, memurlar, okullar ve kütüphaneler, imtihanlar ve mükâfat cetvelleri hakkında önemli bilgi ve belgeler yer almaktadır. Bu araştırmanın birincil kaynaklarını ifade eden nizamnâme ve talimatnâme gibi belgelerin bir kısmına da Maarif Salnamelerinden ulaşılmıştır.

Araştırmanın zamansal sınırları olan 1839-1923 yılları arasında, öğretmen yetiştiren kurumlarla ilgili farklı tarihlerdeki düzenlemeleri içeren ve araştırmanın birincil kaynak grubunu oluşturan nizamnâme ve talimatnâmelerin adeti, tarihi, adı, künyesi ve ulaşım yerine ilişkin bilgilerle, bunların bazılarının incelendiği çalışmalar aşağıdaki tabloda ayrıntılı ve net bir şekilde ifade edilmiştir:

Tablo 9: Öğretmen Yetiştiren Kurumlarla İlgili Nizamnâme ve Talimatnâmeler

No	TARİH	ADI-BAŞLIĞI	KÜNYE BİLGİSİ	BULUNDUĞU YER
1	1 Mayıs 1851 (H. Selh-i Cemaziyelâhir 1267)	Darülmualimîn Nizamnâmesi	BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, İ.MVL., 211,6894.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),
			Akyüz, 1990	
			Ünal ve Birbudak, 2013	
2	1 Eylül 1869 (24 cemaziel evvel 1286)	Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi	Düstur, H.1289:184-219	Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kütüphanesi,
			Bilim, 2002a: 437-474	
3	27 Ekim 1891 (H.23 Rebiülevvel 1309-R.15 Teşri-nievvel 1307)	Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslının Dârümuallimîn Hak-kındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme (Dârümuallimîn Nizamnâmesi)	MS, H. 1316:130-134.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (TDVİAM) Kütüphanesi
			MS, H. 1317:132-136.	TDVİAM Kütüphanesi
			MS, H. 1318:133-140.	TDVİAM Kütüphanesi ve Milli Kütüphane (yer numarası: 06 Mil EHT A 5334)
			BOA, İ.MM., nr. 5394.	BOA
			Külekçi, 2010: 150-156.	
4	29 Temmuz 1895 (7 saferül hayr 1313- 17 Temmuz 1311)	Dârümuallimât ile ihtiyat kısmına mahsus talimattır	MS, H. 1317 Yılı, 321-342.	TDVİAM Kütüphanesi
5	12 Ağustos 1900 (H. 16 rebiülâhir 1318/R. 30 Temmuz 1316)	Dârülfünûn-ı Şahane Nizamnâmesi	BOA, DUİT, 115/31_3,6.	BOA
			BOA, A.DVNS.NZAM.d, no: 9 (31-36).	
			(MS, H. 1319: 19-23)	

6	23 Mayıs 1908 (r. 10 Mayıs 1324/Hicrî 21 Rebiül Ahir 1326)	Dârümuallimîn Nizam-Nâmesi'ni Tadilen Kaleme Alınan Nizamnâme Lâyhâsıdır	BOA, Maarif Tedrisât-ı Âliye, 15/114	BOA
			Kaya, 2012-2013.	
7	10 Haziran 1909 (H. 21 Cemaziyelevvel 1327/R. 23 Mayıs 1325)	Tahsil-i ibtidai layihayı kanuniyesi (İlköğretim Kanun Tasarısı)	BOA, ŞD.TNZ, 224/80_2,6.	BOA
			DAGM, 2014:244-251.	
8	5 Temmuz 1915 (H.22 Şaban 1333-R.22 Haziran 1331)	Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi	Düstur, H.1336:649-659.	TBMM Kütüphanesi,
			Maarif-i Umumiye Nezaretî. (1331). <i>Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi</i> . İstanbul: Matbaa-yı Âmire.	
			Ünal ve Bırbudak, 2013.	
9	30 Ocak 1917 (H.6 Rebiülâhir 1335-17 Kanunisâni 1332)	Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidaiye Talimâtnamesi (DDİT), (148 madde)	Matbaa-i Amire, İstanbul.	Millî Kütüphane
			Faik Reşid, 1927:326-353	
10	27 Mart 1917 (R. 27 Mart 1333)	İnas Dârülfünûnuna Talibat Kayd ve Kabulü Hakkında Talimatnâme	BOA. MF. ALY. 115/13-1,	BOA
			Baskın, 2008.	
11	9 Nisan 1918 (R. 9 Nisan 1334)	İnas Dârülfünûnu Talimatnâmesi	BOA. MF. ALY. 115/13-1	BOA
			Baskın, 2008.	
12	20 Ekim 1919 (M. 25 muharrem 1338/R. 21 Teşrinievvel 1335)	Dârülfünûn-ı Osmanî Nizamnâmesi	Düstur, İkinci tertip, c. 11, 401-409.	TBMM Kütüphanesi,
13	?	Bazı Vilayatta Ba İrade-i Seniyye Küşad Olunmuş Olan Dârümuallimîn-i Sıbyan Şubelerine Dair Talimattır	MS, H. 1316:353-357 MS, H. 1317:398-401	TDVİAM Kütüphanesi

Yukarıdaki tabloda açıklandığı üzere; araştırmanın zamansal dönemi içerisinde incelenen *ilk belge*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı olan 1 Mayıs 1851 tarihli *Dârümuallimîn Nizamnâmesi*'dir. Bu Nizamnâme beş ana bölüm ve on altı maddeden oluşmaktadır. 1848 yılında kurulmuş olan Dârümuallimîn'in ilk Nizamnâmesi olma özelliğini taşıyan bu belge, Ahmet Cevdet Efendi (Paşa) tarafından hazırlanmıştır. İlk defa Akyüz (1990) tarafından

Dârümuallimîn İlk Nizamnâmesi (1851), Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa adı altında ayrıntılı bir çalışmayla ortaya konan bu Nizamnâme’de; okulun idari ve mali yapısı, öğretim süresi, öğrenci sayısı, öğrenci giriş şartları ile öğretmen adaylarının sosyal ve mali hakları vs. gibi işleyişe dair birçok husus yer almaktadır.

Türk eğitim tarihi açısından önemli bir noktayı oluşturan 1869 tarihinde ilân edilen *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi* araştırmada kullanılan ikinci belgedir. Bu belgenin bulunduğu Düsturlar ve diğer düsturlar TBMM kütüphanesi ve TBMM web sayfasının e-kaynaklar kısmında yer almaktadır. 5 bölüm ve 198 madde olarak hazırlanan 1869 Nizamnâmesi’nde, Osmanlı eğitim sisteminin ilkokuldan üniversiteye kadar bütün öğretim kademelerindeki eğitim-öğretimin özellikleri, genel olarak tüm eğitim kurumlarındaki yönetim ve işleyişin ne şekilde sağlanacağı, okuldaki öğretmen vs. görevlilerin maaşları, okutulacak dersler, okullara öğrenci alım şartları, usûlleri vs. gibi birçok konuda düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca eğitim sisteminin temelinde yer alan öğretmen yetiştirme uygulamalarına ilişkin konular Nizamnâme’de yer alan önemli konulardandır. Türk eğitim tarihi için önemli bir yere sahip olan bu Nizamnâme’ günümüz Türkçesi ile de yayınlanmıştır.

İncelenen üçüncü belge, 1851 ve 1869 yılı Nizamnâmeleri’ndeki eksikliklerin giderilmesi düşüncesiyle yayınlanan 29 Ekim 1891 (H.23 Rebiülevvel 1309-R.15 Teşrinievvel 1307) tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi’nin İkinci Faslının Dârümuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme layihası* dır. Bu layiha Dârümuallimîn’in asıl Nizamnâmesi olan 29 Ekim 1891 tarihli Nizamnâme’nin taslak hâlidir. Maarif salnamesinden elde edilen ve 21 maddeden oluşan bu Nizamnâme layihasında Dârümuallimîn ile ilgili önemli düzenlemeler bulunmakla beraber okulun âliye bölümüyle ilgili açıklamalara özel bir yer ayrılmıştır. Nizamnâmenin sonuna bir de ibtidaiye, rüşdiye ve âliye şubelerinde uygulanacak ders programı eklenmiştir (M.S., 1316: 130-134).

27 Ekim 1891 tarihli bu layihanın (tasarının) resmîyet kazandığı Nizamnâme, Cahit Külekçi’nin (2010) günümüz harflerine çevirerek yayımlamış olduğu 29 Ekim 1891 tarihli “*Dâru’l-Muallimîn Nizamnâme-i Cedîdi*” dir**. 22 maddeden oluşan bu

** Cahit KÜLEKÇİ (2010), adı geçen nizamnâmenin tarihini 1892 olarak yanlış vermiştir. Belgede yer alan H. 25 Rebiül Evvel 1309 tarihi, TTK’nın tarih çevirme kılavuzuna göre miladi olarak 29 Ekim 1891’e den gelmektedir. Ayrıca makalede, söz konusu nizamnâmenin Dârümuallimînlerle ilgili son nizamnâme olduğu belirtilmiştir. Ancak bunun da yanlış bir tespit olduğu, bu araştırmanın ilgili yerlerinde kullanılan ve teferruatı verilen 1908 ve 1915 yıllarındaki iki önemli Nizamnâme’den anlaşılmaktadır.

Nizamnâme’de okulun her bölümünde uygulanacak olan ders programı metin içinde verilmiştir. Dârümuallimînlerle ilgili önemli düzenlemeler içeren bu Nizamnâme’nin 21. Maddesine göre; Maarif Umumiye Nizamnâmesinde bu Nizamnâme’ye ters düşen hükümlerin yürürlükten kaldırılmış olduğu belirtilmiştir. Burada yer alan düzenlemelerden genel olarak; Dârümuallimîn ile ilgili mevzuatta eksikliklerin olduğu, 1891 Nizamnâmesi’yle bu eksikliklerin giderilerek söz konusu okulların ileriye dönük gelişebilmesi ve öğretmen yetiştirme sisteminin daha sağlam bir zemine oturtulabilmesi için gayret gösterildiği anlaşılmaktadır. Bu Nizamnâme’nin 1851 ve 1869 nizamnâmelerinden daha ayrıntılı bir şekilde oluşturulmuş olduğu fark edilmektedir. İlk bakışta aralarında iki gün tarih farkı bulunduğu görülen bu Nizamnâme ile 27 Ekim 1891 tarihli Nizamnâme layihası arasında;

- Her şubenin ders programlarına ayrıntılı bir şekilde ayrı ayrı yer vermesi,
- Okulda bulunması gereken alet-edevat,
- Maarif-i umumiye nizamnamesinde yer alan hükümlerin mefuh olarak görülüp görülmemesi,

vs. hususlarında da farklılık bulunmaktadır.

Açıkçası, iki ayrı belge arasında yukarıda belirtilen hususların dışında pek bir fark olmamakla beraber maddelerinin de çoğunun örtüşmektedir. Dolayısıyla bu araştırma boyunca, Maarif salnamesinden edinilen orijinal metni elimizde bulunan 29 Ekim 1891 tarihli nizamnâme layihası baz alınmıştır (MS, 1316: 130-134).

Araştırmada kullanılan dördüncü sıradaki belge, 29 Temmuz 1895 (H. 7 saferül hayr 1313/ R. 17 Temmuz 1311) tarihli “*Dârümuallimât ile ihtiyat kısmına mahsus talimatnâme*” başlığını taşımaktadır. Söz konusu talimatnâmede kadın öğretmen yetiştiren bir kurum olarak Dârümuallimât’ta öngörülen düzenlemeleri içermektedir. Okulun idarî yapısı, öğretim kadrosu, öğrencileri, ders programı vs. konularda yeni düzenlemelerin yer aldığı ve toplam 82 maddeden oluşan bu talimatnâmenin son bölümünde, Dârümuallimât’ın 1., 2. ve 3. senelerine ilişkin ders programı da yer almaktadır. H. 1317 yılı Maarif Salnamesi’nden ulaşılan bu Talimatnâme, 1895 yılına kadar Dârümuallimâtla ilgili yayınlanmış, ulaşılabilen en kapsamlı, resmî düzenlemedir.

Beşinci sıradaki belge, 12 Ağustos 1900 (H. 16 rebiülahir 1318/R. 30 Temmuz 1316) tarihli *Dârülfünûn-ı Şahane Nizamnâmesi*’dir. Bölümler hâlinde ve 27 maddeden oluşan Nizamnâme’nin Şerait-i Duhul ve Kabul” başlıklı bölümünde oku-

la giriş için gerekenler ve kayıt usûlleri hakkında 11 madde yer almaktadır. Darülfünun'un genel kurumsal bilgileri ve işleyişi, öğretim düzeni ve programı vs. konular hakkında hükümler bulunan bu Nizamnâme'nin orijinal metnine BOA'da bulunan Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun sicilleri Nizamat Defterlerinden ulaşılmıştır. Ayrıca H. 1319 yılı Maarif Salnamesinde de matbu olarak yer almaktadır (S. 19-23).

Araştırmada kullanılan altıncı sıradaki belge, 23 Mayıs 1908 (R. 10 Mayıs 1324/Hicrî 21 Rebiül Ahir 1326) "*Dârülmualimîn Nizamnâmesi'ni Tadilen Kaleme Alınan Nizamnâme Lâyihasıdır.*" başlığını taşıyan nizamnâmedir (Kaya, 2012-2013, Maarif-i Tedrisât-ı Âliye, 15/114). Bu Nizamnâme Dârülmualimîn'in ülkedeki idâdîlere öğretmen yetiştirmek için açılan kısmı olan Âliye bölümü için kaleme alınmıştır. 28 maddeden oluşan söz konusu belgede, Dârülmualimîn'in dayandığı temel ilkeler, okulun giriş şartları ve usûlleri, ders programları, imtihanlarının ne şekilde olacağı, okuldaki mezun olanların istihdamları vs. konular yer almaktadır.

Yedinci sıradaki belge, öğrenci giriş alımları hakkında giriş şartları ve usûlleri hakkında veriler sunan 10 Haziran 1909 tarihli Tahsil-i İbtîadi Layiha-yı Kanuniyesi başlığını taşıyan İlköğretim Kanun Tasarısı'dır. Aslında bu belgenin içinde yer alan maddelerde "*İş bu Nizamnâmeyle*" şeklinde başlayan ifadelerden dolayı bunun kanun tasarısından öte bir nizamnâme olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada nizamnâme olarak yer almış ve bu şekilde değerlendirilmiştir. Söz konusu bu Nizamnâme, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin yetersiz kalması nedeniyle hazırlanmıştır. Nizamnâme'de yer alan maddelerde, 7-11 yaş arası erkek çocuklarının eğitimini zorunlu hâle getirilmiştir. Bu doğrultuda açılacak veya yeniden düzenlenecek olan köy ve mahalle mekteplerinin vasıfları, öğretmenlerinin Dârülmualimîn mezunu olmaları gerektiği gibi konular hükme bağlanmıştır.

Sekizinci sıradaki belge, 5 Temmuz 1915 (H.22 Şaban 1333-R.22 Haziran 1331) tarihli olup *Dârülmualimîn ve Dârülmualimât Nizamnâmesi* başlığını taşımaktadır. 1848-1923 dönemine ait olan ve ulaşılabilen Nizamnâme'ler arasında, müstakil olarak Dârülmualimîn ve Dârülmualimât ile ilgili düzenlemeleri içeren sonuncu ve en kapsamlı nizamnâme'dir. Bu Nizamnâme Düstur'da yer aldığı gibi orijinal nüshasına Millî Kütüphane'den ulaşılabilir. 6 bölüm 39 maddeden oluşan Nizamnâme'de, İstanbul'daki Dârülmualimîn ve Darülmualimat ilgili özellikle okulun teşkilat yapısı ve idare ve yönetimi konularında köklü değişikliklere gidilmiştir. Okulların ders programları zenginleştirilerek eğitim-öğretim süreci tüm ayrıntılarıyla

ele alınmıştır. Bu Nizamnâme'nin 21 Haziran 1930 yılına kadar geçerliliğini koruduğu bilinmektedir.

Araştırmada kullanılan *dokuzuncu* belge, 30 Ocak 1917 (H. 6 Rebiülâhir 1335/R. 17 Kanunisâni 1332) tarihli *Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtidaiye Talimâtnamesi'dir* (DDİT). Bu Talimatnâme, 1915 yılında yayımlanan Nizamnâme'de belirtilen hükümlerin detaylı bir şekilde açıklamasını şeklindedir. Muhtemelen 1915 Nizamnâmesi'nin uygulanmasını kolaylaştırmak ve Nizamnâme'de belirtilmeyen daha ayrıntılı konular hakkında bilgi vermek amacıyla çıkarılmıştır. 10 bölüm ve 148 maddeden oluşan bu Talimatnâme'de, Dârülmualimîn ve Dârülmualimât'ın işleyişinde uyulması gereken tüm kural ve kaideler ile idareci, öğretmen ve öğrencilerin görev sorumlulukları hakkında ayrıntılı açıklamaların yer aldığı görülmektedir. Bu düzenlemeyle Dârülmualimîn ve Dârülmualimât'ta teşkilat ve öğretim programları açısından önemli değişiklikler kaydedilmiştir.

Onuncu sıradaki belge, bu araştırmada kullanılmış olan İnas Dârülfünûn hakkındaki iki önemli belgeden ikincisi olan 27 Mart 1917 (R. 27 Mart 1333) tarihli *İnas Dârülfünûnuna Talibat Kayd ve Kabulü Hakkında Talimatnâme'dir*. Tek sayfada yer alan altı maddeden oluşan bu Talimatnâme İnas Dârülfünûnuna alınacak gbaşvuran adaylarda aranan şartlar belirtilmiş, adayların kayıt ve kabul muamelesi açıklanmıştır. Yalnızca, adayların okula giriş şartları ve usûllerini temele alarak oluşturulmuş bir belge olması dikkat çekmektedir.

On birinci sıradaki belge, İnas Dârülfünûnu hakkında 9 Nisan 1918 (R. 9 Nisan 1334) tarihli olup *İnas Dârülfünûnu Talimatnâmesi* başlığını taşımaktadır. Bu belge Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA. MF. ALY. 115/13-1) kayıtlı olup, Bahar Baskın'ın (2008) makale çalışmasında orijinal-Osmanlıca metin olarak yayınlanmıştır. Toplam 33 madde ve 6 bölümden oluşan Talimatnâme, okulun idari yapısı, disiplin ve diğer konular hakkında önemli bilgiler içermektedir.

On ikinci sıradaki belge 11 Ekim 1919 (H. 15 muharrem 1338/R. 11 teşrin-i evvel 1335) tarihli *Dârülfünûn-ı Osmanî Nizamnâmesi'dir*. Düsturdan ulaşılan bu Nizamnâme' ile Darülfünun'un genel olarak tüm işleyiş konularını içeren birtakım yeni düzenlemeler yapılmıştır. Nizamnâme'nin en dikkat çeken kısımlarından biri Darülfünuna ilmi özerklik verildiğini belirten maddesidir. Bunun dışında genel olarak darülfünunun tüm fakültelerini kapsayacak şekilde okulun idari ve yönetim me-

kanizması ile öğrenci ve öğretmenleri ilgilendiren birtakım konular ele alınmıştır. Okula öğrenci alım şartları ve usûlleri ise genel ifadelerle belirtilmiş, her bir fakültenin nasıl öğrenci alımı yaptığı konusunda özele girilmemiştir.

On üçüncü sıradaki belge *Bazı vilayetlerde ba irade-i seniyye küşad olunmuş olan Dârülmualimîn-i sıbyan şubelerine dair talimattır* başlığını taşımaktadır. Tam olarak tarihi bilinemediği için birincil kaynakların tanıtıldığı yukarıdaki tabloda en son sıraya konulmuştur. Bununla beraber içinde yer aldığı Maarif Salnamesi'nin yayımlanma tarihinin H. 1316 (1898/1899) olduğundan ötürü bu yıldan daha önceki bir tarihte yayımlanmış olduğu açıktır. Diğer yandan 9 maddeden oluşan bu Talimatnâme vilayetlerdeki Dârülmualimîn-i Sıbyanların kırsal bölgelerdeki sıbyan mekteplerine muktedir öğretmenler yetiştirmek üzere 2 yıl olarak açılmış olduğunu belirtmektedir. Nizamnâme'de bu okulların kurulmasındaki amaç ve esasların yanında bunların genel işleyiş düzeninin ne şekilde olacağı, ders programları vs. gibi önemli veriler yer almaktadır. Dârülmualimîn-i Sıbyanlara öğrenci alımındaki giriş şartları ve usûlleri konusu, sadece dördüncü maddesinde kısa bir şekilde belirtilmiştir.

Buraya kadar ele alınan nizamnâme ve talimatnâmelerin uygulanma durumu ile ilgili tam olarak kesin hükümlerde bulunmak zordur. Resmî makamlarca yapılan bu tür resmî düzenlemelerin hemen uygulamaya geçirilmesi bugün bile birtakım zorluklar doğurmaktadır. Kaldı ki 19. yüzyıl boyunca oldukça güçsüzleşmiş ve 20. yüzyılın başlarında yıkılmaya yüz tutmuş olan Osmanlı Devleti'nde çıkarılan kanun, nizamnâme ve Talimatnâme gibi resmî hükümlerin uygulamaya geçirilebilmesi çok daha fazla güçlüğü beraberinde getirmekteydi. Nitekim Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi yayınlandığı yıl veya ondaki sonraki süreçte tam anlamıyla uygulanamamıştır. Örneğin Dârülmualimîn'in idadi kısmı birkaç yıllık gecikmeyle ancak 1874 yılında açılabilmiştir. Öteyandan hiç gerçekleştirilememiş olan hükümler de vardır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde nizamnâme ve talimatnâmelerin kâğıt üzerinde kalarak hayata geçmemesi olağan durumlardandır. Dolayısıyla bu çalışmada incelemeye alınan söz konusu resmî hükümler içeren belgelerin uygulanıp uygulanmadığı veya ne ölçüde uygulandığı konusu muğlâktır. Bu durumu açıklığa kavuşturmak adına, belgelerin uygulanma durumuyla ilgili bilgi veren alanyazında yer alan bazı yayınlardan faydalanılarak bu konuda olabildiğince aydınlatıcı olmaya çalışılmıştır. Metin içinde ilgili yerlerde bu duruma ilişkin bilgi verilmiştir.

Söz konusu Nizamnâme ve Talimatnâmelerin yanında; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştiren kurumlarla ilgili veriler sunan ve bu araştırmanın diğer birincil kaynak grubunu oluşturan belgeler aşağıda tablo hâlinde sunulmuştur:

Tablo 10: Diğer Birincil Kaynaklar

TARİH	ADI-KONU BAŞLIĞI	KÜNYE BİLGİSİ
?	Dârümuallimîn	MS, H. 1316 yılı, 234
?	Dârümuallimât	MS, H. 1316 yılı, 639-646
?	Dârümuallimât Ders Cetveli	MS, H. 1316 yılı, s. 292
?	Dârümuallimâtta Okunan Derslerin Tafsilatı	MS, H. 1316 yılı 454-481
25 Temmuz 1847 (11 Şaban 1263)	Meclis-İ Maarif-İ Umumiye'nin 25 Temmuz 1847 (11 Şaban 1263) Tarihli Dârümuallimîn'in Açılma Gerekçesi İle İlgili Bir Mazbatası	BOA, İrade Dâhiliye, No 8034, Hicrî 1263. (Akyüz, 2008)
29 Mart 1848	"Dârümuallimîn'in Açılışı" (Haber Metni)	29 Mart 1848 tarihli ve 372 Nolu Takvim-i Vekayi Gazetesi
27 Nisan 1870	"Dârümuallimât'ın, 26 Nisan 1870 Salı Günü Açılı- şındaki Maarif Nâzırı Saffet Paşa'nın Nutku"	Takvîm-i Vekayi, 25 Mu- harrem 1287, No: 1217
	Dârümuallimîn'den 1304-5-6-7-8-9-10 Yıllarında Mezun Olup Şehadetname Alanların Listesi	MS, 1317 Yılı, 686-701
	Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlar	TCMVİM, 1341:44-45
	Dârümuallimîn'in Bidayet Küşadından Beri Me- zun Oluşum Talebatı	MS, H. 1318:771
29 Ekim 1891 (H. 23 tebiülevvel 1909/R. 15 teşrin- i evvel 1307)	Dârümuallimîn-in Zamanın İhtiyaçlarına Göre İslahı (1891 Dârümuallimîn Nizamnâmesi'nin Onay Yazısı)	BOA, İMMS, 126/5394_1, 4; DAGM, 2014:204-207
1900-1901 (H. 1318)	Muallimlikte Mesleki İhtisas Tesisine Dair Talimat	MS, H. 1318:517-520
5 zilkade 1331/23 Eylül 1329	Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati	Düstur, H.1332:804-823
1341	Maarif Vekaleti İhsaiyyat Mecmuası (1339-1340),	TCMVİM, 1341:44
18 Ocak 1909	Halide Edib Adıvar, Kız Mektepleri Hakkında Bir Mühime-i Mütalaa,	(Adıvar, 1908)
30 Ocak 1917 (H.6 Rebiülâhir 1335-17 Kanunisâni 1332)	Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidaiye Talimatnamesi (DDİT), 148 Madde	Matbaa-i Amire, İstanbul H.6 Rebiülâhir 1335-17 Kanunisâni 1332. (yayın- lanma tarihi); Faik Reşid, 1927:326-353
1927	Mıntaka-i Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinin Kayd ü Kabul Şartları	Faik Reşid, 1927:354
1926	Orta Tedrisat Mekteplerinde Musiki Muallimliği İmtihanı Şeraiti Talimatnâmesi	Faik Reşid, 1927:583-585
	Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye Talimatnâmesi	Faik Reşid, 1927:279.
1900	Dârülfünun-ı Şahane Ders Programları	MS, H. 1319:65-66)
?	Dârülfünun'un Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kararname	Düstur, H.1330:697.
15 Mart 1915	Ana Mektepleri Nizamnâmesi	İMMS, 194/12_2,3; DAGM, 2014:308-310

Söz konusu resmî metinlerin yanında, ilgili alanyazında yer alan sözlük, ansiklopedi, çeşitli araştırma-inceleme eser, makale ve tez gibi dokümanlara da başvurulmuştur.

Ayrıca bu araştırmada kullanılan tüm Osmanlıca belgelerdeki Miladi, Hicri ve Rumi takvimlerle ilgili tarih çevirme işlemleri, Türk Tarih Kurumu (TTK) tarafından bu amaçla geliştirilen bir program olan *Tarih Çevirme Klavuzu* esas alınarak yapılmıştır (<http://www.ttk.gov.tr/>).

3.3. VERİLERİN ANALİZİ VE ÇÖZÜMLENMESİ

Bu araştırmanın birincil kaynak grubunu oluşturan, Osmanlı'nın 1839-1923 yıllarında öğretmen yetiştiren kurumlarla ilgili olarak yayımlanmış nizamnâme ve talimatnâme gibi dokümanların analizi ve çözümlenmesinde, nitel araştırmalarda sıkça kullanılan *içerik analizi yöntemi* kullanılmıştır.

İçerik analizi genellikle mülakat dökümleri, günlükler, dökümanlar vb. gibi hacimli olan nitel materyali (metinleri) ele alarak temel tutarlılıklarını ve anlamlarını belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabası girişimlerini ifade etmektedir. İçerik analizi ile metinler üzerinde temel anlamlar arama süreci örüntü veya tema analizi olarak adlandırılır (Patton, 2014:453).

Bir başka tanıma göre içerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük tema kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir yöntemdir. Bu yöntemin amacı metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelime veya kavramların varlığını belirlemektir. Bu yöntemde araştırmacı, belirlemiş olduğu kelime ve kavramların varlığını, anlamlarını ve bunlar arasındaki ilişkileri belirler ve bunları analiz ederek metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunur (Büyüköztürk vd., 2013).

Özetle, bu nitel analiz yöntemi, eldeki yazılı bilgilerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesi ve belirtilmesi işlemidir. Sosyal bilimlerde sıkça kullanıldığı görülen içerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla kitap, kitap bölümü, mektup, tarihsel dokümanlar, gazete başlıkları ve yazıları gibi bir metinde geçen ifadelerin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir yöntem olarak tanımlanabilir. Tabii buradaki yinelenebilir ifadesinden kasıt, iki farklı araştırmacının aynı verileri içerik analizine tabi tutmasıyla büyük ölçüde aynı sonucun ortaya çıkacak olmasıdır.

1839-1923 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde faaliyet göstermiş olan öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerini belirlemeye yönelik yapılan doküman incelemesi sonucu nizamnâme ve talimatnâme türündeki 13 farklı dokümana ulaşılmıştır. Osmanlıca olan bu belgelerin içerik analizi sürecinde ilk olarak, bir tür yönetilebilir sınıflandırma elde etmek için, belgeler baştan sona ayrıntılı bir şekilde okunmuştur. Ardından bu belgelerde iki önemli örüntüyü ifade eden giriş şartları ve giriş usûlleri temalarıyla ilgili olan kısımlar net olarak belirlenmiştir. Belgelerde katagorize edilen ve akabinde kodlanan temalara ilişkin bilgiler Osmanlıca traskripsiyon kurallarına uygun bir şekilde günümüz Türkçesine çevirilmiş, arkasından metin sadeleştirme işlemi yapılmıştır. Metinlerin içerik analizi sonucunda, belirlenmiş temalar dahilinde bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca bu Nizamnâme ve talimatnâmelerdeki giriş şartları ve usûlleri ile ilgili kısımların (maddelerin) orijinal görüntüleri, araştırmanın ekler bölümünde kronolojik bir sıra hâlinde sunulmuştur (Bkz.Ekler).

Öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci giriş şartları ve usullerine ilişkin dokümanlarda yer alan Osmanlıca veriler oluşturulan içerik analizi tablolarıyla incelenmiştir. Bu tabloların formatını yansıtan örnek bir tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 11: Veri Analizi İçin Oluşturulan Tablo Örneği

No	Belge	Şerait-i Duhûl	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri

Araştırmaya dahil edilen veriler, söz konusu bu içerik analizi tabloları aracılığıyla incelenmiştir. Bu tablolarda yer alan ilk sütun numaralandırma, ikinci sütun veri kaynağı, üçüncü sütun verilerin Osmanlıcadan latin harflerine çevirisi, dördüncü ve beşinci sütun tematik olarak iki katagoriye ayrılmış olan giriş şartları ve giriş usûlleri örüntülerini ifade etmektedir. Söz konusu giriş şartları teması okula giriş için adaylarda aranan genel özellikleri ve kriterleri ifade etmektedir. Giriş usûlleri teması ise gerekli şartları sağlayan adayların okula kayıt-kabul işlemlerinin ve prosedürlerin ne şekilde ve nasıl bir usülle gerçekleştirileceğini anlatmaktadır. Örneğin günümüzde doktora eğitimi için herhangi bir programa başvuru şartları arasında en az bir yabancı dili orta düzeyde bilmek şartı vardır. Bu programa giriş için adayda bulunması gere-

ken bir özellik olarak “*yabancı dil bilmek*” giriş şartı temasına girmektedir. Öteyandan bu şartın uygulanma usûlünde yani doktora programına başvuru esnasında adayın Yabancı Dil Sınavı’ndan (veya eşdeğerliliği kabul edilen bir sınavdan) başarılı olduğunu gösterir sonuç belgesi ibraz etme durumu giriş usûlü temasına girmektedir.

Öğretmen yetiştiren her kurumla ilgili söz konusu içerik analizi tabloları sunulduktan sonra ek olarak, bunlara ilişkin frekans değerlerini ortaya koyan analiz tabloları da oluşturulmuştur. Bu tablolarda ise bir öğretmen yetiştiren kurumlar için belirlenen bir giriş şartı ya da usûlünün süreç içerisinde yayımlanan resmî metinlerin kaç tanesinde yer aldığını yani sıklık derecesini ölçmek hedeflenmiştir.

Araştırma verilerinin analizi sürecinde yer alan gerek Osmanlıca belgelerin günümüz Türkçesine transkripsiyon kurallarına bağlı kalınarak çevirilmesi gerek içerik analizindeki temalara uygun olan verilerin sadeleştirip tabloya yerleştirilmesi ve kodlanması gibi analiz sürecinin tüm aşamalarında tarih bilimi alanında doktor ve eğitim bilimleri alanında doçent doktor unvanına sahip olan iki uzmanın görüşüne başvurulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın giriş bölümünde ayrıntılı bir şekilde açıklanarak belirlenen ana probleme ilişkin verilerin içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, bu bölümde alt başlıklar hâlinde verilmiştir. Her bir öğretmen yetiştiren kurum için tablo şeklinde sunulan bulguların farklı bir değerlendirmesini yapmak amacıyla frekans değerlerinin ölçüldüğü genel değerlendirme tabloları da oluşturulmuş ve bu şekilde bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümdeki bulgular, araştırmanın “Kaynak Özetleri” başlığını taşıyan ikinci bölümünde ele alınan öğretmen yetiştiren kurumlara ait başlıklarla aynı kronolojik sıra içerisinde verilmiştir. Ayrıca bölüm sonunda araştırmadan elde edilen tüm bulgular, tek bir tabloda gözler önüne serilerek analitik ve karşılaştırmalı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

4.1. TANZİMAT’TAN CUMHURİYET’E (1839-1923) ÖĞRETMEN YETİŞTİREN KURUMLARA GİRİŞ ŞARTLARI VE USÛLLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Devletinde faâliyet göstermiş olan öğretmen yetiştiren kurumlar, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmanın en önemli amacı bu kurumlara giriş şartları ve usûlleri ile ilgili özgün bulgulara ulaşmaktır. Bu konu ve amaç dahilinde başlatılan araştırma sürecinde, doküman incelemesiyle elde edilen nizamnâme ve talimatnâme türündeki birincil kaynaklardan elde edilen veriler kronolojik bir şekilde sınıflandırılmıştır. Araştırmanın ekler kısmında konu ile ilgili kısımlarının Osmanlıca görüntüleri sunulan 13 adet Osmanlıca belgenin içerik analizi ile çözümlenmesinden çıkan bilimsel sonuçlar, bu bölümde altbaşlıklar hâlinde ortaya konmuştur.

Bulguların sunumunda, oluşturulmuş olan içerik analizi tablolarından büyük ölçüde faydalanılmıştır. Bu tablolarda yer alan ilk sütun numaralandırma, ikinci

sütun veri kaynağı, üçüncü sütun verilerin Osmanlıca'dan latin harflerine çevirisi, dördüncü ve beşinci sütun tematik olarak ikiye ayrılmış olan giriş şartları ve giriş usûllerinin içerik analizine tabi tutulmuş hâlini ifade etmektedir. Söz konusu *giriş şartları* teması okula giriş için adaylarda aranan genel özellikleri ifade etmektedir. *Giriş Usûlleri* teması ise gerekli şartlara sahip olan adayların okula kayıt-kabul işlemlerinin ne şekilde gerçekleştirileceğini ifade etmektedir. Örneğin bir öğretmen okuluna öğrenci alımında istenen “idadi okullarından mezun olmak” durumu giriş şartı temasına; bu şartın uygulanma usûlünde yani okula başvuruda istenen idadi diploması ibraz etme durumu ise giriş usûlü temasına girmektedir.

4.1.1. Dârümuallimîn'e Giriş Şartları ve Usûlleri İle İlgili Bulgular

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda öğretmen yetiştiren kurumlar Tanzimat Döneminde açılmaya başlanmıştır. Bu kurumların ilki, 1848 yılında açılan Dârümuallimîn-i Rüşdi'dir. Erkek öğretmen yetiştirmek için kurulan bu okula zamanla Dârümuallimîn-i sıbyan (ibtidai) ve Dârümuallimîn-i İdadi (Ali) gibi bölümler eklenmiştir.

Dârümuallimîn'e öğrenci alımında istenen şartlar ve bunların uygulanma usûlleri ilgili nizamnâme ve talimatnâmelere dayalı olarak elde edilen bulgular aşağıda, bölümlere göre oluşturulan altbaşlıklarda sunulmuştur.

4.1.1.1. Dârümuallimin-i Rüşdiye Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

Dârümuallimin-i Rüşdi, Osmanlı Devleti'nde 16 Mart 1848 tarihinde açılan modern anlamda erkek öğretmen yetiştiren ilk kurumdur. Bu tarihlerden önce ülkede, ilk ve orta öğretim düzeyinde açılan modern örgün eğitim kurumlarının artmasıyla birlikte, bu okullarda eğitimin niteliğinin sağlanması ve amaca hizmet etmesi için eğitim-öğretimden iyi anlayan, yeni usûl ve yöntemlere hâkim, nitelikli öğretmenler yetiştirilmesinin gerekliliği anlaşılmıştır. Ancak çeşitli güçlükler içinde açılabilen bu kuruma öğrenci alımında birtakım sorunlar yaşanmıştır. Yeni usûl ve yöntemlerle kurulması ve faaliyet göstermesi öngörülen bu okula alınacak öğrenciler yine mevcut şartların güçlüğü nedeniyle eski usûlle öğrenim gören medrese öğrencileri ve öğrenimini tamamlamış medrese mezunları arasından seçilmiştir. Tabii bu seçim gelişmiş bir şekilde yapılmamış, belli kriterler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda Dârümuallimin-i Rüşdi'nin açılış ve kapanış tarihleri olan 1848 ile 1913 yılları arasında, öğrencilerin okula giriş şartları ve bu şartların uygulanma usûllerine yönelik veriler içeren dört adet resmî belge tespit edilmiştir (Bkz. Ek 1, Ek 2, Ek 3, Ek 6). Bu belgelerin latin harflerine çevirisi yapıldıktan sonra günümüz Türkçesinde yer ettiği anlamın analizinden hareket ederek aşağıda tablo hâlinde verilen bulgulara ulaşılmıştır. Dört sütundan oluşan bu tablonun “*Belge*” başlığını taşıyan ilk sütununda araştırma sürecinde tespit edilen Dârümuallimin-i Rüşdi'ye ait nizamnâme ve talimatnâmelerin yayınlanma yılı ve adına yer verilmiştir. “*Şerait-i Duhûl ve Usûl*” adlı ikinci sütunda ise söz konusu belgeler içerdiği bilgilere göre tasnif edilerek okula giriş şartları ve usûlleri ile ilgili olan kısımlarının latin harflerine çevirilmiş hâli yer almaktadır. Üçüncü sütunda latin harflerine çevrilmiş ancak Eski Türkçe olan bilgiler arasında giriş şartlarını içeren kısımlar sadeleştirilerek günümüz Türkçesindeki anlamıyla verilmiştir. Tablonun son sütununda ise giriş usûlleri yine günümüz Türkçesindeki anlamıyla kaydedilmiştir.

Tablo 12: Dârümuallimîn-i Rüşdi'ye Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

No	Belge	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
1	1851 Dârümuallimîn Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dârümuallimîn talebesi Arabide ibare istihracına ve hüsn-i ifadeye muktedir ve Farisi ve Riyaziyyât tahsiline müstaîd olarak ve etvâr-ı zemîme ashabından olmamak şarttır. ➤ (1. BEND) Birisi Dârümuallimîn talebeliğine alınacak olduktan baş mülazım kim ise o alınacaktır ve eğer mülazım yok ise bir imtihan açılıp sıfat-ı matlûbe-ı meşrûhada her kim bulunur ise Dârümuallimîn talebeliğine alınacaktır ve eğer sıfat-ı mezkûrede bir kaç kişi bulunur ise imtihan en âlâ davranan talebeliğe alınıp sairleri dahi ala-meratibihim mülazım tahrir olunacaktır. ➤ (2. BEND)Yazılacak mülazımların sıfat-ı matlûbede bulduklarını mübeyyin birer kît'a mülazemet kâğıdı yazdırılıp hocaların mühürleriyle temhir olunduktan sonra kayıt ve kabul olundukları ve kaçınıcı mülazım oldukları dahi mülazemet kâğıtlarının zeyline şerh verilerek Meclis tarafından temhir olunacaktır. ➤ (3. BEND)Gerek talebenin yazılması ve gerek mülazımların birbirine tercih olunması Meclis-i Maârif-i Umûmiye'nin reyile olacak ise de bu iki hususu Dârümuallimîn hocalarının dahi üçünün birden tasdiki şart olduğundan asla iltizam ve tesahup misillü şeylerin vukûunu tecvîz etmeyeceklerine mumâileyhim hocaların tahli-fi lazım gelir. ➤ (4. BEND) Dârümuallimîn talebesi müddet-i muayyende lazım olacak malumatı tahsil ettiklerinde gerek Dersâdet'te ve gerek taşralarda her ne vakit ve her ne tarafa mekteb-i rüştiye hocalığıyla memur olsalar asla imtina etmeyeceklerini mübeyyin ellerinden birer kît'a senet alınıp Mecliste hıfz olunacaktır. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Arapça bilmek, ➤ Türkçeyi güzel konuşmak, ➤ Farsça öğrenme kabiliyetine sahip olmak, ➤ Matematik öğrenme kabiliyetine sahip olmak, ➤ Güzel ahlâk sahibi olmak, ➤ Giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge, ➤ Dârümuallimîn'in üç hocasının onayı, ➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,
2	1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (59. Madde) Dârümuallimîne girmek isteyenler imtihan faslında beyan olunan rüşdiye ve idadiye ve sultaniye şehadetnamesini veyahud mülazemet rûsusu irae eyledikleri hâlde bila-ımtihan ve şehadetname veyahud mülazemet rûsusu olmayanlar bir mümeyyiz heyeti huzurunda bi'l-ımtihan derecesine göre zikr olunan şubelerden birine nehari olarak kabul olunur. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rüştiye, İdadî, Sultanî Mektepleri düzeyinde bilgi sahibi olmak, ➤ Mülazemet Rûsusu denilen Adaylık Belgesi'ne sahip olmak, ➤ Diploması olmayanlar içinse giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rüştiye/İdadî/Sultanî diploması veya Mülazemet Rûsusu denilen Adaylık Belgesi, ➤ Diploması olmayanlar için ise yapılacak giriş sınavdan başarılı olduğunu gösterir belge,
3	27 Ekim 1891 Dârümuallimîn Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (2. Madde) Sakat ve malul olmamak ve istirdad maaşı temin eylemek şartları rüşdiye ve âliye şubelerinde dahi muteber olacaktır ➤ (4. Madde) rüşdiye şubesine şart-ı Duhûl ibtidaiye şubesinden şehadetname almak haricden talib olanların yedlerinde mekatib-i idadiye şehadetnameleri var ise ibraz eylemek yoksa ibtidaiye şubesi şehadetnameleri mertebesinde şifahen ve tahriren imtihan vermek ve ahlâkı mazbut ve sinn-i yirmiyi müteceviz bulunmaktır. ➤ (11. Madde) İbtidâiyye şubesi rüşdiyye şubesine ve rüşdiyye şubesi âliyye şubesine muhricdir. Fakat ibtidâiyye şubesinden ikmâl-i tahsil edenlerden rüşdiyye şubesine ve rüşdiyye şubesinden ikmâl-i tahsil edenlerden âlî şubesine nakli ihtiyâr etmeyenler için bulunduğu şubeye mahsûs mekâtibde muallimlik etmek üzere şehâdetnâmelerine işâret olunacaktır. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Herhangi bir fiziksel özürlü ve hastalığı bulunmaması, ➤ Dârümuallimîn'in ibtidai bölümünden mezun olmak, ➤ iyi ahlâk sahibi olmak, ➤ 19 yaşını doldurmamış olmak, ➤ Dışardan başvuranlar için idadi mektebi mezunu olmak eğer değilse Dârümuallimîn ibtidai bölümü düzeyinde bilgi sahibi olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ İyi hâl belgesi, ➤ Sağlık raporu, ➤ Dârümuallimîn'in ibtidai bölümü diploması, ➤ Dışardan başvuranlar için idadi mektebi diploması olmak eğer yoksa Dârümuallimîn ibtidai bölümü düzeyinde yazılı ve sözlü iki aşamadan oluşan sınavdan başarılı olmak, ➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,

No	Belge	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
4	23 Mayıs 1908 Dârülmualimîn Nizamnâmesi	<p>➤ (6. Madde) Dârülmualimîn'in her iki şubesine girmek isteyenler evvela on dokuz yaşından aşağı ve yirmi beş yaşından yukarı olmamak, saniyen bir maraz-ı sâriye ve muallimlik hizmetine mani olacak ilel ve eskâm ve uyûba mübtela olmadıkları ve aşılı buldukları Maarif Nezareti Heyet-i Sıhhiyesi tarafından bi'l-muayene tasdik kılınmak, sâlisen tezkire-i Osmaniyelerini ve râbian cünha ve cinayat ile mahkûm ve su-i ahlâk ile maruf olmadıklarını mübeyyin usûlü dairesinden ve resmî bir hüsn-i hâl şehadetnamesini mektep idaresine ibraz eylemek lazımdır.</p> <p>➤ (7. Madde) İş bu şerâitten maada fûnûn şubesine dâhil olacaklar behemehâl yedi senelik idadiyelerde ikmal-i tahsil etmiş ve şahadetnamelerinde ulûm-ı riyaziye, ilm-i hikmet, kimya, mevâlid derslerinde aliyü'l-a'lâ veya a'lâ mertebelerini kazanmış olmak lazımdır. İşbu şerâiti haiz olmayanlar hiçbir suretle fûnûn şubesine kabul olunmazlar.</p> <p>➤ (8. Madde) Edebiyat Şubesi'ne idadi mezunları ve hariçten talip olacaklar kabul olunur. Bu şubeye dâhil olacaklar yedi senelik idadi şahadetnamesi haiz iseler fûnûn-ı edebiye derslerinden iktidarları tahrîren ve şifâhen yoklanmak ve değil iseler madde-i âtiyede gösterildiği vechle duhûl-ı imtihanî vermek meşrûttür.</p> <p>➤ (9. Madde) Edebiyat Şubesi'nin duhûl imtihanı ber vech-i âtidir: Bir ibare-i arabiyeyi hatasız yazıp manasını vermek ve sarf-nahiv ve belâgat kavâidine tatbîkan tahlil etmek, bir ibare-i Fârisiyeyi yazıp manasını vererek tahlil etmek, tarif olunacak bir makale veya bir mektubu Türkçe kaleme almak, hisaba dair âmal-i erbaa ve kûsûrattan ve muhtasaran coğrafyadan irâd olunacak esileye cevap vermek. Mekâtib-i idadiye mezunlarının yoklaması dahi tarif olunacak bir makale veya bir mektubu Türkçe kaleme almak ve badehu lisân-i Osmanîye'de müsta'mel olan kavâid ve terakîb-i Arabiye ve Fârisiye üzerine irâd olunacak sualleri cevap vermek suretleriyle icra olunur. İş bu yoklamada zayıf görülenler kabul olunmaz.</p> <p>➤ (10. Madde) Dârülmualimîn şubelerine girmek isteyip de istihkakları sabit olan talebenin adedi beher şube için onarı tecavüz eylediği hâlde beyinlerinde müsabaka imtihanı icra olunur. Fûnûn şubesinin müsabakası cebir, hendese ve hikmet-i tabiiyeden tahrîren icra olunur. Edebiyat şubesinin madde-i sabıkada tarif olunan duhûl imtihanı ve yoklaması müsabaka makamına kaim olur. ve müsabaka sırasıyla beşi idadi mezunlarından ve beşi hariçte tahsil edenlerden olmak üzere ber vech-i bâla on talebe ahz olunur.</p>	<p>➤ 19-25 yaş arasında olmak,</p> <p>➤ Herhangi bir fiziki özürlü ve hastalığı bulunmamak,</p> <p>➤ Osmanlı Devleti vatandaşı olmak,</p> <p>➤ Adli sicili temiz olmak,</p> <p>➤ İyi ahlâk sahibi olmak,</p> <p>➤ Fen Şubesi'ne başvuranlar için; sayısal yeteneği olmak,</p> <p>➤ Edebiyat Şubesi'ne başvuranlar için; Türkçe, Arapça ve Farsça bilmek,</p> <p>➤ Matematikten dört işlem bilgisine sahip olmak,</p>	<p>➤ Sağlık raporu</p> <p>➤ Aşı belgesi,</p> <p>➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi,</p> <p>➤ Adli sicil belgesi</p> <p>➤ İyi hâl kâğıdı</p> <p><i>Fen Şubesi'ne başvuranlar için:</i></p> <p>➤ Yedi senelik idadi diploması,</p> <p>➤ Diplomadaki sayısal derslerin ortalamasının en az beş üzerinden dört olması,</p> <p><i>Edebiyat Şubesi'ne başvuranlar için:</i></p> <p>➤ Yedi senelik idadi diploması,</p> <p>➤ Edebiyat alanında yapılacak olan yazılı ve sözlü sınavdan başarı göstermek,</p> <p>➤ Giriş sınavından başarılı olmak,</p> <p><i>Giriş sınavı:</i></p> <p>➤ Arapça bir ibareyi hatasız bir şekilde yazıp manasını açıklayarak sarf, nahiv ve belâgat kurallarına göre uygulamalı olarak tahlil etmek,</p> <p>➤ Farsça bir ibare yazıp anlamını açıklayarak tahlil etmek,</p> <p>➤ Tarif olunacak bir makale veya mektubu Türkçe kaleme almak,</p> <p>➤ Dört işlem, kûsûrattan ve muhtasaran coğrafyadan yöneltilecek sorulara cevap vermek,</p>

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Dârümuallimin-i Rüşdi'ye ilişkin bulgular, nizamnâme ve talimatnâme türündeki dört belgenin içerik analizi sonucu elde edilmiştir. 1851 yılında çıkarılan “*Dârümuallimîn Nizamnâmesi*”, 1848 yılında açılmış olan öğretmen yetiştiren ilk kurumla ilgili öğrenci alım şart ve usûlleri hakkında bilgi veren ilk doküman olma özelliğini taşır. Buna göre okula alınacak öğrencilerin Arapça'yı anlayacak ve ifade edebilecek bir seviyede bilmesi, Türkçe'yi güzel konuşması, Farsça ve Matematik öğrenme kabiliyetine sahip olması, güzel ahlâk sahibi olması şarttır. Bu şartları hüviyetinde barındıran kişiler ancak Dârümuallimin-i Rüşdi'ye başvuruda bulunabilir.

Bu şartlar dahilinde şekillenen öğrenci alım usûllerine göre okula, sınavla öğrenci alınır. Öğrenci kabulü esnasında ilk olarak, başvuranlar arasından “başmülazım” seçilir. Eğer başmülazım belirlenememişse bir sınav yapılır. Sınavda en başarılı olan ve istenilen şartlara sahip olan kişi başmülazım olarak kabul edilir. Diğerleri ise mülazım öğrenci olarak kabul edilir. Okula giriş için alınan öğrencilerin istenilen özelliklere sahip olduklarını ve okula kaçınıcı sırada kabul edildiklerini açıklayan birer öğrenci kabul belgesi oluşturulur. Bu belge, sınav komisyonundaki hocalar tarafından ve sonrasında Maârif-i Umûmiye Meclisi tarafından mühürlenir. Ayrıca öğrenci ve mülazım alımında Dârümuallimîn'in üç hocasının da onayı şart olmakla birlikte, tüm öğrenci alım işlemlerinde bu Meclis'in onayı gerekir.

Öğrenimini tamamlayan öğretmen adayları gerek İstanbul'da ve gerek taşrada her ne vakit ve her ne tarafta olursa olsun rüştiye mektebi hocalığıyla görevlendirildiklerinde, bunu kabul edeceklerine dair okula giriş usûlüne göre bir sözleşme yapılır.

1851 yılında öğrencilerin giriş sınavında Arapça'yı anlayacak kadar bilmeleri şartı aranırken öteyandan Dârümuallimîn programında Arapça dersinin yer almaması durumu dikkat çekicidir. Bu durum, Arapça şartının okula girişte istenerek öğretim sürecinde öğrencileri zor ve fuzuli bir çabadan ve medresenin etkisinden kurtarma girişimlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Nitekim öğretmen yetiştirmeyi temel amaç edinen bu okulda, eski usûl terk edilerek yeni usûle göre eğitim-öğretim yapılmaya çalışılmıştır.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nde de Dârümuallimin-i Rüşdi'ye giriş şart ve usûllerine ilişkin birtakım bilgiler yer almaktadır. Buna göre; okula başvuran adaylar Rüştiye, İdadî, Sultanî diploması veya Mülazemet Rûusu denilen Adaylık

Belgesi'ne sahip ise sınavsız alınacaklardır. Bu şekilde bir diploma ya da belgeye sahip olamayanlar bir seçim komisyonu tarafından sınava tabi tutulacak ve sınav sonucunda gösterdikleri başarıya göre Fen ve Edebiyat şubelerinden birine yerleştirilecektir.

Dârümuallimin-i Rüşdi'nin öğrenci giriş şartları ve usûllerinde değişiklikleri içeren bir diğer düzenleme 27 Ekim 1891 (H.23 Rebiülevvel 1309-R.15 Teşrinievvel 1307) tarihinde *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslı'nın Dârümuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme* ile yapılmıştır. Bu Nizamnâme'de yer alan düzenlemelere göre; okula öğrenci alımında adayın herhangi bir fiziksel özrü ve hastalığı bulunmamak, Dârümuallimîn'n ibtidai bölümünden mezun olmak, iyi ahlâk sahibi olmak, 19 yaşını doldurmamış olmak ve ayrıca dışardan başvuranlar için idadi mektebi mezunu olmak eğer değilse Dârümuallimîn ibtidai bölümü düzeyinde yapılacak sınavdan başarı göstermek şartları istenmiştir. Bu şartların uygulanma usûlünde ise okula başvuru dilekçesine sağlık raporu, Dârümuallimîn ibtidai bölümü diploması, dışarıdan başvuranlar için giriş sınavında başarı gösterdiğine dair belge eklenmesi gerektiği talep edilmiştir. Bu Nizamnâme'de net olarak ifade edilmese de; adayın yaşını ve iyi ahlâk sahibi olduğu kriterlerini karşıladığını gösteren Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi ve iyi hâl belgesi giriş usûlünde ibraz edilmesi zorunlu belgelerdendir.

Dârümuallimin-i Rüşdi'nin öğrenci alım şartları ve usûlleri hakkında tespit edilebilen son belge 23 Mayıs 1908 (H. 21 Rebiülahir 1326) tarihli olup "*Dârümuallimîn Nizamnâmesi'ni tadilen kaleme alınan nizamnâme lâyihasıdır.*" başlığını taşımaktadır. Nizamnâme'nin asıl olarak Dârümuallimîn-in ali bölümü için oluşturuluş olduğu düşünülse de Nizamnâme maddelerinin genel olarak okulun tüm bölümlerini düzenleyen çapta olmasından dolayı rüşdi bölümünü de kapsadığı şeklinde kabul edilmiştir. Bu Nizamnâme'de okula giriş için adaylardan istenen genel şartlar 19-25 yaş arası olmak, bulaşıcı bir hastalığa ya da öğretmenlik mesleğini yapmasına engel olacak bir hastalığa sahip olmamak, Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, adam yaralama ve öldürme suçu ile hüküm giymemiş yani adli sicili temiz olmak, güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak şeklinde belirtilmiştir. Rüşdi bölümünün Edebiyat ve Fen şubelerine öğrenci alımı için farklı şartlar konulmuştur. Bu çerçevede Fen Şubesi'ne başvuran adaylardan ek olarak adayın sayısal yeteneğinin olması; Edebiyat Şubesi'ne başvuranlar için de Türkçe, Arapça ve Farsça'yı okuma-yazma-anlama

seviyesinde bilmesi ve matematikten dört işlem bilgisine sahip olması gerektiği belirtilmiştir.

Bu şartların uygulanma usûlünde ise rüşdi bölümünün her iki şubesi için de Maarif Nezareti Heyet-i Sıhhiyesi'nden sağlık raporu ve aşı belgesi, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, adam yaralama, cinayet veya bir çeşit ahlâksızlıktan dolayı hüküm giymemiş olduğunu gösterir adli sicil belgesi ve iyi hâl kâğıdı gibi evrakları ibraz etmek gerekliydi. Söz konusu bu belgelerin resmî makamlardan alınmasının gerekliliği dikkat çekmektedir. Fen Şubesi'ne başvuranlar adaylardan bu belgelere ek olarak yedi senelik idadi mezunu olduklarını gösterir diplomalarını sunmaları istenmiştir. Ayrıca bu diplomadaki ulûm-ı riyaziye, ilm-i hikmet, kimya, mevâlîd gibi sayısal derslerin ortalamasının en az beş üzerinden dört olması gerekliydi.

Rüşdi bölümünün ikinci kısmı olan Edebiyat Şubesi'ne başvuran adayların ise yedi senelik idadi mezunu olduklarını gösterir diploma ibraz etmeleri istenmiştir. Bunun yanında bu şubeye kayıt yaptırabilmeleri için Edebiyat alanı ve bu alandaki derslerle ilgili bilgi sahibi olduklarını ölçmek amacıyla yazılı ve sözlü olarak yapılacak olan bir sınavdan başarı göstermeleri gerekliydi. Nitekim Dârülmualimîn-i rüşdi'ye başvuran tüm adayların giriş sınavına katılmak zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Edebiyat şubesine başvuran adaylar için yapılan giriş sınavında adaylarda Arapça bir ibareyi hatasız bir şekilde yazıp manasını açıklayarak sarf, nahiv ve belagat kurallarına göre uygulamalı olarak tahlil etmek, Farsça bir ibare yazıp anlamını açıklayarak tahlil etmek, tarif olunacak bir makale veya mektubu Türkçe kaleme almak vs. gibi özellikler aranmıştır. Sözlü olarak ise hesap dersine dair dört işlem (âmal-i erbaa) ile kûsûrattan ve muhtasaran coğrafyadan yöneltilecek sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Bu sınavın içeriği göz önüne alındığında oldukça ayrıntılı bir sınav uygulaması olduğu görülmektedir. Sınavın yazılı ve sözlü olarak iki aşamadan oluşması, adayın Türkçe, Arapça ve Farsça dilbilgisi yeteneğinin ölçülmesi bakımından dikkat çekicidir. Öteyandan Fen Şubesi'ne alınacak öğrencilerin ise Cebir, Hende ve Hikmet-i Tabiye derslerinde yazılı bir sınava tabii tutulacakları belirtilmiştir.

Dârülmualimîn-i rüşdi ile ilgili buraya kadar not edilen bulgulara genel olarak bakıldığında 1869 Nizamnâmesi'nde belirtilen şartlar arasında bulunan mülazemet rüusu denilen adaylık belgesine sahip olmak şartının özellikle açıklanması gerekmektedir. Mülazemet rüusu, ilk ve orta öğretim kademesindeki bir okuldan mezun olabilmek için öğrencilerin bitirme sınavına tabii tutulması sonucunda başarılı

olanlara verilen bir çeşit mezuniyet diploması türündeki belgedir. Bu belgeye sahip olanlar eğitim sistemindeki bir üst okula kayıt yaptırma hakkını elde etmiş olurlardı. Dârümuallimîn-i rüşdi'ye öğrenci alımında Mülazemet rüusu/Adaylık belgesi olanların sınavsız giriş hakkı elde edeceği konusu ilk bakışta ve literatürde şüana kadar bilinenlere nazaran nitelik bakımından bir eksiklik ve olumsuz bir tutum olarak yansımaktadır. Ancak bu durumu, söz konusu mülazemet rüusu ve adaylık belgesinin nasıl alındığını, bunda nasıl bir sistem uygulandığını göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. Nitekim günümüzde çeşitli ülkelerde uygulanan bakalorya sisteminin burada da geçerli olduğu bilinmelidir. Bu sistemde öğrencinin orta öğretim kademesindeki bir okulu bitirdiği takdirde diploma alabilmek için bakalorya sınavlarından başarılı olması şarttır. Bu şartı yerine getirenlere yükseköğretime sınavsız geçiş yolu açılmıştır. Bu araştırmada ulaşılabilen bu konudaki ilk resmî hükmü 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin 161. Maddesinde görmekteyiz. Bu maddeye göre mülazemet rüusu (adaylık diploması) bulunanların yüksek okullara ve öğretmen okullarına sınavsız kabul olunacağı belirtilmiştir (Düstur, H.1289:184-219).

Dârümuallimin-i Rüşdi için incelemeye alınan 4 farklı resmî metinde yeralan her bir giriş şartı ve usûlünün söz konusu metinler arasında ne sıklıkla geçtiğini belirlemek, analitik bir değerlendirme yapılabilmesi açısından yerinde olacaktır. Dârümuallimîn-i Rüşdi'ye giriş şartları ve usûllerinin frekans değerlerini ortaya koyan aşağıdaki tablolar, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte çıkarılan resmî metinler arasında, Dârümuallimîn için belirlenmiş olan bir giriş şartının tekrarlanmasının ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu çerçevede oluşturulan Dârümuallimin-i Rüşdi'ye giriş şartları ve usûlleri ile ilgili frekans değerleri tablosu şu şekildedir:

Tablo 13: Dârümuallimin-i Rüşdi'ye Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri

GİRİŞ ŞARTLARI	F	GİRİŞ USÛLLERİ	F
Sayısal alanda yeteneği olmak	3	Rüştiye/İdadî/Sultanî/ Dârümuallimîn'in-i ibtidai diploması veya Mülazemet Rüusu denilen Adaylık Belgesi	4
Güzel ahlâk sahibi olmak,	3	Giriş sınavından başarılı oldu- ğunu gösterir belge	4
Arapça bilmek	2	Sağlık raporu	2
Farsça öğrenme kabiliyetine sahip olmak	2	Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edecek- lerine dair sözleşme	2
Türkçe bilmek	2	Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi	2
Giriş sınavından başarılı olmak	2	İyi hâl belgesi	2
19 yaşından büyük olmak	2	Adli sicil belgesi	1
Dârümuallimîn'in ibtidai bölü- münden mezun olmak	2	Aşı belgesi	1
Herhangi bir fiziksel özrü ve hastalığı bulunmamak	2	Okulun üç hocasından onay belgesi,	1
Rüştiye, İdadî, Sultanî Mektep- leri düzeyinde bilgi sahibi olmak	2		
Osmanlı Devleti vatandaşı ol- mak	1		
Adli sicil kaydı temiz olmak	1		

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Dârümuallimîn-i Rüşdi ile ilgili olarak incelenen ve farklı tarihlere ait olan 4 resmî metnin üçünde; sayısal alanda yeteneği olmak ve güzel ahlâk sahibi olmak şeklinde giriş şartları yer almaktadır (F=3). Bunlar, giriş şartlarına ilişkin verilerin yer aldığı metinler arasında, adaylarda en sık ve öncelikli olarak aranan özelliklerdir. Osmanlı Devleti vatandaşı olmak ve adli sicil kaydı temiz olmak şartları ise 4 metnin sadece birinde belirtilmiş olması hasebiyle bunlar tekrar edilmeyen şartlar arasında yer almaktadır (F=1). Öteyandan Arapça bilmek, Farsça öğrenme kabiliyetine sahip olmak, Türkçe bilmek, giriş sınavından başarılı olmak, 19 yaşından büyük olmak, Dârümuallimîn'in ibtidai bölümünden mezun olmak, herhangi bir fiziksel özrü ve hastalığı bulunmamak ve Rüştiye-İdadî-Sultanî mektepleri düzeyinde bilgi sahibi olmak şartları iki farklı belgede yer almaktadır (F=2).

Tablodaki giriş usûllerinin sıklık derecesini belirten kısma bakıldığında ise en sık tekrar eden usûl, adayın Rüştîye/İdadî/Sultanî/Dârümuallimîn-i ibtidai diploması veya Mülazemet Rûusu denilen Adaylık Belgesi'ni ibraz etme durumu olmuştur (F=2). Özellikle diploması veya bu türden bir belgesi olmayan adaylardan istenen giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge ibraz etme usûlü yine en sık rastlanan durumdur (F=2). Tüm belgelerde özellikle belirtilen bu iki şart değerlendirildiğinde, Dârümuallimîn-i rüşdiye alınacak öğrencilerin belli bir eğitim düzeyine sahip kişiler arasından olmasına dikkate edildiği anlaşılmaktadır. Adli sicil belgesi, aşî belgesi ve okulun üç hocasından alınması gereken onay belgesi istenmesi ise metinlerde en az ifade bulan usûllerdir (F=1). Diğer yandan sağlık raporu, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, iyi hâl belgesi ve mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme en az iki belgede belirtilmiştir (F=2).

4.1.1.2. Dârümuallimin-i Sıbyan'a (İbtidaiye) Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

Dârümuallimîn-i Sıbyan, Osmanlı örgün eğitim sisteminin ilk kademesindeki önemli bir sorun olan nitelikli öğretmen ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak 15 Kasım 1868 tarihinde açılmıştır. Dönemin Maarif Nâzırı Saffet Paşa'nın okulun açılışında önemli çabalarının olduğu bilinmektedir. Dârümuallimînlerle ilgili önemli düzenlemeleri içeren bir belge olan 29 Ekim 1891 (25 rebiülevvel 1309) tarihli "*Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslı'nın Dârümuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme*" başlığını taşıyan Nizamnâme'de Dârümuallimîn'in sıbyan bölümü, ibtidai adıyla anılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın 1891 yılı sonrasını ihtiva eden kısımları için Sıbyan bölümü yerine Dârümuallimîn-i İbtidaiye tabiri kullanılmıştır.

Dârümuallimîn'in sıbyan bölümüne öğrenci alımında adaylardan istenen şartların neler olduğu ve alım işlemlerinin nasıl bir usûlle yapıldığına dair bulgular, doküman incelemesi yöntemiyle tespit edilen beş farklı nizamnâme ve talimatnâme türündeki belgenin (Bkz. Ek 13, Ek 3, Ek 7, Ek 8, Ek 9), içerik analizi tekniğiyle çözümlenmesi sonucunda ortaya konulmuştur. Bu bağlamda söz konusu belgelerdeki verilerin analizi için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Bu tabloda görüleceği üzere ilk olarak Osmanlıca belgelerdeki verilerin latin harflerine transkripsiyonu yapılmış; ardından bunlar *giriş şartları* ve *giriş usûlleri* başlığı altında iki ayrı tema dahilinde

incelemeye alınmıştır. Netice itibariyle Dârümuallimîn-i Sıbyan'a öğrenci seçiminde adayların sağlanması gereken ön şartların ne olduğu ve bu şartlara uygun olan adayların okula kabulünde uygulanacak prosedürler net olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo 14: Dârümuallimîn-i Sıbyan’a (İbtidaiye) Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
1	Bazı vilayetlerde bazı irade-i seniyye küşad olunmuş olan Dârümuallimîn-i sıbyan şubelerine dair talimattır	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (4. Madde) (Vilayetlerde açılacak) Dârümuallimîn şubelerine alınacak talebe hüsn-i hâl ve ahlâk ashabından olmağla beraber yirmi yaşından aşağı olmayacak ve her hâlde Türkçe serbest okuyub yazması bulunacaktır. Bu evsafdan birinin bulunmaması kabule mani olur. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Güzel ahlâk sahibi olmak, ➤ 20 yaşından büyük olmak, ➤ Türkçe okuma-yazma bilmek, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İyi hâl kâğıdı, ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi
2	27 Ekim 1891 Dârümuallimîn Nizamnamesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (2. madde) ibtidai şubesine şart-ı duhul sarf ve nahiv, kıraat-ı Türkçe hatt-ı imladan imtihan vermek ve hüsn-i ahlâk ashabından olmak ve seneyi 20 den dün ve otuzdan ezfun olmamak ve sakat ve malul bulunmamak ve ilerüde sınıfına göre açılacak muallimliği kabulden istinkaf ider ise müddet-i tahsilyesinde aldığı maaşın hakk-ı istirdadını temin eylemektir. ➤ Sakat ve malul olmamak ve istirdad maaşı temin eylemek şartları rüşdiye ve âliye şubelerinde dahi muteber olacaktır. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sarf ve Nahiv (Gramer) bilmek, ➤ Türkçe okuma-yazma bilmek, ➤ Güzel ahlâk sahibi olmak, ➤ 20-30 yaş arası olmak, ➤ Herhangi bir fiziki özürlü ve hastalığı bulunmamak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İyi hâl kâğıdı, ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ Sağlık raporu, ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge, ➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,
3	10 Haziran 1909 Tahsil-i İbtidai Layiha-yı Kanuniyesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (22. Madde) Dârümuallimîn-i ibtidaiye’ye alınacak talebenin bilâhare tedris edeceği fenleri ifade edebilecek derecede lisan-ı mahâllîye vukûfunu bi’l-ımtihan isbat etmesi ve Türkçe okuyup dürüstce imlâ yazması ve sâlik olduğu dinin akâidinden ve a’mâl-i erba’adan imtihan vermesi ve sinni on sekizden dün yirmi beşden ezfun olmaması ve haysiyet-i tedrisi ihlâl edecek a’zar-ı cismâniyesi olmamakla beraber ille ve emrâz-ı sâriyeden sâlim olması ve tezkire-i Osmaniyyesini, aşî ilmuhaberiyile usûlen hüsn-i hâl şahadetnamesini ibrâz etmesi meşrûttır. ➤ (23. Madde) şerait-i duhûlü haiz olanlar aded-i mürettebi tecavüz ederse beyinlerinde müsabaka imtihanı icra olunur ve tertib-i mukannen haricinde şerait-i duhûlü haiz olup da arzu edenlerden on kişi senevi on lira ücretle kabul olunabilir. ➤ (25. Madde) Dârümuallimîn-i ibtidaiye’ye alınacak talebe ikmal-i tahsil ettikten sonra on sene müddetle köy mektepleriyle mekatib-i ibtidaiyede hizmet ile mükellefdirler. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Türkçe bilmek, ➤ Dinî bilgisi olmak, ➤ Matematikten dört işlem bilmek, ➤ 18-25 yaş arası olmak, ➤ Herhangi bir hastalık ve fiziksel özürlü bulunmamak, ➤ Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, ➤ Güzel ahlâk sahibi olmak, ➤ Giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İyi hâl kâğıdı, ➤ Sağlık raporu, ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge, ➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
4	5 Temmuz 1915 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (8. Madde) Bilumum Dârümuallimîn ve Darülmualimat ile anlara mülhak ve merbut sair mekatibe kabul edilecek talebenin tabiat-ı osmaniye haiz ve her güne emraz-ı sariyeden salim ve nekais-i bedeniyyeden azade bulunmaları şarttır. ➤ (9. Madde) Dârümuallimîn-i Âliyenin ibtidai kısımları ile vilayat ve elviye-i müstakile merakizindeki Dârümuallimîn-i ibtidaiyeye kabul olunacak talebenin sinnleri on altıdan noksan ve on sekizden ziyade olmamak, ➤ (10. Madde) Dârümuallimîn-i âliye ibtidai kısımları ile vilayat ve elviye-i müstakile merakizindeki Dârümuallimîn-i ibtidaiyeye mekatib-i ibtidaiyeden mezun olanlar bila-ımtihan ve mekatib-i mezbureden mezun olmayan fakat bu derecede haiz-i malumat bulduklarını b'l-ımtihan tebeyyün idenler kabul olunurlar. ➤ (16. Madde) Zükur mekatib-i sultanide meccanen tahsilde bulunan şakirdan on yedi yaşını ikmal ettikten sonra herhangi sınıfta bulunur ise bulunsunlar rızalarına bakılmaksızın istanbul Dârümuallimîn'in kısm-ı ibtidaiyesine nakl idülürler fakat bunlardan aliyyü'l-ala derecede terfi-i sınıf idenler Dârümuallimîn ve Dârümuallimât'a nakli arzu itmedikleri takdirde buldukları mekatib-i sultanide ikmal-i tahsillerine müsaade olunur. ➤ (17. Madde) İş bu nizamnâme mucebince muktezi evsaf-ı saireyi haiz olan ecnebiler maarif-i umumiye nezaretinin müsaade-i mahsusası ile Dârümuallimîn'in kendi ehliyetleriyle mütenasib aksam ve sınıfta kayd ve kabul edilebilirler. ➤ (34. Madde) Dârümuallimînlerden leylî ve nehari olarak şahadetname neşet idenler tarih-i neşetlerinden itibaren on sene nihayetine kadar mekatib-i umumiyyede muallimlik itmekle mükellefdirler. ➤ (35. Madde) Dârümuallimîn'e leylî ve nehari olarak kabul olunanlar peder veya velileriyle müştereken ve kimsesiz oldukları takdirde şahsen Maarif nezaretine bir taahhüdname itasına mecburdurlar. İş bu taahhüdname talibin ikmal-i tahsilden sonra madde-i sabıka mucebince ifa-yı hizmet-i talimiyeyi mecbur olduğu müddet zarfında nezaretce tekalif ve tayin olunacak vazife-i talimiyeyi kabul itmediği veya bade'l-kabul terk-i hizmet eylediği veya mahkûmiyet-i kanuniyeden dolayı hizmet-i talimiyeden tard ve ihrac olduğu veya terk-i tahsil eylediği veya mektebden esbab-ı sıhhiyenin gayr-ı bir sebeble ihrac edildiği hâlde her sene için leylî talebeden kırk Osmanlı altını ve nehari talebeden on Osmanlı altını hesabıyla mektebde geçirdiği müddeter isabet iden miktarı kefalet-i müteselsile suretiyle tediyeye taahhüdünü muhtevirdir. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, ➤ Herhangi bir hastalık ve fiziksel özürlü bulunmamak, ➤ 16-18 yaş arasında olmak, ➤ Giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İyi hâl kâğıdı, ➤ Sağlık raporu, ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ Daha önce mezun olunan okuldan alınan diploma, ➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,
5	1917 yılı Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidaiye Tahsilâtnamesi	<p>(95. Madde) kayd ü kabul muamelesi Ağustosun son haftasında icra idilir. duhule talib olanlar evrak-ı müsbebe-i atıye ile mekteb müdürüne müracaat itmelidirler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1-Nüfus tezkiresi 2-Aşî ilm ü haberi 3-Sıhhat raporu 4-Tedrisat-ı ibtidaiye tasdiknamesi veyahud bulunduğu mektebin nakil ilm ü haberi <p>(96. Madde) kabul imtihanları müdirin taht-ı riyasetinde daimi muallimler tarafından icra olunur.</p> <p>(97. Madde) mektebe kabul muamelesi için sıhhat raporundan maada muayene-i tıbbiye icrası şarttır. Alel ü emrazdan sağlam ve kabul şeraitini haiz olduğu anlaşılın şakirdandan numunesi vechle bir taahhüdname alınır. Andan sonra mektebe devam müsaade olunur.</p> <p>(98. madde) Dârümuallimât müdiri her sene Eylül nihayetinde sınıfların teşkilatını mübeyyen numunesi vechle biri maarif idaresinde kalmak ve diğer nezarete irsal kılınmak üzere iki nüsha cedvel tanzim itmeğe mecburdur.</p> <p>(99. Madde) müddet-i muayenesinden sonra Eylül nihayetinde kadar (...) müracaat idenlerin mektebe kabülleri maarif müdirlerinin müsaade-i mahsusasına mütevakıftır. her ne sebeble olursa olsun Eylül- den sonra Dârümuallimînlere talebe kabul olunmaz.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zamanında başvuru yapmak, ➤ Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, ➤ Herhangi bir hastalığı, fiziksel özrü bulunmamak, ➤ Tüm aşları yapılmış olmak, ➤ giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Başvuru belgesi, ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ Aşî belgesi, ➤ Sağlık raporu, ➤ İbtidai tasdiknamesi veya bulunduğu okuldan nakil belgesi, ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge, ➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,

Yukarıdaki tabloda anlaşılabilceği üzere Dârümuallimîn-i sıbyan'ın giriş şartlarına ilişkin verilerin elde edildiği kaynaklardan ilki, H. 1316 yılı Maarif Salnamesi'nde yer alan ancak net olarak yayınlanma tarihi belli olmayan “*Bazı vilayetlerde ba irade-i seniyye küşad olunmuş olan Dârümuallimîn-i sıbyan şubelerine dair talimattır*” başlığını taşıyan belgedir (s. 353-357). Bu belgede tarih yer almamasına rağmen taşradaki Dârümuallimînleri konu aldığı için özellikle ilk sırada incelenmiştir. Bundaki maksat taşradaki duruma ilişkin bulguları sunduktan sonra İstanbul merkezinde açılmış olan Dârümuallimîn-i Sıbyan'a hakkında yayımlanan resmî metinler arasında bütüncül bir sıra takip etmektir. Söz konusu bu belgede Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un dışındaki vilayetlerde açılacak Dârümuallimîn-i Sıbyan şubelerine giriş şartlarına ilişkin bazı önemli bilgiler yer almaktadır. Buna göre iyi ahlâklı olmak, 20 yaşından büyük olmak, Türkçe serbest okuyup yazmasını bilmek okula giriş şartları olarak belirlenmiştir. Bu şartların uygulanma usûlünde ise yani okula öğrenci kaydında iyi hâl kâğıdı ve Osmanlı kimlik belgelerinin ibraz edilmesi gerekli tutulmuştur.

Okula giriş şartlarına ilişkin veri sağlayan ikinci belge, 27 Ekim 1891 tarihli (H.23 Rebiülevvel 1309/R.15 Teşrinievvel 1307) *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslının Dârümuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme* başlığını taşımaktadır. Burada yer alan giriş şartlarına ilişkin bilgilerde ilk olarak, alınacak öğrencilerin Sarf ve Nahiv (Gramer) bilgisine sahip olması istenmiştir. Ek olarak Türkçe düzgün okuma ve imla bilgisine de sahip olmaları gerekli tutulmuştur. Bunların dışında güzel ahlâk sahibi olmak, 20-30 yaş arası olmak, herhangi bir fizikî özrü ve hastalığı bulunmamak genel şartlardandır. Bu şartların uygulanması sırasında ise iyi hâl kâğıdı, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, sağlık raporu; Sarf ve Nahiv (Gramer), Türkçe düzgün okuma ve İmla'dan yapılacak sınavlarda başarılı olduğunu gösterir sonuç belgesi şeklinde birtakım belgeler istenmiştir. Ayrıca adayın öğretim süresinin bitiminde mezuniyet sonrası atanacağı öğretmenlik görevini kabul etmek istememesi durumuna karşın farklı bir usûl belirlenmiştir. Böyle bir durumla karşılaşılması ihtimali karşısında, okula girişte adaydan öğrenimi süresince almış olduğu maaşı (bursu) geri ödeyeceğine dair bir sözleşme yapması istenmiştir.

Öğrenci giriş şartları ve usülleri hakkında veriler sunan bir diğer belge 10 Haziran 1909 tarihli *Tahsil-i İbtidai Layiha-yı Kanuniyesi* başlığını taşımaktadır. Buna göre Dârümuallimîn-i ibtidaiye bölümüne alınacak olan öğrencilerin öncelikle eğitim-öğretim dili olan Türkçe'yi, göreceği öğrenime yetecek kadar konuşup anlayabilmesiyle birlikte doğru ve düzgün bir şekilde Türkçe okuma-yazma bilmesi şart olarak belirlenmiştir. Diğer bir şart adayın mesubu olduğu dinin kural ve kaideleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmasıyla ilgilidir. Bu şartta, adayın dinî kimliğinin belirtilmemesi hususu, okula Müslüman olmayanların da alınabileceği konusunda ipucu vermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durumu geç Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemine oldukça tesir ettiği bilinen Batı tarzlı eğitimin -özellikle de Fransız usûlü eğitim modelininin- etkisinde gelişen bir sekülerleşme anlayışını yansıttığı şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Söz konusu Nizamnâme'de Dârümuallimîn-i İbtidai'ye giriş için belirtilen bu şartların yanında adaylardan matematikten dört işlem bilmek, 18-25 yaş arasında olmak, öğrenim durumunu engelleyecek bedenî özü ve herhangi bir bulaşıcı hastalığı olmamak, Osmanlı Devleti vatandaşı olmak ve güzel ahlâk sahibi olmak gibi kriterler okula girişte istenen diğer şartları oluşturmaktadır.

Belirtilen şartlara sahip olan adaylardan iyi hâl kâğıdı, sağlık raporu, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşmeyi okula kayıt esnasında ibraz etmeleri istenmiştir. Ayrıca adayın Türkçe doğru okuyup anlaması, mensubu olduğu dinin iman ve inanış esasları ve matematikten dört işlem bilgisi üzerine yapılacak olan giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belgeyi de söz konusu belgeler arasına eklemesi istenmiştir.

Bu araştırma için çok önemli veriler içeren 5 Temmuz 1915 (H.22 Şaban 1333-R.22 Haziran 1331) tarihli *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi* adlı bir başka dokümanda da Dârümuallimîn-i ibtidaiye'ye öğrenci alımına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Buna göre okula öğrenci kabulünde; 16-18 yaş arasında olmak, herhangi bir hastalık ve fiziksel özü bulunmamak, Osmanlı Devleti vatandaşı olmak genel şartlar olarak belirlenmiştir. Öteyandan ülkedeki İptidâî okullarından mezun olanlar Dârümuallimîn-i İbtidâî'ye sınavsız geçiş yapabileceklerdir. Böyle bir duruma sahip olmayanlar ise yapılacak sınavda bu derecede bilgi sahibi olmaları şartıyla okula kabul edilecektir.

Bu şartların uygulanma usûlünde ise iyi hâl kâğıdı, sağlık raporu, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, daha önce mezun olunan okuldan alınan diploma gibi resmî belgelerin ibraz edilmesi istenmiştir. Buna ek olarak tüm adaylar için; diploma alarak mezun olduktan sonra mezuniyet tarihleri itibariyle sekiz yıl boyunca öğretmenlik vazifesi yapmakla mükellef olduklarını ve “*öğrenimlerini tamamladıktan sonra Maarif Nezaretince atanacağı öğretim görevini*” kabul edeceğine dair sözleşme (taahhüdname) imzalayarak bunu müdüriyete teslim etmeleri istenmiştir.

Ayrıca Nizamnâme’de, Dârümuallimîn-i ibtidai bölümüne kabul edilecek Erkek Sultani mektebi öğrencileri için özellikle konulduğu anlaşılan bazı hükümler bulunmaktadır. Bu hükümlerde söz konusu sultanilerde öğrenim görenler on yedi yaşını tamamladıktan sonra hangi sınıfta bulunurlar ise bulunsunlar rızalarına bakılmaksızın İstanbul Dârümuallimîni’nin ibtidai bölümüne nakledilecekleri belirtilmektedir. Fakat bunlar arasında başarı derecesi pekiyi (aliyyü’l-ala) olanlar arzu etmedikleri takdirde buldukları Sultani’de öğrenime devam edebileceklerdir.

Dârümuallimîn’in ibtidai bölümüne giriş şartları ve usüllerine ilişkin verilerin elde edildiği bir diğer doküman 30 Ocak 1917 tarihli *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidaiye Talimâtnamesi*’dir. Bu Talimatnâme, 1915 Nizamnâmesi’nde Dârümuallimîn ve Dârümuallimât için getirilen hükümlerin uygulanmasını kolaylaştırmak ve gerekli yerlerde daha anlaşılabilir açıklamalarda bulunularak ayrıntılı bir düzenleme yapmak için oluşturulmuştur. Buna göre Dârümuallimîn’in ibtidai (başlangıç) bölümüne öğrenci alım şartları; kayıt dönemi süresince başvuruda bulunmak, Osmanlı vatandaşı olmak, herhangi bir hastalığı ve fiziksel özrü bulunmamak, tüm aşılarını yaptırmış olmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca, okul müdürünün riyaseti altında okulun daimi öğretmenleri tarafından yapılan giriş sınavından başarılı olmak şarttır.

Talimatnâme’de, bu şartlara uygun adayların okula kayıt usülleri arasından ilki, adayın bir başvuru belgesi ile okul müdüriyetine zamanında müracaat etmesidir. Bu doğrultuda Dârümuallimîn’e öğrenci kayıt zamanı Ağustos ayının son haftası olarak belirlenmiştir. Mazeretli olarak geç kayıt yaptıracaklar için ise Eylül ayı sonuna kadar kayıtlar devam etmektedir. Bu şekilde kayıt yaptıracaklar için Maarif Nezaretî’nin onayı gerekmekte birlikte Eylül ayı sonundan itibaren hiçbir suretle öğrenci kaydı yapılamayacaktır.

Adaylardan, başvuru belgesine ek olarak Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, aşı belgesi, sağlık raporu, daha önce mezun olduğu ibtidai mektebinden diploma veya bulunduğu okuldan nakil belgesi, “*öğrenimini tamamladıktan sonra Maarif nezaretince atanacağı öğretim görevini*” kabul edeceğine dair bir sözleşme gibi ilgili yerlerden alınmış belgelerin ibrazı istenmiştir. Dârümuallimîn-i ibtidaiye’ye girmek isteyenler okul müdüriyetine gerekli belgeleri ekledikleri dilekçeyle başvuru yapmaldırlar. Adayın sağlık raporunu ibraz ettikten sonra okulda hazır bulunan doktor tarafından tıbbî muayeneden geçirilmesi usûlü de gerekli görülmüştür.

Söz konusu şartları sağlayan adayların, belirtilen prosedürlere göre okula kabul edilmeden önce bir de giriş sınavından başarılı not almaları gerekli görülmüştür. Bu sınavın gerçekleştirilmesinden, okul müdürünün riyaseti altında okulun kadrolu öğretmenleri sorumlu tutulmuştur.

Dârümuallimin-i Sıbyan’a (İbtidaiye) giriş şartları ve usûlleri ile ilgili veriler, bu konuda tespit edilen beş adet nizamnâme ve talimatnâme türündeki resmî metinden elde edilmiştir. Söz konusu her bir giriş şartının bu metinlerde ne sıklıkta yer almış olduğunu belirleyebilmek için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Bu tabloda okula giriş şartı ve giriş usûlü temasındaki bir özelliğin kaç adet belgede geçtiği tablonun frekans değeri (F), olarak belirtilen sütunda ifade edilmiştir.

Tablo 15: Dârümuallimin-i Sıbyan'a (İbtidaiye) Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri

GİRİŞ ŞARTLARI	F	GİRİŞ USÛLLERİ	F
Herhangi bir fiziki özrü ve hastalığı bulunmamak	4	Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi	5
Güzel ahlâk sahibi olmak	3	Sağlık raporu	4
Osmanlı Devleti vatandaşı olmak	3	İyi hâl kâğıdı	4
Türkçe okuma-yazma bilmek	3	Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme	4
Giriş sınavından başarılı olmak	3	Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge	3
20 yaşından büyük olmak	2	Daha önce mezun olunan okuldan alınan diploma,	1
16-18 yaş arasında olmak	1	Başvuru belgesi	1
18-25 yaş arası olmak	1	Aşı belgesi	1
Tüm aşuları yapılmış olmak	1	İbtidai tasdiknamesi veya bulunduğu okuldan nakil belgesi	1
Sarf ve Nahiv (Gramer) bilmek	1		
Dinî bilgisi olmak	1		
Matematikten dört işlem bilmek	1		
Zamanında başvuru yapmak	1		

Dârümuallimin-i Sıbyan'a (İbtidaiye) giriş şartları ve usûlleri ile ilgili frekans değerlerinin yer aldığı yukarıdaki tabloya göre; herhangi bir fiziki özrü ve hastalığı bulunmamak şartı beş metnin dördünde yer yer alması hasebiyle adaylarda aranan en sık özelliktir (F=4). Zamanında başvuru yapmak, tüm aşuları yapılmış olmak, Sarf ve Nahiv (Gramer) bilmek, Dinî bilgisi olmak, Matematikten dört işlem bilmek, 18-25 yaş arası olmak ve 16-18 yaş arasında olmak şartları ise en az bir metinde ifade bulan özelliklerdir (F=1). Öteyandan güzel ahlâk sahibi olmak (, Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, Türkçe okuma-yazma bilmek ve giriş sınavından başarılı olmak şeklindeki şartlar, söz konusu metinlerin üçünde geçmektedir (F=3). 20 yaşından büyük olmak şartının da en az iki nizamnâme ve talimatnâme türündeki belgede yer almaktadır (F=2).

Yine yukarıdaki taboda, belirtilen giriş şartlarına uygun adayların okula kayıt ve kabulleri esnasında uygulanacak prosedürde yer alan maddelerin, 5 adet nizamnâme ve talimatnâmede geçmesi ile ilgili sıklık derecesi de yer almaktadır.

Tabloya göre Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, çıkarılan tüm resmî metinlerde yer almaktadır (F=5). Bunun arkasından sağlık raporu, iyi hâl kâğıdı ve mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme belgeleri, yayımlanan 4 resmî metinde kendine yer bularak Dârümuallimîn-i Sıbyan'a (İbtidai) başvuru esnasında en çok istenen belgeler olmuştur (F=4). Okula kayıt usûlünde görülen en nadir maddeler daha önce mezun olunan okuldan alınan diploma, başvuru belgesi, aşı belgesi, ibtidai tasdiknamesi veya bulunduğu okuldan nakil belgesidir (F=1). Diğer yandan giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belgetalebinin üç resmî metinde karşılık bulunduğu görülmüştür (F=3).

4.1.1.3. Dârümuallimin-i İdadî/Âli Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

Dârümuallimîn-i idadi'nin açılışı konusu ilk olarak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nde yer almaktadır. Ancak bu durum, "Dârümuallimîn-i idadiye" nin, Dârümuallimîn-i rüşdi'nin yanında bir bölüm olarak kurulmasıyla 1876 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Bu bölümün kurulmasındaki esas gaye, 1874 yılı itibariyle ülkede kurulmaya başlanan idadi mekteplerinin en önemli sorunu olan öğretmen ihtiyacını karşılamaktır. Bu çerçevede faâliyet göstermeye başlayan Dârümuallimîn-i idadi bir süre sonra kapatılmış, daha sonra yeniden açılmıştır. Bu istikrarsızlık, 1891 yılında oldukça önemli düzenlemeler içeren bir Nizamnâme'nin çıkarılmasına kadar devam etmiştir. Söz konusu bu Nizamnâme'de idadi bölümünün ismi değiştirelerek Dârümuallimîn-i âliyye adıyla anılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bu araştırmada, 1891 yılına kadar adı geçen bölüm *idadi* olarak anılmış, bu tarihten sonrasını içine alan konularda ise *âliyye* olarak kullanılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde çıkarılan nizamnâme ve talimatnâmelerle sürekli geliştirilmeye çalışılan Dârümuallimîn-i İdadî/alî'nin öğrenci alım şartlarına ve usûllerine ilişkin bilgi veren resmî nitelikli dört farklı Osmanlıca dokümana ulaşılabilmektedir (Ek 2, Ek 3, Ek 6, Ek 8). Bu belgelerin içerik analizi yöntemiyle incelemeye alınması sonucu aşağıda tablo hâlinde verilen bulgulara ulaşılmıştır. Söz konusu tabloda ilk olarak, okula öğrenci alım durumları belgelerde yer aldığı haliyle verilmiştir. Daha sonra bu kısımdaki veriler, giriş şartları ve giriş usûlleri temalarına ayrılarak bunların günümüz koşullarında ifade ettiği anlam ortaya konmuştur.

Tablo 16: Dârümuallimin-i İdadî/Âli Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
1	1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (59. Madde) Dârümuallimîn'e girmek isteyenler imtihan faslında beyan olunan rüşdiye ve idadiye ve sultanîye şehadetnamesini veyahut mülazemet ruusunu irae eyledikleri hâlde bila-ımtihan ve şehadetname veyahud mülazemet ruusu olmayanlar bir mümeyyiz heyeti huzurunda bi'l-ımtihan derecesine göre zikr olunan şubelerden birine nehari olarak kabul olunur. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rüştiye/İdadî/Sultanî okulu mezunu olmak veya adaylık belgesi (mülazemet ruusu) almış olmak, ➤ Giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rüştiye/İdadî/Sultanî diploması veya Adaylık Belgesi (Mülazemet Ruusu) (sınavsız alınacaklar için) ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge,
2	27 Ekim 1891 Dârümuallimîn Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (2. Madde) Sakat ve malul olmamak ve istirdad maaşı temin eylemek şartları rüşdiye ve âliye şubelerinde dahi muteber olacaktır ➤ (6. Madde) bu şube edebiyat ve fûnun sınıflarını havidir. ➤ Rüşdiye şubesinden edebiyat sınıfına kayd olunacaklar belagat-ı arabiyeden şifahi, bir vaka tasviriyile Türkçe makale yazdırılarak tahriri imtihan virecekleri gibi haricden dahil olacakların rüşdiye şubesinde tedris olunan ulum ve fûnundan dahi ayrıca imtihan virmeleri lazımdır, ➤ Fûnun sınıfına rüşdiye şubesinden geçecek olanlar için o şubede tedris olunan ulum-ı riyaziye ve hikemiyeden virmiş oldukları imtihanında salisan numarayı kazanmış olmaları evvelce mekatib-i idadiyeden mülazemet ruusuyla veya mekteb-i sultanî yahut rüşdiye şubesinden mezun olub da fûnun-ı mezkurede salisandan ziyade numara ahz edenlerin tekrar imtihandan istignalleri (?) için şehadetnameleri tarihinden itibaren bir sene zarfında mürazaat etmiş bulunmaları meşruttur. ➤ (11. Madde) İbtidâiyye şubesi rüşdiyye şubesine ve rüşdiyye şubesi âliyye şubesine muhricdir. Fakat ibtidâiyye şubesinden ikmâl-i tahsil edenlerden rüşdiyye şubesine ve rüşdiyye şubesinden ikmâl-i tahsil edenlerden âli şubesine nakli ihtiyâr etmeyenler için bulunduğu şubeye mahsûs mekâtibde muallimlik etmek üzere şehâdetnâmelerine işâret olunacaktır. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Herhangi bir fiziksel özürlü ve hastalığı bulunmamak, <p><u>Rüşti bölümünden Ali bölümü Edebiyat şubesine giriş için;</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Arapça sözlü anlatım becerisine sahip olmak, ➤ Türkçe yazılı anlatım becerisi sahip olmak, ➤ Dışardan başvuranlar için Dârümuallimîn'in rüşdi bölümü düzeyinde bilgi sahibi olmak, <p><u>Rüşti bölümünden Ali bölümü Fen şubesine giriş için;</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Sayısal ve fen bilimleri alanında beceriye sahip olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sağlık raporu, ➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme, <p><u>Rüşti bölümünden Ali bölümü Edebiyat şubesine giriş için;</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ belagat-ı Arabiyeden yapılacak sözlü sınavdan başarılı olduğunu gösterir belge, ➤ bir olay betimlemesi yaparak Türkçe makale yazmak, ➤ dışardan başvuranlar için giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge, <p><u>Rüşti bölümünden Ali bölümü Fen şubesine giriş için;</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ giriş sınavdan en az 3. derecede başarılı olduğunu gösterir belge,
3	23 Mayıs 1908 Dârümuallimîn Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (6. madde) Dârümuallimîn'in her iki şubesine girmek isteyenler evvela on dokuz yaşından aşağı ve yirmi beş yaşından yukarı olmamak, saniyen bir maraz-ı sâriye ve muallimlik hizmetine mani olacak ilel ve eskâm ve uyûba mübte-la olmadıkları ve aşılı buldukları Maarif Nezareti Heyet-i Sıhhiyesi tarafından bi'l-muayene tasdik kılınmak, sâlisen tezkire-i Osmaniyelerini ve râbian cünha ve cinayat ile mahkûm ve su-i ahlâk ile maruf olmadıklarını mübeyyin usûlü dairesinden ve resmî bir hüsn-i hâl şehadetnamesini mektep idaresine ibraz eylemek lazımdır. ➤ (7. madde) İş bu şerâitten maada fûnûn şubesine dâhil olacaklar behemehâl yedi senelik idadiyelerde ekmel-i tahsil etmiş ve şehadetnamelerinde ulûm-ı riyaziye, ilm-i hikmet, kimya, mevâlif derslerinde aliyü'l- a'lâ veya a'lâ mertebelerini kazanmış olmak lazımdır. İş bu şerâiti haiz olmayanlar hiçbir suretle fûnûn şubesine kabul olunmazlar. ➤ (8. madde) Edebiyat Şubesi'ne idadi mezunları ve hariçten talip olacaklar kabul olunur. Bu şubeye dâhil olacaklar yedi senelik idadi şehadetnamesi haiz iseler fûnûn-ı edebiye derslerinden iktidarları tahrîren ve şifahan yoklanmak ve değil 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 19-25 yaş arası olmak, ➤ Herhangi bir fiziksel özürlü ve hastalığı bulunmamak, ➤ Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, ➤ Adli sicil kaydı temiz olmak, ➤ Güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak, <p><i>Fen Şubesi'ne giriş için;</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ sayısal yeteneği olmak, ➤ Yedi senelik idadi mezunu olmak, <p><i>Edebiyat Şubesi'ne giriş için;</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Türkçe, Arapça ve Farsça'yı okuma-yazma-anlama seviyesinde bilmek, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sağlık raporu, ➤ Aşı belgesi, ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi ➤ Adli sicil belgesi ➤ İyi hâl kâğıdı <p><i>Fen Şubesi'ne başvuranlar için:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Yedi senelik idadi diploması, ➤ <p><i>Edebiyat Şubesi'ne başvuranlar için:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Yedi senelik idadi diploması, ➤ Edebiyat alanında yapılacak olan yazılı ve sözlü sınavdan başarı belgesi, ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge,

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
		<p>iseler madde-i âtiyede gösterildiği vechle duhûl-ı imtihanî vermek meşrûttur.</p> <p>➤ (9. madde) Edebiyat Şubesi'nin duhûl imtihanı ber vech-i âtidir: Bir ibare-i arabiyyeyi hatasız yazıp manasını vermek ve sarf-nahiv ve belâgat kavâidine tatbîkan tahlil etmek, bir ibare-i Fârisiyyeyi yazıp manasını vererek tahlil etmek, tariff olunacak bir makale veya bir mektubu Türkçe kaleme almak, hisaba dair âmal-i erbaa ve kûsûrattan ve muhtasaran coğrafyadan irâd olunacak esileye cevap vermek. Mekâtib-i idadiye mezunlarının yoklaması dahi tarif olunacak bir makale veya bir mektubu Türkçe kaleme almak ve badehu lisân-i Osmanîye'de müsta'mel olan kavâid ve terakib-i Arabiye ve Fârisiye üzerine irâd olunacak sualleri cevap vermek suretleriyle icra olunur. İş bu yoklamada zayıf görülenler kabul olunmaz.</p> <p>➤ (10. Madde) Dârümuallimîn şubelerine girmek isteyip de istihkakları sabit olan talebenin adedi beher şube için onarı tecavüz eylediği hâlde beyinlerinde müsabaka imtihanı icra olunur. Fünûn şubesinin müsabakası cebir, hendese ve hikmet-i tabiiyyeden tahrîren icra olunur. Edebiyat şubesinin madde-i sabıkada tarif olunan duhûl imtihanı ve yoklaması müsabaka makamına kaim olur ve müsabaka sırasıyla beşi idadî mezunlarından ve beşi hariçte tahsil edenlerden olmak üzere ber vech-i bâla on talebe ahz olunur.</p>	<p>➤ Matematikten dört işlem bilgisine sahip olmak,</p>	
4	5 Temmuz 1915 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi	<p>➤ (8. Madde) Bilumum Dârümuallimîn ve darümuallimat ile anlara mülhak ve merbut sair mekatibe kabul edilecek talebenin tabiat-ı osmaniyyeyi haiz ve her güne emraz-ı sariyeden salim ve nekais-i bedeniyyeden azade bulunmaları şarttır.</p> <p>➤ (9. Madde) Dârümuallimîn-i Âliyenin ibtidai kısımları ile vilayat ve elviye-i müstakile merakizindeki Dârümuallimîn-i ibtidaiyeye kabul olunacak talebenin sinnleri on altıdan noksan ve on sekizden ziyade olmamak,</p> <p>➤ Dârümuallimîn-i Âliye ibtidai kısımları ile vilayat ve elviye-i müstakile merakizindeki Dârümuallimîn-i ibtidaiyeye ve mekatib-i ibtidaiyeden mezun olanlar bila-ımtihan ve mekatib-i mezbureden mezun olmayan fakat bu derecede haiz-i malumat bulduklarını bi'l-ımtihan tebeyyün idenler kabul olunurlar.</p> <p>➤ Dârümuallimîn-i Âliye kısm-ı ihzarîsine kabul olunacak talebenin sinnleri yirmi beşden efvun bulunmamak şarttır.</p> <p>➤ (12. Madde) Dârümuallimîn-i Âliye kısm-ı ihzarîsine dört senelik Dârümuallimîn-i ibtidaiyeden mezun olmağla beraber lâ-akall iki sene hizmet-i talimiyede bulunmuş olanlar bila-ımtihan ve bunların gayr-ı muallimlerden o derecelerde haiz-i malumat bulduklarını bil-ımtihan tebeyyün edenler kayd ve kabul olunurlar.</p> <p>➤ (13. Madde) Dârümuallimîn'in kısm-ı alisine kabul olunacak talebenin sinnleri yirmi sekizi mütecevaz olmamak şarttır. Dârümuallimîn'in iş bu kısımlarına kısm-ı ihzarîde veya mekatib-i sultanîyede ikmal-i tahsil itmiş olanlar bila-ımtihan kabul olunurlar ve mekatib-i mezkureden mezun olmayub bu derece haiz-i malumat oldukları bi'l-ımtihan sabit olanlar dahi alınırlar.</p> <p>➤ Zükur mekatib-i sultanîyede meccanen tahsilde bulunan şakirdan on yedi yaşını ikmal ettikten sonra herhangi sınıfta bulunur ise bulunsunlar rızalarına bakılmaksızın istanbul Dârümuallimîni'nin kısm-ı ibtidaiyesine nakl idülürler fakat bunlardan aliyü'l-ala derecede terfi-i sınıf idenler Dârümuallimîn ve</p>	<p>➤ herhangi bir hastalık ve fiziksel özrü bulunmamak,</p> <p>➤ Osmanlı Devleti vatandaşı olmak,</p> <p>➤ Giriş sınavından başarılı olmak,</p> <p>➤ Başlangıç (İbtidai) bölümü için 16-18 yaş arasında olmak,</p> <p>➤ Hazırlık (İhzari) bölümü için 25 yaşından büyük olmamak,</p> <p>➤ Yüksek (Âli) bölümü için 28 yaşından küçük olmak,</p> <p>➤ Dârümuallimîn-i ibtidaiye mezunu olmak (sınavsız giriş için)</p>	<p>➤ Sağlık raporu,</p> <p>➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi,</p> <p>➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,</p> <p><i>Dârümuallimîn-i Âliye İbtidaiye (Başlangıç) Şubesi için:</i></p> <p>➤ ibtidai mektebi diploması (sınavsız geçiş için),</p> <p>➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge,</p> <p><i>Dârümuallimîn-i Âliye İhzari (Hazırlık) Şubesi için:</i></p> <p>➤ Dârümuallimîn-i ibtidaiye diploması, veya iki yıl öğretim hizmeti yapmış olduğuna dair belge, (sınavsız geçiş için),</p> <p>➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge,</p> <p><i>Dârümuallimîn-i Âliye Ali (Yüksek) Şubesi için:</i></p> <p>➤ Dârümuallimîn-i Ali İhzari bölümü/sultani mektebi diploması (sınavsız geçiş için),</p> <p>➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir</p>

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
		<p>Darülmualimât'a nakli arzu itmedikleri takdirde buldukları mekatib-i sultanîyede ikmal-i tahsillerine müsaade olunur.</p> <p>➤ (17. Madde) İş bu nizamnâme mucebince muktezi evsaf-ı saireyi haiz olan ecnebiler maarif-i umumiye nezaretinin müsaade-i mahsusası ile Dârülmualimîn'in kendi ehliyetleriyle mütenasib aksam ve sınıfına kayd ve kabul edilebilirler.</p> <p>➤ (34. Madde) Dârülmualimînlerden leyli ve nehari olarak şehadetname neşet idenler tarih-i neşetlerinden itibaren on sene nihayetine kadar mekatib-i umumiyede muallimlik itmekle mükellefdirler.</p> <p>➤ (35. Madde) Dârülmualimîn'e leyli ve nehari olarak kabul olunanlar peder veya velileriyle müştereken ve kimsesiz oldukları takdirde şahsen Maarif nezaretine bir taahhüdname itasına mecburdurlar. İş bu taahhüdname talibin ikmal-i tahsilden sonra madde-i sabıka mucebince ifa-yı hizmet-i talimiyeyi mecbur olduğu müddet zarfında nezaretce tekalif ve tayin olunacak vazife-i talimiyeyi kabul itmediği veya bade'l-kabul terk-i hizmet eylediği veya mahkûmiyet-i kanuniyeden dolayı hizmet-i talimiyeden tard ve ihrac olduğu veya terk-i tahsil eylediği veya mektebden esbab-ı sıhhiyenin gayr-ı bir sebeble ihrac edildiği hâlde her sene için leyli talebeden kırk Osmnalı altını ve nehari talebeden on Osmnalı altını hesabıyla mektebde geçirdiği müddeter isabet iden miktarı kefalet-i müteselsile suretiyle tediyeye-i taahhüdâtını muhtevidir.</p>		belge,

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Dârümuallimîn'in idadi/âli bölümüne öğrenci alımında adaylardan istenen şartların neler olduğu ve alım işlemlerinin nasıl bir usûlle yapıldığı tespit edilen dört farklı belgenin incelenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Söz konusu belgelerden ilki, *1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi*'dir. Bu belgede genel olarak okula girişte adaylar için Rüştîye/İdadî/Sultanî mektebi mezunu olmaları veya mülazemet rüusu denilen adaylık belgesi almış olmaları şart koşulmuştur. Okula giriş şartlarından ilki bu olup, bunları sağlayanlar sınavsız bir şekilde ve mezun olduğu okul türüne göre kayıt yaptırmaya hak kazanacaklardır. Herhangi bir diploması veya buna mukabil ibraz edebileceği adaylık belgesi bulunmayanlar için ise, yapılacak giriş sınavından başarılı olma şartı konulmuştur. Bu sınav, heyet-i mümeyyize denilen bir seçim komisyonu tarafından yapılacaktır. Adaylar bu sınavdan almış oldukları başarı derecelerine göre okulun bir bölümüne kabul edilecektir.

1891 yılına kadar bu şart ve usûllere göre öğrenci alan idadî bölümüne ilişkin bulgulara ulaşılmasında istifade edilen ikinci belge, 27 Ekim 1891 (H.23 Rebiülevvel 1309/R.15 Teşrinievvel 1307) tarihinde yayınlanan *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslı'nın Dârümuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme*'dir. Bu Nizamnâme, 1869 Nizamnâmesi'nde yer alan Dârümuallimînlerle ilgili maddelerin güncellenmesi ve dönemin şartlarına göre yeniden düzenlenmesi amacıyla çıkarılmıştır. Düzenlemeye gereğince; Edebiyat ve fen şubelerine ayrılan Âli bölümü için giriş şartları da bu ayrıma göre belirlenmiştir. Burada belirtilenlere göre adayın öncelikle herhangi bir fiziksel özrü ve hastalığı bulunmaması temel şarttır. Okulun Âli bölümünün Edebiyat Şubesi'ne girmek isteyen adaylar arasında rüştî bölümü mezunu olanlar için Arapça sözlü anlatım becerisine sahip olmak, Türkçe yazılı anlatım becerisine sahip olmak giriş şartları olarak belirlenmiştir. Dışardan başvuru yapan adaylara ise farklı bir muamele yapılarak bu adayların Dârümuallimîn'in rüşdi bölümü derecesinde bilgi sahibi olmaları temel giriş şartı olarak belirlenmiştir. Âli bölümünün Fen Şubesi'ne girmek isteyen adaylar için ise rüştî bölümü mezunu olanlardan Sayısal ve fen bilimleri becerisine sahip olmak şartı konulmuştur.

Sadece bu şartlara sahip olan adayların başvuru yapabileceği Âli bölümü için belirtilen öğrenci alım usûlüne göre; başvuru belgesinin yanında sağlık raporu ve

adayın “öğrenimini tamamladıktan sonra Maarif Nezaretince atanacağı öğretim görevini kabul edeceğine” dair sözleşme belgesi ibraz etmeleri tüm adaylar için gerekli görülmüştür. Öteyandan okulun Rüştî Bölümü’nden Ali Bölümü Edebiyat Şubesi’ne girmek isteyen adayların ise yazılı ve sözlü olmak üzere iki farklı türde yapılacak olan bazı sınavlardan başarılı olmaları istenmiştir. Söz konusu adayların belagat-ı arabiyeden yapılacak sözlü sınavdan başarılı olmaları ve bir olay betimlemesi yaparak Türkçe makale yazmaları usûlü Dârümuallimîn-i Ali’ye giriş için belirtilen önemli bir prosedürdür. Diğer yandan Dârümuallimîn’in rüşdi bölümünden Âli bölümünün Fen şubesine geçmek isteyen adaylar için de Riyaziye ve Hikemiye başta olmak üzere Fen şubesinde okutulan Hesâb-ı Amelî ve Nazarî, Hendese, Cebir-i âdî ve Logaritma, Müsellesât-ı Müsteviyye ve Küreviyye, Fenn-i Tersîmât-ı Riyâziyye, Cerr-i Eskâl, Kozmografya ve Harita-i Coğrâfî, Hikmet-i Tabiyye, Kimyâ-yı Uzvî ve Tahlîli amelîyyât, İlm-i Mevâlid, Fransızca, usûl-i Tadrîs derslerini kapsayan sınavlardan en az 3. dereceden başarı göstermesi istenmiştir. İdadi/sultani/rüşdi mekteplerinden diploması bulunan ve Fen Şubesi için yapılan sınava girip 3. dereceden başarı gösteremeyenler, mezuniyet tarihleri itibariyle bir yıl içinde başvuru yapmışlarsa okula kabul edilirdi.

Ali bölümü Edebiyat şubesine girmek isteyen adaylar arasından, dışardan başvuru yapanlar için farklı bir usûl izlenmiştir. Bu durumda olan adaylar için Dârümuallimîn-i rüşdi’de okutulan tüm dersleri kapsayan bir sınavdan başarılı olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu çerçevede 1891 Nizamnâmesi’ndeki rüşdi bölümü ders programına bakıldığında şu derslerin yer aldığı görülmektedir: Arapça, Fârisî (Gülistân’ın Birinci kısmı ve Arûz), Usûl-i İnşa, Kavâid-i Osmânî, Cebir (Geometri), Coğrafya, Târih, Resim, Usûl-i Defterî, Fransızca, Akaid, Mantık, Usûl-i İnşâ, Hendese-i Sath, Mevâlid, Usûl-i Tadrîs (Öğretim yöntemleri) ve Terbiye-i Ahlâk, Ulûm-ı Hikme ve Tabiyye.

Dârümuallimîn-i Ali’ye giriş şartları ve usûllerine ilişkin 1891 yılında yapılan düzenleme, 1908 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. Ancak dönemin koşullarına göre yeniden bir düzenleme yapmak maksadıyla 23 Mayıs 1908 (H. 21 RebiülAhir 1326) tarihinde *Dârümuallimîn Nizamnâmesi’ni tadilen kaleme alınan* yeni bir nizamnâme yayınlanmıştır. Bu Nizamnâme’ye göre adaylarda aranan temel giriş şartları 19-25 yaş arası olmak, bulaşıcı bir hastalığa ya da öğretmenlik mesleğini yapmasına engel olacak bir hastalığa sahip olmamak, Osmanlı Devleti vatandaşı ol-

mak, adam yaralama ve öldürme suçu ile hüküm giymemiş -diğer bir deyişle adli sicil kaydı temiz olmak-, güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak şeklinde belirlenmiştir. Nizamnâme’de, tüm adayların söz konusu bu genel şartları taşıması gerekli görülmekle beraber Fen Şubesi’ne başvuran adaylar için özellikle sayısal yeteneği olması istenmiş ve yedi senelik idadi mezunu olmak şartı konulmuştur. Öteyandan Edebiyat Şubesi’ne girmek isteyen adaylar için ise Türkçe, Arapça ve Farsça dillerini okuma-yazma-anlama seviyesinde bilmek şartı getirilmiştir.

Söz konusu bu giriş şartlarının uygulanma usûlünde ise adayların Dârümuallimîn-i âli’nin her iki şubesine giriş için Maarif Nezareti Heyet-i Sıhhiyesi’nden sağlık raporu ve aşı belgesi, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, adam yaralama, cinayet veya bir çeşit ahlâksızlıktan dolayı hüküm giymemiş olduğu gösterir adli sicil belgesi ve iyi hâl kâğıdı gibi evrakları ibraz etmeleri gerekli görülmüştür. Fen Şubesi’ne başvuran adaylardan, bu belgelere ek olarak yedi senelik idadi mezunu olduğunu gösterir diploma sunmaları istenmiştir. Ayrıca bu diplomadaki Ulûm-ı Riyaziye, İlm-i Hikmet, Kimya, Mevâlid gibi sayısal derslerin ortalamasının en az beş üzerinden dört olması gerekli görülmüştür. Alî bölümü Edebiyat Şubesi’ne başvuran adayların ise yedi senelik idadi mezunu olduğunu gösterir diploma ibraz etmeleri gerekmektedir. Bunun yanında bu şubeye kayıt yaptırabilmeleri için Edebiyat alanı ve bu alandaki derslerle ilgili bilgi sahibi olduklarını ölçmek amacıyla yazılı ve sözlü olarak yapılacak olan bir sınavdan başarı göstermiş olmaları prosedürde yer alan önemli maddelerden biriydi.

1908 Nizamnâmesi’ndeki bu bilgilerden hareketle, Dârümuallimîn-i Ali’ye girmek için başvuran tüm adayların giriş sınavına katılmak zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Edebiyat şubesine başvuran adaylar için yapılan giriş sınavında Arapça bir ibareyi hatasız bir şekilde yazıp manasını açıklayarak sarf, nahiv ve belagat kurallarına göre uygulamalı olarak tahlil etmek, Farsça bir ibare yazıp anlamını açıklayarak tahlil etmek, tarif olunacak bir makale veya mektubu Türkçe kaleme almak gibi adayların birçok anlamda bilgi, beceri ve yeteneğini ölçen soruların sorulacağı yönünde bir hükme varılmıştır. Sözlü olarak ise Hisab dersine dair dört işlem (âmal-i erbaa) ile kûsûrattan ve muhtasaran coğrafyadan yöneltilecek sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Bu sınavla ilgili bilgi ve şartlar göz önüne alındığında adayın okula girişte özenle bir seçime tabii tutulduğu görülmektedir. Oldukça ayrıntılı olduğu görülen yazılı ve sözlü olarak iki aşamadan oluşan bu sınavlarda adayların Türkçe,

Arapça ve Farsça dilbilgisi yeteneğini ölçmesi de ayrıca dikkat çeken başka bir noktayı oluşturmaktadır. Bu minvalde o dönemin şartlarında Dârümuallimîn-i ali'ye öğrenci alımında söz konusu kriter ve prosedürler göz önünde bulundurulduğunda Heyet-i Mümeyyize'nin öğretmen adayı seçiminde adayların entelektüel düzeyi konusunda olağanüstü bir duyarlılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

5 Temmuz 1915 (H. 22 Şaban 1333-R. 22 Haziran 1331) tarihli *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi* ile yeniden düzenlenen Dârümuallimîn-i âliye İbtidaiye (Başlangıç), İhzeni (Hazırlık), Alî (Yüksek) kısımları şeklinde üç dereceli bir bölüm hâline getirilmiştir. Doğal olarak giriş şartları ve usûlleri de buna göre şekillenmiştir. Herhangi bir hastalık ve fiziksel özürlü bulunmamak, Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, giriş sınavından başarılı olmak genel şartlar arasında sayılmıştır. Bunun dışında bölümün İbtidai kısmına başvuran adaylar için 16-18 yaş arasında olmak, İhzeni kısmı için 25 yaşından büyük olmamak ve Alî kısmı için 28 yaşından küçük olmak şartı konulmuştur. Dolayısıyla 16-26 yaş aralığındaki her sağlıklı Osmanlı vatandaşının Dârümuallimîn-i âli'de öğrenim görmek için okula başvuruda bulunabileceği anlaşılmaktadır.

Bu genel şartlara sahip olan adayların başvuru yapabileceği Dârümuallimîn'e öğrenci alım usûlü de kısımlara göre yapılan bir tasnifle, ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Dârümuallimîn-i âli'nin üç kısmına giriş prosedüründe adayların sağlık raporu, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi ibraz etmeleri gerekli görülmüştür. Bununla birlikte ülkedeki herhangi bir Dârümuallimîn-i ibtidaiye'den diploma alarak mezun olan kişilerin sınavsız bir şekilde Dârümuallimîn-i Âliye'nin İbtidaiye (Başlangıç) Kısmı'na alınması uygun görülmüştür. Bu diplomaya sahip olmadan başvuru yapan adaylar için ise bu derecede bilgi düzeyine sahip olduklarını kanıtlayabilecekleri bir giriş sınavı yapılmasına karar verilmiştir. Diploması olmayanların ancak bu sınavdan başarılı olmaları şartıyla bölüme alınacağı belirtilmiştir.

Dârümuallimîn-i Alî'nin İhzeni (Hazırlık) Kısmı'na girmek isteyen adaylar için; Dârümuallimîn-i ibtidaiye diploması bulunanlar ile bunun yerine en azından iki yıl -kadrolu olarak- öğretim hizmeti yapmış olduğunu belgeleyenler bu bölüme sınavsız bir şekilde kayıt yaptırabileceklerdir. Diğer yandan öğretmenlik kadrosu dışında açıktan iki yıl öğretim hizmetinde bulunanların ise diğerleri kadar bilgi sahibi olduklarını gösteren bir sınavdan başarılı olmaları durumunda okula kabul edilmeleri kararlaştırılmıştır.

Dârümuallimîn-i Ali'nin en üst mertebesi olan Ali (Yüksek) Kısmı'na başvuran adaylar için ise; Dârümuallimîn-i Ali'nin İhzeni Kısmı'ndan veya Sultani mekteplerinden mezun olarak diplomasını ibraz edenlerin sınavsız alınacağı belirtilmiştir. Bu şekilde bir diploması olmayanlarsa yapılacak giriş sınavı neticesinde başarılı olduğunu gösterir belgeyle okula kayıtları yapılacaktır.

Dârümuallimîn'e girebilecek vasıflara sahip olan ve Nizamnâme'de "ecnebi" olarak tabir edilen müslüman olmayan öğrencilerin Maarif-i Umûmiye Nâzırı'nın özel izni ile kabul edilmesi uygun görülmüştür. Bu öğrencilerin seviyelerine göre Dârümuallimât'ta uygun olan bölüm ve sınıflara kayıt yaptıracakları belirtilmiştir.

1915 Nizamnâmesi'ne göre Dârümuallimîn'e yatılı veya gündüzlü olarak kabul edilen öğrenciler velileriyle birlikte veya kimsesiz ise şahsen bir sözleşme (taahhütname) imzalayıp Maarif Nezâreti'ne vermek zorundaydı. Bu sözleşme, mezun olduktan sonra 10 yıl zorunlu öğretmenlik hizmetini, Nezâret tarafından tayin edildiği yerde yapmayı kabul ettiğine dairdir. Bununla birlikte kişi bu görevi kabul ettiği hâlde herhangi bir sebeple görevinden ayrılması, mahkûmiyetten dolayı görevinden uzaklaştırılması veya öğrenim görmekteyken tahsilini yarım bırakması hâlinde her sene için yatılı olanlardan 40 Osmanlı altını, gündüzlü olanlardan 10 Osmanlı altını hesabıyla okulda geçirdiği süreye göre belirlenecek tazminat miktarını ödeyeceğini kabul ettiğine dairdir. Bu sözleşmeyi imzalamayanların Dârümuallimîn'e kabul edilmeyeceği belirtilmiştir.

Buraya kadar sunulan bulgular göz önüne alındığında; diğer tüm öğretmen yetiştiren kurumlarda olduğu gibi Dârümuallimîn-i Âliye'ye giriş şartları ile ilgili resmî metinlerde yer alan, bir orta öğretim kurumundan diploma almış olma şartı dikkat çekicidir. Nitekim bu araştırma sürecinde öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerinin belirlenmesine yönelik aranan kriterlerden biri olan idadi/sultani diploması şartını, bu diplomayı alabilmek için girilen mülazemet rüsusü ve bitirme imtihanları çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Zira bu sınavlarda öğrenciler, ortaöğretim düzeyindeki söz konusu mekteplerden mezun olurken bir bitirme sınavına tabi tutulmuşlardır. Bu sınavdan aldıkları başarı derecesine göre öğrencilere diploma verilmiş ve yükseköğretime devam edip edemeyeceği kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmayla ortaya çıkan önemli değerlendirmelerden biri olan bu duruma göre; bazı nizamnâmelerde Rüşdî/İdadi diploması veya bu nitelikte sayılan

mülazemet rüusu belgeleriyle adayların okula sınavsız geçiş hakkının olması konusunu ancak bu minvalde yorumlamak doğru olacaktır.

Buraya kadar ele alınan giriş şartları ve usülleri ile ilgili bulgular, resmî makamlarca çıkarılan nizamnâme ve talimatnâmeler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Dârümuallimin-i Âliye'ye öğrenci alımında, söz konusu öğrenci seçim usûlü, alınacak öğrencilerde aranan şartlar ve okula giriş sınavları için önemli tarihleri içeren bilgilerin gazeteler aracılığıyla ilân edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Dârümuallimîn-i âliye'nin öğrenci alımında istenen şartlar ve bu şartların uygulama usûllerine ilişkin 5 Şubat 1900 tarihli bir ilân bulunmaktadır. Meclis-i kebir-i maarif tarafından verilen bu ilanda Dârümuallimîn-i âliye'ye alınacak öğrencilerde şu şartlar aranmıştır (Ünal ve Birbudak, 2013: 129):

- *Dârümuallimîn-i rüşdi ya da İstanbul idadisi veya eğitim süresi 7 sene olan taşra idadilerinin birinden A'la (yüksek) derecede mezun olmak,*
- *Fünun derslerinden sülûsan numarayı kazanmış ve Dârümuallimîn-i rüşdiyede okunan derslerden Ala derecede imtihan vermiş olmak,*
- *Sakat ve malul olmamak,*
- *Sınıfına göre muallimlik ataması yapıldığında bunu red ederse tahsili süresince aldığı maaşı geri ödemeyi taahhüd etmek,*

Dârümuallimîn'e girmek isteyen ve bu ilanda belirtilen şartları taşıyanların, 8 Şubat 1900 tarihinden itibaren 5 gün boyunca Dârümuallimîn müdüriyetine başvuruda bulunmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu başvuru süresinin bitiminden sonra 8 gün boyunca, gelen adaylar için “heyet-i mümeyyize” adı verilen bir seçim komisyonu tarafından giriş sınavları düzenlemiştir. Bu sınavı kazanan öğrenciler Maarif Nezaretince ilân edilmiştir (Ünal ve Birbudak, 2013: 129-131).

Dârümuallimin-i İdadî/Âli ile ilgili bu başlık altında incelenen 4 farklı nizamnâme ve talimatnâme türündeki kaynakların kaç tanesinde söz konusu her bir Giriş Şartı ve usûllü özelliğinin yer aldığını tespit etmek amacıyla aşağıdaki analiz tablosu oluşturulmuştur. Bu özelliklerin kaç adet belgede geçtiği tablonun frekans değeri (F) olarak belirtilen sütunda ifade edilmiştir. Bu tabloda önce, okula giriş şartı ve giriş usûlü temasındaki özellikler belirtilmiş, ardından bunların kaç adet belgede geçtiği frekans değeri (F) olarak adlandırılan sütunda ifade edilmiştir.

Tablo 17: Dârümuallimin-i İdadî/Âli'ye Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri

GİRİŞ ŞARTLARI	F	GİRİŞ USÛLLERİ	F
Herhangi bir fiziksel özrü ve hastalığı bulunmamak	3	Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge	4
Giriş sınavından başarılı olmak	2	Rüştiye/İdadî/Sultanî diploması veya Adaylık Belgesi (Mülazemet Rüusu)	4
Osmanlı Devleti vatandaşı olmak	2	Sağlık raporu,	3
Rüştiye/İdadî/Sultanî Okulu mezunu olmak veya adaylık belgesi (mülazemet rüusu) almış olmak	2	Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,	2
Arapça sözlü anlatım becerisine sahip olmak	2	Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi	2
Farsça'yı okuma-yazma-anlama seviyesinde bilmek	2	Aşı belgesi,	1
Türkçe yazılı anlatım becerisine sahip olmak	2	Adli sicil belgesi	1
Sayısal ve fen bilimleri becerisine sahip olmak	2	İyi hâl kâğıdı	1
Dârümuallimîn'in rüşdi bölümü düzeyinde bilgi sahibi olmak	1	Dârümuallimîn-i ibtidaiye diploması veya iki yıl öğretim hizmeti yapmış olduğuna dair belge	1
19-25 yaş arası olmak	1		
16-28 yaş arasında olmak (genel olarak)	1		
Adli sicil kaydı temiz olmak	1		
Güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak	1		
Matematikten dört işlem bilgisine sahip olmak	1		
Dârümuallimîn-i ibtidaiye mezunu olmak	1		
	1		

Yukarıdaki tabloda Dârümuallimin-i İdadî/Âli'ye Giriş Şartları ile ilgili frekans değerlerine bakıldığında, bunlar arasında okula girişte herhangi bir fiziksel özrü ve hastalığı bulunmamak şartının en fazla değere sahip olan özellik olduğu görülmektedir (F=3). Bunun arakasından iki resmî metinde; giriş sınavından başarılı olmak, Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, Rüştiye/İdadî/Sultanî okulu mezunu olmak veya adaylık belgesi (mülazemet rüusu) almış olmak, sayısal ve fen bilimleri becerisine sahip olmak, Arapça sözlü anlatım becerisine sahip olmak, Farsça'yı okuma-

yazma-anlama seviyesinde bilmek ve Türkçe yazılı anlatım becerisine sahip olmak şartlarının yer aldığı görülmektedir (F=2).

Öteyandan okula giriş usûlleri ile ilgili olarak yukarıdaki tabloda giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge ve Rüştîye/İdadî/Sultanî diploması veya Adaylık Belgesi (Mülazemet Rûusu)nin en yüksek frekans dağılımına sahip olduğu görülmektedir (F=4). Bunun akabinde sağlık raporu gelmektedir. Sonrasında ise iki farklı nizamnamede geçen Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi ibraz etme usûlü gelmektedir (F=2). Son olarak ise okula giriş için gerekli belgeler arasında aşı belgesi, Adli sicil belgesi iyi hâl kâğıdı, Dârümuallimîn-i ibtidaiye diploması veya iki yıl öğretim hizmeti yapmış olduğuna dair belge şeklindeki evrakların en az frekans değerine sahip olan evraklar olduğu görülmüştür (F=1).

4.1.2. Dârümuallimât'a Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

Osmanlı Devletinde eğitimde modernleşme bağlamında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemi ifade eden Tanzimat Dönemi'nden itibaren kızların eğitimi için sıbyan mekteplerinin üst kademesinde yani kız rüştiye ve idadileri de açılmaya başlanmıştır. Bu mekteplerde o dönemdeki Osmanlı toplumunun sosyo-kültürel özellikleri gereği kız-erkek ayrı bir şekilde eğitim faaliyetleri sürdürülmekteydi. Kız öğrencilerin erkeklerden ayrı bir kurumda öğrenim görmelerinin yanında, onları yetiştirecek öğretmenlerinde mümkün mertebe kadın olması gerekiyordu. Bu bağlamda kız çocuklarının eğitimine yönelik açılan bu mekteplerin en büyük sorunu nitelikli kadın öğretmen ihtiyacı olmuştur. Bu soruna çözüm olarak 8 Şubat 1870 tarihinde bir Dârümuallimât açılmıştır. Kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla İstanbul'da açılan bu okul, Osmanlı eğitim sistemindeki önemli bir boşluğu doldurmuştur. 1924 yılında Kız Muallim Mektebi olarak adının değiştirilmesine kadar geçen süreçte Dârümuallimât'tan pek çok kadın öğretmen mezun olarak ülkenin muhtelif yerlerinde eğitim-öğretim görevi üstlenmiştir.

Açılışından kapanışına kadar geçen süreç içerisinde Dârümuallimât'ın geliştirilmesi, kurumsallaştırılması adına pek çok resmî adım atılarak bu bağlamda nizamnâme ve talimatnâmeler oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Dârümuallimât hakkında değişik tarihlere ait olmak üzere veri sağlayan tespit edebildiğimiz 4 farklı nizamnâme ve talimatnâmeye ulaşılmıştır (Ek 2, Ek 4, Ek 8, Ek 9).

Dârümuallimât'ta öğrenim görmek isteyen kadınlardan istenen birtakım şartları belirten ve bu şartlara uygun adayların nasıl bir usûlle okula kabul edildiğini açıklayan aşağıdaki tablo, söz konusu bu dört farklı belgede geçen verilerin içerik analizi yoluyla derinlemesine incelenmesi sonucu oluşturulmuştur. Ayrıca bu kısımdaki bulgular Dârümuallimât'ın sadece bir bölümü için değil genel olarak tüm bölümlerini kapsayacak bir şekilde verilmiştir.

Dârümuallimât'ın âli (yüksek) bölümü öğrencileri 1914 yılı itibariyle İnas Dârülfünûnu adı altında ve farklı bir binada ders almaya başlamışlardır. İnas Dârülfünûnu'nun Dolayısıyla Dârümuallimât'ın Ali Bölümü'nün öğrenci alım şartları ve usûllerine ilişkin bulgular, bu araştırmanın 4.1.7. *İnas Dârülfünûna Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular* başlığı altında sunulmuştur.

Tablo 18: Dârümuallimât'a Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
1	1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (madde 73) Dârümuallimâta girmek isteyen kadınlar sıbyan ve rüşdiye mektebi şehadetnamesini ibraz eyledikleri hâlde bila-ımtihan alınacak ise de şehadetnamesi olmayanlar bir mümeyyiz heyeti huzurunda imtihan olunub sabit olacak derece-i ehliyetlerine göre iki şubeden birine kabul edilir. ➤ (Madde 74) Sıbyan şubesinde müddet-i tahsilini ikmal ile lediyyü'-l imtihan isbat-ı liyakat idenlerin kız sıbyan mektebi muallimeliğine çıkmak veyahud rüşdiye şubesine geçmek yedd-i ihtiyarlarındadır. ➤ (Madde 75) Dârümuallimâtdan bil-ımtihan çıkacak şakirdan tayin olunacakları hizmet-i talimiyeyi kabule mecburdurlar. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sıbyan/Rüştiye okullarından mezun olmak ya da giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sıbyan/Rüştiye Okulu diploması, ➤ Diploması bulunmayanlar için yapılacak Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge, ➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,
2	30 Temmuz 1895 Dârümuallimât ile İhtiyad Kısmına Mahsus Talimât	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (4. Madde) Sair inas mekatib-i rüşdiyesinden şehadetname alanlar misüllü ihtiyad kısmından şehadetname alanlar dahi Dârümuallimât birinci senesine bila-ımtihan kabul olunur. ➤ (5. Madde) İhtiyat kısmı sınıflarına dahil olmak isteyenler bir heyet-i mümeyyize huzurunda imtihanları icra olunarak müstehak oldukları sınıflara kabul olunur. Ale'l-ıtlak Dârümuallimâta dahil olmak isteyen inas tezkire-i osmaniyelerini ve hün-i hâl ü şanlarına dair mahallelerinden lazım gelen ilm ü haberleri ve aşı şehadetnamesiyle emraz-ı sariyeden beri olduğunu mübeyyen tabib-i maruf raporunu ibraz eylemeleri meşrutdur. ➤ (49. madde) Duhul imtihanı zamanı her sene Ağustosun yirmisinden Eylülün on beşine kadardır. Talebatın bu müddet zarfında mektebe kabul edilebileceği evrak-ı havadis vasıtasıyla mükerreren ilân olunacaktır. ➤ (50. Madde) mektebe yeniden dahil olacak talebat müdirden ve mekatib-i rüşdiye idare-i behiyesiyle bi'l- muhabere münasib görülecek beş muallim ve muallimeden mürekkep bir heyet huzurunda imtihan edilir. İmtihanı icra olunan talebatın kayd olunacakları sınıflara göre aldıkları numrolar bir cedvele yazılıb ve ziri tahtim edilüb müdiriyete teslim kılınur. ➤ (51. Madde) Nezaret-i celileden musaddak rüşdiye şehadetnamesini haiz olanlar beşinci madde mucebince bila-ımtihan Dârümuallimât birinci senesine kabul edilürlerse de mezkur şehadetnameyi haiz olmayanlar bade'l-ımtihan görülecek derece-i iktidarlarına göre ihtiyad kısmı sınıflarından birine kabul olunub Dârümuallimât sınıflarına alınamaz. ➤ (52. Madde) Bir sınıfa kayd olunacaklar her dershanenin derece-i istiabının fevkinde olduğu hâlde nezaretinden istizan ile alınacak emre göre muamele olunarak ders-hanelerin müzdehim bir hâlde bulundurulmamasına itina ve dikkat edilecektir. ➤ (53. Madde) kayd ve kabul olunanların ellerine (Filan hanım bi'l-ımtihan Darümuallimât İhtiyat Kısmının ...nci senesine ... numero ile kayd ve kabul olunmuşdur.) ve mekatib-i rüşdiyeden şehadetnameli ise (Filan mektepten mezun filan hanım bilâ-ımtihan Darümuallimât'ın birinci senesine ... numero ile kayd ve kabul olunmuşdur.) yolunda idarenin mühriyle bir varaka-i mahtume verilir. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kız rüştiye okulu/ Dârümuallimât hazırlık (ihtiyad) bölümü mezunu olmak, (sınavsız giriş için) ➤ İhtiyat bölümü için; yapılacak giriş sınavından başarılı olmak, <p><i>Herhangi bir okulda kaydı olmayanların:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, ➤ Herhangi bir hastalığı, fiziksel özrü bulunmamak, ➤ Tüm aşuları yapılmış olmak ➤ Adli sicil kaydı temiz olmak, ➤ Güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ -Kız rüştiye mektebi/Dârümuallimât hazırlık (ihtiyad) bölümü diploması (sınavsız giriş için), ➤ İhtiyat bölümü için yapılan sınavdan başarılı olduğunu gösterir sonuç belgesi, <p><i>Hiç bir şekilde okula kaydı olmayanlardan istenen şartlar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ Sağlık raporu, ➤ Aşı belgesi, ➤ Adli sicil belgesi, ➤ İyi hâl kâğıdı, ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge,
3	5 Temmuz 1915	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (8. Madde) Bilumum Dârümuallimîn ve darümuallimât ile anlara mülhak ve mer- 		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sağlık raporu,

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
	Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi	<p>but sair mekatibe kabul edilecek talebenin tabiat-ı osmaniyei haiz ve her güne emraz-ı sariyeden salim ve nekais-i bedeniyyeden azade bulunmaları şarttır.</p> <p>➤ (9. Madde) Dârümuallimât-ı âliye ibtidai kısımları ile vilayat ve elviye-i müstakile merkezindeki Dârümuallimât-ı ibtidaiyeye mekatib-i ibtidaiyeden mezun olanlar bila-ımtihan ve mekatib-i mezbureden mezun olmayan fakat bu derecede haiz-i malumat bulduklarını bi'l-ımtihan tebeyyün idenler kabul olunurlar.</p> <p>➤ Dârümuallimât-ı ibtidaiyeye kabul olunacak talebatın sinnleri dahi on üçden dün ve on yediden ezun bulunmamak şarttır.</p> <p>➤ Dârümuallimât-ı âliyenin kısm-ı ihzarîsine kabul edilecek talebatın sinnleri yirmi üçden ezun bulunmamak şarttır.</p> <p>➤ (12. Madde) Dârümuallimât-ı âliye ihzarî kısmına dört senelik Dârümuallimât-ı ibtidaiyeden mezun olmağa beraber lâ-akall iki sene hizmet-i talimiyede bulunmuş olanlar bila-ımtihan ve bunların gayr-ı muallimelerden o derecelerde haiz-i malumat bulduklarını bil-ımtihan tebeyyün edenler kayd ve Kabul olunurlar. Dârümuallimât-ı âliye ihzarî kısmı için fikra-i salifede muharrer evsafı haiz-i kafi mikdarda talebat bulunamadığı takdirde Dârümuallimât-ı ibtidaiyenin dördüncü sınıfını ikmal iden talebatın bila-ımtihan kabulleri mehar olduğu gibi haricden müracaat idübbe bu derecede malumat sahibesi olduğu bil-ımtihan sabit olanların dahi kısm-ı mezkure kabulü haizdir.</p> <p>➤ (13. Madde) Dârümuallimât'ın kısm-ı alisine alınacak talebatın sinnleri dahi yirmibeşi müteceviz olmamak şarttır. Dârümuallimât'ın iş bu kısımlarına kısm-ı ihzarîde veya mekatib-i sultaniyede ikmal-i tahsil itmiş olanlar bila-ımtihan kabul olunurlar ve mekatib-i mezkureden mezun olmayub bu derece haiz-i malumat oldukları bi'l-ımtihan sabit olanlar dahi alınurlar.</p> <p>➤ inas mekatib-i sultaniyede meccanen tahsilde bulunan şakirdan dahi on dört yaşını ikmal ettikten sonra herhangi sınıfta bulunur ise bulunsunlar rızalarına bakılmaksızın istanbul Dârümuallimâtı'nın kısm-ı ibtidaiyesine nakl idülürler fakat bunlardan aliyü'l-ala derecede terfi-i sınıf idenler Dârümuallimât'a nakli arzu itmedikleri takdirde buldukları mekatib-i sultaniyede ikmal-i tahsillerine müsaade olunur.</p> <p>➤ (17. Madde) İş bu nizamnâme mucebince muktezi evsaf-ı saireyi haiz olan ecnebi-ler maarif-i umumiye nezaretinin müsaade-i mahsusası ile Dârümuallimât'ın kendi ehliyetleriyle mütenasib aksam ve sınıfına kayd ve kabul edilebilirler.</p> <p>➤ (34. Madde) Dârümuallimâtlardan şehadetname alanlar tarih-i neşetlerinden itibaren sekiz sene nihayetine kadar mekatib-i umumiyede muallimelik itmekle mükellefdirlere.</p> <p>➤ (35. Madde) Dârümuallimâta leyli ve nehari olarak kabul olunanlar peder veya velileriyle müştereken ve kimsesiz oldukları takdirde şahsen Maarif nezaretine bir taahhüdname itasına mecburdurlar. İş bu taahhüdname talibinin ikmal-i tahsilden sonra madde-i sabika mucebince ifa-yı hizmet-i talimiyeyi mecbur olduğu müddet zarfında nezaretce tekalif ve tayin olunacak vazife-i talimiyeyi kabul itmediği veya bade'l-kabul terk-i hizmet eylediği veya mahkûmiyet-i kanuniyeden dolayı hizmet-i talimiyeden tard ve ihrac olunduğu veya terk-i tahsil eylediği veya mektebden esbab-ı sıhhiyenin gayr-ı bir sebeble ihrac edildiği hâlde her sene için leyli talebeden kırk Osmanlı altını ve nehari talebeden on Osmanlı altını hesabıyla mektebde</p>	<p>➤ Herhangi bir hastalığı, fiziksel özrü bulunmamak,</p> <p>➤ Osmanlı Devleti vatandaşı olmak,</p> <p>➤ <i>Başlangıç (İbtidaiye) bölümüne</i> girecek olanlar için</p> <p>➤ 13-17 yaş arasında olmak,</p> <p>➤ İbtidai okulu mezunu olmak (sınavsız giriş için),</p> <p>➤ İbtidai okulu mezunu olmayanlar için bu derecede bilgi sahibi olmak,</p> <p>➤ <i>Hazırlık (İhzarî) bölümüne</i> başvuranlar için;</p> <p>➤ 23 yaşından büyük olmamak,</p> <p>➤ Dârümuallimât-ı ibtidaiye mezunu olmak veya en az iki yıl öğretim hizmeti yapmış olmak,</p> <p>➤ Giriş sınavından başarılı olmak,</p> <p>➤ <i>Yüksek (ali) bölümüne</i> başvuranlar için</p> <p>Sınavsız geçiş için;</p> <p>➤ 25 yaşından küçük olmak,</p> <p>➤ Hazırlık (İhzarî) bölümünden veya sultani okullarından mezun olmak,</p> <p>➤ Bahsedilen okullardan mezun olmayanlar için; diğerleri kadar bilgi sahibi olmak,</p>	<p>➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi,</p> <p>➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme,</p> <p>➤ <i>Tüm Dârümuallimâtların Başlangıç (İbtidaiye) bölümüne</i> girecek olanlar için;</p> <p>➤ İbtidai okulu mezunu olduğunu gösterir diploma (sınavsız giriş için),</p> <p>➤ İbtidai okullarından mezun olmayanlar için bu derecede bilgi sahibi olduklarını gösterir sınav sonucu,</p> <p><i>Hazırlık (İhzarî) bölümüne</i> başvuranlar için;</p> <p>➤ Dârümuallimât-ı ibtidaiye diploması veya bunun yerine en az iki yıl öğretim hizmeti yapmış olduğunu gösterir belge,</p> <p>➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge,</p> <p><i>Yüksek (ali) bölümüne</i> sınavsız alınacaklar için</p> <p>➤ İhzarî bölümü/Sultani mektebi diploması,</p> <p>➤ Diploması olmayanlar ise giriş sınavından başarılı olduklarını gösterir sonuç belgesi,</p>

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
		geçirdiği müddeter isabet iden miktarı kefalet-i müteselsile suretiyle tediye-i taahhüdâtını muhtevidir.		
4	1917 Dârülmualimîn ve Dârülmualimât- ı İbtidaiye Talimâtnamesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (95. madde) kayd ü kabul muamelesi Ağustosun son haftasında icra edilir. duhule talib olanlar evrak-ı müsbe-i atiye ile mekteb müdirine müracaat itmelidirler: 1- Nüfus tezkiresi 2- Aşı ilm ü haberi 3- Sıhhat raporu 4- Tedrisat-ı ibtidaiye tasdiknamesi veyahud bulunduğu mektebin nakil ilm ü haberi ➤ (96.Madde) kabul imtihanları müdirin taht-ı riyasetinde daimi muallimler tarafından icra olunur. ➤ (97. madde) mektebe kabul muamelesi için sıhhat raporundan maada muayene-i tıbbiye icrası şarttır. Alel ü emrazdan sağlam ve kabul şeraitini haiz olduğu anlaşılın şakirdandan numunesi vechle bir taahhüdname alınır. Andan sonra mektebe devama müsaade olunur. ➤ (98. madde) Dârülmualimât müdiri her sene Eylül nihayetinde sınıfların teşkilatını mübeyyen numunesi vechle biri maarif idaresinde kalmak ve diğer nezarete irsal kılınmak üzere iki nüsha cedvel tanzim itmeğe mecburdur. ➤ (99. Madde) müddet-i muayenesinden sonra Eylül nihayetine kadar (...) müracaat idenlerin mektebe kabülleri maarif müdirlerinin müsaade-i mahsusasına mütevakıftır. her ne sebeble olursa olsun Eylülden sonra Dârülmualimînlere talebe kabul olunmaz. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zamanında başvuruda bulunmak, ➤ Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, ➤ Herhangi bir hastalığı, fiziksel özrünün bulunmaması, ➤ Tüm aşuları yapılmış olmak, ➤ giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Başvuru belgesi, ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ Aşı belgesi, ➤ Sağlık raporu, ➤ İbtidai tasdiknamesi veya bulunduğu okuldan nakil belgesi, ➤ Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme, ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge,

Yukarıdaki tablodan açıkça görülebileceği üzere Darümuallimât'a öğrenci alımına ilişkin tespit edilen belgeler arasından ilki, 1869 yılında yayınlanan *Maarif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi*'dir. Bu tarihte henüz kurulmamış olan Dârümuallimât'ın ne şekilde kurulacağı ve temel kurumsal bilgileri adıgeçen Nizam-nâme'yle ortaya konmuştur. Nizam-nâme'de sıbyan ve rüşdi olarak iki bölümden oluşması plânlanan okul, 1870 yılında açıldıktan sonra plânlandığı gibi faâliyet göstermiştir. 1869 Nizam-nâmesi'nde yer alan hükümlere göre; sıbyan veya rüştiye mekteplerinden mezun olanların, Dârümuallimât'ın sıbyan ve rüşdi bölümlerine sınavsız bir şekilde kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Dârümuallimât'ın Sıbyan bölümünden mezun olanlara, Dârümuallimât-ı Rüşti'ye sınavsız olarak doğrudan devam etme hakkı tanınmıştır. Dönemin örgün eğitim sistemindeki ilk ve orta öğretim kademesine denk gelen Sıbyan/Rüştiye okullarından mezun durumunda bulunmayanların Dârümuallimât'a kayıt yaptırabilmeleri için; ancak bu derecelerde bilgi sahibi olmaları şartı aranmıştır. Bu şartı yerine getiren adayların müracaat edeceği okul tarafından, kayıt esnasında Sıbyan/Rüşti okulu diploması, diploması olmayanlar için ise yapılacak sınavdan başarılı olması istenmiştir. Ayrıca adayın “*öğrenimini tamamladıktan sonra Maarif nezaretince atanacağı öğretim görevini*” kabul edeceğine dair yaptığı bir sözleşmeyi ibraz etmesi gerekirdi.

Maarif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi'nde yer alan Dârümuallimât'a ilişkin tüm hükümler 30 Temmuz 1895 (6 Safer 1313-17 Temmuz 1311) tarihine kadar geçerliliğini korumuştur. Bu tarihte *Darümuallimât ile İhtiyat Kısımına Mahsus Talimat* yayınlanmıştır. Bunun öncesinde Okulun bünyesinde meydana gelen değişikliklerle 1892 yılında Darümuallimât'a mahreç olmak üzere 6 yıllık ibtidaî ve rüşdî sınıflardan oluşan inas rüşdiye mektebine denk “ihtiyat Kısmı”nın kurulması üzerine Darümuallimât'a öğrenci kabul şartlarında birtakım değişiklikler yapılması gereği doğmuştur. Nitekim 1895 yılında yayınlanan talimatla, öğrenci kabulüyle ilgili uygulamada bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, kız rüşdiye okulu veya hazırlık (ihtiyad) bölümünden mezun olma şartını yerine getirenler Darümuallimât'ın birinci sınıfına sınavsız kabul edileceklerdi. Ancak bunun için mezun oldukları okuldan almış oldukları Maarif nezareti onaylı diplomalarını ibraz etmeleri istenmiştir. Rüşdiye mezunu olmayan ve hazırlık bölümüne gitmek isteyenler için yapılacak sınavdan başarılı olma şartı konmuştur. Bu şartın uygulama usûlünde ise adayların her Ağustos ayının yirmisi ile Eylül ayının on beşi arasında üyeleri, Dârümuallimât Müdürü

ile rüşdiye mektepleri idare heyetinin birlikte müzakeresiyle belirlenecek olan bir heyet tarafından sınava tâbi tutulacakları ve bu sınavdan aldıkları başarıya göre hazırlık sınıflarından birine yerleştirilecekleri kararlaştırılmıştır. Bu son durumda dikkat edilirse adayın Dârümuallimât'a değil, Dârümuallimât'ın öğretim süresi altı yıl olan hazırlık bölümüne alınacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla Dârümuallimât'a giriş için rüşdiye/ idadi/sultani ya da bu düzeyde eğitim-öğretim veren Darümuallimat Hazırlık Bölümü'nden mezun olmayanlar kabul edilmemiştir. Bu durum okuldaki öğrenci niteliğini artırma için gösterilen bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca herhangi bir diploma ibraz etmeyen adayların okula kabulleri için Osmanlı kimlik belgeleri, güzel ahlâk sahibi olduğunu gösterir belge iyi hâl kâğıdı, aşı belgesi ve bulaşıcı hastalığı olmadığına dair sağlık raporu (tabib-i maruf raporu) ibraz etmeleri usûldendi.

Okulun ihtiyat bölümüne kayıt yaptıranlara *“Filan hanım bi'l-ımtihan Darümuallimât İhtiyat Kısmının ...nci senesine ... numero ile kayd ve kabul olunmuştur.”*, Darümuallimât sınıflarına kaydolanlara ise *“Filan mektepten mezun filan hanım bilâ-ımtihan Darümuallimât'ın birinci senesine ... numero ile kayd ve kabul olunmuştur.”* şeklinde idare tarafından mühürlü bir belge verilmiştir. Söz konusu Talimatnâme'deki bu ve diğer tüm hükümler, 1915 yılında Dârümuallimîn ve Darümuallimât Nizâmnamesi'nin yayınlanmasına kadar geçerliliğini korumuştur.

5 Temmuz 1915 (H.22 Şaban 1333-R.22 Haziran 1331) tarihinde yayınlanan *Dârümuallimîn ve Darümuallimât Nizâmnamesi* ile Dârümuallimât'a öğrenci kabulüyle ilgili birtakım düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Buna göre, okula girmek isteyen adayın herhangi bir hastalığı veya fiziksel özrü bulunmaması, Osmanlı Devleti vatandaşı olması, başvurduğu bölüme göre yaş koşulunu sağlaması genel şartlardandı. Bu şartların uygulanma usûlünde adayların sağlık raporu, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi ibraz etmeleri gerekiyordu.

Nizamnâme'ye göre Darümuallimât'ın ibtidaî bölümü ile vilayetlerde açılacak olan Darümuallimât-ı İbtidaîlere, yaşları 13'ten küçük, 17'den büyük olmamak şartıyla ibtidaî mekteplerinden mezun olanlar sınavsız kabul edilecektir. İbtidâi mekteplerden mezun olmayanlar için ise yapılacak sınavdan başarılı oldukları takdirde kabul edebilecektir. Darümuallimât-ı Âliye Hazırlık (İhzari) bölümüne sınavsız kabul edilecek adaylardan 23 yaşından büyük olmamak, Dârümuallimât-ı ibtidaiyeden mezun olmak veya bunun yerine en az iki yıl öğretmen olarak çalışmış olmak şartları

aranmıştır. Darümuallimât'ın ibtidaî kısmından mezun olmayan öğretmenlik kadrosu dışında iki yıl öğretim hizmetinde bulunanlar ancak diğerleri kadar bilgi sahibi olduklarını gösteren bir sınavdan başarılı olmaları şartıyla kabul edilir. Bu şartlarda öğrenci bulanamadığında Dârümuallimât-ı ibtidaiyenin dördüncü sınıfını tamamlayan öğrenciler yine yapılacak bir sınav sonucuna göre alınacaktır. Dışardan başvuru yapanlar ise diğerleri kadar bilgi sahibi olduklarını gösteren bir sınavla kabul olunurlardı. Darümuallimât'ın ali bölümüne başvuranlar için ise 25 yaşından küçük olmak şartı aranmıştır. İhzarî bölümünden veya sultani mekteplerinden mezun olanlar sınavsız alınacaktır. Bahsedilen okullardan mezun olmayanlar diğerleri kadar bilgi sahibi olduklarını gösteren bir sınavla kabul olunurlar.

1915 Nizâm-nâmesi'nde, Kız Sultani mekteplerinde öğrenim görenlerin on dört yaşını tamamladıktan sonra hangi sınıfta bulunurlar ise bulunsunlar -rızalarına bakılmaksızın- İstanbul Darümuallimâtı'nın ibtidaî bölümüne nakledilmesini gerektiren bir düzenleme öngörülmüştür. Ancak bu duruma tabi öğrenciler arasından başarı düzeyi "aliyyül-âlâ" derecede olanların Kız Sultanisi'nde eğitimine devam etmesine izin verileceği belirtilmiştir.

Sultani mekteplerinin altıncı sınıfı, Darümuallimât-ı İbtidâiye'nin birinci sınıfına tekabül etmekteydi. Bu okullara girebilecek vasıflara sahip olan ve söz konusu Nizâm-nâme'de "ecnebi" olarak tabir edilen müslüman olmayan öğrencilerin Maarif-i Umûmiye Nâzırı'nın özel izni ile kabul edilmesi uygun görülmüştür. Bu öğrencilerin seviyelerine göre Dârümuallimât'ta uygun olan bölüm ve sınıflara kayıt yaptıracakları belirtilmiştir.

Darümuallimât'a yatılı veya gündüzlü olarak kabul edilen öğrenciler velileriyle birlikte veya kimsesiz ise şahsen bir sözleşme imzalayıp, Maarif Nezâreti'ne vermek mecburiyetindeydi. Bu sözleşme, mezun olduktan sonra Nezâret tarafından tayin edildiği yerde 8 yıl zorunlu öğretmenlik hizmetini yapmayı kabul ettiğine ilişkindir. Aynı zamanda bu sözleşme, kişinin görevi kabul ettiği hâlde görevinden ayrılması, mahkûmiyetten dolayı görevinden uzaklaştırılması veya tahsilini yarım bırakması hâlinde her sene için yatılı olanlardan 40 Osmanlı altını, gündüzlü olanlardan 10 Osmanlı altını hesabıyla okulda geçirdiği süreye göre belirlenecek tazminat miktarını ödeyeceğini kabul ettiğine dairdir. Bu sözleşmeyi imzalamayanların Darümuallimât'a kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Ancak araştırmanın bu kısmında

daha önce ifade edildiği üzere, Sultanilerden Darümuallimât'a nakledilen öğrenciler, sözleşme imzalamasalar da bu uygulamaya tâbi olacaklardı.

Dârümuallimât'a giriş usûllerine ilişkin incelenen bir diğer belge 30 Ocak 1917 tarihli *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidaiye Talimatnamesi*'dir. Bu Talimatnâme, 1915 Nizamnâmesi'nde hem Dârümuallimîn hem de Dârümuallimât için yer alan hükümlerin uygulanmasını kolaylaştırmak ve ayrıntılı bir düzenleme yapmak için oluşturulmuştur. Dârümuallimât'ın ibtidai bölümü için talimatnâmede yer alan düzenlemelerle Dârümuallimîn-i ibtidaiyeler için belirtilen hususlar birbirinin aynıdır. Buna göre kayıt dönemi süresince başvuruda bulunmak, Osmanlı vatan-daşı olmak, herhangi bir hastalığı ve fiziksel özrü bulunmamak, tüm aşılarını yaptırmış olmak ve yapılacak giriş sınavından başarılı olmak öğrenci alım şartları olarak belirlenmiştir.

Bu şartlara uygun adayların okula kayıt usûlleri arasından ilki, okula bir başvuru belgesi ile zamanında müracaat etmelidir. Bu çerçevede Dârümuallimât'ın öğrenci kayıt zamanı, Dârümuallimînlerde olduğu gibi Ağustos ayının son haftası olarak belirlenmiştir. Mazeretli olarak geç kayıt yaptıracaklar için eylül ayı sonuna kadar kayıtlar devam etmektedir. Eylül sonundan itibaren hiçbir suretle öğrenci kaydı yapılamayacaktır.

Nizamnâme'ye göre; Dârümuallimât'a kayıt yaptırmak isteyen adaylar okul müdürlüğüne gerekli belgeleri ekledikleri bir dilekçe ile başvuru yapmalıdırlar. Okula başvuru esnasında, adaylardan Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, aşı belgesi, sağlık raporu, ibtidai tasdiknamesi veya bulunduğu okuldan nakil belgesi, “*öğrenimini tamamladıktan sonra Maarif nezaretince atanacağı öğretim görevini*” kabul edeceğine dair bir sözleşme de dâhil olmak üzere söz konusu belgeleri başvuru belgelerine eklemeleri istenmiştir. Adayın sağlık raporunu ibraz ettikten sonra okulda hazır bulunan doktor tarafından tıbbî muayeneden geçirilmesi usûlü de gerekli görülmüştür.

Söz konusu şartları sağlayan adaylar, belirtilen usûlle okula kabul edilmeden önce bir de giriş sınavından başarılı bir not almaları gerekirdi. Bu sınav okul müdürünün riyaseti altında okuldaki daimi (kadrolu) öğretmenler tarafından gerçekleştirirdi.

Buraya kadar sunulmuş olan bulgular, Dârümuallimât hakkında talimatnâme ve nizamnâmeler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Öteyandan öğrenci alım şartları ve usûlüne ilişkin bazı bilgilerin 27 Nisan 1870 tarihine ait bir gazete haberinde de

yer aldığı görülmektedir. Henüz Darülmualimât açılmadan önce Maarif Nezâreti kaynaklı olan bu haberde, kız sıbyan ve rüşdi okullarına öğretmen yetiştirmek üzere “Darülmualimât” adıyla bir okul açılacağı, bu okula kaydolmak isteyen Türkçe okuryazar kadınların Meclis-i Kebîr-i Maarif’e müracaat etmeleri gereği duyurulmuştur (Takvim-i Vekâyi, no: 1217).

1915 Nizamnâmesi dışında bu araştırmada kullanılan kaynaklarda Dârülmualimât’a alınacak adaylardan yaş şartı aranmadığı dikkat çekmektedir. Buna karşın 1915 yılında yayımlanan Nizamnâme’de Dârülmualimât’ın her kısmı için ayrı bir yaş şartı sınırlaması getirildiği görülmektedir. Bu durum söz konusu Nizamnâme’nin hem Dârülmualimîn hem Dârülmualimâtlar için oluşturulmuş en kapsamlı nizamnâme olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Öteyandan Dârülmualimât’a öğrenci temini konusunda 1915 Nizamnâmesi dışındaki nizamnâme ve talimatnâmelerde yaş sınırına ilişkin bir hüküm konulmaması; söz konusu dönemin fevkalade şartlarında toplumda ihtiyaca binaen kadınların okumaya, dolayısıyla öğretmen olmaya teşvik edilmesi açısından üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gereken önemli bir husustur.

1895 Talimatnâmesi dışındaki diğer tüm resmî metinlerde Darümualliamat’a öğrenci olmak isteyenler için belirtilen, mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme belgesi ibraz etme usûlü oldukça önemli bir değerlendirmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu durum, ülkenin çok sayıda öğretmene ihtiyaç duyulduğu bir dönemde öğretmenlerin basit bir şekilde mesleklerini bırakmalarına engel olmak için düşünülmüştür.

Buraya kadar ortaya konulmuş olan Dârülmualimât ile ilgili olarak giriş şartı ve usûlü bulgularının farklı açıdan bir değerlendirmesini yapmak amacıyla aşağıdaki analiz tablosu oluşturulmuştur. Bu tablo, araştırmanın bu başlığı altında incelenen 4 farklı nizamnâme ve talimatnâme türündeki metnin kaç tanesinde söz konusu bulgu maddelerinin yer aldığını göstermektedir. Tabloda ilk olarak, okula giriş şartı ve giriş usûlü temasındaki özellikler belirtilmiştir. Ardından, mevcut belgelerin kaçında bu özelliklerin geçtiği konusu ise frekans değeri (F) sütununda ifade edilmiştir.

Tablo 19: Dârümuallimât'a Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri

GİRİŞ ŞARTLARI	F	GİRİŞ USÛLLERİ	F
Sıbyan/Rüştiye mektepleri/ Dârümuallimât hazırlık (ihtiyad) bölümü mezunu olmak	4	Sıbyan/Rüştiye mektepleri/ Dârümuallimât hazırlık (ihtiyad) bölümü diploması	4
Giriş sınavından başarılı olmak	4	Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge	4
Herhangi bir hastalığı ve fiziksel özürlü bulunmamak	4	Mezuniyet sonrası atanaacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme	3
Osmanlı Devleti vatandaşı olmak	3	Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi	3
Tüm aşılı yapılmış	2	Sağlık raporu	3
Adli sicil kaydının temiz olması	1	Aşı belgesi,	2
Güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak	1	Adli sicil belgesi	1
13-25 yaş arası olmak	1	İyi hâl kâğıdı	1
Zamanında başvuruda bulunmak	1	Başvuru belgesi	1

Darümuallimât'a giriş şartları ve usûlleri ile ilgili yukarıdaki frekans değerleri tablosunda görüldüğü üzere en yüksek orana sahip olan Sıbyan/Rüştiye mektepleri/ Dârümuallimât hazırlık (ihtiyad) bölümü mezunu olmak (F=4), giriş sınavından başarılı olmak ve herhangi bir hastalığı, fiziksel özrü bulunmamak şeklinde belirtilen üç giriş şartıdır (F=4). Bunlar Dârümuallimât'ın kuruluş tarihi olan 1870'ten Cumhuriyet'e (1923) kadarki süreçte okula girişte geçerli olan giriş şartlarıdır. Bunun ardından söz konusu belgelerin üçünde ifade bulan Osmanlı Devleti vatandaşı olmak şartı gelmektedir (F=3). Tüm aşılı yapılmış olmak şartı iki resmî metinde yer almaktadır (F=2). Son olarak adli sicil kaydının temiz olması, güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak, 13-25 yaş arası olmak, zamanında başvuruda bulunmak, şeklindeki adaylardan aranan özellikler ise bir resmî metinde geçen giriş şartlarını oluşturmaktadır (F=1).

Bu giriş şartlarına karşılık gelen öğrenci alım prosedürüne göre Sıbyan/Rüştiye mektepleri/ Dârümuallimât hazırlık (ihtiyad) bölümü diploması ve giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge ibraz etme durumları, Darümuallimatla ilgili Nizamnâme ve talimatnâmeler arasında en fazla frekans değerine sahip olan usûllerdir (F=4). Bunun ardından Mezuniyet sonrası atanacağı öğre-

tim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi ve sağlık raporu belgeleri üç resmî metinde yer almaktadır (F=3). Aşı belgesi iki resmî metinde ifade bulurken (F=2); diğer yandan adli sicil belgesi, iyi hâl kâğıdı ve başvuru belgesi şeklindeki üç evrak ise sadece bir resmî metinde geçmektedir (F=1).

4.1.3. Menşe-i Muallimîn'e Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

Menşe-i Muallimîn'in askeri okullara öğretmen yetiştirme amacıyla kurulduğu bilinmektedir. Bu okula ilişkin ilgili alanyazında birkaç satırlık bilgiden başka malumata rastlanılmakla birlikte okulun giriş şartları ve usûlleri ile ilgili de bulgu elde edilememiştir.

4.1.4. İstanbul Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

Bu başlık altında, Osmanlı eğitim sisteminin yüksek öğretim kademesinde açılarak faâliyet gösteren İstanbul Darülfünunu'na öğrenci alım şartları ve usûllerine dair Tanzimat'tan Cumhuriyet'e tarihsel süreç içerisinde çıkarılan bazı nizamnâme ve talimatnâmeler üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda elde edilen sonuçlar paylaşılmıştır.

Darülfünun hakkındaki resmî nitelik taşıyan söz konusu üç Nizamnâme'deki giriş şartları ve usûlleri ile ilgili maddeler (Bkz. Ek 2, Ek 5, Ek 12), içerik analizine tabii tutularak incelenmiş ve bu bağlamdaki araştırma bulguları aşağıda yer alan içerik analizi tablosuyla birlikte sunulmuştur. Bu tabloda oluşturulmuş olan ilk üç sütunda belge numarası, incelenen belgenin tarihi ve adıyla giriş şartları ve usûllerine ilişkin belgelerde yer alan veriler, Osmanlıca'dan günümüz Türkçesine olduğu gibi transkribe edilmiştir. Söz konusu bu veriler, tablonun son iki sütununda giriş şartları ve giriş usûlleri olarak iki temaya ayrılarak incelenmiştir. Buradaki giriş şartları temasıyla İstanbul darülfünunu'nda okumak isteyen adaylarda bulunması gereken özellikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Öteyandan giriş usûlleri temasıyla da Darülfünuna girmek isteyen ve şartları karşılayan adaylardan başvuru esnasında istenen belgelerin ne olduğu -diğer bir deyişle başvuru prosedürü- incelenmiştir.

Tablo 20: İstanbul Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
1	1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (88. Madde) Lâ-akall on altı yaşında olan her bir şahıs Darülfünunun nizamatına etba' eylediği hâlde talebe sınıfına kaydolunabilecektir. ➤ (89. Madde) Darülfünuna girecek talebe Dersaadet'te ikamet eylediği mahali beyan ile beraber hîn-i hâcetde şube müdiri tarafından kime müracaat olunmak icab edecek ise anı dahi irae idecektir. ➤ (90. Madde) Darülfünunun şakirdanı sülukuna dahil olmak isteyenler malumat-ı meşruhayı icra eyledikden sonra her şubeden birer muallim alınarak teşkil olunacak mümeyyiz heyeti huzurunda lisan-ı Osmanîyle, tarih-i umumi ve coğrafya, ve hisab, ve hendese, ve cebir, ve hikmet-i tabiye, ve mantıktan imtihan olunacaklardır. ➤ (91. Madde) İş bu imtihandan mümeyyiz heyeti talebenin şayan-ı kabul olduğuna hükm eylediği hâlde liyakatini mübeyyen bir kıt'a şehadetname ita edecek ve bu şehadetname ile talib yarım Osmanlı lirası virerek şakirdan defterine kaydolunacaktır. ➤ (92. Madde) Talib doksanınıc maddede muharrer olan dersleri tahsil itmiş olduğunu musaddak hüküet-i seniyye canibinden tanımlı bir mektebin şehadetnamesini ibraz edecek olur ise imtihandan muaf tutulacaktır. ➤ (93. Madde) Talebe her üç ayın ibtida ki on eş günü zarfında rub' Osmanlı altını itasıyla kaydlarını bi'z- zat teccid edeceklerdir. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ En az 16 yaşında olmak, ➤ Giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ İkametgah belgesi, ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir sonuç belgesi, ➤ Kayıt ücreti (yarım Osmanlı lirası)
2	12 Ağustos 1900 Darülfünun-ı Şahane Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (9. Madde) Darülfünun'un her hangi şubesine olur ise olsun dahil olmak isteyenler evvelan sinni on sekizi mütejaviz olmak ve hüsn-i sîret ve ahlâk ashabından bulunmak ve cünha ve cinâyât ile mahkûm ve ilel ve emraz-ı sariye ile ma'lûl olmamak sâniyen mekteb-i sultanî ve ticaret ve darüşşafaka ve dersaadet ve vilayet merakizlerinde bulunan mekatib-i idadiyeden şehadetnameyi haiz olmak veya mekatib-i mezkure şehadetnameleri derecesinde malumatı olduğunu bi'l-imtihan isbat etmek meşruttur. Ancak ulum-ı aliyeye-i dinîyye şubesine duhule talib olan talebe-i ulum icabı vechle bi'l-imtihan kabul olunur ve mekatib-i mezkure şehadetnamelelilerinin adedi ulum-ı aliyeye-i dinîyye olan haddenden ziyade olduğu hâlde ale'l-usûl beynlerinde müsabaka imtihanı icra idülür. ➤ (10. Madde) Darülfünun'un Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den ve Dârülmuaallimîn-i âliyyeden şehadetname ahz itmiş olanlar istedikleri şubesine bilâ-imtihan kabul olunurlar ve madde-i sabıkada muharrer olduğu üzere lediyyü'l-iktiza müsabakaya dahil olunurlar. ➤ (11. Madde) Darülfünun'a devam edecek ehl-i tahsil Dersaadet'te ikamet eylediği mahalli ve hîn-i hacetde idare tarafından kime müracaat olunmak icab ederse anı tahriren beyan idecektir. ➤ (12. Madde) Darülfünun'a her sene kabul olunacak müteallimînin adedi ulum-ı aliyeye-i dinîyye şubesinde otuzu ve ulum-ı riyaziye ve tabiyye ile edebiyat şubelerinde yirmi beşeri tecavüz itmeyecektir. ➤ (13. Madde) Darülfünun'a girmeğe talib olanlar tercüme-i hâl varakalarını ve ikmal-i tahsil itdikleri mekatib şehadetnamelerinin suretlerini ve hüsn-i ahlâk ve etvarına dair usûlü dairelerinde tasdik olunmuş resmî ilmuhaberlerini ba-istid'ânâme idareye ita edeceklerdir. ➤ (14. Madde) Berveh-i muharrer vuku bulan istid'â üzerine duhule müstehak olduğu tahakkuk itdikden sonra talebenin ismi idarece defter-i mahsusuna kaydolunur ve evrak-ı mezkure hıfz olunacaktır. ➤ (15. Madde) Darülfünun'a kabul olunan müteallimînin tarih-i kabullerinden itibaren devam itdikleri müddetçe her üç ayda bir kere idareye müracaatla teccid-i kayd idireceklerdir. ➤ (16. Madde) Darülfünun'a duhüle müstehak olanlar duhüliye olarak yarım ve on beşinci madde mucebince her üç mahda bir defa teccid-i kayd ücreti olmak üzere bir rub' lira-yı Osmanî peşinen 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ En az 18 yaşında olmak, ➤ Güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak, ➤ Adli sicil kaydı temiz olmak, ➤ Herhangi bir fiziksel özürlü ve hastalığı bulunmamak, ➤ Sulta-nî/Ticaret/Darüşşafaka/İdadi mekteplerinden mezun olmak, ➤ Darülfünun'un Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye veya Dârülmuaallimîn-i âliyyeden mezun olmak, ➤ Giriş sınavından başarılı olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Başvuru dilekçesi, ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ İkametgah belgesi, ➤ Adayın daha önce mezun olduğu okuldan alınmış diploma, ➤ Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir sonuç belgesi, ➤ Adli sicil belgesi, ➤ İyi hâl kâğıdı, ➤ Sağlık raporu, ➤ Kayıt ücreti (yarım Osmanlı lirası)

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
		<p>te'diye etmeğe mecburdurlar. İş bu kayd ücreti müteallimînin Darülfünun'a dahil oldukları tarihten itibaren birinci üç mah için alınmaz; zikr olunan ücretleri vermeyenler Darülfünun'a kabul olunmazlar.</p> <p>➤ (17. Madde) Madde-i sabıkada muharrer duhuliyeye harcı talebenin Darülfünun'a kabulü usûlen tahakkuk ve takarrür eyledikten sonra alınır.</p>		
3	20 Ekim 1919 Darülfünun-ı Osmani Nizamnâmesi	<p>➤ (44. Madde) Medreselerden birine dahil olabilmek için resmî ve hususî mekatib-i sultanîyeden mezun olmak şarttır.</p> <p>➤ (45. Madde) Darülfünun medreselerinden rüusu haiz olanlarla mekatib-i âliye mezunları ve darülhilafetü'l-âliye medresesinin sahn kısmından neş'et idenler talib oldukları medreselerde bila-imtihan kabul olunurlar.</p> <p>➤ (46. Madde) Şerait-i lazimeyi haiz olan ecnebi talebe dahi aid olduğu medrese meclis-i müderrisîninin işarı üzerine Darülfünun emininin müsaadesiyle kayd ü kabul olunur.</p> <p>➤ (47. Madde) Şerait-i kabulü haiz olmayan zevat medrese reisi veya katib-i umumisi ile alakadar olan ders müderrisi veya muallimînin muvaffakiyetini istihsal itmek şartıyla derslere sam (?) olarak devam idebilir.</p> <p>➤ (48. Madde) Darülfünun'a müdavim olarak kayd olunanlardan duhuliyeye olarak yarım ve üç ayda bir defa tecdid-i kayd ücreti olmak üzere bir rub' Osmanlı lirası alınır. Kayd ücreti müdavimînin Darülfünun'a dahil oldukları tarihten itibaren birinci üç mah için alınmaz.</p> <p>➤ (49. Madde) 1337-38 sene-i tedrisiyesi nihayetine kadar talebe kay ü kabulü şeraiti ayrıca bir nizamname ile tayin olunmuştur.</p>	<p>➤ Sultanî veya Yüksek okul düzeyindeki okullardan mezun olmak,</p>	<p>➤ Adayın daha önce mezun olduğu okuldan alınmış diploma,</p> <p>➤ Kayıt ücreti (yarım Osmanlı lirası)</p>

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Darülfünun'a giriş şartları ile ilgili incelemeye alınan ilk metin, 1869 yılında yayımlanan *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi*'dir. Söz konusu Nizamnâme'nin 88.-93. maddeleri arasında okula giriş şartları ve usllerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Nizamnâme'de en az on altı yaşında olan herkesin okula aday olarak başvurabileceği ve bu adayların bir giriş sınavına tabii tutulacağı açıkça belirtilmiştir. Bu sınav Türkçe, Genel tarih, Genel Coğrafya, Aritmetik, Geometri, Cebir, Fizik, Mantık derslerinden hazırlanan sorulardan oluşacak ve okulun her bölümünden bir öğretmenin üyesi olduğu mümeyyiz heyeti (seçim heyeti) huzurunda uygulanacaktır. Ayrıca aday kayıt sırasında, okul idaresi tarafından gerektiğinde ulaşılmak üzere velisinin ikamet ettiği yerin adresini bildirecektir.

Nizamnâme'de belirtilen şartlar dahilinde okula alınacak olan adaylardan Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, İkametgah belgesi, giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir sonuç belgesi olmak üzere üç önemli belgeyi kayıt esnasında ibraz etmeleri istenmiştir. Bu cümleden hareketle mümeyyiz heyeti, giriş sınavından sonra adaylar arasından okula alınabilecek bilgiye sahip olanları seçecek ve bunlara başarılı olduklarını gösteren bir belge verecektir. Adaylar bu ve diğer belgeleri göstermek ve ayrıca yarım Osmanlı lirası kayıt ücreti ödemek suretiyle kayıtlarını yaptıracaklardır.

Öteyandan adaylar arasında giriş sınavı için belirlenen dersleri, adaylar arasında hükümet tarafından tanınmış resmî bir okulda daha önce alarak bu derslerden başarı sağlamış olanların okula kabulleri için farklı bir yol belirtilmiştir. Bu durumda olan adayların, diğer belgeleri ibraz ettikleri takdirde okula sınavsız kayıt yaptırabilecekleri belirtilmiştir. Son olarak okula kayıt yaptırarak Darülfünun öğrencisi olanların her üç ayın ilk on beş günü içinde dörtte bir Osmanlı altını vererek kayıtlarını yenilemek durumunda oldukları ifade edilmiştir.

Yine tabloda belirtildiği üzere Darülfünun'a giriş şartları ve usülleri ile ilgili veri sunan ve incelemeye alınan ikinci belge, 1 Ağustos 1900 tarihli *Darülfünunu-ı Şahane Nizamnâmesi*'dir. 27 maddeden oluşan Nizamnâme'nin “*Şerait-i Duhul ve Kabul*” başlıklı bölümünde okula giriş için gerekli şartlar ve kayıt usülleri hakkında 11 madde yer almaktadır. Dolayısıyla Nizamnâme'nin önemli bir kısmının bu konuya ayrıldığı söylenebilir.

Analiz edilen verilerden giriş şartları temasına uygun olarak, Darülfünun'a öğrenci alımında adayların; en az 18 yaşında olmak, güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak, adam yaralama ve öldürme suçu ile hüküm giymemiş olmak, herhangi bir fiziksel özürlü ve hastalığı bulunmamak gibi şartları hüviyetinde barındırması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla 20. yüzyılın başlarında 18 yaş üstü, sağlıklı ve adli sicil kaydı temiz olan adaylar belli düzeyde bir okuldan mezun oldukları takdirde Darülfünun'a kabul edilecektir. Bu şartları taşıyan adaylar arasından Mektebi Sultani, Ticaret ve Darüşşafaka ile İstanbul ve taşradaki vilayetlerde bulunan idadi mekteplerinden diploması olan adayların herhangi bir giriş sınavına tabi tutulmaksızın okula kayıt yaptırabileceği belirtilmiştir. Ancak bu şartları yerine getirenlerin sayısının, okula alınacak öğrenci sayısından fazla olması durumunda adaylar arasında müsabaka sınavı yapılacaktır. Yukarıda adıgeçen mekteplerin dışında diğer mekteplerden mezun olanlar adaylar için bu mektepler düzeyinde yapılacak bir giriş sınavından başarılı olmaları şartı konmuştur.

Diğer yandan Darülfünun'un Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Bölümleri ile Dârümuallimîn-i Âliye'den mezun olanlara da bir ayrıcalık tanınmıştır. Bu durumdaki adaylar Darülfünun'un istedikleri bölümüne sınavsız kayıt yaptırabileceklerdir. Dolayısıyla tanınan bu ayrıcalıkla, adıgeçen okullardan mezun olanların da Darülfünun'da okumaya teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Bu özellikteki adayların sayısının alınacak öğrenci sayısından fazla olması durumunda ise doğal olarak aralarında müsabaka sınavı yapılacaktır.

Öteyandan Darülfünun'un Ulum-ı Âliye-i Dinîye şubesine yani İlahiyat Bölümü'ne öğrenci alımında diğer bölümlere nazaran farklı bir şart konduğu görülmektedir. Bu bölüme başvuran adaylar, nereden mezun olduklarına bakılmaksızın yapılacak giriş sınavından başarılı olmaları şartıyla bölüme kabul edileceği belirtilmiştir. Bu şekilde özel bir şart konulması; bir yandan bu bölüme öğrenci alımında ayrıcalık gibi görünmekle beraber diğer yandan bölümün niteliğini artırma çabasının da göz ardı edilmemeye çalışıldığı görülmektedir.

Söz konusu giriş şartlarına karşılık gelen Darülfünun'a öğrenci alım usûlünde istenen belgeler arasında ise öncelikle okul müdüriyetine başvuru dilekçesi yer almaktadır. Bu dilekçeyle birlikte ilgili makamlardan alınmış Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ikametgah belgesi, giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir sonuç

belgesi, adli sicil belgesi, iyi hâl kâğıdı ve sağlık raporu gibi belgeler ibraz edilecektir. Başvurusunu tamamlayan adaylar arasında kayıt hakkı kazananlardan, kayıt ücreti olarak yarım Osmanlı lirası tahsil edilir. Bu aşamadan sonra adayın ismi, okul idaresince “defter-i mahsus” denilen özel kayıt defterine öğrenci olarak yazılır. Bu defterle birlikte öğrencilere ait kayıt evraklarının idare tarafından muhafaza altına alındığı bilinmektedir.

Darülfünun’a giriş şartları ve usûlleri hakkında analiz edilen bir diğer belge ise tablodaki üç numaralı belge olan 11 Ekim 1919 tarihli *Dârülfünûn-ı Osmani Nizamnâmesi*’dir. Bu Nizamaname Darülfünun’un tüm bölümleri ile ilgili genelgeçer bilgiler veren bir belge olma özelliğini taşır. Bu bağlamda değerlendirilecek olan Nizamnâme’de yer alan giriş şartlarından ilki, Darülfünun fakültelerinden herhangi birine girebilmek için adayın resmî veya özel Sultani mekteplerinden mezun olması şartıdır. Öteyandan Mülazemet rüusu (adaylık belgesi)na sahip olanlar, Dârümuallimîn gibi mekatib-i âliye (Yüksek mektepler)den mezun olanlar ve Darülhilafetü’l-âliye Medresesi’nin Sahn kısmından mezun olanlara ayrıcalık tanınarak bu durumdaki adayların sınavsız olarak okula kabul edileceği belirtilmiştir. Bu bilgi tersten okunduğunda ise genel olarak okulun fakültelerine sınavla öğrenci alımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yapılacak olan sınavdan başarılı olmak okula giriş şartları arasında gösterilebilir.

Nizamnâme’nin 46. Maddesinde okula alınacak adaylar arasında ecnebi (müslüman olmayan?)lerin de başvuru yapabileceği özellikle belirtilmiştir. Ancak gerekli şartları taşıyarak okula kayıt için hak kazanan ecnebilerin kayıtları, fakülte Müderrisîn Meclisi (öğretim üyesi kurulu) ve Darülfünun Emîni’nin (Müdürü) özel izniyle gerçekleştirilecektir.

Öteyandan okula giriş için gerekli şartları karşılamayan adayların, Medrese Resisi (Fakülte Dekanı) veya katib-i umumî (genel sekreteri) ile ilgili dersin öğretim üyesinin kabulüyle derslere dışardan katılabileceği de belirtilmiştir.

Buraya kadar konu edilen Dârülfünun’a giriş şartı ve usûlleri hakkındaki bulgularının farklı açıdan bir değerlendirmesini yapmak maksadıyla aşağıdaki analiz tablosu oluşturulmuştur. Tabloda araştırmanın bu başlığı altında incelenen 3 farklı nizamnâme ve talimatnâme türündeki metin arasında söz konusu her bir bulgu özelliğinin hangi sayıda yer aldığını göstermektedir. Tabloda ilk olarak, okula giriş şartı ve giriş usûlü temasındaki giriş şartı ve usûlü özellikleri belirtilmiştir. Ardından,

mevcut belgelerin kaçında bu özelliklerin geçtiği durumu ise frekans değeri (F) sütununda açıklanmıştır.

Tablo 21: İstanbul Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri

GİRİŞ ŞARTLARI	F	GİRİŞ USÛLLERİ	F
Giriş sınavından başarılı olmak	2	Kayıt ücreti (yarım Osmanlı lirası)	3
En az 16-18 yaşlarında olmak	2	İkametgâh belgesi	2
Sultanî/ Ticaret/ Darüşşafaka/ İdadi mekteplerinden ve Darülfünun'un Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye veya Dârülmuallimîn-i âliyeden mezun olmak	2	Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir sonuç belgesi	2
Güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak	1	Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi	2
Adli sicili temiz olmak	1	Adayın daha önce mezun olduğu okuldan alınmış diploma,	2
Herhangi bir fiziksel özürlü ve hastalığı bulunmamak	1	Başvuru dilekçesi	1
		Adli sicil belgesi	1
		İyi hâl kâğıdı	1
		Sağlık raporu	1

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Darülfünuna giriş şartları için incelemeye alınan üç resmî metnin ikisinde giriş sınavından başarılı olmak, en az 16-18 yaşlarında olmak ve Sultanî/Ticaret/Darüşşafaka/İdadi mektepleri/Darülfünun'un Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye bölümleri/Dârülmuallimîn-i âliye'den mezun olmak şartları yer almaktadır (F=2). Bu giriş şartları, söz konusu resmî metinlerde en sık geçtiği görülen özelliklerdir. Öteyandan güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak, adli sicili temiz olmak ve herhangi bir fiziksel özürlü ve hastalığı bulunmamak şeklinde belirtilen şartlar resmî metinlerde en az ifade bulan özellikleri oluşturmaktadır (F=1).

Yine tabloda görüldüğü üzere Darülfünuna söz konusu giriş şartlarını sağlayan adaylardan kayıt-kabul için istenen birtakım belgelerin resmî metinlerde kaç adet resmî metinde yer aldığını belirlemeye yönelik frekans değerleri ortaya konmuştur. Buna göre Darülfünuna kayıt için adayların ödemesi gereken yarım

Osmanlı lirası kayıt ücreti tüm resmî metinlerde yer almaktadır (F=3). Dolayısıyla bu şart, sıklık ölçüsü en yüksek olan özelliği ifade etmektedir. Bunun arkasından ikametgah belgesi, giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir sonuç belgesi, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi ve adayın daha önce mezun olduğu okuldan alınmış diploma şeklinde belirtilen evraklar resmî metinlerde iki defa yer almaktadır (F=2). Giriş usûlü olarak gereken başvuru dilekçesi, adli sicil belgesi, iyi hâl kâğıdı ve sağlık raporu evraklarının ibraz edilmesi durumu ise resmî metinlerde birer defa yer almıştır.

4.1.5. Medrese-i Muallimîn'e Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

Medrese-i Muallimîn okulunun kuruluş felsefesinin öğretmen yetiştirme olduğu, bu düşünceyle Bursa'da Hamidiye Medrese-i Muallimini şeklinde bir örneğinin bulunduğu bilinmektedir. Bu okula ilişkin ilgili alanyazında birkaç satırlık bilgiden başka bilgi, belge ve malumata rastlanılmakla birlikte okulun giriş şartları ve usûlleriyle ilgili bulgulara ulaşılamamıştır.

4.1.6. Ana Muallime Mektebi'ne Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından açıldıkları görülen anaokullarının öğretmen ihtiyacı sağlamak amacıyla anaokulu öğretmeni yetiştirecek bir kurum oluşturabilmek için maarif nezareti harekete geçmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde Dârülmualimât içerisinde bir bölüm olarak "Ana Muallime Mektebi" Mart 1914 tarihinde açılmıştır. Ana Muallime Mektebi öğretmen yetişiren bir kurum olarak Osmanlı eğitim sisteminde önemli ve dikkat çeken bir kurum olmanın yanında, okulun kapatıldığı 1919 yılına kadar 4 yılda 370 öğretmen yetiştirdiği bilinmektedir.

Ana Muallime Mektebi'ne öğrenci alımında ulaşılabilen bir nizamnâme şartları ve bunların uygulanma usûllerinin ifade edildiği kısımlar (Bkz. Ek 8), içerik analizi ile incelenmiştir. Bu belgelerden elde edilen verilen içerik analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 22: Ana Muallime Mektebi'ne Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

No	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
1	5 Temmuz 1915 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (8. Madde) Bi'l-umûm Dârümuallimîn ve Dârümuallimât ile anlara mülhak ve merbut sair mekatibe kabul edilecek talebenin tabi'yyet-i Osmaniyye'yi haiz ve her güne emrâz-ı sâriyeden salim ve nekais-i bedeniyeden âzâde bulunmaları şarttır. ➤ (15. Madde) Ana muallime mektebine Dârümuallimât-ı ibtidaiyenin ikinci senesini ikmal idenler bilâ-ımtihan kabul oluncağı gibi bu derecede sahibe-i malumat oldukları bi'l-ımtihan tebeyyün idenler dahi kabul idilir. Bu talebatın sinnleri on yediden dün yirmi dördten efzun olamaz. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Osmanlı Devleti Vatandaşı olmak, ➤ Herhangi bir hastalığı ve fiziki özrü bulunmamak, ➤ Dârümuallimât-ı ibtidaiyenin ikinci senesini tamamlamış olmak, ➤ Giriş sınavından başarılı olmak, ➤ 17-24 yaş arasında olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dârümuallimât'ın başlangıç kısmından mezun olduğunu gösterir belge, ➤ Giriş sınavından başarılı olmak, ➤ Osmanlı vatandaşlık belgesi, ➤ Sağlık raporu,

Yukarıdaki tablodan ifade edildiği üzere Ana Muallime Mektebi'ne giriş öğrenci alım şartları ve usûllerini belirlemeye yönelik ilk resmî metin 5 Temmuz 1915 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi'dir. Buna göre Dârümuallimât-ı İbtidâî'nin ikinci senesini başarıyla bitirenler Ana Muallime Mektebi'ne sınavsız olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber bu derecede bilgi sahibi olduğunu yapılacak giriş sınavında kanıtlayanlar da mektebe devam etme hakkını elde etmekteydiler. Nizamnâme'de ayrıca Ana Muallime Mektebi'ne devam etmek isteyen öğrencilerin yaşları 17-24 arasında olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca adayların sağlaması gereken Osmanlı Devleti vatandaşı olmak ve herhangi bir hastalığı ve fiziki özrü bulunmamak özellikleri genel şartlar olarak belirlenmiştir.

Ana Muallime Mektebi'ne öğrenci alımındaki bu giriş şartlarının uygulanma usûlüne göre adayların Dârümuallimât'ın başlangıç kısmından mezun olduğunu gösterir belge, Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge, sağlık raporu ve Osmanlı vatandaşlık belgesini ibraz etmeleri gerekmiştir.

Öteyandan 1915 Nizamnâmesi'ne göre Darümuallimât'a başvuran adaylar öğretim süresinin sonunda atandıkları takdirde kendilerine verilecek olan 8 yıllık zorunlu öğretmenlik görevini yapacaklarına dair taahhütname imzalamakla mükellef-tiler. Nizamnâme'de Ana Muallime Mektebi'yle ilgili olarak böyle bir ibare yer almamasına karşın bu okulun Darümuallimât bünyesinde olduğu hesaba katıldığında söz konusu taahhüdname imzalama usûlünün bu okul için de geçerli olduğu söylenebilir.

4.1.7. İnas Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

Bu başlıkta Osmanlı Devleti'nde 1914-1920 yılları arasında faaliyet göstermiş olan İnas Dârülfünûnu'na öğretmen adayı seçiminde istenilen giriş şartları ve bu şartların uygulanma usûllerinin neler olduğu araştırılmıştır. Araştırma bulguları elde bazı talimatnâme ve gazete haberlerinin analiziyle elde edilmiştir.

İnas Dârülfünûna giriş şartları ve usûlleri ile alakalı iki talimatnâmeye ulaşılabılmıştır. Bunlar 27 Mart 1917 (R. 27 Mart 1333) tarihli *İnas Dârülfünûnuna Talibat Kayd ve Kabulü Hakkında Talimatnâme* ve 9 Nisan 1918 (R. 9 Nisan 1334)tarihli *İnas Dârülfünûnu Talimatnâmesi*'dir (Bkz. Ek 10, Ek 11). Bu tarihlerden önce nasıl bir öğrenci alım şartı ve usûlü olduğu ise bazı gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Aşağıda kronolojik hataya düşmemek için ilk olarak bazı gazete haberleri ele alınmış, sonrasında ise 1917 ve 1918 yıllarında yayınlanmış olan iki talimatnamaya yer verilmiştir.

Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından 15 Eylül 1914 (H. 24 Şevval 1332) tarihinde Tasvir-i Efkâr ve Sabah Gazeteleri'nde İnas Dârülfünûnu'na öğrenci alımı ile ilgili bir ilân yayınlanmıştır (Tasviri Efkâr, no: 1199, H. 24 Şevval 1332; Sabah, H. 26 Şevval 1332). Bu habere göre okula alınacak öğrencilerin 16-25 yaş arası olması gerektiği; Dârülmualimât, İnas İdadi/Sultanisi veya bu seviyedeki diğer okullardan mezun olmaları şartı aranmıştır. Belirtilen şartlara uygun olan adayların Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi ve giriş şartlarında belirtilen okullardan birinden mezun olduklarını gösterir diploma ile Dârülmualimât Müdüriyeti'ne başvurarak kayıtlarını yaptırmaları istenmiştir. Başvuruda bulunan adaylara seviye olarak Sultani okulları düzeyinde bir sınav yapılmıştır. Ancak bu sınavdan başarılı olanlar İnas Dârülfünûnu'na kayıt yaptırmışlardır. 1914 yılı sonrasında da giriş sınavları genel olarak Kız Sultanîleri programı esas alınarak hazırlanmıştır. Bu sınavlarda Dârülmualimât ve Kız Sultanî okullarında eğitim alarak gelmiş olanlar başarılı olabilmişken, hariçten ve özellikle taşradan gelerek sınava girenler ise pek başarılı olamamıştır. Bu soruna bir çözüm olarak dönemin Bilgi Yurdu dergisi, 1917 yılında, birhazırlık kursu açmıştır. Bu kurslara katılarak sınava hazırlanmış olan Âliye, Şükriye, Mediha, Saite isimli hanımlar sınavda başarı göstererek, İnas Dârülfünûnu'na alınmışlardır (Arslan ve akpınar, 2005: 228; Sakaoğlu, 2003, 143).

Tablo 23: İnas Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Bulgular

N o	Tarih	Şerait-i Duhûl ve Kabul	Giriş Şartları	Giriş Usûlleri
1	27 Mart 1917 İnas Dârülfünûnuna Talebat Kayd ve Kabulü Hak- kında Talimatnâme	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (1. Madde) İnas Dârülfünûnuna kayd ve kabul muamelesi Ağustos zarfında icra olunur. ➤ (2. Madde) Şerat-i kabul mevadd-ı atıyyeden ibarettir. ➤ On altı yaşından aşağı ve yirmi beş yaşından yukarı olmamak, ➤ Alel ü emraz-ı sariyeden salim olmak, ➤ Aşı şehadetnamesi ibraz etmek, ➤ Dârülmuaallimât-ı ibtidaiyelerle (?) inas sultanilerinden veya idadilerinden şehadetnameli olmak, ➤ (3. Madde) Baladaki mekatibin gayr-ı mekteplerde veya suret-i hususiyede görenler bil-ımtihan kabul olunurlar. ➤ (4 Madde) Kabul imtihanları mektebin küşadından evvel muallimlerden mürekkeb ve müdir tarafından müntehab heyet huzurunda icra olunur. ➤ (5. Madde) Kabul imtihanları bervech-i ati derslerden icra olunur. ➤ Ulum-ı diniyye (inas sultanilerinin tali sınıflarında tedris edilmiş mebahisden) ➤ Türkçe (tatbikat-ı sarfiyye ve tahririye, kitabet ve edebiyatdan) ➤ Tarih (tarih-i umumi ve osmaniden) ➤ Coğrafya coğrafya-i umumi ve osmaniden) ➤ Riyaziyyat (hısab-i amelî ve nazari, hendese-i Musattaha, cebir ve kozmografiyadan) ➤ Malumat-ı tabiye (hayvanat, nebatat, tabakat, fizik, kimya, ve hıfzû'l-sihhadan) ➤ Elsin-i ecnebiye (Almanca, Fransızca, İngilizceden birinden) <p>icra olunur.</p> <p>(6. Madde) Kabul imtihanında her dersden lâ-akall beş numro almak ve mecmuanın vasıtısı ali dereceyi tutmak şarttır.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 16-25 yaş arası olmak, ➤ Herhangi bulaşıcı bir hastalığı bulunmamak, ➤ Dârülmuaallimât/sultani/id adi mezunu olmak, ➤ Tüm aşuları yapılmış olmak, <p><i>Söz konusu okullardan mezun olmayanlar için aşağıdaki alanlarda bilgi sahibi olmak gerekirdi:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Dinî Bilgiler (inas sultanileri seviyesinde), 2- Türkçe yazılı ve sözlü anlatım, konuşma ve edebiyat bilgisi olmak, 3- Genel tarih ve Osmanlı tarihi bilgisi olmak, 4- Genel Coğrafya ve Osmanlı Coğrafyası bilgisi olmak, 5- Matematik bilimleri (Teorik ve Pratik Hesap, Geometri, Düzlem Geometri ve Gök Bilimi) bilgisi olmak, 6- Doğa Bilimleri (Zooloji, Botanik, Jeoloji, Fizik, Kimya ve Sağlık Bilgileri) bilgisi olmak, 7- Yabancı Dil (Almanca, Fransızca, İngilizce'den biri) bilgisi olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ Sağlık raporu, ➤ Aşı belgesi, ➤ Dârülmuaallimât/sultani/idadi diploması, <p><i>Söz konusu okullardan mezun olmayanlar için giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge,</i></p>
2	9 Nisan 1918 İnas Dârülfünûnu Talimatnâmesi	<p>(19. Madde) İnas Dârülfünûnuna kayd ve kabul muamelesi Ağustos zarfında icra edilir. Şerat-i kabul şunlardır:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ On yedi yaşından aşağı ve otuz yaşından yukarı olmamak, ➤ Alel-i sariyeden salim olduğu tıbben musaddak olmak, ➤ Aşı şehadetnamesi ibraz eylemek, ➤ (20. Madde) İnas Dârülfünûnuna Dârülmuaallimât kısm-ı ihsari mezunleriyle inas mekatib-i sultaniyelerinden ba-şehadetname neşet idenler bilâ-ımtihan ve inas sultanisi derecesinde olduğu hükümetçe musaddak mekatib-i hususiyeden şehadetnameli olanlar bilâ-ımtihan kabul olunur. İş bu imtihanlar ikinci devre-i imtihaniye zarfında icra edilir. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 17-30 yaş arası olmak, ➤ Herhangi bulaşıcı bir hastalığı bulunmamak, ➤ Dârülmuaallimât/sultani/id adi ya da bu derecede bir okuldan mezun olmak, ➤ Tüm aşuları yapılmış olmak, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, ➤ Sağlık raporu, ➤ Aşı belgesi, ➤ Dârülmuaallimât/sultani/Özel okul diploması,

27 Mart 1917 (R. 27 Mart 1333) tarihli ve 6 maddelik *İnas Dârülfünûnu Talibat kayd ve Kabulü Hakkın Talimatnâme*'ye göre İnas Dârülfünûnu'na kayıt ve kabul işlemleri her yıl Ağustos ayında yapılırdı. Okula kayıt için Dârülmuaallimât, Kız İdadisi ve Sultanisi okullarının birinden mezun olmak şarttır. Ayrıca, 16-25 yaş

aralığında bulunmak, Osmanlı vatandaşı olmak, Her hangi bulaşıcı bir hastalığı bulunmamak aranan diğer şartlardandır. Bunun dışında söz konusu okullardan mezun olmayanlar veya özel öğrenim görmüş olanlar yapılacak olan bir sınavdan başarılı olması hâlinde kabul edilirdi (BOA. MF. ALY., 27 Mart 1333 115/13-1; Baskın, 2008).

Bu şartlara karşılık gelen öğrenci alım usûlünde adayın mezun olduğu okulu gösterir diploma, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, aşı belgesi ile müdüriyete başvuruda bulunması gereklidir. Bahsedilen okullardan mezun olmayanlar için aşağıdaki Dinî İlimler, Türkçe, Edebiyat, Genel Tarih, Osmanlı Tarihi, Genel Coğrafya, Osmanlı Coğrafyası, Matematik, Muhasebe, Düzlem Geometri, Geometri, Gökbilimi, Zooloji, Botanik, Jeoloji, Fizik, Kimya, Sağlık Bilgileri ve Yabancı Dil (Almanca, Fransızca, İngilizce'den az biri) alanlarından/derslerinden bir sınav yapılırdı. Müdür tarafından seçilen öğretmenlerden oluşan bir sınav komisyonu huzurunda yapılacak olan bu sınavdan başarılı sayılabilmek için 10 üzerinden her dersten en az 5 almak ve toplamda âlâ dereceye sahip olmak şarttı (BOA. MF. ALY., 27 Mart 1333115/13-1; Baskın, 2008). Söz konusu okullardan mezun olmayanlar ve herhangi bir diploması olmayanların Darülfünü'na girişi için şart, bu sınavda en dikkat çekici durum sınavın -ölçüt olarak- birden fazla ve çok çeşitli alanlardan yapılacak olmasıdır. Örneğin adaylarda aranan şartlar arasında gökbilimi, zooloji, botanik, Jeoloji vs. alanlarda yeterince bilgisinin olması istenmekteydi. Buuunla birlikte en az bir yabancı dil bilme şartının olması durumu, Dârülfünûnda niteliği artıran etkenlerdendir.

9 Nisan 1918 (R. 9 Nisan 1334) tarihli *İnas Dârülfünûnu Talimatnâmesi*'nin kayıt ve kabul şartları ile ilgili olan Beşinci ve Altıncı bölümlerinde Dârülfünûna kayıt ve kabul şartlarında pek fazla bir değişiklik görülmemektedir. İnas Dârülfünûnu'na kayıt olmak isteyen adaylardan istenen şartlar için; bir önceki talimatnâmeye nazaran bu talimatnâmede ilk dikkat çekici olan farklılık yaş aralığının 17-30 olarak genişletilmesi durumudur. Bir diğer farklı şart ise sadece Dârülmualimât İhzari Bölümü mezunları, İnas Sultaniyeleri veya İnas Sultaniyesi derecesinde olduğu hükümetçe onaylı özel okullardan diploma alanların sınavsız bir şekilde alınacak olmasıdır. Bu iki farklılıktan ilkinin, başvuracak aday sayısını ve niteliğini artırmak için atılmış bir adım olduğu, ikincisinin ise herhangi bir okuldan mezun olanlar ile hiçbir okuldan mezun olmayanların İnas Dârülfünûnu'na alınmayarak yine niteliği artırmaya yönelik bir çaba olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü söz konu-

su Dârümuallimât İhzari Bölümü, sultani mektepleri gibi okullardan mezun olanların, okudukları okuldan diploma almadan önce bir çeşit mezuniyet sınavı olan bitirme sınavlarından başarılı olmaları gerekmektedir. Haliyle bu gibi okullardan diploma alarak mezun olanları, bakalorya sistemi ölçüsünde değerlendirmek gerekir. Bu sitemde bir öğrenci, orta öğretim kurumundan mezun olurken okul bitirme sınavlarına tabii tutulur ve bir sonraki eğitim kademesine (yüksek okul, üniversite gibi) sınavsız geçiş hakkı kazanır. Dolayısıyla İnas Dârülfünûnu'na öğrenci alımında, bazı okullardan diploması bulunanların sınavsız alınması durumunu bu çerçevede değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Bu şartları haiz adayların okula başvurusu esnasında Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, sağlık raporu, aşı belgesi, Dârümuallimât, sultani veya bir özel okuldan mezun olduğunu gösterir diploma evraklarının ilgili yerlerden onaylanmış hâllerini sunmaları gerekmiştir.

Buraya kadar sunulan bulgulara genel olarak bakıldığında çıkarılan resmî metinlerle İnas Dârülfünûnu'nun daha sağlam ve nitelikli bir yapıya büründürmek ve Osmanlı eğitim sistemi içerisindeki yüksek öğrenim statüsünü sağlamlaştırmak adına önemli girişimlerde bulunulduğu söylenebilir.

İnas Dârülfünûnu ile ilgili yayımlanan nizamnâme ve talimatnâmelerden elde edilen veriler üzerine bütüncül bir değerlendirme yapmak için aşağıdaki frekans analizi tablosu incelenebilir. Bu tablo, okula girişte istenen her bir giriş şartı ve usûlünün kaç farklı resmî metinde geçtiğini, dolayısıyla bu şartların önem derecesini belirlemek için oluşturulmuştur.

Tablo 24: İnas Dârülfünûnu'na Giriş Şartları ve Usûlleri ile İlgili Frekans Değerleri

GİRİŞ ŞARTLARI	F	GİRİŞ USÛLLERİ	F
Dârümuallimât/sultani/idadi mezunu olmak	2	Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi	2
Tüm aşıları yapılmış olmak	2	Sağlık raporu	2
Herhangi bulaşıcı bir hastalığı bulunmamak	2	Aşı belgesi	2
16-25 yaş arası olmak	1	Dârümuallimât/sultani/idadi diploması	2
17-30 yaş arası olmak	1	Giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge	2
Dinî Bilgisi olmak	1		
Türkçe yazılı ve sözlü anlatım, konuşma ve edebiyat bilgisi olmak	1		
Genel tarih ve Osmanlı tarihi bilgisi olmak	1		
Genel Coğrafya ve Osmanlı Coğrafyası bilgisi olmak	1		
Matematik bilimleri (Teorik ve Pratik Hesap, Geometri, Düzlem Geometri ve Gök Bilimi) bilgisi olmak	1		
Doğa Bilimleri (Zooloji, Botanik, Jeoloji, Fizik, Kimya ve Sağlık Bilgileri) bilgisi olmak	1		
Yabancı Dil (Almanca, Fransızca, İngilizce'den biri) bilgisi olmak	1		

Yukarıdaki taboda görüldüğü üzere İnas darülfünunu'na giriş şartlarıyla ilgili her bir özelliğin, bu bağlamda incelemeye alınan resmî metinlerin ikisinde de yer alıp-almadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Buna göre Dârümuallimât/sultani/idadi mezunu olmak, tüm aşıları yapılmış olmak ve herhangi bulaşıcı bir hastalığı bulunmamak şartları her iki talimatnâmede de yer almaktadır. Geriye kalan 16-25 yaş arası olmak, 17-30 yaş arası olmak, dinî bilgisi olmak, Türkçe yazılı ve sözlü anlatım, konuşma ve edebiyat bilgisi olmak, Genel tarih ve Osmanlı tarihi bilgisi olmak, Genel Coğrafya ve Osmanlı Coğrafyası bilgisi olmak, Matematik bilimleri (Teorik ve Pratik Hesap, Geometri, Düzlem Geometri ve Gök Bilimi) bilgisi olmak, Doğa Bilimleri (Zooloji, Botanik, Jeoloji, Fizik, Kimya ve Sağlık Bilgileri) bilgisi olmak ve yabancı

dil (Almanca, Fransızca, İngilizce'den biri) bilgisi olmak şeklinde adaylarda aranan özelliklerinin ise bir resmî metinde yer aldığı anlaşılmıştır.

Öteyandan giriş usûlleri ile ilgili tabloda belirtilen frekans değerlerine bakıldığında, okula öğrenci alımında adayların ibraz etmesi gereken prosedürdeki tüm belgelerin, iki resmî metinde de aynı şekilde yer almış olduğu görülmektedir. Bunlar resmî metinlerde, Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi, sağlık raporu, aşı belgesi, Dârümuallimât/sultani/idadi diploması ve giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge şeklinde ifade edilen evraklardır.

4.2. ARAŞTIRMA BULGULARIYLA İLGİLİ ANALİTİK BİR DEĞERLENDİRME

Bu araştırmanın bulguları Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte Osmanlı Devleti'nde ilgili resmî makamlar tarafından yayımlanmış olan öğretmen yetiştiren kurumlarla ilgili nizamnâme ve talimatnâmelerdeki veriler baz alınarak ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu resmî metinlerde okullara öğrenci alımında adaylarda aranan şartları ve öğrenci alım usûllerini ihtiva eden kısımlar tespit edilerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu bağlamda oluşturulan analiz tabloları bir önceki başlık altında sunulmuş olup bunlarla ilgili genel bir sonuca varmaya hedefleyen analitik bir değerlendirme faslı bu bölümde yapılmıştır.

Buradan hareketle, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da başta Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlar olmak üzere öğretmen yetiştiren her bir kurumla ilgili olarak ortaya konan araştırma bulguları, aşağıda sunulan analitik değerlendirme tablolarında birleştirilmiştir. Bu tablolarda yer alan giriş şartları ve usûlleriyle ilgili maddeler, ilk ifade bulunduğu resmî metinde yer aldığı şekilde verilmiştir. Yani belirli bir tarihteki resmî metinde bir defa geçen özellik, tabloya giriş şartı veya usûlü olarak maddeleştirilerek kaydedilmiş, bunun hangi öğretmen yetiştiren kuruma ait olduğu gözönünde bulundurulmamıştır. Ayrıca yer verilen giriş şartı ve usûlünün bundan başka bir nizamnâme ve talimatnâmede geçmesi durumu dikkate alınmamıştır. Bundan maksat söz konusu süreç ve kurumlardaki giriş şartı ve özelliklerini tek bir tabloda gözler önüne sererek bu şekilde bir değerlendirmesini yapmaktır. Ayrıca bununla, günümüzde bu alandaki politika üreticilerine istifade edebilecekleri tarihsel bulgular sunulmuş olacaktır.

Bu çerçevede değerlendirilebilecek olan ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartlarını içeren bulgular, aşağıda tablo hâlinde sunulmuştur:

Tablo 25: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Şartları

GİRİŞ ŞARTLARI	YIL
1. Arapça bilmek	1851
2. Türkçe'yi güzel konuşmak	
3. Farsça öğrenme kabiliyetine sahip olmak	
4. Matematik öğrenme kabiliyetine sahip olmak	
5. Güzel ahlâk sahibi olmak	
6. Giriş sınavından başarılı olmak	
7. Rüştiye, İdadî, Sultanî Mektepleri düzeyinde bilgi sahibi olmak	1869
8. Mülazemet Rûusu denilen Adaylık Belgesi'ne sahip olmak	1891
9. Herhangi bir fiziksel özürlü ve hastalığı bulunmamak	
10. 19 yaşını doldurmamış olmak	
11. Arapça sözlü anlatım becerisine sahip olmak	
12. Türkçe yazılı anlatım becerisi sahip olmak	1895
13. Sayısal ve fen bilimleri alanında beceriye sahip olmak	
14. Tüm aşıları yapılmış olmak	
15. Adli sicil kaydı temiz olmak	1895
16. Sultanî/Ticaret/Darüşşafaka mekteplerinden mezun olmak	1900
17. Osmanlı Devleti vatandaşı olmak	1908
18. Matematikten dört işlem bilgisine sahip olmak	1909
19. Dinî bilgisi olmak	
20. Türkçe yazılı ve sözlü anlatım, konuşma ve edebiyat bilgisi olmak	1917
21. Genel tarih ve Osmanlı tarihi bilgisi olmak	
22. Genel Coğrafya ve Osmanlı Coğrafyası bilgisi olmak	
23. Matematik bilimleri (Teorik ve Pratik Hesap, Geometri, Düzlem Geometri ve Gök Bilimi) alanında bilgisi olmak	
24. Doğa Bilimleri (Zooloji, Botanik, Jeoloji, Fizik, Kimya ve Sağlık Bilgileri) alanında bilgisi olmak,	
25. Yabancı Dil (Almanca, Fransızca, İngilizce'den biri) bilgisi olmak	

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte genel olarak öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımında adaylardan ön koşul olarak 26 farklı özelliğin istendiği ortaya çıkmıştır. Bu şartların, farklı tarihlerde belirlenerek resmî metinlerle hükümleştirildiği görülmektedir. Bu doğrultuda tabloya

bakıldığında 1851 yılında çıkarılan Dârümuallimîn Nizamnâmesi'nde Arapça bilmek, Türkçe'yi güzel konuşmak, Farsça ve matematik öğrenme kabiliyetine sahip olmak, güzel ahlâk sahibi olmak ve giriş sınavından başarılı olmak şartları belirlenmiştir. Bunlara bakıldığında adaylarda aranan Arapça, Farsça ve Türkçe ile ilgili dil şartlarının Osmanlı coğrafyasında yaygın olarak kullanılan diller olmasından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla dil bilme şartları, öğretmen adaylarının iletişim becerileri yüksek kişiler arasından seçilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Öğretmen yetiştiren kurumlara girişte Türkçenin yanında Arapça ve Farsçayı çeşitli yönleriyle bilmek şartlarının bulunması,

- Farsça ile Arapça'nın yoğun bir şekilde tesiri altında bulunan günümüzde eski Türkçe diye tabir edilen Osmanlıca'nın Osmanlı Devletinde gerek bürokraside gerekse halkın gündelik yaşamında kullanılan dil olması,
- Osmanlı Devleti'nin özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde hâkim dilin Arapça ve Farsça olması,

durumlarıyla yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Özellikle burada belirtilen ikinci husus Dârümuallimînlerden yetişecek öğretmenlerin görev yapacakları yerin diline ve kültürüne hâkim olmaları açısından önemlidir. Nitekim bu anlamda günümüz Türkiyesinde bile ülkenin Batı kesiminde büyüüp yetişen fakat doğu ve güneydoğu bölgelerinde görev yapan öğretmenlerin yerel kültüre adaptasyonunun ve yöre insanı ile iletişimlerinin zor olduğu bilinmektedir. Dil şartıyla birlikte öte yandan öğretmen adayının matematik öğrenme kabiliyetine ve dolayısıyla sayısal alanda beceriye sahip olması, özellikle atandığı takdirde öğrencilere programda yer alan temel matematik öğretimini verebilmesi açısından önemli görüldüğü söylenebilir. Diğer yandan adayların güzel ahlâk sahibi olması, bir öğretmenin öğrencilere rol-model davranışlar segileyen örnek kişi olması gerektiği düşüncesiyle ilişkilendirilebilir. 1851 Nizamnâmesi'ndeki son şart olan giriş sınavından başarılı olmak şartı ise, adayların gelişigüzel bir şekilde okula alınmadığını, belirli ölçülerde yapılan yazılı ve sözlü sınavlarla adayın çeşitli bilgilerinin sınanarak okula kabul edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nde bir önceki Nizamnâme'de olmayan Rüştiye, İdadî, Sultanî Mektepleri düzeyinde bilgi sahibi olmak ve Mülazemet Rûusu denilen Adaylık Belgesi'ne sahip olmak şartları yer almıştır. Burada belirtilen şartlar okula alınacak öğrencilerin muhakkak belirli bir seviyede

eğitim ğretim görmüş, ortaöğretim düzeyindeki kurumlar düzeyinde bilgi birikimine sahip kişiler olması bakımından önemlidir. Bu durumdan, Dârülmuallimîn ve Drlmuallimt gibi ğretmen yetiştiren kurumların yüksek ğretim düzeyindeki kurumlar arasında görüldüğü sonucunu çıkarılabilir. Diğer Şekilde mülazemet rusu belgesinin bulunması Şartı da okula alınacak öğrencilerin mutlak suretle bir eğitim düzeyinin bulunması durumuyla ilişkilendirilebilir. Nitekim mülazemet rusu, genel olarak bilgi düzeyi ortaöğretim seviyesinde olan ve resmî merciler tarafından yapılan bir sınavdan başarılı olanlara verilmekteydi.

1891 Nizamnâmesi'nde giriş Şartları hakkında önemli yenilikler getirilmiştir. Bunlar herhangi bir fiziksel özrü ve hastalığı bulunmamak, 19 yaşını doldurmamış olmak, Arapça sözlü anlatım becerisine sahip olmak, Türkçe yazılı anlatım becerisi sahip olmak ve sayısal ve fen bilimleri alanında beceriye sahip olmak Şeklinde sıralanabilir. İlk defa bu Nizamnâme'yle hkmleştirilen herhangi bir fiziksel özrü ve hastalığı bulunmamak Şartı, ğretmenlik mesleğinin en etkili Şekilde yerine getirilebilmesi için oldukça önemli görülen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, öğrencilerin seçiminde bir yaş haddinin belirlenmesi, bazı açılardan yeterli olgunluğa erişmiş bireylerin okula alınmak istendiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Öteyandan 1851 Nizamnâmesi'nde belirtilen Arapça bilmek ve Türkçeyi güzel konuşmak Şartları bu Nizamnâme'de daha ayrıntılı bir çerçevede ele alınarak değerlendirilmiştir. Son olarak belirtilen sayısal ve fen bilimleri alanında beceriye sahip olmak Şartının ise nitelikli ğrenci alımının geliştirilmesine yönelik önemli bir faktör olduğu söylenbilir.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e ğretmen yetiştiren kurumlara ğrenci alım sitemindeki değerim dönüşümler çerçevesinde, 1895 yılında yayımlanan talimatnâmede adli sicil kaydı temiz olmak ve tüm aşıları yapılmış olmak gibi bazı farklı hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Buradaki adli sicili temiz olmak Şartı, eğitimde öğrencilerin model aldığı öğretmenin, adam yaralama ve öldürme gibi suçlardan hüküm giymemiş veya herhangi bir suça karışmamış kişiler arasında seçilmesinin gerektiğini göstermektedir. Bu husus 1851 Nizamnâmesi'ndeki güzel ahlâk sahibi olmak Şartıyla paralel olmakla beraber bunun daha da geliştirilmiş Őeklidir. 1895 Talimatnâmesi'ndeki tüm aşıları yapılmış olmak Şartı sağlıkla ilgili getirilen ayrıntılı bir özelliğe işaret etmektedir. 1891 Nizamnâmesi'ndeki herhangi

bir fiziksel özü ve hastalığı bulunmamak şartı, okuldaki öğrencilerin bulaşıcı bir hastalığa yakalanmasını önlemek için 1895 yılında daha da geliştirilmiştir.

1900 yılına ait bir Nizamnâme’de Sultanî/Ticaret/Darüşşafaka mekteplerinden mezun olmak şartı eklenmiştir. Bu şart, 1869 Nizamnâmesi’ndeki Rüştîye, İdadî, Sultanî Mektepleri düzeyinde bilgi sahibi olmak şartına benzemektedir. Bu şartlarla, okula alınacak öğretmen adaylarının, ortaöğretim düzeyinde veya bunun daha üzerindeki okullardan mezun olması istenmiştir.

1908 yılındaki Nizamnâmesi’de matematikten dört işlem bilgisine sahip olmak, Osmanlı Devleti vatandaşı olmak şartları yer almaktadır. Daha önce farklı nizamnâmelerde belirtilmiş olan matematik öğrenme becerisine sahip olmak şartı, bu Nizamnâme’de daha ayrıntılı hâle büründürülerek adayın dört işlemi (toplama-çıkarma-bölme-çarpma) bilmesi gerektiği belirtilmiştir. Nizamnâme’deki diğer husus olan Osmanlı vatandaşı olma şartından, “muhafaza-i hukuk-ı millet gereği” yani Osmanlı’ya bağlı milletlerin hukukunu koruma amacıyla Osmanlı tebasından olmayan yabancıların bu okullara alınmamaları gerektiği anlaşılmaktadır.

1909 yılında çıkarılan resmî metinde dinî bilgisi olmak şeklinde oldukça ilginç ve önemli bir şart yer almaktadır. 1909 yılındaki bu metin dışında, okula alınacak öğrencilerin dinî bilgilerinin sınanması ve bu anlamda belli bir düzeye sahip olmaları gerektiği durumu araştırma sürecinde ele alınan resmî metinlerin hiçbirinde geçmemektedir. Öteyandan bu şartın yer aldığı Nizamnâme’ maddesinde “...*sâlik olduğu dinin akâidinden ve ... imtihan vermesi ... meşruttur.*” denilerek adayların mensup olacağı din belirtilmemiştir. Bu durumdan, giriş şartı olarak hangi dine mensup olursa olsun bir adayın inandığı dini, öğretileriyle birlikte idrak ederek bilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Son olarak, 1917 yılında öğretmen yetiştiren bir kuruma öğrenci alımında istenen şartlar ise şu şekilde belirlenmiştir: Türkçe yazılı ve sözlü anlatım, konuşma ve edebiyat bilgisi olmak, Genel Tarih ve Osmanlı Tarihi bilgisi olmak, Genel Coğrafya ve Osmanlı Coğrafyası bilgisi olmak, Matematik bilimleri alanında bilgisi olmak, Doğa Bilimleri alanında bilgisi olmak, ve yabancı dilbilgisi olmak. Bunlara bakıldığında dönemin eğitim sisteminin de gelişmesiyle doğru orantılı olarak giriş şartlarında daha ayrıntılı özelliklerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Adayların Matematik ve doğa bilimlerinde Teorik ve Pratik Hesap, Geometri, Düzlem Geometri ve Gök Bilimi, Zooloji, Botanik, Jeoloji, Fizik, Kimya ve Sağlık Bilgileri derslerinden

yapılacak sınavlardaki başarı düzeylerine göre okula alınacak olmaları -o dönemin koşullarında- muazzam bir konu alanı çeşitliliğin göstergesidir. Öteyandan dil bilgisi şartında belirtilen Almanca, Fransızca, İngilizce dillerinden en az birini bilmek şartı entelektüel düzeyi yüksek adayların okula alındığını göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı Devletinde öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımında bu çerçevede belirlenen giriş şartlarına karşılık gelen giriş prosedürüne göre adayların belirtilen şartları taşıdıklarını belgelendirmeleri yani ibraz etmeleri gerekmektedir. Uygulamada yerine getirilmesi gereken bu usûlün Tanzimat'tan Cumhuriyet'e giden süreçte değişiklik gösteren giriş şartlarına paralel olarak süreç içerisinde çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Bu süreçte yayımlanan nizamnâme ve talimatnâme türündeki metinlerden içerik analizi yöntemiyle elde edilen söz konusu giriş usûllerine ilişkin bulgular, bütüncül bir değerlendirme yapılabilmesi için aşağıdaki tabloda birleştirilerek sunulmuştur:

Tablo 26: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Usûlleri

GİRİŞ USÛLLERİ	YIL
1. Yazılı ve sözlü olarak iki aşamadan oluşan giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge	1851
2. Dârümuallimîn'in üç hocasının onayı	
3. İyi hâl belgesi	
4. Mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair sözleşme	
5. Mezun olunan okuldan (Rüştiye/İdadî/Sultanî) alınmış onaylanmış diploma	1869
6. Mülazemet Rûusu denilen Adaylık Belgesi	
7. Giriş sınavdan başarılı olduğunu gösterir belge	
8. Yarım Osmanlı lirası kayıt ücreti	
9. İkametgah belgesi	
10. Osmanlı vatandaşlığı kimlik belgesi	1891
11. Sağlık raporu	
12. Aşı belgesi	1895
13. Adli sicil belgesi	
14. Sultanî/Ticaret/Darüşşafaka Mektebi diploması	1900

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Dârümuallimîn'in ilk yönetmeliği olan 1851 yılı Nizamnâmesi'nde okula başvuran adaylardan yazılı ve sözlü olarak iki aşamadan oluşan ve çeşitli bilgi alanlarını içeren giriş sınavından başarılı olduğunu gösterir belge, Dârümuallimîn'deki üç hocanın onayı, güzel ahlâk sahibi olduğunu

gösteren iyi hâl belgesi ve mezuniyet sonrası atanacağı öğretim görevini kabul edeceklerine dair taahhütname istenmiştir. Bu belgeler genel olarak okula öğrenci kayıt/kabulü esnasında, okulun belirlediği giriş şartlarına karşılık adayların bu şartları sağladıklarını gösterebilmesi için gereken belgelerdi.

Öteyandan 1869 Nizamnâmesi'nde farklı olarak mezun olunan okuldan (Rüştiye/İdadî/Sultanî) alınmış onaylanmış diploma, Mülazemet Rûusu denilen Adaylık Belgesi, giriş sınavdan başarılı olduğunu gösterir belge, yarım Osmanlı lirası kayıt ücreti ve ikametgah belgesi şeklindeki belgelerin istendiği anlaşılmaktadır.

1891 Nizamnâmesi'ndeki okula öğrenci alımında belirlenen giriş usûllerine göre ise adayın Osmanlı vatandaşı olduğunu kanıtlayan kimlik belgesi ve herhangi bir bulaşıcı hastalığı bulunmayarak öğretmenlik mesleğini yerine getirecek fiziki kapasitesinin tam olduğunu gösteren sağlık raporu belgesini ibraz etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu belgelerden farklı olarak 1895 yılında çıkarılan bir Talimatnâme'de adayın tüm aşılarının yapılmış olduğunu gösteren aşı belgesi ve herhangi bir sabıkası olmadığını kanıtlayan adli sicil belgesini ibraz etmeleri istenmiştir.

Giriş usûlü olarak istenen belgeler arasında son olarak farklı bir prosedür, 1900 yılına ait bir Nizamnâme'de, Sultanî/Ticaret/Darüşşafaka Mektebi diploması şeklinde geçmektedir.

Öğretmen yetiştiren kurumlara girişte adayların okula ibraz etmesi gereken bu belgelerin muhakkak ilgili resmî makamların görüş ve onayı çerçevesinde alınmış belgeler olması gerekmektedir.

Buraya kadar ifade edilen giriş şartları ve usûlleri genel olarak değerlendirildiğinde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e giden süreçte faaliyet gösteren öğretmen yetiştiren kurumlara alınacak öğrencilerin sayısal, sözel ve dil zekasına sahip olmakla beraber bu alanlarda yetenekleri olan ve bu yeteneklerini geliştirebilecek olan adaylar arasından seçilmesinin büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu şartın uygulanma usûlü ise yazılı ve sözlü olarak yapılan sınavlardan adayın, başarılı olduğuna dair belge alması şeklindedir. Bununla birlikte adayların öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği faaliyetleri hakkıyla yerine getirmesine mani olacak bir engelinin, herhangi bir hastalığının bulunmaması önemli bir şart olarak belirtilmiştir. Prosedüre göre bu şartın karşılığı sağlık raporu ve aşı belgesinin ibraz edilmesidir. Bir diğer giriş şartı, adayın herhangi bir adam öldürme

ve yaralama suçundan hüküm giymemiş ve iyi ahlâk sahibi olduğunun bilinmesidir. Bu şartın uygulanması sırasında adli sicil belgesi ve iyi hâl kâğıdı ibraz etmek gerekmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Tanzimat'tan (1839) Cumhuriyet'e (1923) kadar geçen süreçte Osmanlı eğitim sisteminde öğretmen yetiştirmeye yönelik faaliyet göstermiş olan kurumlara giriş şartları ve usûlleri, kanun, nizamnâme ve talimatnâme türündeki resmî nitelik taşıyan belgelerden elde edilen veriler çerçevesinde araştırılmıştır. Söz konusu araştırmanın son kısmını oluşturan bu başlık altında, ilk olarak araştırmanın giriş bölümünde belirlenmiş olan kapsam ve sınırlılıklar dahilinde araştırma sürecinin nihayetinde ulaşılan bazı önemli sonuçlar ve bunlardan yola çıkılarak oluşturulan bazı önerilere yer verilmiştir.

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne aks eden devlet düzeni ve bürokratik sistemler vs. bazı önemli yapılar gibi yeni devletin modern eğitim sisteminin temellerinin de Osmanlı son döneminde atılmış olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda yenileşme döneminin etkisiyle Osmanlı eğitim kültürü ve sistemi, bu alanda modernleşmeye yönelik çalışmalarda sürekli olarak Fransa, Almanya, Amerika, İngiltere vs. batı ülkelerinin kültürünün etkisiyle gelişme göstermiştir. Bu dönemde devletin eğitim yapılanması bağlamında oluşturulmuş olan kurum kültürü ve bunun alt boyutları, önemli ölçüde Cumhuriyet dönemine yansımıştır. Tarihi bir zinciri ifade eden eğitim tarihi-Osmanlı eğitim Sistemi-bu sistem içerisinde öğretmen yetiştiren kurumların durumu- bu kurumlara öğrenci alınırken belirlenen kıstaslar ve alım usûllerini konu alan bu araştırmanın sonucunda da söz konusu Osmanlı eğitim sisteminin birtakım değişikliklerle birlikte Cumhuriyet'e yansıdığı anlaşılmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçlarından biri olarak; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar ki süreçte çeşitli tarihlerde çıkarılan kanun, nizamnâme ve talimatnâme gibi resmî metinlerden Türk eğitim sisteminde sürekli olarak iyileştirme ve düzenleme yapılmaya çalışıldığı anlaşılmıştır. Öyleki Osmanlı devlet ricali ve devletin eğitimden sorumlu mercileri Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte öğretmen yetiştirme sisteminin oluşturulması, geliştirilmesi ve buna bağlı olarak zamanla sistemin akredite edilerek yapılandırılmasına yönelik yayımlanan kanun, nizamnâme ve talimatnâmelerde önemli kararlar almıştır. Buradan hareketle bu dönemdeki resmî makamların, eğitim düzeyini daha ileriye götürme kaygısı ve çabası içinde hareket

ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşları (93 Harbi), Trablusgarp ve 1911-1912 Balkan Savaşları, akabinde Birinci Dünya Savaşı (1914-18) ve Millî Mücadele süreci (1919-1923) gibi dönemin olağanüstü şartlarında bile eğitimle ilgili birtakım düzenleme ve faaliyetler devam etmiştir. Eğitim-öğretim ve kültürel alandaki söz konusu geliştirme ve çağdaşlaştırma faaliyetleri, Millî Mücadele'den sonra kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim-kültür politikalarına bir projeksiyon tutması açısından üzerinde önemle durulması ve düşünülmesi gereken bir husustur. Bu çaba ve arayışların bir sonucu olarak, eğitim meselesinin çözümünün uzun vadeli bir süreç olduğu gerçeği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu cümleden olarak, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim alanı ve daha özelden ise öğretmen yetiştirme uygulamaları ilgili politika ve faaliyetler çerçevesinde oluşturulan kurumlara öğrenci alım şartları ve usûllerinin Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte ortaya çıkan düzenlemelerden tevarüs ettiği söylenebilir.

Bu araştırmanın sonucunda; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e öğretmen yetiştiren kurumlardan başta Dârülmualimîn ve Dârülmualimâtlar olmak üzere Darülfünun, İnas Darülfünunu, Menşe-i mualimîn, medrese-i muallimîn, ana öğretmen mektebi okullarına öğrenci alım şartları ve usûllerinin ne olduğu nizamnâme ve talimatnâme türündeki belgelerin incelenmesiyle ortaya konmuştur. Bunun yanında giriş şartları ve usûlleri, resmî makamlarca bir kanun, nizamnâme veya talimatnâme ile belirlendikten sonra bu şartların söz konusu süreç içerisinde negatif yönde bazı değişikliklere uğradığı görülmüştür. Örneğin Dârülmualimînlerle ilgili ilk nizamnâme olan 1851 Nizamnâmesi'nde Arapça, Farsça, Türkçe ve temel matematik bilgisine sahip olan ve giriş sınavında yeterli başarıyı gösteren adayların güzel ahlâk sahibi olmaları şartıyla Dârülmualimîn-i Rüşdi'ye alınacakları belirtilmiştir. 1891 Nizamnâmesi'nde ise adaylardan dilbilgisi ve matematik bilme şartı aranmayarak bunların dışında 19 yaşında olmak, herhangi bir fiziksel özrü ve hastalığı bulunmamak, Dârülmualimîn'in ibtidai bölümünden mezun olmak şeklinde yeni giriş şartları belirlenmiştir. Dolayısıyla okula giriş şartları ve usûllerinin tarihsel süreç içerisinde birtakım değişikliklere uğradığı görülmektedir.

Bununla birlikte bu araştırmadan elde edilen bulguların sonucunda, resmî düzenlemelerdeki her bir değişikliğin bir öncekinden daha gelişmiş ve çağın ihtiyaçlarını daha iyi yansıtan bir durum arz ettiği de anlaşılmaktadır. Mesela Dârülmualimât'ın açılışı ile ilgili ilk resmî hükmün yer aldığı 1869 Maarif-i Umu-

miye Nizamnâmesi'nde okula giriş şartları Sıbyan/Rüştiye mekteplerinden mezun olmak veya bunun yerine giriş sınavından başarılı olmak şeklinde belirlenmiştir. 1895 Talimatnâmesi'nde ise söz konusu bu şartlar geliştirildiği ve öğrenci alımında daha seçici bir uygulamaya hüküm veren maddeler yer almaktadır. Bu Talimatnâme'de Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, herhangi bir hastalığı ve fiziksel özrü bulunmamak, tüm aşuları yapılmış ve hastalıktan uzak olmak, adli sicil kaydı temiz olmak, güzel ve iyi ahlâk sahibi olmak gibi şartlar konulmuştur. Öteyandan bu talimatnâmede yaş şartı konulmamasına karşın 1915 Nizamnâmesi'nde Dârümuallimât'ın tüm bölümleri için ayrı ayrı yaş şartı getirilmiştir. Bu ve benzeri örneklerden genel olarak öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerinin tarihsel süreçte ileriye dönük ve pozitif yönde bir gelişme kaydetmiş olduğu sonucuna varılmıştır.

Aynı çerçevede söz konusu resmî metinler bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte çıkarılan her bir nizamnâmenin, ondan öncekinin akredite edilmiş hâli olduğu durumu rahatlıkla çıkarılabilecek bir başka sonuçtur. Öğretmen yetiştiren kurumlar arasında özellikle Dârümuallimîn ve Dârümuallimât'ların ekonomik ve toplumsal fayda sağlayacak şekilde çağın değişen koşulları ve konjunktürüne ayak uydurabilmek için toplumsal, kültürel ve yönetsel açılardan belirli ölçülerde bir yenileşim (İnovasyon/Innovation)e maruz kaldığı söylenebilir. Bu yenileşimin, kurumlara daha nitelikli öğrencilerin seçimi için zamanla özel giriş şartları konulduğu durumu göz önünde bulundurulduğunda pozitif yönde; bir tarihteki bazı önemli giriş şartlarının daha sonraki bir tarihte çıkarılan resmî metinlerde yer almadığı durumu hesaba katıldığında ise negatif yönde olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırma neticesinde doğrudan ulaşılan sonuçlar, günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nde öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerine ve dolayısıyla üniversitelere öğrenci alımı ile ilgilidir. Öğrenci alımı için merkezi bir usûlle uygulanan üniversiteye giriş sınavlarında, öğretmen adaylarının bilgi, beceri ve yetenekleri yeterince ölçülmediği gibi fiziksel durumları da dikkate alınmamaktadır. Bunun yanında özellikle -son yıllarda açık bir şekilde gözlenen- eğitim fakültelerindeki öğretmenlik bölümlerine giriş puanlarının genel olarak düşüklüğü ve lise mezunlarının öğretmenlik mesleğini işsiz kalmamak, uzun tatil imkanlarından faydalanmak gibi vs. sebeplerle tercih etmesi durumlarından dolayı ülke için gerekli

olan öğretmen ihtiyacı önemli ölçüde maalesef daha düşük vasıflı öğretmenlerle karşılanmaktadır. Öteyandan öğretmenlik mesleğinin saygı ve itibarının günümüzdeki durumu ile öğretmenlerin ekonomik durumlarını göz önünde tutan çoğu kalifiye öğrenci, gelir düzeyi ve sosyal statüsü daha üstte olan alanlara yönelmektedir. Bu çerçevede eğitimden istenilen neticelerin alınmasının eğitimcinin ve verilen eğitimin kalitesiyle bağlantılı olduğu, eğitimcinin kalitesini artıran etkenlerden en önemlisinin de öğretmenlik mesleğini seçen öğrencilerin niteliğiyle ilgili olduğu gerçeğinden hareketle, eğitim fakültelerine öğrenci alımında daha nitelikli ölçme-değerlendirme araçları ve yöntemleriyle daha seçici davranılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. İşte bu araştırmayla elde edilen tarihsel bulgu ve değerlendirmeler neticesinde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci seçiminde belirlenen şartlar ve bunların uygulanma usülleri araştırılarak bu konudaki politika üreticileri için istifade edilebilir veriler ortaya konulmuştur. Bunlardan en önemlilerini şu şekilde belirtmek mümkündür:

- Öğretmen adayının herhangi bir kronik veya bulaşıcı hastalığı ile öğretmenlik vazifesini yerine getirmeye mani olacak herhangi bir engelinin bulunmaması (bu durum belgelerde şu şekilde ifade edilmektedir: *Sakat ve malul olmamak (1891 Nizamnâmesi), bir maraz-ı sârîye ve muallimlik hizmetine mani olacak ilel ve eskâm ve uyûba mübtela olmadıkları ve aşılı buldukları Maarif Nezareti Heyet-i Sıhhiyesi tarafından bi'l-muayene tasdik kılınmak (1908 Nizamnâmesi), her güne emraz-ı sariyeden salim ve nekais-i bedeniyyeden azade bulunmak (1915 Nizamnâmesi)*),
- Öğretmen adayının herhangi bir adam yaralama veya öldürme olayından dolayı hüküm giymemiş, herhangi bir ahlâksızlığa adının karışmamış olması ve dolayısıyla adli sicilinin temizliği ve güzel ahlâk sahibi olduğunun bilinmesi (bu durum belgelerde şu şekilde ifade edilmektedir: *cünha ve cinayat ile mahkûm ve su-i ahlâk ile maruf olmadıklarını mübeyyin usûlü dairesinden ve resmî bir belge (1908 Nizamnâmesi)*),
- Öğretmen adayının yazılı ve sözlü bir şekilde yapılacak olan sınavlardan başarılı olması, (bu durum belgelerde şu şekilde ifade edilmektedir: *Rüşdiye şubesinden edebiyat sınıfına kayd olunacaklar belagat-ı arabiyeden şifahi, bir vaka tasviriyle Türkçe makale yazdırılarak tahriri imtihan virecekler*),

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devletinde o günün bilimsel ve teknolojik koşullarında sağlık hizmetleri henüz günümüzdeki kadar gelişmemiş ve yetersiz olduğu için önemsiz hastalıklardan bile çok sayıda insanın ölebildiği göz önüne alındığında, öğretmen adaylarından istenen sürekli veya bulaşıcı bir hastalığı bulunmaması şartı daha iyi anlaşılabilir. Dolayısıyla söz konusu dönemin koşullarında toplumun sağlık ve sosyal durumunu etkileyebileceğinden ötürü; resmî makamlar bu konuda tedbirli davranmaya çalışmıştır. Diğer yandan vücudunun herhangi bir yerinde eksiklik olmamak gibi öğretmen adayının engel durumuyla ilgili dikkat çeken bir şart bulunmaktadır. Buna göre öğretmen olacak bir kişinin herhangi bir engellinin bulunmaması, sınıf içinde etkili öğretimi sağlayacak şekilde sağlıklı olması istenmiştir. Osmanlı Devleti'nde söz konusu dönemde öğretmen yetiştiren kurumlara girişte istenen bu şarta karşılık günümüz Türkiye'sinde öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerine öğrenci alımında çeşitli engelleri bulunan vatandaşların öğretmenlik mesleğini uygulamaya mani olabilecek eksiklikleri göz önünde bulundurulmamaktadır. Haliyle çeşitli engelleri bulunan öğretmen adayları, eğitim fakültelerinin tüm öğretmenlik bölümlerinde öğrenim görebilmekte olduğu gibi sonrasında da Kamu Personeli Seçme Sınavı'ndan almış oldukları başarı puanına göre öğretmen olarak atanabilmektedir. Oysaki bir öğretmenin özellikle örgün eğitimde öğretmenlik vazifesini yapmaya herhangi bir engelinin bulunmaması, bu mesleğin en etkili ve en uygun bir şekilde uygulanabilmesi için gereklidir. Örneğin kolları olmayan bir öğretmen, -diğer açılardan her ne kadar fazlasıyla yeterli görülse de-, doğal olarak sınıfta yazı tahtasını kullanamayacaktır. Buna benzer olarak bir öğretmenin görme, işitme vs. gibi engellerinin bulunması bir eğitici olarak sınıftaki öğrencilerin tüm duyu organlarına hitap edecek şekilde etkili anlatımda bulunması yönünde bir engel oluşturur. Bu duruma daha başka örnekler getirmek mümkün olmakla beraber öğretmen olacak kişilerin eğitim fakültelerine alımlarında, adayların birçok açıdan sınanarak nitelikli bir seçim uygulamasının yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Netice itibarıyla Tanzimat'tan Cumhuriyet'e öğretmen yetiştiren kurumlarda öğrencilerden aranan sağlık durumuyla ilgili bu şartların, günümüz koşullarında da geçerli olabileceği düşünülmektedir.

Öteyandan öğretmen adayının herhangi bir adam yaralama veya öldürme olayından dolayı yargılanarak hüküm giymemiş, herhangi bir ahlâksızlığa adının karışmamış olmasına yönelik giriş şartı da dikkat çekmektedir. Adayın

Dârümuallimîn ve Dârümuallimât gibi öğretmen yetiştiren bir kuruma öğrenci olarak girişi esnasında bu şartın konulmuş olması, öğretmenlik mesleğinin özel bir öneme sahip olduğu ve sabıkası olan birinin her ne kadar başarılı olsa da öğretmen yetiştiren bir kurumda öğrenci olamayacağı anlamına gelmektedir. Bu durumda adli sicili temiz ve güzel ahlâk sahibi olduğu bilinen kişilerin ancak öğretmen yetiştiren kurumlara alınması durumu, öğretmenin yeni nesiller yetiştirmesi ve yetiştirdiği bireylere rol-model olması bakımından oldukça önemli ve gerekli bir şarttır. Sonuç itibariyle, bu şartın da günümüz koşullarında öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımında geçerli olabileceği kanaatindeyiz.

Dikkat çeken bir diğer giriş şartı da, Dârümuallimînlere öğrenci alımlarının büyük ölçüde yazılı ve sözlü olmak suretiyle iki aşamadan oluşan giriş sınavlarından başarılı olamayanların okula kabul edilmediği konusuyla ilgilidir. İncelenen veri kaynaklarında söz konusu sınavların içeriğine dair ayrıntılı bilgiler yer almamasına rağmen öğrenci alımlarının yazılı ve sözlü olarak yapılan sınavlarla gerçekleştirilmesine dair hükümler bulunmaktadır. Bu durumun söz konusu dönemde öğretmen yetiştirme sistemi adına olumlu bir etki unsuru olduğu söylenebilir. Nitekim, öğrenci alımında yazılı ve sözlü olarak iki aşamada gerçekleştirilen bu sınavların, günümüzde eğitim fakültelerine girişte yapılan çoktan seçmeli soruların yer aldığı tek boyutlu sınav sisteminden daha nitelikli bir öğrenci seçim uygulaması olduğu söylenebilir. bu yönüyle yazılı ve sözlü olarak gerçekleştirilen sınavlarla öğrenci alım usûlü, üzerinde durulması ve dikkate alınması gereken önemli bir durumdur. Diğer açıdan bu sınavlarda başarı gösteremeyenlerin Dârümuallimîn ve Dârümuallimât'a kabul edilmemeleri, kaliteyi artırmaya yönelik önemli bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Araştırma sonucunda dikkat çeken bir durum olarak; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte özellikle Dârümuallimîn ve Darümuallimât'lara öğrenci alımındaki şartlar, bir anlamda öğretmen olabilmenin koşulları olarak değerlendirilebilir. Bunlar arasında, bir öğretmen adayının okula kayıt/kabulünde yapılan “mezuniyet sonrası zorunlu öğretmenlik görevini yapacağına dair taahhütname imzalama” şartı, öğretmen adaylarının seçiminde belirtilen kriterlerin aslında bir öğretmende aranan nitelikler olduğunu göstermektedir. Bu durumun özellikle, Tanzimat'tan itibaren 1900 yılında “Muallimlikte Mesleki İhtisas Tesisine Dair Talimat” adlı düzenlemenin yayımlanmasına kadar devam ettiği söylenebilir.

Ancak bu Talimatnâme ile öğretmen yetiştiren kurumlardan mezun olanların öğretmen olarak atanması sırasında, bazı şartların aranacağı ve bu şartları yerine getirenler arasından öğretmen ataması yapılacağı yönünde kararlar alınmıştır (MS, H. 1318:517-520). Dolayısıyla bir bu tarihten önce öğretmen atamalarında, öğretmen yetiştiren bir kurumdan mezun olma şartının yanında başka bir şart aranmadığı anlaşılmaktadır. Bu cümleden hareketle, 1900 yılına kadar adaylarda aranan okula giriş şartlarının aynı zamanda öğretmen olmanın şartları olduğu sonucuna varılmıştır.

Bir eğitim tarihi araştırması olan bu araştırmanın sonuçlarına ek olarak bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Tarih biliminin en önemli özelliği, günümüze projeksiyon tutarak pratik ve istifade edilebilir bilgi sağlamasından ileri gelmektedir. Bu araştırmanın boyutları çerçevesinde ortaya koyulanlar bu anlamda değer taşımaktadır. Ancak bununla sınırlı kalmayıp farklı bir çalışmayla Tanzimat'tan Cumhuriyet'e öğretmen yetiştiren kurumlara giriş şartları ve usûllerinin günümüz şartlarında ne derece geçerli olduğunu ortaya koymak yerinde olabilir. Örneğin bu araştırmayla söz konusu dönem açısından günyüzüne çıkarılan öğrenci alım şartları ve usûllerinin günümüzde ne ölçüde geçerli olabileceği eğitim alanında uzman kişilerden oluşan belli bir örneklem üzerinden mülakat tekniğiyle nitel boyutlu bir araştırma yapılabilir. Bunun yanında söz konusu şart ve usûllerin bir anket çalışmasıyla birleştirilerek nicel bir araştırma ya da bu iki yöntem birleştirilerek karma desenli bir araştırma da yapılabilir. Öteyandan uluslararası bir araştırma kurulu olan Programme for International Student Assessment'in (PISA/Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) eğitim alanında yaptığı değerlendirme çalışmaları sonucunda ortaya çıkan en başarılı, orta ve en zayıf olan ülkelerin öğretmen yetiştiren kurumlarına girişte belirlenen standartların bu araştırmanın sonucunda elde edilen Osmanlı'daki giriş şartları ve usûlleriyle karşılaştırılması suretiyle bir değerlendirme araştırması yapılabilir.

Bu araştırma nizamnâme ve talimatnâme türündeki belgeler esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu kaynakların bu tür çalışmalar için çok önemli olmasının yanında kaynak seçiminin bu yönde tercih edilmesi, tarihi olay ve olgulara tek cepheden, resmî makamların perspektifinden bakılmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte o dönemdeki mevcut uygulamalardan ve dönemin sosyal gerçekliğinden haberdar olunmasını engelleyebilir. Bu bağlamda böylesi bir araştırma, daha uzun soluklu bir çalışma olarak plânlanıp genişletilerek, yine bu tür

kaynakları esas almanın yanında, dönemin gazetelerinden ulaşılabilir haber, köşe yazısı, deneme, makaleler; dergiler, öğrenci ve öğretmenlerin hatırat ve anıları gibi resmî olmayan kaynaklardan da faydalanılarak yapılabilir. Diğer yandan bu araştırmayı tamamlayıcı nitelikte bir araştırma önerisi olarak, Cumhuriyet'in ilân edildiği tarihten (1923) günümüze kadarki geçen süreçte öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alım şartları ve usûllerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi durumu önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim fakültelerine ve dolayısıyla üniversitelere öğrenci seçme ve yerleştirme sınavları olan LYS ve YGS adayların daha çok bilişsel özelliklerini ölçerken öteyandan duyuşsal özellikleri dikkate alınmamaktadır. Buna ek olarak öğretmen adaylarında aranan giriş şartlarında öncelikli olarak belirtilmesi gereken sağlıklı olmak, adli sicil kaydı temiz olmak, yazılı ve sözlü bir şekilde yapılacak olan sınavlardan başarılı olma vs. gibi önemli şartların belirtilmediği veya bunlarda eksiklikler bulunduğu görülmektedir. Bu noktada öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci seçme sisteminde ortaya çıkan eksikliğin giderilmesine/sorunların çözümüne yönelik ilgili kurumlar veya politika üreticileri tarafından yapılacak olan çalışmalara, bu araştırmanın bulguları olan giriş şartı ve usûlü göstergelerinin tamamlayıcı nitelikte olacağı ve tarihsel bağlamda bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmadan elde edilen bulgular öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci seçiminde kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (DAGM) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), İ.MMS, 126/5394_1, 4; (BOA, 2014: 204-207).

BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, İ.MVL., 211/ 6894; (Akyüz, 1990).

BOA, DÜİT, 115/31_3,6; BOA, Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Nizamât Defterleri (A.DVNS.NZAM.d), no: 9 (31-36); MS, H. 1319: 19-23.

BOA. MF. ALY. 115/13-1; (Baskın, 2008).

BOA, MF. Tedrisât-ı Âliye, 15/114; (Kaya, 2012-2013).

BOA, MF.MKT 149/23; (Ünal ve Birbudak, 2013:38-39).

BOA, ŞD.TNZ, 224/80_2,6; (DAGM, 2014: 244-251).

BOA, İ.MMS, 194/12_2,3; (DAGM, 2014:308-310).

Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtidaiye Talimâtnamesi (DDİT), Matbaa-i Amire, İstanbul 1332; (Faik Reşid, 1927:326-353)

Düstur (H.1289/M. 1872-73). 1. Tertip, C. 2. Matbaa-yı Amire.

Düstûr (H.1330/M. 1911-12). Tertib-i Sani, C. 2, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye.

Düstur (H.1332/M. 1913-14). Tertib-i Sani, C. 5, Dersaadet: Matbaa-i Amire.

Düstur (H.1336/M. 1917-18). Tertib-i Sani, C.7, Dersaadet: Matbaa-i Amire.

Düstur (H.1337-38/M. 1918-19). Tertib-i Sani, C.11, İstanbul Evkaf Matbaası.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti İhsâiyât Müdiriyeti (TCMVİM), (1341).1339-1340 Ders Senesi İhsâiyyât Mecmuası, İstanbul.

Faik Reşid. (1927). *Maarif Düsturu*. C. 1, İstanbul.

Salname-i Nezareti Maarif-i Umumiyye (H. 1316/M. 1898). Birinci Def'a Olarak Tertib Edilmiştir, (Darülhilafetülâliye/İstanbul: Matbaa-i Amire), <http://ktp.isam.org.tr/> , (01.06.2013).

Salname-i Nezareti Maarif-i Umumiyye, (H. 1317/M. 1899). İkinci Def'a Olarak Tertib Edilmiştir (Darülhilafetülâliye/İstanbul: Matbaa-i Amire), <http://ktp.isam.org.tr/> , (01.06.2013).

Salname-i Nezareti Maarif-i Umumiyye Üçüncü (H. 1318/M. 1900), Def'a Olarak Tertib Edilmiştir, (Darülhilafetülâliye/İstanbul: Matbaa-i Amire), <http://ktp.isam.org.tr/> , (01.06.2013).

Salname-i Nezareti Maarif-i Umumiyye, (H. 1319/M. 1901). Dördüncü Def'a Olarak Tertib Edilmiştir, (Darülhilafetülâliye/İstanbul: Matbaa-i Amire), <http://ktp.isam.org.tr/> , (01.06.2013).

Salname-i Nezareti Maarif-i Umumiyye, (H. 1321/M. 1903), Altıncı Def'a Olarak Tertib Edilmiştir, (Darülhilafetülâliye/İstanbul: Matbaa-i Amire), <http://ktp.isam.org.tr/> , (01.06.2013).

Tasvir-i Efkâr Gazetesi, no: 1199; (H. 24 Şevval 1332/M. 15 Eylül 1914).

Takvim-i Vekâyi Gazetesi, no: 1217, H. (25 muharrem 1287/M. 27 Nisan 1870).

Sabah Gazetesi, (H. 26 Şevval 1332/M. 17 Eylül 1914).

Araştırma Eserler

Adivar, A.A. (1943). *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul.

Adivar, H. E. (1909). Kız mektepleri hakkında bir mühime-i mütalaa, 18 Ocak 1909, *Tanin Gazetesi*, <http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler/60/1462/19473.pdf>, (14.03.2015).

Akkutay, Ü. (1999). Osmanlı eğitim sisteminde Enderun Mektebi. *Osmanlı*, c.5, Güler EREN (Ed.), (187-193), Ankara: Yeni Türkiye.

Akyıldız, A. (2009). *Osmanlı bürokrasisi ve modernleşme*. İstanbul: İletişim.

Aksoy, İ. (2008). II. Meşrutiyet Dönemi eğitim politikası ve Satı Bey, *Gazi Türkiyat-Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), (67-81), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr> (12.05.2015).

Akyüz, Y. (1990). Dârümuallimîn ilk nizamnâmesi (1851), önemi ve Ahmet Cevdet Paşa, *Millî Eğitim*, Mart, (95), (3-20).

Akyüz, Y. (1994). İlköğretimin yenileşme tarihinde bir adım: Nisan 1847 Tâlimatı, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulamaları Merkezi Dergisi)*, 5, (1-47), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13510.pdf> , (07.04.2015).

- Akyüz, Y. (1998). Öğretmen Okulu dışından ilk kez öğretmen atanmasına ilişkin orijinal belgeler (1860–1861) ve tarihi gelişim, *Millî Eğitim*, Ocak-Şubat-Mart, sy. 137, (6–16).
- Akyüz, Y. (2008). Türkiye’de öğretmen yetiştirmenin 160. yılında Darümuallîm’in ilk yıllarına toplu ve yeni bir bakış, *OTAM*, sayı: 20, (17–58), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1335/15452.pdf> (07.04.2015).
- Akyüz, Y. (2011). Osmanlı döneminden Cumhuriyet’e geçilirken eğitim-öğretim alanında yaşanan dönüşümler, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1 (2), Ankara, (9-22), <http://www.pegem.net/akademi/3-122419-Osmanli-Doneminden-Cumhuriyete-Gecilirken-Egitim-Ogretim-Alaninda-Yasanan-Donusumler.aspx> (22.01.2015).
- Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2013*. (25. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Akyüz, Y.; Uygun, S.; Kafadar, O. (2005). Anaokullarının İkinci Meşrutiyet Dönemindeki gelişimde okul ve çocuk sağlığı, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, 4, (7), (147-172), http://www.ebuline.com/pdfs/7Sayi/7_9.pdf , (12.02.2014).
- Altın, H. (2008). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ve öğretmen yetiştirme tarihimizdeki yeri, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 13, (271–283), <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/37298/makaleler/1/13/arastirmax-1869-maarif-i-umumiye-Nizamnâmesi-ogretmen-yetistirme-tarihimizdeki-yeri.pdf>, (01.02.2015).
- Altın, H. (2009.) *II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet Devirlerinde öğretmen yetiştirme meselesi*, Basılmamış Doktora Tezi. Danışman: Prof. Dr. Nesimi YAZICI, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (İslam Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Altın, H. (2011). Osmanlı son döneminde muallim okulları dışındaki öğretmen yetiştiren kurumlara genel bir bakış, *Kilis Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences Cilt 1 S.1*, (11-24), http://sbe.kilis.edu.tr/dosyalar/sayfalar/sayi1/hamza_altin.pdf, (29.01.2015).
- Altınova, A. (2010). *Osmanlı modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*. Basılmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa TURAN, Ankara.
- Arslan, A.; Akpınar, Ö. (2005). İnas Dârülfünûnu (1914-1921). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, cilt: 6, sayı:2, (225-234), <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuoba/article/view/1023011148/1023010406>, (22.10.2014).

- Atar, Z. (2012). Balkanlarda temettuat tahriri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII (2), (389-407).
- Aydın, B. (2009). Salname. *TDVİA*, C. 36, (51-54) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=360052>, (26.04.2015).
- Aydın, M. K. (1994). Düstur. *TDVİA*, C. 10, (48-49) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=100048&idno2=c100043#2>, (26.04.2015).
- Aytaç, K. (1998). *Avrupa Eğitim Tarihi (Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*. İstanbul.
- Baltacı, C. (2002). Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim. *Türkler*, c.11, Hasan Celal GÜZEL vd. (Ed.), Ankara: Yeni Türkiye.
- Baltacı, C. (2005). *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı medreseleri*, İstanbul.
- Baskın, B. (2008). II. meşrutiyet'te kadın eğitimine yönelik bir girişim: İnas Dârülfünûnu, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sayı: 38, (89-123), <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusiyasal/article/view/1023009377/1023008715>, (21.12.2014).
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (BDİE). (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e modernleşme sürecinde eğitim istatistikleri (1839-1924)*. Tarihi İstatistikler Dizisi, c. 6, Mehmet Ö. Alkan (Yayına hazırlayanlar/Yay. Haz.), Ankara.
- Baytal, Y. (1990). Tanzimat ve II. Abdülhamit Dönemi eğitim politikaları, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Yılmaz Kurt (Ed.), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1267/14565.pdf>, (12.03.2015).
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de çağdaşlaşma*, İstanbul.
- Beswick, R. (1990). Evaluating educational programs. *ERIC Digest Series* Number EA 54.
- Beydilli, K. (2006a). Mühendishane-i Bahri Hümayun, *TDVİA*, c. 31, s.514-516, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=310514&idno2=c310361#1>, (30.03.2015).
- Beydilli, (2006b). Mühendishane-i Berri Hümayun, *TDVİA*, c. 5, (516-518), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=310516&idno2=c310362#1>, (02.02.2015).

- Beydilli, K. (2013). Yeniçeri, *TDVİA*, c.43, (450-462), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=430450&idno2=c430249#1> (22.05.2015).
- Bilim, C. Y. (2002a). *Türkiye’de çağdaş eğitim tarihi (1734-1876)*. (Genişletilmiş 2. Baskı), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Bilim, C. Y. (2002b). Osmanlılarda eğitimin çağdaşlaşması askeri okullar, *Osmanlı*, c.5, Güler EREN (Ed.), (237-244), Ankara: Yeni Türkiye.
- Binbaşoğlu, C. (1995). *Öğretmen yetiştirme açısından Türkiye’de eğitim bilimleri tarihi üzerine bir araştırma*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı (MEB).
- Binbaşoğlu, C. (2005). *Türk eğitim düşüncesi tarihi*. Ankara: Anı.
- Binbaşoğlu, C. (2014). *Başlangıcından günümüze Türk eğitim tarihi*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara: Anı.
- Cihan, A. (2007). *Osmanlı’da eğitim*, İstanbul.
- David, G. (1992). Baron de Tott, François (1733-1793), *TDVİA*, c. 5, (83-84), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=050083&idno2=c050070#1>, (22.05.2015).
- Demirel, M. (2002). Türk eğitiminin modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri, *Türk-ler*, c. 15, Hasan Celal GÜZEL vd. (Ed.), (44-60), Ankara: Yeni Türkiye.
- Develioğlu, F. (1978). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*. (3. Baskı), Doğuş. <http://www.eskikitaplarim.com/showthread.php?t=28956> , (16.10.2014).
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (DAGM). (2014). *Arşiv belgelerine göre Osmanlı eğitiminde modernleşme*, Muzaffer Albayrak, Kevser Şeker (Yay. Haz.), İstanbul: Bion.
- Dölen, E. (1985a). Mühendislik eğitimi, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, (511-516), İstanbul: İletişim.
- Dölen, E. (1985b). Dârülfünûn. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, (476-477), İstanbul: İletişim.
- Dölen E. (2006). İnas Dârülfünûnu üzerine, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 7 (2), (181-183), <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuoba/article/download/1023010952/1023010190> , (11.11.2014).

- Dölen, E. (2008). II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. X, Sayı: 1, İstanbul, file:///C:/Users/user/Downloads/9071-22016-1-SM%20(7).pdf, (27.03.2015).
- Duman, T. (1999). Osmanlı'da öğretmen yetiştirme sistemi, *Osmanlı*, c.5, Güler EREN, (306-314), Ankara: Yeni Türkiye.
- Duman, T.; Dilâver, H. Hüseyin (1996). İstanbul'da açılan ilk Dârülmualimîn (kuruluş amacı müdürü ve hocalarının nitelikleri, tayin ve maaşları), *Erdem Atatürk Kültür. Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi (aydın sayılı özel sayısı-II)*, c. 9, sayı: 26, Eylül-1996, (651-659).
- Engelhardt, E. (1999). *Tanzimat ve Türkiye*. Ali REŞAD (Çeviren), (2. Baskı), İstanbul: Kaknüs.
- Erçoşkun, M. H. ve Nalçacı, A. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının ÖSS, akademik ve KPSS başarılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17 (2), (479-486).
- Ergin, O. N. (1977). *Türk maarif tarihi*, c. 1-2/3-4, İstanbul: Eser.
- Ergün, M. (2009). II. Meşrutiyet Dönemindeki eğitim reformlarının Türk modernleşmesindeki yeri, *100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi, (263-273).
- Ergün, M. (1996). *İkinci Meşrutiyet Devrinde eğitim hareketleri (1908-1914)*. Ankara: Ocak, <http://www.egitim.aku.edu.tr/mesrutiyet.pdf> , (06.03.2015).
- Ergün, M. (2008). Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Türk Eğitim Tarihi Sayısı, 6 (12), (321-348).
- Ergün, M.; Duman, T. (1996). 19. yüzyılda Osmanlı askerî okullarının ders programları ve ders kitapları. *Yeni Türkiye*. (7) (494-511), <http://www.egitim.aku.edu.tr/dersprog2.pdf>, (18.04.2015).
- Ergün, M. (1982). Emrullah Efendi hayatı-görüşleri-çalışmaları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* Cilt XXX. Sayı 1-2, 1979-1982. (7-36), <http://www.egitim.aku.edu.tr/EmrullahEfendi.pdf> , (08.02.2015).
- Eryılmaz B. (1987). Tanzimat'ın Türk yönetim hayatındaki yeri, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (20-30).
- Fortna, B. C. (2005). *Mekteb-i Hümayun*, İstanbul: İletişim.
- Gözler, K. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Bursa: Ekin. <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm> , (04.02.2015).

- Gülcü, E.; Tunç, S. (2012) Osmanlı basın hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), Hasan Akça (Editör/Ed.), Ankara: Anıl Grup, (155-176), http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/1816548151_10.pdf, (09.02.2015).
- Güran, T. (1998). Tanzimat dönemi Osmanlı mâliyesi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49, (79-95), <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/iktisatmecmua/article/view/7297/6805>, (13.04.2015).
- Halis, İ. (2005) *Tanzimat dönemi eğitim sistemi*, Konya: Serhat.
- Hayta, N. (2009), XX. yüzyıl başlarında Dârülmualimîn, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.29, no: 5, (1013-1022).
- Hayta, N.; Ünal, U. (2005). *Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleri*. Ankara: Gazi.
- İnalçık, H. (1964). Tanzimat'ın uygulanması ve sosyal tepkileri. *Belleten*, 28 (112), (623-649).
- İhsanoğlu, E. (1993). Dârülfünun, *TDVİA*, c. 8, (521-525), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=080521&idno2=c080381#2>, (18.04.2015).
- İhsanoğlu, E. (1998). Osmanlı eğitim ve bilim müesseseleri, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c.2, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), İstanbul: Zaman.
- İlgürel, M. (1988). Acemi Oğlanı. *TDVİA*, c.1, (324-325), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=010324&idno2=c010399#1>, (22.05.2015).
- İpşirli, M. (1994). Klasik Dönem Osmanlı devlet teşkilatı. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. 1, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), İstanbul: IRCICA, (139-279).
- İpşirli, M. (1995). Enderun. *TDVİA*, c.11, Ankara, (185-187), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=110185&idno2=c110117#2>, (22.05.2015).
- İpşirli, M. (2003). Medrese. *TDVİA*, c. 28, (327-333) Ankara, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=280328>, (21.05.2015)
- Kaçar, M. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda mühendishanelerin kuruluşu, *Osmanlı*, c.8, Güler EREN (Ed.), (680-697), Ankara: Yeni Türkiye.
- Kahramanoğlu, R. (2014). *Öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci seçiminde kullanılacak giriş standartları ve bu standartların nasıl ölçülebileceği üzerine bir*

araştırma, Basılmamış Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erdal BAY Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karagöz, S.; Duman, T. (2014). 1908-1928 yılları arası süreli yayınlarda yer alan eğitim görüşleri ve öneriler, *The Journal of International Social Research*, Cilt: 7 Sayı: 35 Volume: 7 Issue: 35, Issn: 1307-9581, www.sosyalarastirmalar.com , (11.04.2015).

Karal. E. Z. (1995). *Osmanlı tarihi*. C.VII, Ankara: TTK.

Karal, E. Z. (2000). *Osmanlı tarihi*, c. V, Ankara: TTK.

Karakaya, İ. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (3. Baskı), Abdurrahman Tanrıoğen (Ed.), (57-83).Ankara: Anı.

Karamursal, Z. (1989). *Osmanlı mali tarihi hakkında tetkikler*. Ankara, TTK.

Karataş, S. (2003). Osmanlı eğitim sisteminde batılılaşma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, (231-242), <http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/V1/skaratas.pdf>, (20.03.2015).

Karpat, K.; Zens, Robert W. (2002). I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit'in saltanatı. *Türkler*, c.12. Hasan Celal GÜZEL vd. (3. Baskı), (873-888), Ankara: Yeni Türkiye.

Karta, N. (2014). 18. ve 19. Asırda Avrupa'da para, banka ve mevduat alanında yaşanan gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'na yansımaları, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (1).

Kazıcı, Z. (1999). Osmanlı eğitim ve öğretim sisteminde genel medreseler. *Osmanlı*, c. 5, Güler EREN (3. Baskı), (161-167), Ankara: Yeni Türkiye.

Keçeci Kurt, S. (2011). *Osmanlı Devleti'nde kadın eğitimi haremden mektebe*, İzmir: Yitik Hazine.

Kılıç, Ü. (2013). İlmiye teşkilatı, *Osmanlı teşkilat tarihi*, Tufan Gündüz (Ed.), Ankara.

Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi (1773-1923)*. İstanbul: MEB.

Kohn, L.T. (1997). Methods in case study analysis. *Technical Publication No. 2*. The Center for Studying Health System Change.

Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. (2. Baskı), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

- Külekçi, C. (2010). Dâru'l-Muallimîn Nizamnâme-i Cedîdi, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, ISSN: 1308-9633, Sayı: III, Nisan, (150-156) -www.e-sarkiyat.com-, (30.04.2015).
- Kütükoğlu, M. (1999). Osmanlı iktisadi yapısı, *Osmanlı devleti tarihi II*, Eklemeddin İhsanoğlu (Ed.), İstanbul.
- Mahmut Cevad (1338). *Maarif-i Umumiye Nezareti tarihçe-i teşkilat ve icraatı*, İstanbul, Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, H. Hüseyin Dilaver (Yay. Hazırlayanlar), Ankara: MEB, 2002.
- Mardin, Ş. (2010). *Yeni Osmanlı düşüncesinin doğuşu*, İstanbul: İletişim.
- Nakipoğlu, A. (2012). 19. Yüzyılda Osmanlı Mâliyesinde Değişim, Bürokratik Düzenlemeler ve Mâliye Nezâreti'nin kurulması. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), (74-94).
- Olson, M. (2010). Documentanalysis. In A. Mills, G. Durepos, & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp. 319-321). ThousandOaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Ortaylı, İ. (2002a). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2002b). Son universal imparatorluk ve II. Abdülhamit. *Türkler*, c.12, Hasan Celal GÜZEL vd. (Ed.), (889-898), Ankara: Yeni Türkiye.
- ÖSYM. (2015) OSYS KILAVUZU, http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2015/YGS/2015_OSYS_KILAVUZ.pdf, (01.04.2015).
- Özcan, A. (1997). Harbiye. *TDVİA*, c. 16, (115-119), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=160115&idno2=c160049#1>, (22.05.2015).
- Özcan, A. (2002). Sultan II. Abdülhamit. *Türkler*, c.12, Hasan Celal GÜZEL vd. (Ed.), (909-930), Ankara: Yeni Türkiye.
- Özgüven, E. (1972). Türkiye'de üniversiteye girişle ilgili uygulamalar, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi (AÜDTCF)*, cilt: 10, sayı: 0, (179-198), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/970/11943.pdf>, (25.02.2015).
- Özkan, S. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Nobel.
- Özsoy, S. ve Ünal, I. L. (2010). Türkiye'de eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme: bir yol ayrımı öyküsü, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*. Ünal, I. L. ve Özsoy, S. (Ed.), Ankara: Tan.

- Öztürk, C. (1993a). Dârümuallimât, *TDVİA*, cilt: 8, (549-550), <http://www.islamansiklopedisi.info/>, (12.05.2015).
- Öztürk, C. (1993b). Dârümuallimîn, *TDVİA*, cilt: 8, (551-552), <http://www.islamansiklopedisi.info/>, (12.05.2015).
- Öztürk, C. (2007). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme politikası*, (2. Baskı), Ankara: TTK.
- Öztürk, C. (2008a). Rüşdiye, *TDVİA*, c. 35, (300-303), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=350300&idno2=c350210#1>, (12.05.2015).
- Öztürk, C. (2008b). Türkiye’de öğretmen yetiştiren kurumlar tarihi literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (12), (487-519), İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı.
- Öztürk, C. (2000). İdadi, *TDVİA*, c. 21, (464-466), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=210464&idno2=c210318#4>, (12.05.2015).
- Öztürk, C. (2013). Eğitim sistemi ve eğitimde yapılan reformlar. *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (1876-1918)*, Ali Akyıldız (Ed.), Eskişehir.
- Parlak, M.; Parlak, Z. (2012). Osmanlı mali sistemi ve divanı muhasebata giden yol, *Sayıştay Dergisi*, Ekim-Kasım, sayı: 87, Ankara, (19-38).
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (Qualitative research & evaluation methods)*, (3. Baskıdan çeviri), Mesut BÜTÜN; Selçuk Beşir DEMİR (Çeviri Ed.), (1. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Peyman Yaman, A. (2010). *Osmanlı’da mekteplerin ortaya çıkışı ve gelişmeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, danışman: Prof. Dr. Cahit Baltacı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat ABD, İstanbul.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı’dan günümüze eğitim tarihi*, (1. Baskı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Selçuk, M. (2010). *İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi (1900–1923)*. Basılmamış Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali Arslan İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.
- Shaw, S. J. (2002). Osmanlı İmparatorluğu’nda geleneksel reformdan modern reforma geçiş: Sultan III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri. *Türkler*, c.12, Hasan Celal GÜZEL vd. (Ed.), (609-628), Ankara: Yeni Türkiye.
- Shaw, S. J.; Shaw, E. K. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye*, Mehmet HARMANCI (Çev.), c.2, (2. Baskı).

- Somel, S. A. (2010). Türkiye’de Abdülhamit Dönemi eğitim tarihçiliğinin son otuz yılı (1980-2009): Genel Bir Değerlendirme Denemesi. Ali Akyıldız (Ed.), *Ve-fatınının 90. Yılında II. Abdülhamit*. İstanbul: Küre, <http://research.sabanciuniv.edu/14409/>, (03.04.2015).
- Somel, S. A. (2012). Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı eğitim düzeninde dönüşümler, *Tanzimat*, Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), İstanbul.
- Subaşı, T. (2002). Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz. *Türkler*, c.12, Hasan Celal GÜZEL vd. (Ed.), (753-781), Ankara: Yeni Türkiye
- Swanborn, P. (2010) ‘What is a case study?’ in case study research: what, why and how? London, England: SAGE. (1-23).
- Şahin, M.; Çetinoğlu, A.; Ayvaz, S. (2013). Türkiye’de öğretmen eğitiminin tarihçesi ile ilgili tezler üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 6, sayı: 27. ISSN:1307-9581, www.sosyalarastirmalar.com
- Şanal, M. (2009). Osmanlı İmparatorluğu’nda kız öğretmen okulunun (Dârülmuaallimât), kuruluşu, okutulan dersler ve kapatılışı (1870–1924), Ankara: *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 26/Güz 2009, (221-244).
- Şimşek, H. (2009). Eğitim tarihi araştırmalarında yöntem sorunu, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt: 42, sayı: 1, (33-51). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/1147/13450.pdf>, (02.12.2014).
- Şişman, A. (1996). Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi, *TDVİA*, c.13, (323-326), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=130323&idno2=c130171#2>, (22.05.2015).
- T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe sözlük*, <http://tdk.gov.tr/>.
- Tabakoğlu, A. (1999). Osmanlı malî yapısının ana hatları. *Osmanlı*. Güler Eren (Ed.) c. 3, (125-136), Ankara: Yeni Türkiye.
- Tabakoğlu, A. (2002). Klasik dönemde Osmanlı ekonomisi. *Türkler*. c. 10, (653-689), Hasan Celal Güzel (Ed.), Ankara: Yeni Türkiye.
- Tan, H. (1990). Öğretmen yetiştirme ve istihdam, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı: 2, (203-207), <http://e-dergi.marmara.edu.tr/maruaebd/article/view/1012000896/1012000777>, (04.02.2015).

- Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e eğitim sistemindeki değişimler. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, 456-475, İstanbul.
- Tümer Erdem, Y. (2013). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Ankara: TTK.
- Uçman, A. (1995). Encümen-i Daniş, TDVİA, c. 11, (176-178), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=110176&idno2=c110111#1>, (22.05.2105).
- Unan, F. (1999). Osmanlılarda medrese eğitimi. *Osmanlı*, c.5, (149-161), Ankara: Yeni Türkiye.
- Unan, F. (2002). Osmanlı medrese uleması: ilim anlayışı ve ilmi verim. *Türkler*. Hasan Celal GÜZEL (Ed.), c. 10, (815-821), Ankara: Yeni Türkiye.
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*, Ankara: MEB.
- Uygun, S. (2010). Türkiye'de öğretmen adaylarının seçimi ile ilgili bazı uygulamaların tarihsel analizi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 3 (707-730). <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gefad/article/download/5000078477/5000072698>, (22.03.2015).
- Uygun, S. (2012). Eğitim tarihi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin analizi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 33, (263-282).
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin merkez ve bahriye teşkilatı*. Ankara: TTK.
- Ünal, U.; Birdudak, T.S. (2011). Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştirmede yeni bir şube: Darülmualliimin-i İdadiyye (Aliyye). *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan*. Cemil Öztürk ve İlhami Fındıkçı (Ed.), (1331-1350), Ankara: Pegem Akademi.
- Ünal, U.; Birdudak, T.S. (2013). *İstanbul Dârülmuallimîni (1848-1924)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yakut, E. (2005). *Şeyhülislamlık yenileşme döneminde devlet ve din*, İstanbul: Kitap.
- Yalçınkaya, M. A. (2002). III. Selim ve II. Mahmut dönemleri Osmanlı dış politikası. *Türkler*. c. 12. Hasan Celal GÜZEL vd. (Ed.), (629-659), Ankara: Yeni Türkiye.
- Yazıcı, H. (2006). *Osmanlı Devleti'nde öğretmen okullarının kuruluşu ve işleyişi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Muhammet ERAT, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Çanakkale.

- Yıldırım, A.; Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi*, (Genişletilmiş 5. Baskı), Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, Mehmet Ali. (2010). *Tanzimat döneminde meslek okulları*, Basılmamış doktora tezi, Tez Danışmanı Prof. Dr. Musa ÇADIRCI T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Yılman, M. (2006). *Türkiye’de öğretmen eğitiminin temelleri*, (2. Baskı), Ankara: Nobel.
- Yolalıcı, M. E. (1999). XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde eğitim ve öğretim kurumları. *Osmanlı*, c.5, Güler EREN (Ed.), (281-296),
- YÖK. (1981). Yüksek Öğretim Kanunu, Yükseköğretime giriş: (1) Madde 45 – (Değişik: 17/8/1983 - 2880/26 md.), <http://www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/2547+say%C4%B1%C4%B1%20Y%C3%BCksek%C3%B6%C4%9Fretim+Kanunu/f439f90b-7786-464a-a48f-9d9299ba8895>), (01.04.2015).
- Yurdakul, İ. (2008). *Osmanlı İlimiye Merkez Teşkilatı’nda Reform (1826-1876)*, İstanbul.
- Yurdakul, İ. (2013). Eğitim ve ilmiye teşkilatında yapılan düzenlemeler, *Osmanlı Devleti’nde yenileşme hareketleri (1703-1876)*, Eskişehir.

EKLER

Ek 1: 1 Mayıs 1851 Dârülmua'llimîn Nizamnâmesi*

دارالمعلمینک نظامنامہ

طلبہک کتب و کتبندگی

برنجی بند

دارالمعلمینک اصل طلبہسی مؤلف اولورن بکری کتبدن عبارت اولر بقصد بیرون مائز بعضی
دقی یا زیور ایجن اند مؤلف اولر بقدر
ایکینجی بند

دارالمعلمین طلبہسی عربیده عباره استخر اجنه حسن اقادیه مقدر وقاری وریا محتیات تحصیلیه
اولم و اطوار ذمیه اصحابدن اولماس شرطه

طلبہ لازم بذمکت اصولک

برنجی بند

برسی دارالمعلمین طلبهکنه انجمن اولر قده پائس لازم کیم ایه اولر بقصد وکر لازم بون ایه
بر امتحان آجیلوب صفت طوطی مشهوره هر کیم بولور ایه دارالمعلمین طلبهکنه انجمنه وکر صفت
مذکورده بر قراج کشی بولور ایه امتحانه اک اعلیٰ طو و زمان طلبهکنه انوب سائز لری دخی می بر انهم
لازم تحریر اولر بقدر

ایکینجی بند

بازیدن سوزنک صفت مطوبه در بولورن قری بین بر قطعه سوزنک کا قوی یا زیور ایجن
سوزنیه نمیه اولر قن صکره قید وقبول اولر قری وقایمچی لازم اولر قری دخی سوزنک کا قریک
زینده شرح و بر بزرگ مجلس خرفینن تحریر اولر بقدر
اولمچی بند

کرکت طلبهکک بازنسی وکرک سوزنک بر بر بنه ترجیح اونسی مجلس معارف شمیهکک زینده اولمچی
بو ایکی خصوصی دارالمعلمین خواهه لریکک دخی اولمکک برون تصدیقی شرط اولر بقدرن اصوله نام
و تصاب شموله سوزنک و قوعنی تجویز ایتیه جکر بنه سوزی ایهوم تجویز کرکک تخفیفی لازم کور
در دخی بند

دارالمعلمین طلبهسی مدت سینه در لازم اولر قن معلومات تحصیل اینه کورن لریکک بکونه وقت و مائز طرفه کتبدن
خواجه کتبد نامور اولر لری اصلا مشاع ایتیه بکری بین اولر قن بر قطعه سند انوب مجلسه و مقصد اولر قنیه

طلبه و سوزنک مدت تصدیقی و صورت بستن لری

برنجی بند

دارالمعلمین طلبهکک مدت تصدیقی اولر قن سنه اولر ایجن بکک ایتیه انشس بقا سنه سنه اسک
بولورن کرکک مدت سابقه لری بر سنه بر نه جو نوب تاریخ مذکورن صکره انون مدت تصدیقی ایتیه اولر بقدر
ایکینجی بند

دارالمعلمین طلبهسی تقریباً سنه تک اون اینه پنجه در شس کون دوام اوزره فنون لازمی تحصیل بکونه
مقصد

* BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, (İ.MVL.), Dosya 211, Gömlek 6894, H. Selh-i Cemaziyelâhir 1267;

سلام
 اوجنی بند
 سلامتکرت ایچ سادستری سرت قعبس اولان اوج سنه به محسوب اولوب جفتک سوزتدی نیگانه دوشمیر برده
 درونجی بند
 سرت بیدجه دارالمعلین طلبه سی اصول افاضه و تقیعی و لسان فارسی بی اوکرتوب ربانیا تک دخی نونجی
 و لازم اولوجی مرتبه یزده مساجد و بیست و جعفر ایجاب استخضار ایه بکلدر
 دارالمعلین طلبه سی مقنده اجرا اولونجی مسانه

برنجی بند
 دارالمعلین طلبه سنه غدر عرسسی اولمیدین حوام اینک اولور ایسه مشکی قلمده اخراج اولوب برنه دیکری انجیده
 ایکنجی بند
 دارالمعلین طلبه سنک سرتی منقعی اولدوره امتحان اولوب کتیب شیتتواج کتیب کتیب بقت
 اولدوره کتیب رسیده خواجه کتیب انتخاب اولدور قریب مین خواجه لرت مهوری دیکلس معارف شومک
 بیکت مهوری ایله مهمور بر قطعه شهادتنامه و بریده بکده و قاجنی منتخب اولدور دخی شهادتنامه
 زینده شاریت اولدور جنده و کتیب بقت اینک سن اولدورک مساندی قطعه اخراج اولوب برنه
 دیکری انجیده و طلبه بواجته کیرکد بکیر اولدور جعفرین امتحان امتناع ایدن اولور ایسه
 بومورن اخراج اولدور جعفر در محضر جکرت سعید کتیبی بعض خدنده استخاضاری جائز اولدور جعفر

اوجنی بند
 دارالمعلینه سنه برکرده و ایجابنه کوره بر فراج کره امتحان آجیلوب کتیب رسیده به کتیب بقت
 ایتمش اولدور بولورسه برونه شروع بر لرنه انتخاب شهادتنامه لری و بریده بکده و کتیب بقت ایه شمس
 اولدور دخی حوام نزعیب اولدور جعفر در ایتمش طلبه بواجته کیرکد بکیر اولور ایسب جان استیله کیره بکده

متجددک احوالی

برنجی بند
 شهادتنامه منتخب اولدور مکاتب خدنده کتیب حماره ایچون اول امره سعیدک اید بختتام اولدور جعفر
 و اگر آجیفته بر سعید کتیب بولور ایسه تقریر و توفیر معلومات ایچون بنه دارالمعلینه حوام ایه بکلدر
 ایکنجی بند
 برکت رسیده خواجه کتیب محمول اولدوره و یا خود کتیب برکت رسیده یا بلدوره شمس منتخب تعیین اولدور جعفر
 فقط کندی رف سبده معنی مایدوننده بونن متجددون دیکر طاب اولانه ترک ایلدی حاله بکس
 متجددنه بر نقل کتیب فقط دارالمعلینک مسشی قطع اولدورن برنه دیکری نامور اولدور جعفر

اوجنی بند
 فلور ایه بکت کتیب رسیده خواجه کتیب شمس متجددک حقی اولدور کتیب متجددون دیکر طاب لرنی
 و قنده بکس منتخب ذکر اولونجی ایتمش ایتمکده دخی بکیر اولدور جعفر کتیب در سادنده و کتیب شاره
 برکت رسیده خواجه کتیب فلور ایه بکس متجددون دیکر طاب بولور دخی حاله بکس منتخب ذکر خواجه کتیب
 بولور بکیر اولدور جعفر و امتناع ایدسه انک شهادتنامه سی انوب بردها مکانه بکده خدنده دائر بر خدنده
 بختتام اولونجی حرد اولدورن مقنده مساعده ایدسه اولدور جعفر

Handwritten signature or mark at the bottom center of the page.

Ek 2: 1 Eylül 1869 Maaarif-i Umumiye Nizamnâmesi*

﴿ ۱۹۰ ﴾

الملى الثنجى ماده سلطانیه شعبه سنك مدت تحصیلیه سی اوج سنه اولوب
صنفته كوره زيرده محرر درس لر تدریس قلنه جقدر
(علوم صنفي)

مثلثات مستويه وكرويه . جبرك هندسه به تطبيقي . قطوع مخروطيات .
جرائقال . علم هيئت . كيميائك صنايع وزراعته تطبيقي . مكمل علم مواليد .
فن طبقات الارض . فن تخطيط اراضى . رسم .
(ادبيات صنفي)

مكمل تركبه انشا و اشعار . مكمل عربى و فارسى . معانى . تركبه دن فرانسزجه به
و فرانسزجه دن تركبه به ترجمه عملياتى . حقوق ملل .
الملى بدنجى ماده دارالمعلمينك برمدى و زومى قدر معلمى وايكى نغردخى
بو اى بولنه جقدر
الملى سكرنجى ماده مديره بشبىك و معلمره ايكى بيكدن درت بيك غروشه
قدر معاش و يريله جقدر

الملى طقوزنجى ماده دارالمعلمينك كيرمك ايستيانلر امتحان فصلنده بيان اولنان
رشديه و اعداديه و سلطانيه شهادتنامه سنى و يا خود ملازمت رؤسنى ارئه
ايلدكلرى حالده بلا امتحان و شهادتنامه و يا خود ملازمت رؤسنى اوليانلر
برميز هيئتى حضورنده بالامتحان درجه سنه كوره ذكر اولنان شعبه لر دن
برينه نهارى اوله رق قبول اولنور

التمشنجى ماده دارالمعلمينك رشديه شعبه سنده بولنان طلبه به سكسان و اعداديه
شعبه سنى شاگردانه بوزر و سلطانيه شعبه سنده بولنانلره بوز يكر ميشر غروش
شهري معاش و يريله جقدر شوقدر كه موظف اولان طلبه نهايت
بوز نغردن عبارت اولوب قصورينه معاش و يريله جقدر و موظف
اولان طلبه تك قرقى رشديه و التمشى دخى مناصفة اعداديه و سلطانيه
شعبه لر ينه مخصوص اوله جقدر و معاش محلول اولدقه الك قدملى كيم ايسه
كا اعطا قلنه جقدر

التمش برنجى ماده رشديه شعبه سنده مدت تحصیلیه سنى اكمال ايله لدى الامتحان
اثبات لياقت ايدنلر رشديه معلمكنه چيقيق و يا خود اعداديه شعبه سنه كچمك
خصوصنده مخير اولدقلرى مثلاو اعداديه شعبه سنده اكمال تحصیل ايدنلر

* Düstur, H. 1289:184-219.

Ek 3: 29 Ekim 1891 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslı'nın Dârülmualimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamnâme*

سالنامة معارف

۱۳۶

﴿ معارف عمومیہ نظامنامہ سنک ایکنجی فصلنک دارالمعلمین ﴾

﴿ حقندہ کی موادینی تعدیلاً قلمہ آلتان نظامنامہ ﴾

(لایحہ)

برنجی مادہ دارالمعلمین ابتدائیہ ورشدیہ وعالیہ نامیلہ
وہر برینک مدت تحصیلہ سی ایکیشرسنہ اعتباریلہ اوچ شعبہیہ
منقسم اولمق وارادۂسنیہ ایلہ منصوب ومعارفہ منسوب برمدیرک
ادارہسندہ بولتمق اوزرہ مجدداً تشکیل اولنمشدر [۱] .

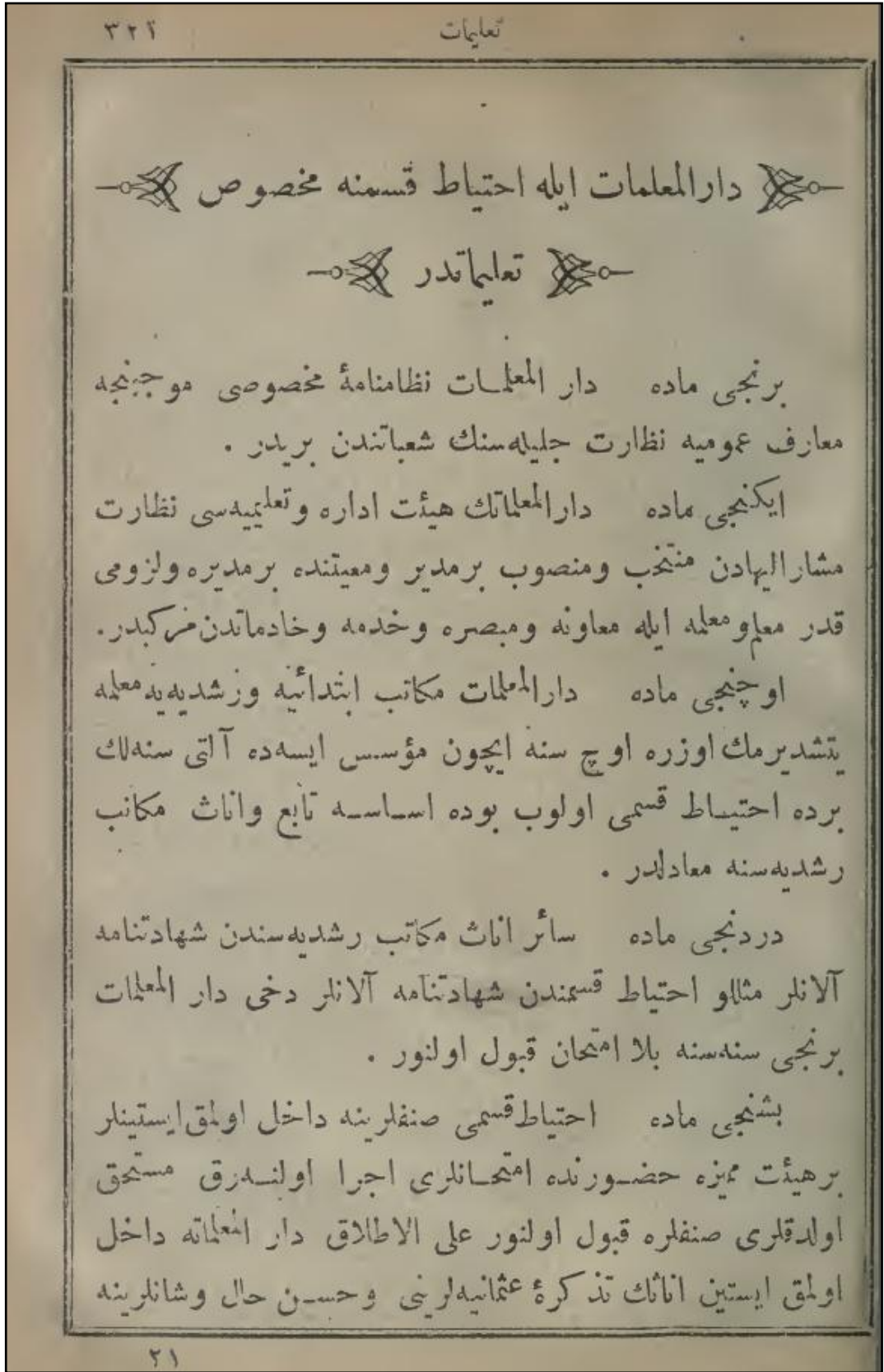
ایکنجی مادہ ابتدائیہ شعبہسنہ شرط دخول صرف نحو
قراءت ترکیہ خط املادن امتحان ویرمک وحسن اخلاق اصحابندن
اولمق وسنی یکرمدن دون اوتوزدن افزون اولمامق وسقط
ومعلول بولنمامق وایلرودہ صنفہ کورہ آچیلہ جق معلکی قبولدن
استنکاف ایدرسہ مدت تحصیلہسندہ الدیغی معاشک حق استردادینی
تأمین ایلمکدر . سقط ومعلول اولمامق واسترداد معاشی تأمین ایلمک
شرطلری رشدیہ وعالیہ شعبہلرنده دخی معتبر اولہ جقدر .

اوچنجی مادہ ابتدائیہ شعبہسندہ قراءت اولنہ جق دروس
بالادہ منفرداً پروغرامدہ کوسترلمشدر .

دردنجی مادہ رشدیہ شعبہسنہ شرط دخول ابتدائیہ
شعبہسندن شہادتنامہ آلمق وخارجدن طالب اولنلرک یدلرنده
مکاتب اعدادیہ شہادتنامہ لری وارایسہ ابراز ایلمک یوقسہ ابتدائیہ
[۱] اخیراً عالیہ شعبہسنک مدت تحصیلہ سی اوچسنہ یہ ابلاغ ایدلمشدر .

* MS, H. 1316:130-134.

Ek 4: 29 Temmuz 1895 Dârülmua'llimât ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimat*

* MS, H. 1317 Yılı, 321-342.

دائر محاسبه لرندن لازم کلن علم و خبر لری و آشی شهادتنامه سهیله
امراض ساریه دن بری اولدیغنی مبین طیب معروف راپورینی
ابراز انباری مشروطدر .

مدیر و مدیره نك وظائفی

التنجی ماده مدیر و مدیره معذرت مشر و عدلری بولندجه
ایام تعطیلیه دن ماعدا هر کون علی الصباح طالبات کلزدن اول مکتبه
کلوب اقساملری دخی آنلر طاغلدقن صکره کیده جکلردر .
هرایکینک بردن مکتبدن غیبوتی جائز اوله ماز .

یدنجی ماده اشبو تعلیمات احکامنی مدیر تماماً اجراییه
مأمور اولوب کړک بونک و کړک بر جعندن ویریلن اوامر
و تعلیماتک عدم اجراسندن و یا تطبیقا تجمه نقصانندن والحاصل
مکتبک احوال عمومیه سندن نظارت جلیله یه قارشو اول امرده
مدیر و ایکنجی درجدهء داخلی معاونی حکمنده اولان مدیره
مسئول و معاتبدر .

سکزنجی ماده مدیره معاملات و مخبرات خارجییه
اصلا مداخله ایتمیوب احوال و معاملات داخلیه دخی مدیرک
رأینی استحصال ایلدجه جزئی و کلی اجرا آتده قطعاً بولنه ماز .
طقوزنجی ماده مدیره دائماً و مدیر لا اقل هفتهءه برایی
دفعه درسخانه لری و نقش او طدلرینی طولاشوب معلم و معلمه
و معاونه لرله طالباتک احوالده نظارت ایده جک و درس اشناسنده دخی
بالذات حاضر بولنوب درس لک صورت جریانی و معلم و معلمه لرله

مخصوص اولديغى كېي خصوصى امتحانلار اوقات معينده سنده سنده
ايكى دفعه و امتحان عمومى كذا وقت معينده سنده بر دفعه عموم
طالبات حتمده اجرا اولنور .

قرق طقوزنجى ماده دخول امتحانى زمانى هر سنه
اغستوسك يكر ميسندن ايلولك اون بشنه قدر در . طالباتك بومدت
ظرفنده مكته قبول ايديه بيله چكى اوراق حوادث واسطه سيلاه
مكرراً اعلان اولنه جقدر .

النجى ماده مكته يكيدين داخل اوله جق طالبات مديردن
ومكانب رشديه اداره بهيه سيلاه بانخباره مناسب كوريله جك بش
معلم ومعلمه دن مركب بر هيئت حضورنده امتحان ايديلور امتحانى
اجرا اولنان طالباتك قيد اولنه جقدرى صنفله كوره آلدقلىرى
نومرولر بر جدوله يازيلوب وزيرى تختيم ايديلوب مديريته
تسليم قنور .

اللى برنجى ماده نظارت جليله دن مصدق رشديه
شهادتنامه سنى حائز اولانلر بشنجى ماده موجبجه بلا امتحان
دارالمعلمت برنجى سنه سنه قبول ايديلور سنده مذكور شهادتنامه يى
حائز اولميانلر بعد الامتحان كوريله جك درجه اقتدار لرينه كوره
احتياط قسمى صنفلرندن برينه قبول اولنوب دارالمعلمت صنفلرينه
آلنه ماز .

اللى ايكنجى ماده بر صنفه قيد اولنه جقدر هر در سخانه نك
درجه استيعابنك فوقنده اولديغى حالده نظارتدن استيدان ايله

آلنه جق امره كوره معامله اولندرق در سخانه لرك مزدجم بر حالده بولندير لمامسنه اعتنا ودقت ايديله جكدز .

اللى اوچنجى ماده قيد و قبول اولنانلرك البرينه (فلان خانم بالامتحان دارالمهمات احتياط قسمنك . . . نجى سنه سنه . . . نومرو ايله قيد و قبول اولمشدر) ومكانب رشديه دن شهادتنامدى ايسه (فلان مكتبدن مأذون فلان خانم بلا امتحان دارالمهمات برنجى سنه سنه . . . نومرو ايله قيد و قبول اولمشدر) بولنده اداره نك مهريله برورقه مختومه ويريلور .

اللى در دنجى ماده خصوصى امتحانلر سنه ده ايكي دفعه يعنى كانون اول ومارت ابتدالرنده وبرهفته نظر فنده بيتمك اوزره اصول آتديه توفيقاً اجرا اولنور: هر درسك امتحان خصوصى اوقات دروس جدوللرى اخلال اولنقسرين مخصوص اولان زمانلرده اودرسك معلم ويا معلمسى معرفتيله وتلاوت قرآن كريم ايله قرائت درسى كې تحريراً ممكن اوله ميانلردن ماعدا كافه دروس امتحانلرى تحريرى اوله رق اجرا قلنور. تحريرى امتحانلرده ترتيب اولنان سواللر سياء تحتديه يازيلوب طالبانلر دن تحريرى اوله رق جوابلرى طلب اولنور. اوراق امتحانيه نك اولجه اداره مهريله مختوم اولسى لازم اولديغى كې اوزر لرنده طالبانلر دن امضا ونومروسى دخى بولنه جقدر. مدت امتحان درس كې بر ساعتدر. اللى بشنجى ماده اوراق امتحانيه طوپالاندقدن صكره معلم ويا معلمه بونلرى حقيقه تدقيق ايدوب خطالرينك عدديله كسب

Ek 6: 23 Mayıs 1908 tarihli Dârümuallimîn Nizamnâmesi'ni Tadilen Kaleme Alınan Nizamnâme Lâyihası*

Şerâit-i Duhûl

6. Dârümuallimîn'in her iki şubesine girmek isteyenler evvela on dokuz yaşından aşağı ve yirmi beş yaşından yukarı olmamak, saniyen bir maraz-ı sârîye ve muallimlik hizmetine mani olacak ilel ve eskâm ve uyûba mübtela olmadıkları ve aşılı buldukları Maarif Nezareti Heyet-i Sıhhiyesi tarafından bi'l-muayene tasdik kılınmak, sâlisen tezkire-i Osmaniyelelerini ve râbian cünha ve cinayet ile mahkûm ve su-i ahlâk ile maruf olmadıklarını mübeyyin usûlü dairesinden ve resmî bir hüsn-i hâl şahadetnamesini mektep idaresine ibraz eylemek lazımdır.

7. İşbu şerâitten maada fûnûn şubesine dâhil olacaklar behemehâl yedi senelik idadiyelerde ekmel-i tahsil etmiş ve şahadetnamelerinde ulûm-ı riyaziye, ilm-i hikmet, kimya, mevâlîd derslerinde aliyü'l-a'lâ veya a'lâ mertebelerini kazanmış olmak lazımdır. İşbu şerâiti haiz olmayanlar hiçbir suretle fûnûn şubesine kabul olunmazlar.

8. Edebiyat Şubesi'ne idadi mezunları ve hariçten talip olacaklar kabul olunur. Bu şubeye dâhil olacaklar yedi senelik idadi şahadetnamesi haiz iseler fûnûn-ı edebiye derslerinden iktidarları tahrîren ve şifâhen yoklanmak ve değil iseler madde-i âtiyede gösterildiği vechle duhûl-ı imtihanî vermek meşrûttur.

9. Edebiyat Şubesi'nin duhûl imtihanı ber vech-i âtidir: Bir ibare-i arabiyeyi hatasız yazıp manasını vermek ve sarf-nahiv ve belâgat kavâidine tatbîkan tahlil etmek, bir ibare-i Fârisiyeyi yazıp manasını vererek tahlil etmek, tarif olunacak bir makale veya bir mektubu Türkçe kaleme almak, hesaba dair âmal-i erbaa ve kûsûrattan ve muhtasaran coğrafyadan irâd olunacak esileye cevap vermek. Mekâtib-i idadiye mezunlarının yoklaması dahi tarif olunacak bir makale veya bir mektubu Türkçe kaleme almak ve badehu lisân-i Osmanîye'de müsta'mel olan kavâid ve terakîb-i Arabiye ve Farisiye üzerine irâd olunacak sualleri cevap vermek suretleriyle icra olunur. İşbu yoklamada zayıf görülenler kabul olunmaz.

10. Dârümuallimîn şubelerine girmek isteyip de istihkakları sabit olan talebenin adedi beher şube için onarı tecavüz eylediği hâlde beyinlerinde müsabaka imtihanı icra olunur. Fûnûn şubesinin müsabakası cebir, hendese ve hikmet-i tabiiyyeden tahrîren icra olunur. Edebiyat şubesinin madde-i sabıkada tarif olunan duhûl imtihanı ve yoklaması müsabaka makamına kaim olur. ve müsabaka sırasıyla beşi idadî mezunlarından ve beşi hariçte tahsil edenlerden olmak üzere ber vech-i bâla on talebe ahz olunur.

* Kaya, 2012; BOA, Maarif-i Tedrisât-ı Âliye, 15/114. Bu nizamnâmenin orijinal görüntüsüne ulaşılmamış ve Kaya (2012) tarafından yayımlanan tıpkı çevirisi sunulmuştur.

Ek 7: 10 Haziran 1909 Tahsil-i ibtidai layiha-yı kanuniyesi*

اوچنجی فصل

دارالمعلمین ابتدائیہ

اون طقوزنجی ماده کوی مکتبیریلہ مکاتب ابتدائیہ معلم یتشدیر مک مقصدیلہ نفوس واحتیاجہ کورہ هر ولایتک ویاخود ایکی ونهایت اوچ ولایتہ مخصوص اولق اوزره بونلردن بریسنک مرکزنده لیلی ومختلط بردارالمعلمین ابتدائیہ تأسیس اولنہ جقدرہ یکرمنجی ماده دارالمعلمین ابتدائیہلر معارف نظارتک تحت نظارتنده در وهر دارالمعلمین نظارت مشارالیهادن منصوب برمدیر طرفندن اداره اولنور .

یکرمی برنجی ماده دارالمعلمین ابتدائیہده علوم دینیہ وقواعد اخلاقیہ، معلومات مدنیہ، اصول تعلیم وتربیه، ترکیه (قواعد وکتابت عثمانیہده مستعمل اولان عربی وفارسی لغات وترکیباتک قواعدی ده اوکره تیله جک) کتابت واصول مخابره، حساب (کسورات وتناسب ده داخل اولدینی حالده مسکوکات و اوزان و اکیال حسابات وتطبیقاتی)، اصول دفتری، اصول هندسه وتطبیقاتی، حسن خط ورسم خطی واشکال، تاریخ مقدس وعثمائی، جغرافیا (ممالک عثمانیہ جغرافیاسنه زیاده اهمیت ویریله جکدر)، مبادی علوم طبیعیہ (حکمت، کیمیا، نباتات، حیوانات، معدنیات)، معلومات زراعیہ وتطبیقاتی، معلومات اقتصادی، فرانسرجه، قواعد حفظ السجده وحرکات بدنیہ، موسیقی تدریس وتعلیم اولنور.

دارالمعلمین ابتدائیہنک مدت تدریسیه سی اوچ سنه در .

یکرمی ایکنجی ماده دارالمعلمین ابتدائیہده آاندجق طابهنک بالآخره تدریس ایده جکی نزلری افاده ایده بیله جک درجه ده لسان محلی ده

وقوفنی بالامتحان اثبات ایتمی و ترکیه او قویوب در ستمجه املا یازمی
 وسالک اولدیغی دینک عقائدندن و اعمال اربعه دن امتحان ویرمی
 وسنی اون سکزدن دون یکرمی بشدن افزون اولماسی و حیثیت
 تدریسی اخلاص ایده جک اعداز جسمانیسی اولماقوله برابر علل
 و امراض ساریه دن سالم اولسی و تذکره عثمانیه سنی ، آشی
 علم و خبریله اصولاً حسن حال شهادتنامه سنی ابراز ایتمی
 مشروطدر .

یکرمی اوچنجی ماده دارالمعلمین ابتدائیه نك هر صنفنده اعظمی اوله رق
 الیشردن جماعاً لیلی و مجانی یوز الی طلبه سی اوله جقدر . شرائط
 دخولی حائز اولانلر عدد مرتبی تجاوز ایدرسه بینلرنده مسابقه
 امتحانی اجرا اولنور و ترتیب مقنن خارجنده شرائط دخولی حائز
 اولوبده آرزو ایدنلردن اون کشی سنوی اون لیرا اجرته قبول
 اولنه بیلور .

یکرمی دردیجی ماده دارالمعلمین ابتدائیه طلبه سی دارالمعلمینه مداوم
 بولندجه افراد مأذونه عسکریه دن معدوددر .

یکرمی بشنجی ماده دارالمعلمین ابتدائیه آلنه جق طلبه اكمال تحصیل
 ایتدکن صکره اون سنه مدتله کوی مکتبلریله مکاتب
 ابتدائیه خدمت ایله مکلفدرلر .

Ek 8: 5 Temmuz 1915 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi*

سنه لربى تطبيقه منحصر در . طالى قسملرنده اكمال تحصيل ايدنلر مكاتب تاليه و عاليه ده معلم و معلمه اولورلر .

ماده : ۳ هر دارالمعلمين و دارالمعلماتك ابتدائى قسمنه ملحق برر تطبيقات مكاتبى وارددر .

ماده : ۴ تربيه بدنيه مكاتبى دارالمعلمين تاليه و آنا معلمه مكاتبى دارالمعلمات عاليه مر بوطدر . تربيه بدنيه مكاتبك مدت تحصيله سى بر سنه در . بونك تدرى سائى عملى و نظرى اوله رق ايكي صورتله اجرا اولنور . آنا معلمه لرى مكاتبك مدت تحصيله سى كذلك بر سنه اولوب آنا مكاتبلىنه معلمه يتشديرمكه مخصوصدر . آنا معلمه مكاتبه ملحق برده آنا مكاتبى وارددر .

ماده : ۵ دارالمعلمين و دارالمعلمات تاليه لىلى و مجانىدر . نهارى طلبه دخى قبول اولنور . لىلى طلبه نك چاشورلريله لوازم تدرى سى لرى دخى تماماً طرف حكومتدن تدارك و اعطا اولنور .

ماده : ۶ ولايات و الويه غير ملحقه مراکزنده بولنان دارالمعلمين ابتدائيه لرك مدت تحصيله سى ذرت سنه و دارالمعلمات ابتدائيه لرك مدت تحصيله سى بش سنه در . اشبو دارالمعلمين ابتدائيه لرى دخى مكاتب ابتدائيه معلم و معلمه يتشديرلر .

ماده : ۷ معلمك و معلمه لك ايچون شرائط لازمه يى و كافى درجه ده معلوماتى حائز اولانلر يالكز مسلكه عائد درسلى تحصيل ايتكم اوزره دارالمعلمين و دارالمعلماتره قبول اولنورلر .

ايكنجى فصل

شرائط قبول

ماده : ۸ بالعموم دارالمعلمين و دارالمعلمات ايله آنلره ملحق و مربوط سائر مكاتبه قبول ايديله چك طلبه نك تابعيت عثمانيه يى حائز و هر كونه امراض ساريه دن سالم و نقائص بدنيه دن آزاده بولنملرى شرطدر .

ماده : ۹ دارالمعلمين عاليه نك ابتدائى قسملى ايله ولايات و الويه مستقله مراکزنده كى دارالمعلمين ابتدائيه قبول اوله چق طلبه نك سنلى اون آلتيدن نقصان و اون سكزندن

* Düstur, H. 1336: 649-659.

— ۶۰۲ —

ماده : ۱۵ آنا معلمه مکتبه دارالمعلمات ابتدائیه نك ايكنجى سنه سنى اكمال ايدنلر بلا امتحان قبول اولنه جنى كې بودرجه ده صاحبه معلومات اولدقلى بالامتحان تيين ايدنلر دخى قبول ايديلور . بو طالباتك سنلى اون يديدن دون ويكرمى درتدن افزون اوله ماز .

ماده : ۱۶ ذكور مكاتب سلطانيه ده مجااً تحصيلده بولنان شاگردان اون يدى ياشنى وانات مكاتب سلطانيه ده كذلك مجاناً تحصيلده بولنان شاگردان دخى اون درت ياشنى اكمال ايتدكدن صكره هر هانكى صنفده بولتورلر ايسه بولنسونلر رضالرينه باقيلمسزىن استانبول دارالمعلمين و دارالمعلماتك قسم ابتدائيسنه نقل ايديلورلر فقط بولردن على الاعلا درجه ده ترفيع صنف ايدنلر دارالمعلمين و دارالمعلماته نقلى آرزو ايتدكلى تقديرده بولندقلى مكاتب سلطانيه ده اكمال تحصيللرينه مساعده اولتور . مكاتب سلطانيه مديرلى هر سنه عمومى امتحانلى متعاقب دارالمعلمين و دارالمعلماته نقل ايديلهك طلبه نك اساميينى امين معارف عموميه نظارتنه بر قطعه دفتر ارسال ايده جكلردر . مكاتب سلطانيه نك آلتجى صنفى دارالمعلمين و دارالمعلمات ابتدائيه نك برنجى صنفه معادلدر . صنوف سائره نك مقابللى بوكا كوره حساب و تعيين اولتور . ذكور سلطانيلرك دوره تايه طلبه سنك يالكز مسلكه عائد درسره دواملى كافيدر . ديكر زمانلرده تطبيقات ايله اشغال اولتورلر .

ماده : ۱۷ اشبو نظامنامه موجبنجه مقتضى اوصاف سائره بي حائز اولان اجنيلر معارف عموميه ناظرينك مساعده مخصوصه سى ايله دارالمعلمين و دارالمعلماتك كندى اهليلريله متناسب اقسام و صنوفه قيد و قبول ايديله بيلورلر . بولرك ممالك عثمانيه دارالمعلمين و دارالمعلمات مأذونلرينك حائز اولدقلى حقوقى اكتساب ايديه بيلمسى اراده سنه استحصاله متوققدر .

اوچنجى فصل

هيئت اداره معلمين

ماده : ۱۸ هر دارالمعلمين و دارالمعلماته معلميند ماعدا بر مدير و بر مدير معاونى و بر محاسبه مأمورى و بر كاتب و مبايعه مأمورى و بر دبوى و آنبسار مأمورى اولمق اوزره بش مأمور و لزومى قدر مستخدمين واردر .

آلتنجی فصل

موارد متفرقه

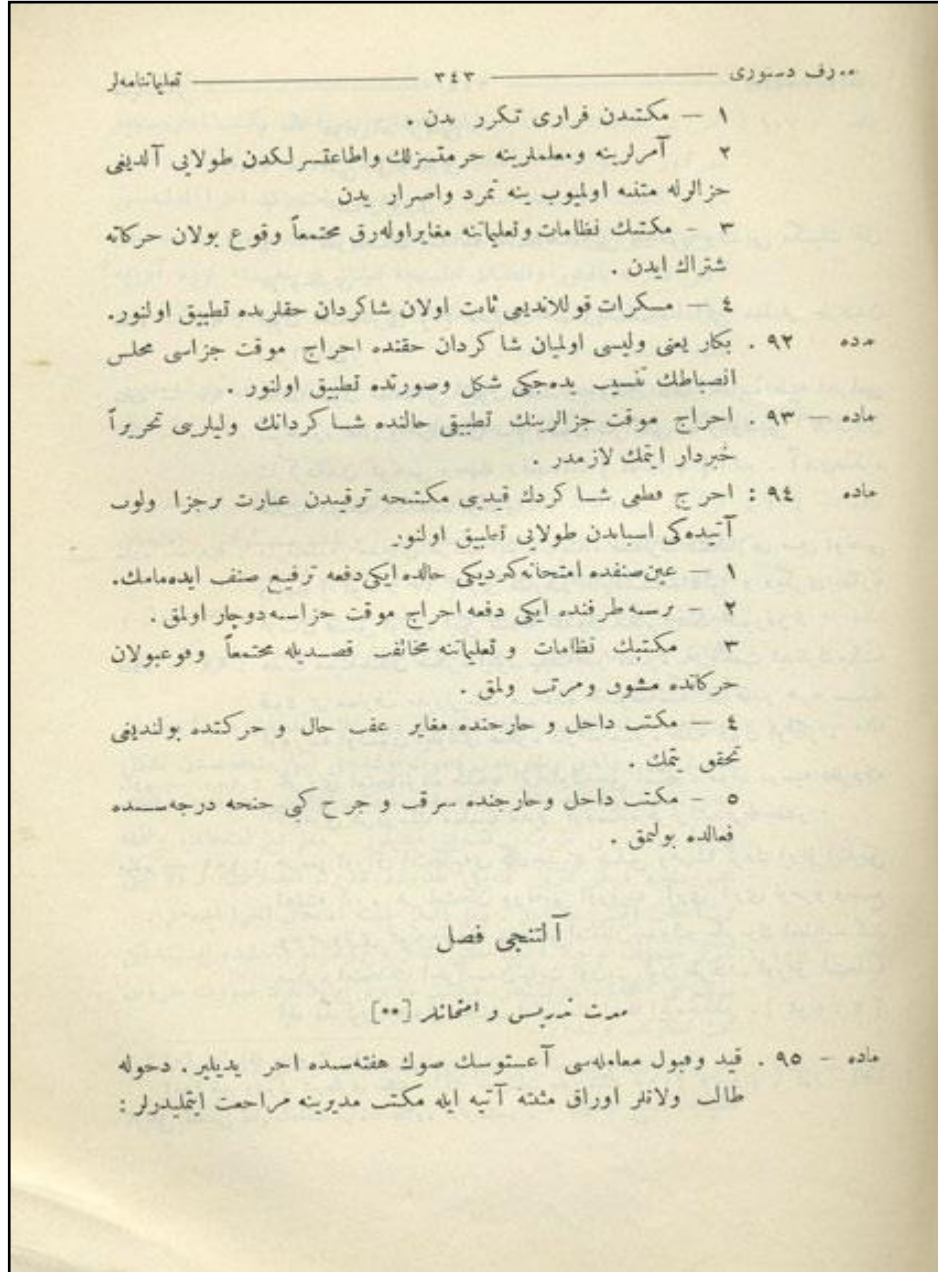
ماده : ۳۴ علی العموم دارالمعلمین لردن و تربیه بدنیه مکتبندن لیلی ونهاری اوله رق باشهادتنامه نشأت ایدنلر تاریخ نشأتلردن اعتباراً اون سنه نهایته قدر ودارالمعلماء- تلردن شهادتنامه آلانلر دخی کذلک تاریخ نشأتلردن اعتباراً سکز سنه نهایته قدر مکاتب عمومیه ده معلمک و معلمک ایتمکله مکلفدرلر .

ماده : ۳۵ دارالمعلمین ودارالمعلمانه لیلی ونهاری اوله رق قبول اولانلر پدر ویا ولیرله مشترکاً و کیسه سز اولدقلری تقدیرده شخصاً معارف نظارتنه بر تعهدنامه اعطاسنه مجبوردرلر . اشبو تعهدنامه طالب و طالبه اکیال تحصیلدن سوکره ماده سابقه موجبنجه ایفای خدمت تعلیمیه به مجبور اولدینی مدت طرفنده نظارتنجه تکلیف و تعیین اولنه جق وظیفه تعلیمیه بی قبول ایتمدیکی ویا بعدالقبول ترک خدمت ایلدیکی ویا محکومیت قانونیه دن طولانی خدمت تعلیمیه دن طرد و اخراج اولدینی ویا ترک تحصیل ایلدیکی ویا مکتبندن اسباب صحیه نک غیری بر سببه اخراج ایلدیکی حالده هر سنه ایچون لیلی طلبه دن قرق عثمانلی آلتونی ونهاری طلبه دن اون عثمانلی آلتونی حسابله مکتبه کچیردیکی مدته اصابت ایدن مقداری کفالت متسلسله صورتیه تأدیه تعهداتی محتویدر .

بو تعهدنامه بی اعطا ایتمانلر دارالمعلمین ودارالمعلمانه قبول اولمازلر .
اون آلتنجی ماده موجبنجه دارالمعلمین ودارالمعلمانه نقل ایدیله جکلر اشبو تعهدنامه بی ایستر ویرسونلر، ایستر ویرسونلر حقلرنده اشبو ماده احکامی تطبیق ایدیله .
بر معلم ویا معلمه مکلف اولدینی وظیفه تعلیمیه بی قبول وایفادن امتناع ایدر یا بعدالقبول ترک خدمت ایلر ویا محکومیت قانونیه سببیه خدمت مکلفه سنی ایفایه امکان قالماز و هنوز تحصیلده بولسانلر دخی ترک تحصیل ایدر ویا اسباب صحیه نک غیری بر سببه مکتبندن اخراج اولنورلر ایسه بر موجب تعهدنامه اقتضا ایدن تضمینات کفالت متسلسله صورتیه هر برندن تحصیل واستیفا اولنور .

شو قدرکه تضمینات اعطاسنه مجبور اولان معلم و معلمه بر مدت خدمت تعلیمیه ده بولندقدن صکره خدمتدن امتناع ایدر ویا محکوم اولور ایسه تضمینی تعهد اولنان مبلتک

Ek 9: 30 Ocak 1917 Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtidaiye Talimâtnameşi*

* Faik reşid, 1927:326-353.

- ۱ - نفوس تدکرہ سی .
 ۲ آشی علم و حبری .
 ۳ سخت رپوری .
 ۴ تدریسات ابتدائے تصدیقنامہ سی و یا خود بولندہنی مکتبک قل
 علم و حبری .
- مادہ ۹۶ : قبول امتحانتری [۰] مدیرک نج ریاستندہ دائمی معلم طرفندن
 اخرا ولنور .
- مادہ ۹۷ . مکتہ قبول معاملہ سی ایچون سخت راپورندن ماعدا معاینہ طیہ حراسی
 شرطدر . علل وامراضدن سالم وقبول شرائطنی حائز اولدہنی اکلاشیلان
 شاکردندن عومہ سی وجہہ رتمہدنامہ [عومہ : ۱] آلبیر . آبدن سکرہ
 مکتہ دوامہ مساعدہ اولنور .
- مادہ ۹۸ . دارالمعلمین مدیری ہر سہ یلول ہایتندہ سنفلرک تشکیلاتی مین عومہ سی
 وجہہ [عومہ : ۱۳] بری معارف ادارہ سسدہ قانق و دیگرکی نظارتہ
 ارسال قلمق اوررہ ایکی نسجہ جدول تنظیم یمکہ محورددر .
- مادہ ۹۹ مدت معینہ سدن سکرہ ایلول ہایتندہ قدر لمدرة مراحت یدنلرک مکتہ
 قبوللری معارف مدیرلرک مساعدہ مخصوصہ سہ متوققدر ہرہ سببہ
 اولورسہ اولسون ایلولدن سکرہ دارالمعلمینلرہ طلہ قبول اولماز .
- مادہ ۱۰۰ : تخریری امتحانلرہ طلہ بہ براداولہ حق اسٹلہ ، مواد درسیہ نظر دتہ
 آتہرق ہر درسک معلمیلہ مدیر آرسسدہ قرارشدیریلہ حقدر .
- مادہ ۱۰۱ : ہر معلم اوراق متحانیہ نی کمال جدیتلہ تدقیق و ہر شا کردک اراز بتدیکی
 اہلیتہ کورہ ہر امتحان ورقہ سی اوررینہ آبری آبری سومرو وضع
 و نومرولری عومہ بہ توفیقاً یا پہلہ حق امتحان جدولہ کیرہ رک امضایتدکن
 سکرہ امتحانک اجر سدن ہایت اون نش کون طرفندہ اوراق امتحانیہ
 الہ مذکور جدولی مکتب ادارہ سہ اعطا یدہ حکدر . [عومہ : ۲]

[۰] نظامنامہ مادہ . ۱۰

[۰۰] قید وقبول شرطلری حقندہ ایکی تدریسات مدیرلرک ۱۹۹۵ سومرو ۱ نومز ۱۳۴۰
 تاریخی تمیمی تعلیماتنامہ ک ہایتہ علاوہ اولومشدر .

Ek 12: 20 Ekim 1919 Dârülfünûn-ı Osmani Nizamnâmesi*

— ٤٠٧ —

ایتمینی تأمین ایتمکه مکلفدر . بو خصوصده تصادف ایدہ جکی مشکلاتی مجلس مدرسینہ عرض ایدر .

ماده : ٣٦ هر مدرسه ده بر هیئت قلمیہ بولنور .

ماده : ٣٧ هر مدرسه ده او مدرسه نك مدرس ومعلملرندن مرکب بر مجلس مدرسین واردر .

ماده : ٣٨ مجلس مدرسینہ مدرسه رئیس ریاست ایدر . رئیسك غیوبتده مجلسك انتخاب ایدہ جکی بر ذات ریاست وكالتنی ایفا ایدر اعضا نك اکثریتی اجتماع ایتدجہ مجلسده مذاکرات اجرا ومقررات انخاذا اوله مز .

ماده : ٣٩ مجلس مدرسین آیدہ بر کره علی العاده رئیسك دعوتی ویا مدرس ومعلملردن درت ذاتك تحریری طلی اوزرینہ فوق العاده اوله رق اجتماع ایدر .

ماده : ٤٠ مجلس مدرسینك وظائف علمی ، قضائی واداری اولق اوزره اوچ قسمدر .

ماده : ٤١ مجلس مدرسینك وظائف علمیہ سی منحل درسره نامزد انتخاب ومعلمك امتحانلرینی ترتیب واعلان وتدریساتك طرز جریانی وكرسی احدائی ولغوی وتحویلی حقنہ کی مطالعاتی واکمال تحصیل ایچون مالک اجنبیہ به اعزامی موافق کوردیکی مدرسه مآذونلرینی دیوانه اشعار ودارالمساعی ودارالاستحضارلرک ترقیاتی تأمین ایدہ جك تدابیری انخاذا ومآذونیت واجازت رتبہ لرینی توجیه تدریسات میقات جدوللرینی تنظیم ایلمکدن عبارتدر .

ماده : ٤٢ مجلس مدرسینك وظائف قضاییہ سی :

هیئت علمیہ اعضاسندن برینك تبدیلنه بدایة قرار اعطا واعضادن بری علیهنده مجازات انضباطیہ تعیین ایلمك ودارالقنون شعباتی انضباط ونظامنامه سنده محرر وظائفی ایفا ومداومینك مراجعت وشکایتلرینی تدقیق ایلمکدن عبارتدر .

ماده : ٤٣ مجلس مدرسینك وظائف اداریہ سی :

مدرسه بودجه سنه موضوع دارالمساعی ودارالاستحضارلر ولوازم درسیہ مخصصاتی

* Düstur, H.1337-38/M. 1918-19:401-409.

- ۴۰۸ -

احتیاجه کوره توزیع ، دارالفنون رئیس وامینی طرفندن حواله اولنان خصوصاتی مذاکره ایلمکدن عبارتدر .

قید و امورات و امتحاندر

ماده : ۴۴ مدرسه لردن برینه داخل اوله بیلیمک ایچون رسمی و خصوصی مکاتب سلطانیه دن مآذون اولمق شرطدر .

ماده : ۴۵ دارالفنون مدرسه لردن رؤسی حائز اولانلرله مکاتب عالیه مآذونلری و دارالخلافه العلیه مدرسه سنک صحن قسمندن نشئت ایدنلر طالب اولدقلری مدرسه لرده بلا امتحان قبول اولنورلر .

ماده : ۴۶ شرائط لازمیه بی حائز اولان اجنبی طلبه دخی عأند اولدینی مدرسه مجلس مدرسینک اشعاری اوزرینه دارالفنون امینک مساعده سیله قید و قبول اولنور .

ماده : ۴۷ شرائط قبولی حائز اولمیان ذوات مدرسه رئیس و یا کاتب عمومی ایله علاقه دار اولان درس مدرسی و یا معلمک موافقتی استحصال ایتمک شرطیه درس لره سامع اوله رق دوام ایده بیلیر .

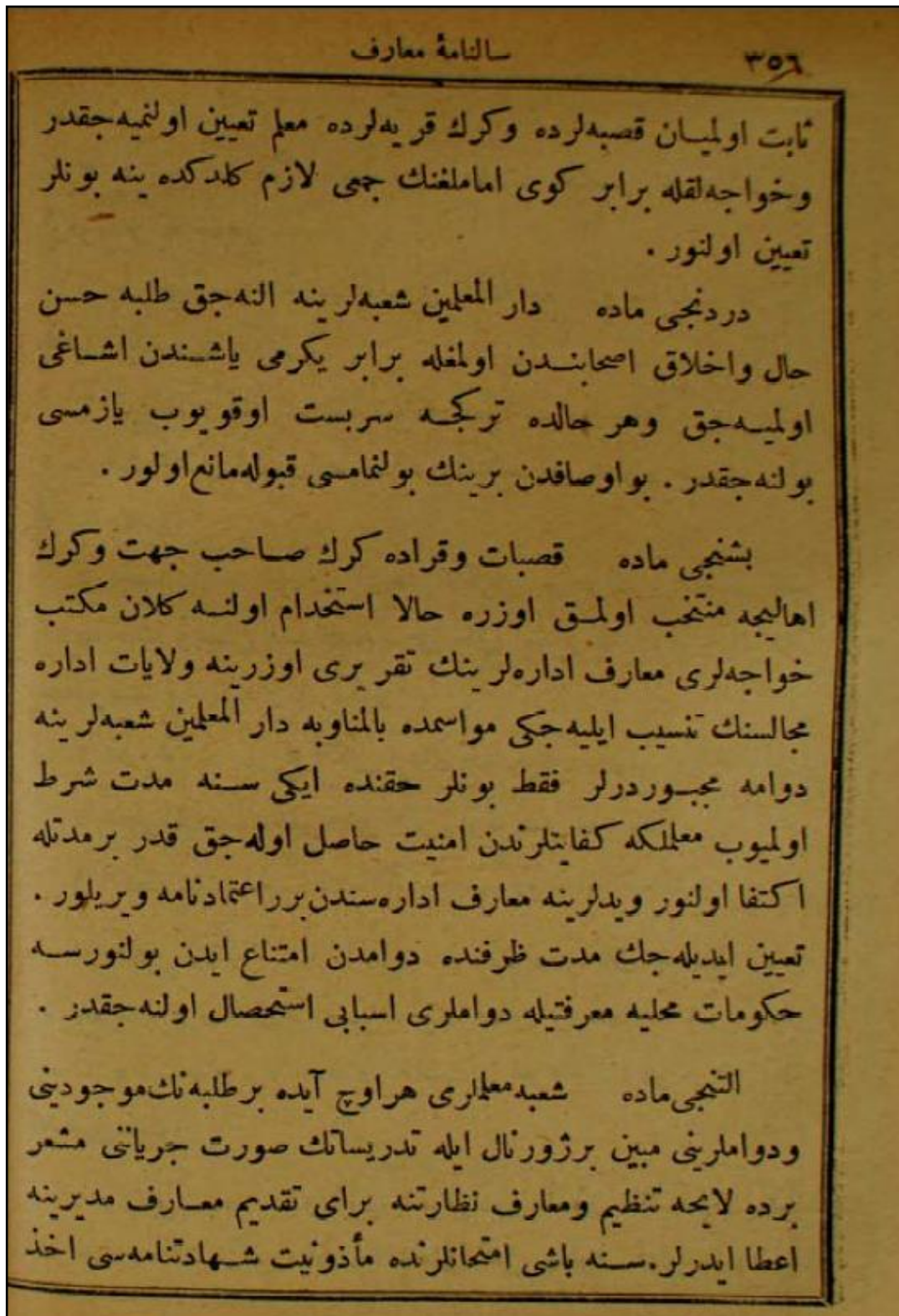
ماده : ۴۸ دارالفنونه مداوم اوله رق قید اولنانلردن دخولیه اوله رق یاریم و اوج آیده بر دفعه تجدید قید اجرتی اولمق اوزره بر ربع عثمانلی لیرایی آلیر . قید اجرتی مداومینک دارالفنونه داخل اولدقلری تاریخدن اعتباراً برنجی اوج ماه ایچون آلتماز .

ماده : ۴۹ مداومیندن هر دوره امتحانیه ده امتحانه کیرمزدن اول یاریم و مآذونیت و اجازات رؤس لرینک استحصالنده ایکیشر عثمانلی لیرایی آلنور .

ماده : ۵۰ مداومیندن مدت تحصیلیه بی ا کمال ایتمکسزین دارالفنونه دوام مدتی مبین تصدیق نامه اخذیه تحصیلنی ترک ایتمک ایستیلردن تصدیق نامه خرجی اوله رق یاریم عثمانلی لیرایی آلیر .

ماده : ۵۱ امتحانلر هر مدرسه نك اصول و تعلیمات مخصوصه سنه توفیقاً اجرا اولنور . شو قدر که شفاهی امتحانلرک علینی و هر درسک امتحاننده اودرسک عأند اولدینی زمرة درسیه مدرسه لردن لا اقل ایکی ممیزک حضوری شرطدر .

Ek 13: Bazı Vilayetda Ba-İrade-i Seniyye Küşad Olunmuş Olan Dârülmualimîn-i Sıbyan Şubelerine Dair Talimat*

* MS, H. 1316:353-357; MS, H. 1317:398-401.

ÖZGEÇMİŞ

Eyüp CÜCÜK 1989 yılında Gaziantep’te doğdu. İlk ve orta öğrenimini Gaziantep’te bulunan Mahmut Hümayun Özhelvacı İlköğretim Okulu ve Şahinbey Atatürk Lisesi’nde tamamladı. Ardından Ankara’da Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde lisans eğitimini sürdürerek buradan 2011 yılında mezun oldu. Yine aynı yıl Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi ABD Yüksek lisans Programı’na başladı. 2013 yılında Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretimi ABD Yüksek Lisans Programı’na kaydını yaptırdı. İleri derecede Osmanlıca (Rik’a, Divanî Hattı vs.) ve orta derecede İngilizce bilen Eyüp CÜCÜK; 2014 yılından beri Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde Araştırma Görevlisi kadrosunda çalışmaktadır.

VITAE

Eyüp CÜCÜK was born in 1989 in Gaziantep. He completed Mahmut Hümayun Özhelvacı Primary School and Şahinbey Atatürk High School in Gaziantep. In 2011, as soon as he graduated from Department of History in Hacettepe University, he started a M. A. program in Department of Contemporary History of Gaziantep University Institute of Social Sciences. In 2013, he also started a M. A. program in Gaziantep University, Institute of Educational Sciences, Department of Curriculum and Instruction and he was appointed as a research assistant at the same programme in 2014. He has advanced knowledge of Ottoman Turkish (Rik’a, Divanî Handwriting) and intermediate level in English.